

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

JYDER

ER

VI

ALLE...

Salomon J. Frifelt

ROSENKILDE OG BAGGER

JYDER ER VI ALLE

Tidligere udkom af
Salomon J. Frifelt:

Lyng. Blade af Hedens Krønikebog	1918
Af Jordens Æt. Roman	1921
Mellem to Taarne. Roman	1926
Samme. Ny Udgave	1949
Ad jyske Veje sønderud	1934
2. Oplag	1935
Fra Vildornen til Baconsvinet	1938
Konsulen	1938
Et Strykke vestjysk Bondehistorie	1938
Godtfolk og Skidtfolk (Noveller)	1939
2. Oplag: Vignetudgave	1941
Ny Udgave	1959
Ajs kjør te Rajs. Kulturhistorie	1939
Hvor Vejene samles. Kulturhistorie	1940
Fædrenes Sønner. Drengebog	1943
Det skete en Søndag. Digte	1944
Natten og den døde Gaard. Roman	1945
Vestjylland og Varde Bank. Kulturhistorie	1947
Mands Mod (Noveller)	1948
Det brænder. Kulturhistorie	1948
Dagen og det grønne Land. Roman	1955
Godtfolk og Skidtfolk	1959
Andelsbonden og Kvæghandelen. Kulturhistorie ..	1959
Midt under Himlen — hvor Kragerne vender. Skildringer og Skæbner	1960
Ad jyske Veje sønderud (4. Oplag)	1960
100 Aars Virke (Egnshistorie)	1961
Ved et Vejkryds (Egnshistorie)	1961
Jysk Sind. Skildringer og Skæbner	1961
Gennem de jyske Udmærker I/II (5. Oplag) ...	1962
By og Borger og Handelsbod	1962
Bøj dig for Blæsten. Roman	1963
Søgnedage og Gildesfærd. Ill. af Marie Hjuler .	1965
Lyng. Blade af Hedens Krønikebog (2. udgave). Ill. af Marie Hjuler	1967
Lisaa gammel som æ Vej	1968

Sammen med

*Red. Knud Ree og
Dr. phil. Hans Jensen:*

»Bogen om I. C. Christensen«	1941
------------------------------------	------

Sammen med

Hans Povlsen:

Jyllandsbindet af »Danmark« VIII	1956
--	------

Sammen med

T. Tobiassen Kragelund:

Vi tapper af Tønden (2. Oplag)	1935
Teglstensbrokker i en Plovfure (2. Oplag)	1936
Vi svinger vor Høle	1937
Kjærgaard. J. M. Lauridsen	1938
Dem Vester fra	1939
Spyt i Næverne, Folkens!	1940
Os selv — og de fremmede	1941
Vi hilser paa Landsmænd	1942
Afsides Kroge — midt i Verden	1943
Mere end Mandsværk	1944
Østersogn og Vestersogn	1945
Sognets Veteraner	1946
Højt paa Straa i det gamle Sogn	1947
Nabo til Kræn Vester	1948
Jyder Vester fra	1949

SALOMON J. FRIFELT

JYDER ER VI ALLE

ROSENKILDE OG BAGGER

KØBENHAVN

Teksten er sat med Linotype Garamond 10 punkt
og bogen trykt hos

A. Rasmussens Bogtrykkeri, Ringkjøbing

Omslag tegnet af Marie Hjuler

© Rosenkilde og Bagger 1968

Printed in Denmark

INDHOLD

Skellenes og vejenes land	7
Norden for lands lov og ret –	17
Et lille stykke Limfjordsland	29
Nordover i Kjær og Dronninglund herreder	45
Paa strejftogt søndenfjords	68
Mellem Himmerlands bakker og bønder	84
Byen midt i verden	106
Ajs kjoer te Rajs	121
Gamle tiders handelsformer	131
To af fortroppens mænd	143
Nordenfjords og søndenfjords	164
Lidt gammeldags smørnsnak	177
Paa begge sider af en gammel grænse	226
Skæbnefærd langs gamle veje	270
Land og folk der vesterude	286
Kro-Las og Røde-Las	303
Stednavneregister	310

SKELLENES OG VEJENES LAND

Limsoen og Limfjorden

Geografi kan fortælles paa mange maader. Og sagnet har sin.

For saaledes melder sagnet om Limfjorden:

En højfornem jomfru pralede af, at hun engang ville føde et barn, der skulle kappes med selve verdens skaber.

Men da hun fødte, var barnet mest ligt efter et svin. Og dette udyr voksede og blev større end nogen skabning, der endnu var set. Naar det gik ude i skoven, ragede dets børster op over trætoppene. Det kaldtes »Limgrim« eller »Limsoen«. Og sammen med sine 11 grise rodede det jorden saadan op mellem Vesterhav og Kattegat, saa vandet strømmede ind og dannede Limfjorden. –

Saa let kan folket og -digtning affinde sig med geologiske dannelser –

– Fra de tidligste tider – kanske lige saa længe det er udnyttet som tamdyr – har svinet tjent frugtbarheden som symbol eller formidler i folkets tro eller religiøse forestillinger.

Det er uløseligt knyttet til julen, naar der tages varsel for aar og fred og god høst. Og Asernes vigtigste husdyr er det frodige slagtedy: Galten »Sæhrimner«, der daglig gir flæsk til gildeskost for de faldne kæmper.

Til frugtbarhedsguden Frey er knyttet galten »Gyldenbørste«. Og dunkle sagn om gravso og hovedløs so lader os skimte glimt af en fjærn religiøs kultus med svinet som offerdyr.

Det er da sikkert mere en tanke end et tilfælde, naar fol-

kesagnet lader dette frugtbarhedens dyr i form af »Limsoen« rode Limfjorden frem.

For Limfjorden er mere end en frisk havstrøm med sejløb ind gennem landet.

Dette blaa vand med fjords navn og sunds nytte ind mellem enge, klinter og frodige øer er som dets udspring i sagnet: Et frugtbarhedens tegn og en formidler mellem mangeslags folk. – Paa tværs af det jydsk land et skel, der baade skiller og knytter sammen –

Det er næppe heller et tilfælde kun, naar saa mange af de stærkeste og frodigste af de jydsk folkestammer har taget jord og slaaet bo med tilknytning her til Limfjordslandet: Harderne, Sallingboerne og Kimbrerne søndenfjords. Thyboerne, Vendelboerne og Han herreds folk: Hanninger nordenfjords.

Hver af disse folkestammer har fra Alders tid hævdet sine bygder og sine grænser mod nabostammerne – fordem med kølle og spyd, siden med folkemaal og folkevid.

Folkegrænser og folkevid

»Vendelboen siger »han« til en hat og »hun« til en lue!« griner Thyboen.

Og Vendelboen kvitterer: »Naa, Du er nok der fra, hvor de siger æ til en flæskpandekage!«

Og kanske føjer han til for at haane det træfattige Thy: »Hwons eret, Do trower wol sawt lisom di andre Thyboer, at tøjrpælene gror i jorden lisom gulerødder!«

Og Syd fra vrænger Hardboen tværs over fjorden: »Ka Do int wiis mæ æ wæjster væj aj Læwig!«

Men Sallingboen staar myndig og bred i sit gaardsled: »Hør kun!« siger han, »er det æ hav, der buldrer, eller er det æ Thybo, der kører fra marked?

Af sine venner skal man høre sandheden. Og Thyboen synes at ha mange venner at dømme efter de sandheder, der siges. Men han glemmer ikke ved lejlighed at kvittere:

»Kort for hovedet og plat for bagen som en Vendelbo!«
– »Ja og han er saa skrap i masken, saa han ka fordrive en buk lisom Vendelboen! –

Jo se, en gedebuk er jo lidt ram i duften, ved I nok. Saa var det engang, at en Sallingbo, en Thybo og en Vendelbo slog til væds om, hvem af dem, der længst ku holde ud at være inde i stien ved en gedebuk?

Sallingmanden prøver først, men det varer ikke ret længe, inden han kommer ud igen: Æ-hæ! – Uha! – A tror, a brækker mæ!«

Saa er det Thyboens tur. Han holder standhaftig ud et stykke tid, men omsider maa han ud: »Puha! Den er hejsen hamper!«

Saa gaar Vendelboen ind til bukken. Og lidt efter kommer der een farende ud gennem døren og nyser og sprutter – Men det var Gedebukken! –

Folkene i Himmerland faar fra gammel tid kort og godt deres skudsmaal af deres naboer: »De Himmerlands røvere!«

Kanske føjes til: »Der er flere røvere i Himmerland end dem i Rold!« – Og somme tider sættes det paa rim, saa det kan synges lisom degnens ligvers: »Røvermand fra Himmerland!« –

Det har været haarde halse, stærke og stridbare, de gamle Kimbrer. Og det er ikke glemt endnu. –

Man ved ogsaa at fortælle, at folk i Himmersyssel helst bruger to dage til en kirketur – og saa kommer de endda ikke længere end til kroen! –

Men Himmerboen selv siger med klædelig beskedenhed: »Der skal tre Sallingboere til at være lisaa kloge som een Himmerbo, og tre Morsingboere til at være lisaa kloge som een Sallingbo!« –

Vist saa, de, der har ilde naboskab, skal rose sig selv – for naboerne gør det ikke. Som han sae Himmerboen: »Int for at rose mig selv, for det har a int behov!« –

Om Sallingboerne ved deres naboer at fortælle, at de i gammel tid spiste megen melgrød. Det var nu ikke saa mær-

keligt, for det gjorde de alle vegne den gang. Men naar Sallingboen spiste, saa tog han først en skefuld grød, og saa en lille skefuld mælk. Var grøden for varm, hængte han hver skefuld paa underlæben for at svales, mens han fik mælken hentet i fadet –

Se, derfor gaar saa mange Sallingboer den dag i dag og er gejmundede (har underbid som en gedde).

Og Morsingboen gnaver om sin frænde ovre i Salling: »Den bøvede Sallingbo! Han gider gærne leve godt, især da hvis han ka faa det for intet!«

Sallingboen selv mener nu anderledes, for han fortæller, at Fjendboen siger, naar han faar gæster: »Vi haar int øl i daa, for vi ska brøg i maarr« – I Salling derimod hedder det: »Drik I kuns, vi har øl nok, vi haar brygget i gower!«

Forskel – ja vist er der forskel, fra hvilken side af skellet det ses og siges –

Og ind mellem disse gæve jyske folkestammer ligger inde midt i Jydens land en ø-række med jyske øbofolk skilt fra deres stammefrænder ved sunde, bredninger og vejler: Mors, Venø, Fur, Livø, Øland, Gjøl, Egholm og andre.

Og hver for sig hævder disse øers folk deres egenart og deres grænser overfor dem hinsides.

De gunstigt stillede folk paa Øland med god jord og skovlæ ser ynksomt ned paa deres naboer paa Gjøl. Møder de en fisker med mærker af tjære og sildeskæl hedder det:

Gjølboen viser sin stamme – Jo, for Gjølboen er fra først af dannet af hestepærer og sildeskæl!

Men Gjølboen bliver ikke svar skyldig. Fyndigt og usnærpet snakker han fra leveren om sin genbo paa Øland:

»Han krykker i ly bag æ skov som en lus bag en lort, og saa har han et par kæver, een ku skylle et par gjølbo-bukser i!« –

Men Limfjordslandets egentlige østamme er dog Morsingboerne. De har mere end de fleste Jyder sans for hygge og pyntelighed, er hjemkære og glade for deres eget, derfor hæger og pynter de om gaard og have.

»Hejer aa dejer aa hjæmm te waas, saan sejer aall de Maasemboklaas! driller naboen hinsides Salling sund.

Og den vendsysselske nidvise fra slaget paa Sct. Jørgensbjerg 1441 skratter haansk: »Først saa rendte de Morsinger...!«

Ja, for de længtes hjem til deres egen ø og deres daglige dont, de frodige marker og den grønne toft og stalden med de brogede stude.

Morsingboerne kunne, naar det gjordes nødigt, rejse sig og bruge vaaben for at værge hjem og arne mod overgreb. Men da Kongen bød dem fred og frit lejde til at drage hjem, ja, saa tog de freden og drog snarest –

Hvorfor kriges og lade sig slaa ihjæl, naar man i stedet kunne faa lov til i fred at dyrke sin jord og kline sit hus.

Derfor rendte de Morsingboer. De ville hjem. Saa kunne for dem kriges, hvem der havde sind til den haandtering.

Men Vendelboerne lod sig intet byde, hverken tiendeydelse eller frit lejde af en konge ovre fra Sjælland! Var de draget ud i felten for at slaas, saa ville de slaas! Og saa sloges de da, som kun Vendelboere kan, naar de er tirret. –

»Hvip som en utidig Vendelbo!« siger Thyboen uden dog selv at turde prale altfor højt af sagtmødighedens naadegave – Vækket eller tirret i utide, kan sindet fra de gamle uventet slaa igennem overfladens ro – som gløder gennem vildmosebrandens askelag –

Men Vendelboen glemte aldrig helt de folk fra Thy og Mors, at de ikke hin sommerdag paa Sct. Jørgensbjerg stod striden til ende. Og det hænder, han snøfter haansk:

»Naa ja, krummer er aasse brød, lisom Morsingboer aasse er en slags mennesker – Ja, for det ved da enhver, at der skal tre Morsingboer og et byghalmknippe til et menneske!

Ja, og lisaa uldent som et klitfaar og en Thybo!« –

– Indvender I, at alt dette kun er skæmt og gammeldags folkevid. – Sandt nok. Og dog er det lidt mere. Jo, det er modstillede folkestammer, der i samfærd med naboer og genboer hver for sig hævder bygd og grænser mod »de andre«.

De grænser, der gennem stammernes kampe og rydningsværk i en fjærn fortid blev trukket saa fast i leje som Herreds- og Sysselskel, saa de endnu er kendbare ind gennem landet ved vandløb, højrækker eller ødemarker og stedse den dag i dag ligger urykkeligt fast som grundlag for retspleje og rigsstyre.

Dog er ikke hvert Herred eller Syssel et sluttet stammeomraade for sig uden spaltninger eller skillelinjer. Nej, for selv inden for Herredet bugtes og krydses et helt fletværk af grænser og skel af mange slags.

Selv en særpræget og stærk folkestamme som Vendelboestammen er langtfra en sluttet helhed. – For der er skel paa fisk lisom paa Vendelboer – Jo vist er der adskel. Der er inden for det store Syssel mangfoldige afskygninger i bofolkets væsen og væremåde. Jord og kaar har præget dem hver paa sin vis her og der.

Mellem Sulsted og Ajstrup ligger et engdrag med en smule bæk, »Svankærsgroften« kaldes den. Dette lille vandløb med sit engdrag danner en tydelig sproggrænse mellem Nord og Syd. Og sagnet om den hovedløse hest her i Ajstrup enge vidner, at her har en stærkt brugt færdselsvej haft vad over sump og vandløb. –

Og der er alle de mange sogneskel. Og lisaa mange sogne, lisaa mange sind, ved vi – havblæst eller skovlæ, muldjord eller hedebrinker og flyvesand: Hver egn former menneskesind paa sin egen vis.

Og inden for det enkelte sogn er igen et helt system af mange slags skel i bugt ud og ind mellem bolav.

Og intet samlav er nøjagtigt som det ved siden af eller det i sognets modsatte hjørne. En tone i maalet eller et træk i vilkaar og væremaade, tilsyneladende næppe værd at hefte sig ved – og dog mærkbart nok til, at skellet ind gennem Sognet eller Herredet er taget gyldigt af det ene slægtled efter det andet.

Vejene er mangeslags

Limfjordslandet er maaske mere end nogen anden dansk landsdel skellenes land.

Det blaa bugtede vand er i sig selv mere end et markskel. Og landet langs dets Sunde og Bredninger er fagert og godt, værd at eje. Derfor har saa mange stærke stammer og drif-tige ætter sat bo her med tilknytning til disse kyster. Stammer, der hver for sig har magtet at sætte og hævde sine grænser.

Og dog falder det nordjydske land og folk ikke fra hinanden i splittede og splidagtige smaastumper.

Nej, for se, paa tværs af alle de mange skel, der skiller, der gaar fra alders tid de mange veje, der knytter bolav og sogne, herreder, sysler og folkestammer sammen.

Vejene er mangeslags. Og alle krydser de skel.

Hvert sogn har sine samfærdsveje til kirke, til mølle og smedje. Og ud over sogneskellet rækker vejene til marked og tingsted, hovmark eller stad.

Hver færdes paa sin vis og naar til vejsende endda –

»Er Du kørende til stajs i daw, Saaren?«

»Nej, a er int, Jep.«

»Er Du ridendes da?«

»Nej, a er int.«

»Naa saa, Du er gangendes da?«

»Nej, heller int det, Jep.«

»Ja, men hwoden er Du da saa til fars, Saaren?«

»A er saamænd kommen trækkendes med min gamle graa-brogede stud.«

Og de, der i gammel tid ikke fik lov at slide vejen til staden eller til marked, de sled hovvejen til »gaarden« og traf her paa hovmarken folk fra andre sogne.

– Naar pigerne fra Astrup drog til hovarbejde paa Villestrup, bar de om morgenen riverne højt og sang »Vi ska til how! Vi ska til how! Vi ska til how i daw!«

Men naar de om aftenen vendte trætte hjem, slæbte ri-

verne efter dem, og nu sang de ikke, men skældte: »Gid rakkeren havde det forbandede how!«

Men om de folk, de traf paa hovmarken, lavede de en remse til stor fornøjelse for sig selv, men for os andre ikke let at kloges af:

»Odde rotter, Helberskov potter, Als rander, Buddum pander. Skelum søer, Veddum møer. Visborg prakker, Vive rakker!«

Hvad mening der ellers har været i denne og lignende remser – om en mening har været at finde – saa ser vi i hvert fald en kreds af modstillede sognefolk samlet, saaledes som hovvejen førte dem sammen.

Dagligdagens veje til udmark og eng, kirke og mølle var bindeled mellem bolav. Og samfærdsvejene, hvor markedsfærd og købstadrejser gik, knyttede sogne og herreder sammen.

Folk sad under disse langture paa hesteryg eller agebrædt og tog syn over den egn, de drog igennem. Somme tider saa de noget, der var dem fremmedartet og ukendt, saa de maatte forundre eller more sig, som nu deres sind var til.

Nu og da mødte de ogsaa det, der faldt dem kendt og hjemligt og gav dem samføling med egnens folk.

Men overfor sognefolk fra fremmede herreder eller hinsides æ fywer stod man vagtsom og vurderende og mærkede sig nøje, hvad fremmedartet der var i den andens maal eller lader. –

Men paa langs af det jyske land og paa tværs af strømme og skel gik de store udfærdsveje fra langt-her-fra og til langthen: Kongeveje, handelsveje og hærveje.

Hvor ploven eller nytids vejanlæg ikke har ændret jordsmonnets form, staar endnu de hulslidte spor af alt det, som gennem lange tider er draget frem ad disse strøg: Bondeskærrer og herskabskareter, hærtog, stuedrifter og plyndrende fjendehære. Hvert tog satte sit spor, som lyngbrinker og krat hist og her gemte til i dag. – Saaledes som det ses ind mellem Hammer bakker.

De bakker var efter sigende et ilde sted at færdes ved nattetid. Krattet og de dybe slugter gav godt skjulested for alt det skidteri, der ikke holdt af dagslys.

Ned gennem Himmerland var landet bølget som en rugmark i sommerblæst, og vejen steg og sank med bølgerne.

Men de dybe dalslugter og mørke skove ved Ræbild og Rold var ikke gunstig for godtfolk at færdes i ved nattetid.

Ad disse alfarveje mellem Sønder og Nør kom alt det ind i landet, der voldte bofolket fortræd: Farsot og fjendehære, tyske lykkeriddere, jødekræmmere og andet strøjerpak.

Ogsaa nytid, ny tanker og driftsformer rykkede frem her sammen med haandværkere, handelsfolk og krigere.

Og ad de samme veje randt landets kraft og grøde fortættet til svære heste, tunge, brogede studekroppe eller langbenede galte.

Det er bedre at drive end at age sit korn af gaarde, saa den gamle bonde og handlede derefter. Og saa førtes da landets vigtigste handelsvare: de jyske heste, stude og galte drivdag efter drivdag ad de jyske veje Sønder ud til markedsbyerne i Holsten og Vestfalen eller helt til de nederlandske handelsstæder.

Over vandløb og aær var vad eller bro. Kun Limfjorden var for bred, her maatte dyr og mennesker færges over, naar overfart var mulig. Var vind og strøm ugunstig, fik man vente. Derfor var ved Hjørringvejen uden for Sundby den store plads: »Bowet«, med lejrplads til studedrifterne og folde til drivsvinene.

Og her kunde forhen i drivtiden samles stude og svin flokkevis og hundredvis fra alle Vendsyssels veje for at raste og vente paa overfart. Overfarten med pramme skete omtrent der, hvor nu den ny bro er bygget.

Saaledes voldte den skillende havstrøm, at en hel landsdels veje og folk søgte hid for at samles her ved Bowet og færgen.

Og fjorden selv laa fordum som i dag som en bred alfarvej mellem kyster og byer. Skiller den hist, da samler den her, hvor veje og folk søger til, og hvor byen gror frem. –

Og som vejene lister og kroger sig frem gennem det jydsk land og finder hen, hvor de vil trods banker og lavninger og tværs over skel, saaledes kan der ogsaa findes dulgte, krogede veje tilbage i tiden i samfærd med slægter, der engang levede og virkede, og liv, der længst er svunden.

NORDEN FOR LANDS LOV OG RET –

Rotter og konger

Mærkeligt nok: Alle ved hvilken landsdel, der menes med udtrykket: Norden for lands lov og ret – Som om Vendelboerne og deres naboer var mindre lovlydige borgere end andre landsmænd, eller mindre samhörigt end det øvrige land.

Ja, kanske ikke nu – siger folk – men i gamle dage, da var der noget om snakken. De folk der nordoppe har nu altid været lidt for sig selv og helst fulgt deres egne love. De har aldrig holdt af at lade sig noget byde, hverken udefra eller ovenfra.

Der siges ogsaa: Rotter og konger trives ikke godt Norden for Limfjorden!

Hvor vidt rotterne foretrækker en Himmerlands lade frem for en Vendelbo lade, faar staa hen – Men tar man rotter som udtryk for proletarvæsen og -sind, da er der vist noget om snakken.

Selvfølgelig er der smaafolk og fattigfolk nordenfjords, næppe færre end andet steds. Langt fra.

Men selv de fattigste har som oftest den trang til selvhævdelse, der hindrer dem fra at synke ned i proletarkasten. Kun den, hos hvem selvhævdelsestrangen helt er udslettet og erstattet med socialhjælp, han er haabløs stakkel og paa vej ned i proletarlavet.

Som han sae, Rull-Hans i Sulsted: »Se een ting er at gaa med posen og ta imod det, gode folk vil unde een, for det er en ærlig sag: Noget andet er at tigge, og der siger a: føj da for rakkeren!«

– Jo, der er vist noget om det med rotterne –

Og hvordan det fra gammel tid har sig med kongerne og Vendelboerne, det kan enhver rask skoledreng gi svar paa.

De, der udefra kom til Vendelboerne med nye skikke eller lovbud, gjorde klogest i at fare med lempe, om de ville fremme deres sag.

Som gaardejer Søren Jungersen en dag sae: »Vi Vendelboere ka godt være flinke, men vi ka aasse være slemt stikket i det, om nogen kommer til os fra den forkerte side!«

– Norden for lands lov og ret – Ja, hvis lovene kom som et herskerbud og brød med gammel arvet skik, da holdt Vendelboen sig helst uden for. Og frivilligt gik han ikke ind under lov og tvang, der var ham imod. Derom er vidnesbyrd nok at fremlægge lige fra Knud den Helliges bane til gendarmslaget paa Brønderslev marked.

Og hver gang middelalderen igennem, bønderne rejste sig til værn for jord og gammel ret, da var det Vendelboerne, der tog de drøjeste tag og sidst gav op. Vi kan blot minde om Henrik Tagesøn og hans bondehær paa Sct. Jørgensbjerg.

Eller Skipper Klement, denne ejendommelige danske renaissanceskikkelse: Bonde og sømand, fribytter og admiral, storkøbmand, velhavende borger i Aalborg og oprørsfører, kort sagt: alt det en stærk og hidsig levet tid bød sin mand af muligheder. Og hans endeligt for bøddelsværdet nævnes uden ynk eller martyrium – I fangenskabet at se som en fangen ulv, siger hans samtidige –

Hans sind maa ha været frodigt og stridt, stærk i harme over vold og overgreb. Og skæbnen, han fik, var kun al krigs gang, den bærer han som en mand og som den Vendelbo, han er.

Derfor staar Skipper Klement den dag i dag trods fjærnhed i tid og kaar dog som et fortættet udtryk for nordjydsk væsen og vendelbosind.

Eller den gamle defefoged Lars Dyrskjøt, der faldt i spidsen for Kær og Jerslev herreders bønder, da de 1644 stred for at væрге deres hjemstavn mod den svenske overmagt –

Et fredeligt bondefolk, der kun tog krigens barske vilkaar som sidste værn mod retsbrud og ran. Og var de først gaaet af hus for at værge hjem og frihed, da stod de stædig striden til ende, hvor bitter den saa end blev.

Det er næppe tilfældigt, at det blev 11te regiment med sine Vendelboere og Vestjyder, der kom til at ta den drøjeste tørn i styrkeprøven ved Sankelmark. Her hvor det gjaldt at staa stædig fast, her stod bondesoldaten sin prøve som en indvielse til de 10 Dybbøl-Uger der fulgte. –

En officer, der kendte de fleste danske garnisoner, udtalte engang: »Et fort med en besætning af Vendelboere er uindtagelig, saa længe nogen af besætningen er i live!«

Og som vendelbosoldaten stædig bed sig fast ved Sankelmark og Dybbøl, saaledes hagede han sig siden fast i klitter og moser, heder og rimmer i en livslang sej styrkeprøve med en strid natur og en karrig jord.

Og lige saa stædig og uvillig til at indordne sig under tvang stod han overfor alt, hvad der udefra eller ovenfra trængte sig paa som paabud eller forbud.

Frivillig kan Vendelboen følge en høvding. Men herskerbud møder han stedse med uvilje og trods.

Høvdinge havde altid her nordenfjords bedre vilkaar end konger! –

I spænd med det brune øg

Selve landet heroppe nordenfjords er stort i linjerne, frit i udsyn og kraftigt i stigen og fald, med vækster og vaaninger mærket af en stadig og strid havblæst. Og de samme stærke stridige linjer kendes i folkets væsen og sindelag.

Sindig, djærv og gruttendes stærk og med utæmmet voldsomhed skjult under det rolige ydre, saaledes staaer for de fleste typen paa den gammeldags Vendelbo.

Selvfølgeligt er der ogsaa her svæklinger og vege viljer, men de gir snarere baggrund og relief for den egentlige type. Og om Nordjydens folkeideal kan ingen nære tvivl, det staaer klart tegnet i den folkedigtning og -overlevering, der

først og fremmest hefter sig ved styrken og stridbarheden.

For folkedigtning og pral er fælles i eet: man digter sig ind i det ideal, man stærkest attraaer –

– »Stærke folk? Ja, dem var der jo en del af i gammel tid«. Gaardejer Otto Mikkelsen, Fristrup, kan et utal af krøniker, selvfølgelig ved han ogsaa om stærke folk at sige.

»Der var nu gamle Mads Bjerg paa Aabybjerg. Han kørte engang tørv med en plag til sit brune øg. Saa fik han læsset lovlig haardt, og plagen gik træt.

Men det vidste Mads raad for: »Naa ja, ka Du int mere, saa kommer a vel selv til at ta et bette nap!«

Saa spændte han plagen fra og gik selv i hammel med den brune. Da de naaede hjem til gaarden, var øget helt vaadt af sved. Og Mads Bjerg klappede det, inden han spændte fra: »Saa, saa, bette Blis. Ja, a var kanskesi lige lovlig haard ved Dig!« –

Men der hvor kræfterne og sindet ikke fandt aflastning gennem arbejdsidræt, søgtes udløsning ad mere primitiv vej.

Den gamle sognefoged Niels Mølgaard i Sulsted fortæller:

»Det hørte jo til min bestilling, at jeg skulle føre tilsyn med de offentlige legestuer i mit distrikt – ja, nu hedder det jo baller – og de kunne tit være lidt urolige. Naar karlene fik nogle punser, saa vilde de slaas. Især var Ajsgaards-sønnerne berygtet vidt omkring. De rejste ligefrem fra legestue til legestue og drev slagsmaal som en slags sport.

De her brødre gik altid med svære egekæppe, og naar de kom ind i en krostue eller legestue for at lave fest, slog de allerførst lysene ned, saa der blev bælg-ravende mørke, og i den tumult og forvirring, der blev, sloges de saa i blinde. Hvem der gav eller fik kløene, brød de sig fejlt om. Det var sjældent Ajsgaards-sønnerne, men det kunne ske.

Saaledes lejede de engang en lukket vogn i Aalborg og kørte ud til Sønder Tranders kro, hvor der var legestue. Men her fandt de deres overmænd og fik saa læsterligt tærsk, saa de maatte rende fra baade kro og lukket vogn for at bjærge lemmer og førlighed.

Siden holdt de sig nordenfjords, naar de trængte til lidt adspredelse, for her sloges folk lisom med mere humør! –

Et saadant overmaal af kræfter og rутten med primitiv livstrang har kun en sund og stærk folkestamme raad til. Naar disse kræfter tæmmes og nyttiggøres, da kultiveres heder og moseflader, og vejler tørlægges.

– Som Jens Lyngbjerg, Ellidshøj, sae: »De er knagendes dygtige, de Vendelboere, nogle rigtige slidere!«

Naa helt i blinde rутtede de nu heller ikke altid med kræfterne –

Det var den gang Sylow-Kommissionen som kong Volmers vilde jagt jog landet over for at finde brandstiftere i hvert sogn.

Ajsgaardssønnernes far blev ogsaa sat fast for brand, og Sylow prøvede alle sine kunster for at klemme en bekendelse af arrestanten. Men Mads Peter havde ikke noget, han skulle ha bekendt.

Saa en aften puttede de en fuld mand ind i arresten til ham. Den fulde stillede sig svært an, men var dog ikke mere fuld, end han gav sig til at fortælle op om alle de skarnsstreger, han havde lavet.

Mads Peter hørte lidt paa ham, saa siger han: »A ka forstaa, Du er en rigtig skidt karl! Skal a sidde sammen med Dig, saa skal Du ha klø!«

Og saa tærskede han stikkeren, saa den sølle mand vrælede jammerfuldt om hjælp. Og politiet maatte skyndsomt ha deres hjælper lukket ud igen.

Hvor nogle ødslede med legemskræfter, satte andre deres snilde eller snuhed ind med lovparagraffer som hjælp. Det blev de procesmagere, der kendes i hvert sogn. Mænd, der stadig ligger i retstrætte med alle mulige og om alt muligt.

»Ja«, siger Niels Mølgaard i Sulsted, »de fleste ældre her omkring husker godt nok Mads Chr. Jensen, Kjærsgaard, med hans blakkede vrinsker for jumpen, naar han kørte ind til Sundby og Aalborg til retsmøde – For det gik jævnlgt paa«.

– Eller de to naboer fra et sted mellem Ulsted og Hals, der ragede i trætte og lang proces om en gammel vejret.

Den ene nabo opdager, at han har en gammel glemte vejret over naboens mark. Og saa vil han selvfølgelig hævde denne ret, selv om han ikke har spor af brug for vejen.

Lang trætte og bittert fjendskab.

Manden med vejen pløjer de gamle spor op og saar korn. Naboen med vejretten venter, til kornet er vokset til, saa spænder han for og kører midt gennem kornmarken, frem og tilbage mange gange, der hvor han mener at ha vejret.

Naboen kommer til, truer og skælder. Dette her er hærværk og skal blive en dyr historie. Til sidst kaster han sig desperat ned foran den andens heste og raaber: »Kør saa til, om Du tør!«

Og manden paa vognen trækker piskan til hestene og kører til – Det koster naboen to knækkede ribben –

Ny retssag og store bøder til begge parter.

Saa tar herredsfogden sig for at formane de to stridige naboer:

»Hør min gode mand: Hvis nu Deres nabo igen kører ind over Deres mark, saa kaster De Dem da ikke tiere ned foran hestene?«

»Jow, gu gør a saa!« siger manden.

Saa henvender herredsfogden sig til den anden:

»Hvis nu Deres nabo virkelig kaster sig foran Deres heste, saa kører De ikke over ham en gang til?«

»Jow, dølen regiir mæ, gør a saa! Lisaa tit han smider sig for ved mine heste, lisaa tit skal a køre over ham!« –

Saadan er Vendelbo-sind! –

Krakileri og retshaveri! siger nogle – Ja, kanske? – Vi kan kalde det, hvad vi vil, det er dog i sin grund først og fremmest og mest en stærk selvhævdelsestrang og en ømfindtlig udviklet retstragten.

Tre tommer højere gravsten

Ligesom Dronninglund herreds trodsigt vildsomme bakke-
drag gaar over i Vildmosens og Limfjordslandets sletteland
og her falder til ro i de brede flader med det milespændte
udsyn, saaledes kan selve folkesindets styrke og stejle trods
ligesom jævnes ud og dølges bort under en egen sindig og
hvilende ro.

En dag sidder en gæst hos Peder Pedersen, Toftegaard i
Sulsted, og nyder hjemmets gæstfrihed. Tung og bred sidder
værten paa husbondpladsen, sindigt og varligt falder hans
ord –

Siden følges de ad gaarden rundt og ser sammen den ny
plag. Peder Pedersen leder plagen ud og ind. Lige sindig
og lige varsomt færdes han her ude i stalden som inde mel-
lem stuens nips – selv om han sikkert magter at løfte plagen
op og sætte den paa plads i baasen, hvis han en dag faar
sind til det.

Og gæsten tænker: Denne mærkelige overlegne, næsten
jordfaste ro, der paa saa mangfoldige maader er kendbart
her nordenfjords, det er mere end almindelig almueflegma
– Det er noget af det samme, der kendes hos Vestjyderne:
baade en medfødt ligevægt overfor tilværelsens luner og en
stærk opøvelse i selvtugt, som kun en gammel arvet kultur
evner at bære frem.

Jens Jensen, Elsnap, sad en dag og spillede kort med et
par gode venner. Det var i høstens tid, og folkene havde
travlt med at køre korn hjem.

Saa kommer forkarlen farende ind i stuen helt hvid i an-
sigtet: »Niels er kørt løbsk med et læs korn!«

»Naa ja,« siger Jens Jensen, »det ka jo ske.«

»Jamen den ene hest har slaaet sig ihjæl!«

»Nej se da, hvor var det?«

»Det var her ude Norden for laden.«

»Naa, var det Norden for laden. Ja, ja da – Hvem var
det nu til at spille ud?«

Der er i denne selvfølende sindighed og ro noget køligt fornemt. Og gæsten forstaar nu bedre, naar det gentagen er sagt baade i Himmerland og andet steds: Vendelboerne, de er aristokratiske, de kender nok deres eget værd!

– Her paa husbondpladsen i Toftegaarden sidder nu Peder Pedersen: en direkte ætling af historikeren og selvejerbonden Peder Larsen Dyrskjøt. Og med slægtskabet er som arv fulgt baade selvfølelse og en stærk historisk sans.

Og saaledes sidder der rundt om paa de vendsysselske gaarde – ja, i Thy og Hanherrederne med – mænd og slægter, der kan føre deres slægt tilbage gennem mange led af stærke og selvfølende bønder.

Det maa ganske naturligt gi den sluttethed i væsen og væremaade, der er særkende for al ægte aristokrati.

At der under denne sindige ro gemmes slumrende kræfter, er tit nok set.

Og bag ligevægten ligger sikkert ogsaa en god del af den fatalisme, der gir almuens sin mærkelige sindsro overfor livets stærke hændelser. –

– En karl paa Aagaard bad sin husbond, proprietær Dreyer, om at faa fri en dags tid for at rejse hjem og ta afsked med sin gamle bedstefar, der laa hen paa det sidste.

»Naa, hvordan har din bedstefar det saa?« spurgte proprietær Dreyer, da karlen kom igen.

»Ja, han er da død nu. Men han fik ret en mærkelig død.«

»Saa-aa?«

»Jo, han døde saadn kl. 7 om eftermiddagen. Men da vi saa hen ad paa aftenen ved 11 tiden sad og drak kaffe der inde i stuen, hvor han laa, saa letter den gamle hovedet fra puden og siger: »Hur manne er æ klok?«

– Der skal tid til alt, ogsaa til at dø, selv naar man har levet sin tid ud. Men derfor ka det alligevel være rart at holde lidt rede paa tiden! –

Men hvis nogen tror, at denne sindige, faamælte bonde- mand, der kan færdes saa stilfærdig og beskeden, af den grund mangler selvfølelse eller viden om eget værd, saa tar

man grundig fejl. Netop selvfølelsen er et fremtrædende træk i Vendelboens og Hanboens karakter.

Som Maren Mortensen ovre paa Øland sæ: »A er født i Brovst. Men a tøws nu bedst om det her ovre paa Øland, for i Brovst, der vil de være store allesammen!« –

Et steds i Kær herred ligger en gammel Vendelbo og skal til at dø.

»Lov mig nu,« siger han, »at min gravsten bliver 3 tommer højere end An-Maris. For det var mig, der havde pengene. Og det var ogsaa mig, der passede paa dem.« –

– Tre tommer højere end naboen! det er enhver Vendelbos agt!

Gammeldags eller nymodens?

Vendelboerne er gammeldags! siges der ofte baade her og der.

Selvfølgelig, hvordan kan de være andet! – En slægt med stærk slægts- og traditionsfølelse vil altid paa nymodens og hastende fremskridtsfolk virke gammeldags.

Men fra hvilket hold: de nymodens eller de gammeldags, de virkelige fremskridt stammer, det tør vist ingen med afgørende sikkerhed fastslaa –

Gaardejer Søren Jungersen, Fristrup, siger en dag paa sin friske maade til sin gæst:

»Ja, vi er nogle underlige folk her oppe. Vi holder paa det gamle. Vil De tænke Dem: Vi har endnu grandestævne her i Fristrup.

»Ja, den rent praktiske nytte er jo forlængst ophævet. Men folk holder alligevel fast ved de skikke, de gamle levede i. Og hvert aar ved mikkelsdag samles byens mænd til noget, de kalder grandestævne.

Nu er det kun en ren selskabelig sammenkomst, men i min drengetid blev her de penge, der var indkommet ved bortleje af græsslæt paa engveje og fællesjord, omsat i øl og brændevin. Og hvad der kunne være mand og mand imellem med løsgaaende kreaturer og den slags blev her jævnet.

Og endnu er det ved denne sammenkomst god skik at ærte hinanden godt og lade hinanden høre for mulige forømmelser i aarets løb.

Oldermanden, der gir husrum til sammenkomsten, kalder vi »Bymanden«. Og turen til at være bymand gaar paa omgang...«

– Et vagt – men dog levende – minde om et ældgammelt bondesamfunds lovhegnede fællesskab, der i dag videreføres gennem andelsformen.

Men Vendelboen, der som een af de sidste i landet endnu mindes og holder det gamle grandestævne i hævd, staar sine steder stadig uvis overfor nytidens form for bondefællesdrift og vejer for og imod: gammeldags eller nymodens – hvad er hvad, og hvilket er bedst?

I ingen dansk egn findes som her oppe saa mange smaa private mejerier.

»Hvorfor vi ikke har Andelsmejerier?« – Det er en ældre mand fra Nordkanten af Kær herred, der svarer – »Ja, hvorfor? Naar man er tilfreds med det, man har, hvorfor saa prøve noget nyt – Og naar omtrent hver mand har sin egen mening, saa er det int saa let at faa dem samlet.«

»Ja, men I er dog saa godt som alle med i Andelsslagteriet?«

»Det er ogsaa noget helt andet, Andelsslagteriet er der fordel ved at være med i, det ka man se og regne sig til. Og hvorfor skulle fremmede kapitalister tjene sig rige paa vore grise!« – Her er en stærkt synlig side af Vendelboens væsen klarlagt i faa streger: Evne til at vejre en fordel, og uviljen og modstillingen mod fremmedfolk. –

Om mejerierne er andels- eller private – naa, ja – tjener mejeriejeren en skilling ved at kærne folks fløde, han er da for det meste een af vore egne folk – Og naar man ellers er tilfreds –

Tiden staar ikke stille. Og nye skikke kan ingen holde ude –

– En ældre gaardmand kommer hjem fra en købstadur.

Imod sædvane har han en lille snisser paa og falder ude i gaarden derhjemme.

»Men herregud endda, bette Eskild!« siger konen klynkende, »saan plejer Du da aaller at komme hjem!«

»Nej, bette Jane, men ser Du, æ tij har forandret sig!« – Tiden forandrer sig. Ja. Det faar man affinde sig med og ta det af det nye, der er brugeligt, og ellers mest muligt holde det gamle i hævd.

Gammeldags! siger fremskridtsbonden og ryster paa hovedet.

Men den gammeldags indstillede bonde har dog maaske noget, som den moderne savner: Tilfredshed med det nærværende –

– Der sidder en gammel bedstemor og karter uld – Kan det betale sig?

»Nej, saamænd ka det vel int saadn set. Men som ung pige lærte a at bruge et par karter. Og tiden gaar saa godt med saadn syssel...«

I et husmandssted lidt borte fra vejen staar en gammel husmand og skærer hakkelse med en gammeldags haandkniv.

»Var det ikke lettere med en hakkelsesmaskine med svinghjul?«

»Det var det kansesi nok. Men nu har a brugt denne her hakkelsekiste i over 40 aar, saa ka den vel aasse vare mig ud..« –

Gammeldags – Ja, men den, som herudfra tror Vendelboen til at være bagstræber, faar tro om igen.

Netop her ryddes og opdyrkes, kultiveres og nybygges saa ihærdigt som noget steds i det danske land. Markerne gir frodig avl og føjer sig efter de mest moderne driftsformer. Og husdyrholdet er velplejet og højtydende.

Vendelboen er ikke en foragter af det ny. Men han slipper nødigt det gamle helt. Og lidt af det overleverede fører han helst med over i det ny, saa først kender han det som sit eget uden at være nymodens. –

– Hver mand sin egen mening.

Ligesom folkene ovre paa Øland. De kan aldrig enes indbyrdes, siges der. Kun naar de drager »norden over Vejlerne« og kommer til Ølands bro, er de enige og holder sammen imod »de andre«.

Der skal lempe til at bøje disse meninger sammen under en fælles lov.

Hver gang det glippede, skyldtes det mest, at det som noget nymodens kom ude fra.

Kun de former, der følte i sammenhæng med gammel-dags sæd, tog man ved og kaldte fremskridt.

For de former og love, der har rod i det gamle, de var altid de stærkeste her Norden for lands lov og ret.

ET LILLE STYKKE LIMFJORDSLAND

Vi hilser paa Han Herred

Vorherre kan alt – undtagen la det regne af Nordvest, naar vi har tørke, det magter han ikke! siger Vestjyden med et dulgt suk over tilværelsens ufuldkommenhed.

Men enten maa Vorherres magtomraade være større her nordenfjords, eller ogsaa sker der brud paa naturens orden – for i dag regner det af Nordvest!

Sorte som tordenblaaner og forblæste som efteraarsrusk trækker nordvestbyerne graa regnfrynsen hen over et fladt og frodigt, men fortørret Limfjordsland.

Men ind mellem byerne skinner Solen sommervarm og bygger regnbuebro over tre kirkesogne.

To mænd er paa vej fra Sundby for at hilse paa Han Herred og nogle af dets folk. De er kørende og nyder farten og duften af den sjældne og kostelige benzin, der under besættelsen kun tildeles efter særlig og højtidelig tilladelse.

Den lille gule vogn snøfter oplagt og hopper over skærverne med yndefulde sæt som en ung dame til plastikøvelse.

Og sommerlandet haster forbi i stadig skiften: Huse og gaarde, hø i stakke, grønne agre, gule rugmarker og travle folk i roemarker –

Hele det travle groende bondeland, der langmodigt ligger bredt ud under vejrets naade, hvad enten det er sommertørke eller nordvestbyger.

Der trækker ogsaa andet hist oppe end forblæste sommerbyger. Det er ikke torden, den stadige brummen, der høres, men hidsigt drønende maskiner paa togt, tungt lastede med Død og elendighed, mere truende end selve den sorteste

uvejrssky – De tordenblaaner trækker onde og truende over selv den blankeste Sommerhimmel –

Saa er Flyvepladsen med dens forvirrede arbejdsmylder og hidsige jag bagved. Og forude ruller hovedvej nr. 11 sit graa kilometerbaand ud over et fladt land med udsynet frit over mange sogne langt ind i en diset fjærnhed, man mere aner end ser.

Den kuplede banke hist ude med gaardenes højt løftede vindmotorer er Gjøl, der ligger og leger ø ude bag vejlernes engdrag.

Gjøl har to ansigter: Et tindrende lyst ungpigesmil ud mod fjorden og bredden hinsides. Og saa en streng alvorsmine som et retfærdigt stykke Thyland vendt op mod vendelbosognene. –

Lidt længere fremme skimtes Øland mørknet af skov og bygskyer. –

Saa bliver vejen ked af slettelandets stadige lige-ud. Den krummer sig ned i en sækning og op igen, men bare for at dykke ned og atter op gennem en ny lavning større end den første.

Og landet skifter. Øster Han Herreds fede havre- og bygmarker viger for Vester Han Herreds rugvange og solide kartoffelagre. Der bliver vejbrinker med lyng og skeldiger med bjergfyr. Rugen bliver sine steder tyndstraet og høst-hvid, og træerne skyder ryg mod Vesten.

Et langt stykke lukkes vejen inde af plantage, og skovsus koger som brænding.

Og igen skifter gode bondemarkers og hjem ved hjem i driftige smaabyer.

»Hvor er Danmark dog et skønt og rigt skiftende land!« siger Direktør Hauge – »Hvorhen vi end kører, saa skifter landet karakter næsten fra mil til mil.

Og folk, man møder: forskellige alle. Og dog eens i saa meget! Hver med sin egenart fra Vest eller Øst, fra Nordenfjords eller Søndenfjords – Ja, og dog eens i stammepræget: Den jydskes stamme –

Som han sae, Niels Winther: Jo, det sæder: Jyder er vi alle for Vorherre – Hvem, Han saa regner for de gæveste har vi jo lov at gætte paa. A tror bestemt int, vi her fra Han herred kommer sidst i rækken! –

Jo, alle vegne her er der noget smukt, noget egenartet. Noget at glæde sig over. Altid overraskelser! Og Han herred har sine. Nu skal De se...«

Saa fanges vejen ind af en by – En købstad? – Nej, stationsbyen Fjerritslev med sving som en købstad.

Se, i dag er Fjerritslev, hvad Kjettrup forhen fra gammel tid var: hovedstaden i Vester Han Herred – Nu har vi kikket paa den ny, lad os saa ogsaa hilse paa den gamle by.

Manden paa Kjettrupgaard

Vi kører ud til Niels Winther paa Kjettrupgaard og lader ham repræsentere Han herred for os. –

Niels Winther ligner sin fødegaard og sin hjemstavn: Stor og kraftig i linjerne, lidt bøjet og ældfuret, men udbygget med solidt egetømmer. Og ligesom landet kan syne lidt strengt og alvorstungt – for saa med eet at lyse op i et solskinssmil over grønne engdrag eller en gyngende rugmark, saaledes kan lunet pludseligt glimte frem i Niels Winthers øjne og gøre den ældre alvorsmand ung og kaad –

– »Ja, jeg er noget af en hjemmefødning« – siger Niels Winther – »Jeg blev saa tidlig mand, saa jeg aldrig ret naaede ud at se mig omkring saadan som saa mange andre unge. Det har tit pint mig..«

Naa, det kommer nu an paa, hvad man forstaar ved hjemmefødning. Mener man en mand, der er rodfæstet og eet med sin hjemstavn, ja, saa er det ikke noget daarligt kendingsnavn at hefte paa Niels Winther.

Men mener man med hjemmefødning en bagstræber eller en sinke, da gaar man helt galt i by, om man vil søge en saadan paa Kjettrupgaard.

Niels Winther har tit nok vist, at han tør ta sig opgaver paa, andre ryster paa hovedet ad – Som nu den gang i 1903 da han satte sin store kørelade paa ruller og kørte den 30 alen tilbage for at gi plads for nye og store fløjhuse – Laden er 66 alen lang og 20 alen vid og bygget i 1867 af svært skibstømmer – Den blev flyttet hel og holden med taget paa, og Storcken oppe i reden flyttede med. Det hele gik fint til stor undren for de mange vantro, der stod rundt om og saa til –

– Gæsterne i dag kommer selvbuden – De er velkommen endda! – Uventede – Naa, ja – Men kaffen er færdig. Værsgo sid ind til bordet! –

Ja, saadan er skikken i Han Herred –

»Ja, jeg var kun 17 aar, da min far døde« – fortæller Niels Winther, »saa maatte jeg jo tildels gaa i hans plads og prøve at gøre gavn som mand.«

»– Med til at oprette Andels-Slagteriet i Sundby? – Nej, for da var jeg soldat. Men selvfølgelig var jeg andelsmand. Det var alle unge den gang. Og selvfølgelig var jeg med i slagteriet fra første færd.

Jeg blev forresten skældt dygtigt ud af den grund – Jo, modtageren til det private slagteri sae rent ud, at jeg var gaaet ind i hans lovlige næring ved at melde mig ind i slagteriet, og det vilde han ikke finde sig i!

– Andelsmand – ja, det har jeg været, saa længe jeg har kunnet danne mig en mening om tingene. Jeg var kun 27 aar, da jeg blev formand for Dalhøj mejeri, der er samlet fra 4 sogne. Men saa i 1895 trak vi os her fra Kjettrup ud og byggede vort eget mejeri. Det har jeg været formand for i 3 perioder.

– God jord – Vist saa, her er god jord, og her er let jord og noget midt imellem. Folk ka saamænd godt være tjent med baade at leve og dø her i Han herred! – Ved De forresten, hvorfor man ikke bruger at kaste muld paa de døde ude i Agger? – Nej, for de har ikke andet end sand! –

Vi Hanninger er jo saadn lidt for os selv. Nogle kalder os

Thyboer, andre Vendelboer, og saa er vi endda ingen af delene.

Hvad vi helst vilde være, enten Thyboer eller Vendelboer?
– Naa-aa, det ved jeg knapt – Men jeg tror, vi var skidt tilpas, hvis ikke vi var Hanningen.

»Vist saa, det er da udmærkede folk baade i Thy og Vendsyssel. Thyboerne især kender jeg godt. De er lidt tunge, men trofaste. Da jeg blev voldgiftsmand, sae en nabo til mig: De Thyboer skal Du nok faa bryderi med, for det er nogle krakilere –

Der var ogsaa mange sager der oppe. Men folk var altid flinke. Jeg har været glad for at arbejde sammen med Thyboerne.

Selvfølgeligt: de har deres kanter. Det har vi ogsaa. Men det er nu saadan her til lands, at viser vi folk tillid, saa bliver de ogsaa tillid værd. Og her skulle vi nødig ha udenlandsk skik indført.

Nu har jeg været mand her i min fødegaard i lige ved et halvt hundrede aar. Og det har været en rig tid med fremgang og gode forhold – I de 50 aar er der aldrig kommet en karl herfra i utide. Min bedste karl har jeg nu haft i 10 aar – Jo, med saadanne folk kan man sagtens være mand i en gaard.

Anderledes nu til dags – Ja det tegner jo ikke saa godt. Men jeg mener, at vi, der har levet i en god tid og en opgangstid og kender, hvordan frihed og samarbejde kan føre til fremgang paa alle omraader, vi har dobbelt pligt til at hjælpe de unge tilrette, hvis de nu skal igennem en ond og ufri tid...« –

– Det var en Hanning, der i et enkelt rids tegnede sig selv og sin tid –

Det gamle og det ny Aagaard

Saa har gæsterne hilst paa den gamle by med de brede lukkede gaarde og minder om herredsfoged, doktor, apoteker og flere af disse udefra tilskikkede, som banen og Fjerritslev siden tog.

»Nu skal De se noget, De ikke venter at finde her Vester ude i Han herred«, siger direktør Hauge. »Vi svipper ind og hilser paa Aagaard og familien Dreyer.«

Se nu her: Et stykke løvskov lige op af det flade land!

Vestkanten af skoven er af blæsten ude fra Jammerbugten høvlet skraat som et hustag. Men hver enkelt træække stin- der imod og gir læ for de næste. Saadan bliver krat til skov.

En afvisersten og en indkørsel i skoven. Der svinger vi ind. Tæt ved vejen gyffer en blishøne bag flæget i en mær- gelgrav –

Nej, det er noget helt andet end en mærgelgrav! Se rigtigt efter, for det er resterne af voldgravene om det gamle Aa- gaard. Højningen der inde mellem træerne er voldstedet, her hvor middelalderborgen »Aagaard« laa, indtil bønderne i 1441 stormede og brændte gaarden kort før slaget paa Sct. Jørgensbjerg.

Den gamle valplads, Sct. Jørgensbjerg, ligger nemlig paa Aagaards mark. Her oppe paa højdedraget med de fire grav- høje som rest af en større gruppe var pladsen, hvor Vendel- boerne byggede vognborg og stædig stod fast mod kong Kristoffers og adelens overlegne hær den gang i 1441, da først Morsingboerne og bagefter Thyboerne tog mod kon- gens tilbud om frit lejde til at drage hjem for at pløje og høste deres marker og fede deres stude.

Kun Vendelboerne sae trodsigt nej. De havde grebet til vaaben for at kæmpe mod kongens skatter og adelens over- greb, ikke for at ta mod kongens naadel!

Og saa kæmpede de da den skønne sommerdag, d. 8. Juni, mod overmagten til sidste mand, som kun tirrede og stædige Vendelboere kan slaas.

Det var en uhyggelig mandedræbning uden haab eller skaansel. Efter den blodige dræbning blev alle de dræbte kulet ned, hvor de laa. Og der fik de lov at ligge i fred i godt 400 aar, indtil en tilfældig ejer af den gamle herregaard opdagede, at alle de mange dødningeben deroppe ved Sct. Jørgensbjerg lod sig udnytte økonomisk og agronomisk. Det

var nemlig i den tid, da benmel var en værdsat form for kunstgødning.

Altsaa blev knoklerne af de faldne Vendelboer – sagtens ogsaa en del af adelens svende – gravet op, kørt til Aalborg, stampet til benmel og strøet ud for at gøde de marker, de i sin tid faldt for at væрге. –

Men endnu skratter datidens nidvise om det bedske minde:

»Først saa rendte de Morsinger
og saa de forræddere af Thy.
Efter stod ædle Vendelboer,
for de ville ikke fly!«

Man har ikke nødtigt at spørge om, i hvilken landsdel denne vise er lavet! –

Tæt Øst for voldstedet ligger det senere Aagaard: Gyldestjernernes, Rosenkrantzernes, Rudernes faste gaard gennem aarhundreder.

Store bøge og linde skygger over den gamle hovedbygning, der ikke syner stort mere end en almindelig bondegård.

Lidt længere mod Øst ligger avlsgaarden. Og her har den nuværende ejer, proprietær Chr. Dreyer opført en ny hovedbygning.

Gaardspladsen er paa størrelse med et mindre husmandsbrug. Ladens svære egetømmer er hugget til i Norge. Og bag avlsgaarden er den gamle have med store linde-alleer, mægtige bøge- og egetræer, kærlighedsstier og den hvide dame ved nattetid – Kort sagt: alt, hvad der hører til paa en gammel historisk herregaard.

Har den side af Aagaard, der vender ud mod fortiden, magt af levet liv og tyngsel af skæbner, da er den side, der vender frem mod dagen i dag lys og smilende – især da, hvis vi møder den gennem den venlige, gæstfri husfrue eller de unge, smukke og intelligente døtre, naar de er hjemme fra rejser eller studieophold. –

Gæsterne har været omkring paa gaarden, en tur gennem haven og et lille svip ude i skoven. Nu sidder de inde i den

store havestue med en udsigt saa skøn og yppig, som er det et frodigt ølandskab, der ligger bredt ud her om Aagaard:

Græssende heste og ungvæg paa en grøn græsmark kranset af skov og høje kuplede ege og lindetræer – Er det ikke snarere et udsnit af Dyrehaven eller parken ved et engelsk herresæde og ikke et stykke idyl vester ude i Han herred!.

Hvordan kan den, som staar midt i al denne ø-frodighed, forstaa, at man oppe fra Lejrhøjene paa Aagaards mark kan skimte klitrækken ude ved Jammerbugten!

De har drøftet mangt og meget: Herregaardsspøgeri og udenlandsrejser, international højskole og nyfødte prinsesser, men først og sidst det, der stedse trænger sig paa: Krigen og de fremmede i landet.

Ogsaa Aagaards historie og mange mærkelige menneskeskæbner drøftes. Det falder da ret naturligt i traad hermed, naar gæsten spørger proprietær Dreyer:

»De er jo barnefødt her paa egnen, drømte De som dreng om, at De skulde ende som herremand paa Aagaard?«

Dreyer smiler sit stilfærdige, vindende smil:

»Nej, det gjorde jeg ikke. – Jeg er jo født i Manstrup og har saaledes kendt Aagaard al min tid. Men som dreng havde jeg ikke noget tilovers for gaarden. Jeg var bange, hver gang jeg skulle gennem skoven her – Hvorfor? – Ja, hvad er en dreng bange for: Røverhistorier og spøgeri og den slags, der altid er knyttet til en gammel gaard..«

»Og saa lærte De handel og blev brugsforeningsuddeler?«

»Ja, jeg var i 10 aar uddeler i Manstrup og 5 aar i Fjerrikslev.«

»Hvornaar købte De Aagaard?«

»Det var i 1917. Gaarden havde været i hænderne paa ejendomshandlere og lidt meget under skiftende ejere. Den var i enhver retning forsømt, da jeg overtog den..«

»De er altsaa, om man saa maa sige, ude fra gaet ind i landbruget. Var det som en selvfølge eller efter grundig overvejelse, De ogsaa gik ind i andelsarbejdet?«

»Nej til at gaa ind i andelsvirksomhederne, havde jeg ikke

lang overvejelse behov. Som uddeler gennem 15 aar kendte jeg andelssystemet fra forbrugernes side. Det faldt da ret naturligt, at jeg nu som producent fortsatte inden for andelsarbejdets rammer.«

»Og hvordan ser De saa paa andelssagens stilling i dag?«

»Jeg mener, at andelssagen har vist sig som en sund og virksom regulator inden for vort samfund. Og ligesom andels-ideen var en løftestang for de gamle, saaledes kan den vel igen blive noget af den samling, der kan hjælpe os igennem en vanskelig tid – Mon ikke? ...« –

Saa kaldes ind til et festligt aftenbord –

Solen trækker stærkt ud mod Jammerbugten, da de to gæster svinger ud fra Aagaard. Solstrimer over Vesthimlen varsler blæst. Og vejen støver igen. Nordvestbyggerne blev kun et forsøg og ikke til bløde – Kanske alligevel Vestjyderne faar ret! –

»Saa har De altsaa hilst paa Han herred«, siger direktør Hauge.

»Ja, og er hele herredet i lighed med Kjettrup og Aagaard og folkene der, saa gad jeg nok komme snart igen!«

Gjølboere og Ølandsfolk

Tre mand paa vej mod Gjøl og Øland ad nærmeste omvej –

Den ene af de tre er gaardejer Søren Jungersen fra Aagaard i Fristrup. Han har ellers alt andet end tid til at farte rundt paa narrestreger. Som formand for andels svine-slagteriet for Aalborg Amt, formand for voldgiftsret og skatteraad og adskillige andre fremskudte poster har han jagende travlt og ikke nær dage nok i ugen – Men i dag har Jungersen altsaa taget en lille ferie.

Den anden er Otto Mikkelsen, der kan adskilligt andet end revidere slagteriregnskaber. Han er saaledes noget af et historisk, topografisk leksikon over sin hjemstavn og er om-

trent lisaa god til at fortælle krøniker som Søren Jungersen – og det siger dog en del!

Desuden er Otto Mikkelsen gaardejer, frugtavlér, jæger, ornitolog og adskilligt andet. Han har saaledes lovet en ekstra forestilling i dagens løb med dansende bruskokke ude i vejlerne.

Den tredje er en farende gæst, der glæder sig til at opleve et lille stykke særegent Danmark uden for de afmærkede hovedveje. – Gæste to smaaøer, som er groet landfast.

»Se, vi holder jo paa det gamle heroppe, som De vel har opdaget,« siger Jungersen. »Derfor vil vi ogsaa først se lidt af det, vi har af gammelt, som, vi synes, er smukt – Vi svipper lige ned til Birkelse.«

Og smukt er der omkring den gamle herregaard ved Rye aa. Det er baade et stykke fortid og et plejet stykke natur.

Retteligt skulde solen ha skinnet, lyst over de hvide murflader og leget gennem løvet med blanke solpletter ned paa det glidende aavand, der hvor aeen bugter sig ind gennem parken, og de store træer hælder sig frem og danner et lukket løvhvælv over strømmen.

Men solen spiller kostbar og gaar endnu med slør af dis og taageskyer.

»Giv bare tid,« trøster Otto Mikkelsen – »Op ad dagen blæser det op, og saa faar vi solskin.«

Og det stemmer. Da de naar ud i de store kærengé, lyser Biersted kirke op som et hvidt blink langt ude i Nordøst og stadig flere af røde tage og kalkede gavle inde i landet fanget farver og liv af sollyset.

Længst ude i Øst hænger en sløret røgtage over Aalborg og Sundby. Fra de høje fabriksskorstene trækker flossede røgvimpler. Og paa skovhøjen mod Syd skimtes Aalborg-taarnet som en trebenet malkestol.

Men resterne af taagedisen ligger endnu over de vældige flader her ude, hvor kærengene gaar i eet med strandengene og de inddæmmede vejler ud mod Gjøl og Limfjorden.

Hele dette flademaal af tidligere helt eller delvist værdis-

løst land har statens jordlovsudvalg nu købt og grundforbedret gennem et storstilet afvandings- og opdyrkningsarbejde.

Det er et imponerende arbejde i lighed med det, der skabte vildmosen om fra vejløst øde til frodige græssletter. Ogsaa her er traktorpløjet, fræset, mærglet, drænet og gravet vældige, kilometerlange afvandingskanaler, der fører grundvandet ud til Rye aa og fjorden.

Paa langs og tværs af dette store areal er bygget nye, brede landeveje, der skal knytte det nye bolav til de gamle farveje. Arbejdet herude er endnu langt fra afsluttet. Langt ude slæber et tipvognstog sand og grus til de nye vejanlæg.

».. Naar først saltet er vasket ud af jorden, ka den sikkert blive helt god at dyrke, de fleste steder da«, mener Jungersen.

Og Otto Mikkelsen føjer til: »Ja, men først skal de da ha vandforsyningen ordnet, for her ude kan ikke bores til ordentligt drikkevand, der skal nok en vandledning helt ovre fra Gjøl! ..«

Vist saa: et saa vidtstrakt flademaal af nyt land vindes ikke ind uden vanskeligheder.

Men i løbet af faa aar vil nye hjem og nye bolav vokse frem her ude over det flade land. Og Danmark er blevet et helt sogn større! –

Saa er mændene ude, hvor Vorherre og hans vilde fugle endnu har strandengene og vejlerne for sig selv uden indblanding fra jordlovsudvalget.

Og med al respekt for det udmærkede udvalg, skal det dog siges, at endnu har Vorherre det bedste greb paa at skabe det, som er skønt og frit – At udvalget derimod kan klare sig i jordkøb og opdyrkning, er troligt nok!

Her ude er skjønt! Vældige flader af grønt bølgende græs, hist og her med striber af blankt vand. Og her ude mødes Gjøl og Vendsyssel.

De, der i deres skoletid har lært, at Gjøl er en ø, faar lære om igen, for inddæmning og afvanding har nu gjort

den forhenværende ø landfast. Og her gaar landevejen over skellet: En lille bro over en smule vand som en stor grøft. Over broen: og man er inde paa Gjøl.

Her ved skellet kender Otto Mikkelsen et sted, hvor bruskokkene plejer at danse. Pladsen omkring en vandpyt er tydeligt nok flittig brugt. En lille høne forsvinder undseelig ind i det høje græs. Og et par kokke flakser ud over engene – Ballet er slut for i dag! –

Saa runder de Gjøl. Først langs Nordsiden, hvor gaardene ligger højt over den gamle strandbreds sandbrinker og vinker med høje vindmotorer langt op i Vendsyssel.

Saa langs fjordsiden, hvor Gjøl viser sit mildeste ansigt med frodige haver om gaarde og smaa huse, og byerne Gjøl og Torp næsten gaar i eet som een stor landsby, hvor fjorden ligger og skvulper og blinker uden for hvermands dør.

Mærkeligt nok, at fattigdommen paa Gjøl næsten er et mundheld fra gammel tid. I dag er indtrykket snarere jævn velstand blandt driftige bønder og dygtige fiskere. –

»Og hvad er saa bedst, enten at være bonde eller fisker?« bliver en gammel Gjølbo spurgt.

»Ja, se, den daa, grisene bliver leveret her nede ved havnen og sejlet ind til vort slagteri der inde i Sundby, da tækkes a næsten, det er skjønnest at være bunde – Men naar saa baadene kommer ind godt lastet med fangst, saa er'et aasse gæv at være fisker..«

»Saa maa det jo være bedst at drive begge haandteringer!«

»Nej se da, ka I aasse regne det ud, saa er I næsten lisaa kloge som os her ovre paa Gjøl!« –

– Helt ind til Fristrup og endnu længere kan man skimte Gjøl bjærg, denne ejendommelige fremspringende knude med stejlt stigende sider, men med en stor jævn flade i stedet for top – Et sammenrod af alle istidens dannelser, som brænen engang i sin tid har tabt her paa Vestsiden af Gjøl.

De klatrer op ad de stejle skraaninger og skræver over elektrisk hegn. Og det lønner sig! Her oppe er et udsyn saa skønt som faa andre steder.

Blaa fjord og bredning og hinsides fjorden kuplede bakker med marker og hjem. Og til den anden side vejer og grønne engdrag milebredt. Inde bag engene lyser det op af hvide mure og røde tage. Set her oppe fra, syner det næsten som en sammenhængende by den halve synskreds rundt. Det er udflyttere og nybyggere, der rykker ud mod kærene og strandengene.

De gamle gaarde og bolav ligger længere inde, mere fornemt skjult bag haver og høje træer.

Lige neden for bjærget græsser ungvæg. Og et vildt sva-nepar ligger og vugger ude i Ulvdyb. Sejlere ude paa fjor-den lyser op som maagevinger mod blaåt vand og blank sommerhimmel.

Det er et stykke limfjordsland, synet her kredser ind, saa skønt, saa frit og dansk, som man noget steds finder.

Fra Gjøl bjærg og over til Øland er nu bygget dæmning. Og farbar vej tværs gennem dyb og vader, vejer og kær knytter nu de to forhenværende og modstillede øer sammen. Hvad før var dagsrejse er nu et svip paa mindre end et kvarter.

Kort efter, at de stod oppe paa Gjøl bjærg med mile af land og fjord under synet, sidder de inde i de dybe, svale stuer i den gæstfri provstegaard i Østerby paa Øland.

Og siden ser de den gamle klosterkirke, omgroet og overgroet af vældige aske- og elmetræer, saa lyset derinde over de hvide murflader faar denne ejendommelige levende skiften og stadige ilen, naar sollyset brydes gennem grønt, gynnende løv. –

»Er De ude for at snakke med gamle folk,« siger provst Richter, »da maa De ind at hilse paa smed Svendsen, det er en mand med humør. Der siges jo, at 19 haandværk er 20 ulykker, men det passer ikke paa Svendsen, for han kan vel de 19, men det har da været til gavn for ham selv og hjælp for hans sognefolk...«

Ja, og Anders Mortensen i Vesterby og Jørgen P. Mortensen i Østerbykær maa De heller ikke glemme.« –

Et bette godt land...

I et pynteligt hus med have og store træer ud mod vejen gennem Vesterby har Maren og Anders Mortensen deres hyggelige alderdomshjem.

Anders Mortensen skal først ha hønsene fodret færdig, inden han har tid til at snakke – Kræet skal ha sin pasning til tiden, den skik har Anders holdt fast ved, siden han var mand i Knudegaard.

Men da hønsene er sket deres ret, er Anders Mortensen villig til at sætte sig tilrette i sin stol og snakke med nysgærrige fremmedfolk. Han har ogsaa 88 Øland-aar at melde om. Og kniber det en enkelt gang med hukommelsen, ka Maren stive af. –

»...Ja, a er født her i Vesterby paa Øland. Min far hed Morten Pedersen, og han var sognefoged i over 30 aar. Da Maren og mig blev gift, fik vi Knudegaard. Den solgte vi i 1902.

Jo, Øland er et bette godt land. Men de fleste folk herovre har været fæstere længere end andre steder, og det mærkes ligegodt endnu – Jo, det er lisom, folk her er lidt mere uselvstændige i visse maader end Vendelboerne. Enes ka de næsten aldrig indbyrdes. Men skal de nordenover, saa er de enige, saa snart de kommer til Ølands bro – Jo, imod de andre udenfor, der holdt de sammen. –

Der først i 90erne var det sølle aar, især 1889 var slem, da gik det tilbage for Øland. Folk rejste djer vej. Indbyggertallet gik ned fra 642 til under 500.

A ka huske, a var ude med folketællingslisten, og a fik kuns 498 ialt. Det var a led ved. Men saa trak a det ud nogle dage, og saa var der da et par, der barslede, saa a fik lige de 500!

A har altid haft svineheld, det er en stor ting i en gaard. Naar folk har svin, saa har de aasse penge, saadn er det nu til dags, og saadn har det været fra gammel tid.

Det vil sige, der var nu en tid, der inden vi fik andels-

slagteriet, da var der int alting ved at fede svin, for de var næsten int til at slippe af med, og en sølle skidt pris fik vi.

A ka huske, at mig og saa en anden mand her fra Øland var sendt til Aalborg for at sælge svinene til Koopmann, og det var næsten alt det, at de vilde ha dem, lod det til.

Og naar saa vi leverede svinene, kunne vi faa lov at holde i en lang række i timevis for at faa læsset af. Og der skulle drikkepenge til baade her og der. Det kostede i drikkepenge for at faa læsset af omtrent lisaa meget, som det kostede at faa grisene slagtede!«

»Ja, sikke en væsen!« siger Maren – »A ka huske en gang, a var med i Aalborg, og vi holdt og ventede i en uendelighed for at faa læsset af. Omsider kommer der da en arbejder. Han faar 1 kr. Jo, saa skulle han nok se, hwa han ku gøre. Saa gik han. Og blev væk! – Lidt efter kommer der en anden, og han vilde jo aasse gærne ha 1 kr. saa vilde han se ad, hwa han ku gøre for os!

Saa siger a – for a har altid været saadn lidt fremtalende i det – Hør, hvor mange er I, der skal ha 1 kr. inden vi ka faa de grise læsset af? Ka I int lige ta og komme i en slump hver jen, saa vi ka faa en ende paa det!« –

»Jo, det hjalp, da vi fik andels slagteriet,« nikker Anders Mortensen. »Hvad det har gavnet os bønder her paa Aalborg-egnen, er int let at udrede!..«

Jørgen P. Mortensen, Øland

Ølands ældste er Jørgen P. Mortensen ude i Østerbykær.

Han er paa vej ud i marken for at se til byggen, om den klarer sig mod tørken. Der træffer de fremmede ham.

»...92 aar. Ja – Een har jo været mere rask til bens, end een er i dag. Hørelsen har aasse været skrappere, men ellers maa een jo int klage..«

Den gamle bor hos sønnen, som nu ejer gaarden. Og naar sønnen taler til sin far, bruger han den smukke gamle tiltale-

form »I« – »Nu faar I fremmede, far, de vil snakke lidt med Jer om gammel tid.«

»..Ja, a ka int saadn fortælle noget. A har jo bare passet min bedrift og prøvet paa at forbedre den saadn lidt efterhaands.

A begyndte med 11 tdr. ld. her ude i Østerby kær. Og det første aar leverede a 2 grise, de kostede 25 kr. hver. Det var int meget, men det skulde helst række langt. –

– Og sikke korn, der nu staar her i dag, endda det er saa tørt!«

Den fremmede ser ikke blot den frodige, bugnende havremark, der gynger i sommerblæsten ud over de tidligere kærjorder. Han ser ogsaa et glimt af blaa fjord og diset land hinsides – Et stykke skønt Limfjordsland under en tindrende blank sommerhimmel!

»I bor kønt her!«

»Ja, her ka een godt være tjent med at ha sin hjemmen. Og se kuns, hvor det gror! – Det, der er værst her, er næsten majtørren og auguststorme. Det ka lave os en del fortrød. Men ellers er her et grumme godt sted – Bare vi ellers maa ha det i fred og ha lov at være os selv...«

Saa kører gæsterne nordover, gennem skov og over vejlerne, der nu er eng og dyrket jord – over Ølands bro, hvor skellet gaar mellem Øland og fastland. Her, hvor Ølands folk altid gik over i enighed og sammenhold imod »de andre«. –

Lidt efter staar tre mænd ved mindet for Skipper Klement, rejst i anlæget i skipperens fødeby, Vedsted.

Et lille stykke Limfjordsland er kredset ind. Og hvor finder man vel bedre endemaal eller lukke for kredsen end Skipper Klements fødeby og den granitblok, der bærer navnet paa een af Limfjordslandets store høvdingeskikkelser.

NORDOVER I KJÆR OG DRONNINGLUND HERREDER

*Gaardejer Søren Jungersen, Fristrup.
En vaagen og virksom mand –*

Bred og med mørke dybvandshvirvler skærer Rya sit leje forbi Fristrup og videre udad mod fjorden. Ikke ret langt fra aen ligger Søren Jungersens gaard: »Aagaard«, der engang hed »Vestergaard«, indtil en nyere og mere vestlig gaard arvede navnet.

Spørger man om vej efter Søren Jungersen, er man sikker paa hurtig og klar besked – Søren Jungersen eller Saaren kender de alle.

Vendelboerne har ellers deres egen navneskik, som ikke er let for andre at kloges i.

Mens folk paa andre egne som regel kan klare sig med eet navn, har Vendelboerne som oftest mindst to – Jo, deres højtidelige døbenavn, som bruges i folkeregister, paa veksler og paa gravsten, og som kun er kendt af dem selv, posten og præsten – Og saa deres kendingsnavn, som alle bruger, og alle kender: Rull Hanns, Knur Mari, Kræ-nærve-æ-jord. Jens Nielsen i Østergaard bliver til Øster-jens, og Jens Hansen i Søndergaard er Sønder-jens.

I Fristrup boede der saaledes indtil for faa aar siden tre mænd, der alle hed Jeppe. Det blev til Store-jep, Bette-jep og Jep-midtimell. Og disse navne sled de hæderligt deres fulde levetid ud.

Men Søren Jungersen klarer sig altsaa med eet navn, som er kendt ikke blot i den udstrakte voldgiftskreds, hvor han er formand for voldgiftsretten i husdyrhandler i Kjær og Hvetbo herreder, men langt længere ud. Og som formand

for andels-svineslagteriet for Aalborg amt er Jungersen kendt over hele det store amt og videre ud. –

– En rask og munter mand, oplagt til sit arbejde, slagfærdig og parat med en god historie – saaledes er gæstens første indtryk af Søren Jungersen. Et indtryk, der efterhaanden fæstnes og uddybes.

Søren Jungersen var fra ungdommen af stærkt politisk interesseret. Hans trang til handling og reformer førte ham i 1908 ind i »det radikale venstre«. Og han var ved flere valg partiets kandidat i Nørresundby kreds. I 1910 manglede han saaledes kun 48 stemmer i at blive valgt.

Djærv, frisk og lige til i sin fremtræden har Jungersen ogsaa de bedste muligheder for at vinde sine landsmænds og standsfællers tillid. Og de, der ved en diskussion prøvede at træde Søren Jungersen over ligtornene, skulde nok næste gang huske at liste forsigtig uden om!

Man skulde saaledes synes, at her var tingene lagt til rette for en betydelig politisk virksomhed. Men efterhaanden som den bondefjendtlige københavnske fløj inden for »det radikale venstre« mere og mere fik overtaget, følte Jungersen sikkert dette som en skuffelse og trak sig ud af politik. I stedet for gik han nu stærkt ind i fagligt og kommunalt arbejde.

En søn og svigerdatter driver nu gaarden, saa Jungersen kan ofre det meste af sin tid paa sine offentlige hverv.

Søren Jungersen sidder i skjorteærmer inde ved sit skrivebord og hilser gæsten. Han er travlt optaget af at gennemgaa kommunernes skatteligning, men er ikke mere optaget, end han tar sig gode stunder til en hold-snak først her inde i sit arbejdsværelse, siden inde ved fru Jungersens veldækkede middagsbord –

»... Er gaarden her Deres fødegaard?«

»Nej, men jeg er opdraget her hos min faster og farbror, saa jeg regner det nærmest for min fødegaard.«

»Overtog De saa gaarden efter Deres farbror?«

»Det gjorde jeg, og jeg var kun 23 aar, da jeg blev gaard-

mand. Men først havde jeg i 1894-95 været en tur paa Aaby højskole. Og 19 aar gammel var jeg i 1896-97 dragon i Randers – Jo, jeg har altid været tidligt paa færde! – i 1897-98 var jeg et aar paa Fyn for at lære landbrug i andre egne...«

»Og da saa De var blevet gaardmand, tog De fat paa at virkeliggøre andels-tanken?«

»Saa smaat ja. Det første af den slags, jeg fik med at gøre, var en brugsforening i Vedsted.«

»Og saa kom det lidt efter lidt, det kommunale og politiske arbejde?«

»Ja, i 1909 kom jeg ind i sogneraadet. Og saa fulgte jo efterhaanden et og andet af den slags.«

»Hvad vil De sige om Deres politiske virksomhed, der jo især faldt fra 1909 og i de efterfølgende 10 aar? Har denne virksomhed bragt Dem mest af tilfredsstillelse eller skuffelse?«

»Skal vi ikke lade det hvile. Det er et afsnit, som er gennemlevet og afsluttet...«

»Hvilket af Deres offentlige hverv har De saa haft størst glæde af at arbejde med?«

»Andels-slagteriet. Det er det, som tar største parten af min tid. Men det er ogsaa her, jeg helst udnytter min tid...

– Et taknemmeligt arbejde? – Naa-aa – Ja, arbejdet med andels-slagteriet er i sig selv spændende og udviklende, fordi det efterhaanden gir indblik i saa mange andre forhold – Men saadn ligefrem stor taknemmelighed med tak og hyldest og laurbærkranse, det maa man ikke vente.

Vi Nordjyder er ikke stort bedre end andre jyder – for ikke at snakke om mennesker! – vi ka godt være lidt vrantne og vanskelige at gøre tilpas. Og naar der sidder en bestyrelse for andels-slagteriet, saa maa de folk vel være der, for at man skal ha lov at skyde paa dem, hvis man en dag trænger til lidt udløsning! – Saadn er det, og det maa man ikke vente sig anderledes.

Jo, hver gang, der er een eller anden ting, der ikke gaar

saa godt, som den burde, da er det ledelsens skyld! Det byder si sæl! Og saa skal de kanøfles.

Men har man nu og da held til at finde det rette, som viser sig at være til gavn for slagteriet og andelshaverne – Ja, saa ka alle jo se, at det skulde netop laves saadn – Det bød da si sæl!

Nej, nej! Jeg sidder skam ikke og beklager mig, det ku aldrig falde mig ind. Saadn er vi jyder – i hvert fald her Nord oppe. Jeg kender mine standsfæller, og jeg regner det ikke for nogen udyd, at de er mere karrige med ros end med kritik.

Noget andet er, at vi gennem forholdene og handelsaftalerne bliver mere og mere bundet og efterhaanden helt mister retten til selv at træffe afgørelser vedrørende vor eksport. Siden 1933 har vi ikke kunnet handle selvstændigt. Og hele afsætningsforholdet er mere og mere indordnet i et fastlagt system.

– Om jeg tror, andels-sagen fortsat har en fremtid? – Ja, det har jeg mere end tro paa! Jeg tror endda, at det for en stor del bliver ved andels-ideens samling og samarbejde, vi skal bjerge os igennem det, vi nu er inde i.

Det har hidtil været saadn, at hver gang, der var tale om, at bønderne burde slutte sig sammen ligesom andre erhverv, ikke blot fagligt, men for at hævde sig som stand, saa er der kommet en slags umyndighedsfølelse over mange, som om det, der er gavnligt for alle andre erhverv, ikke ogsaa kunde gavne bønderne. Men nu er det vist ved at gaa op for alle danske, at fællesskab og sammenhold er intet mindre end et eksistensspørgsmaal for os alle.

Og ingen steder har vi fællesskab og samarbejde saa afprøvet og fint opbygget som inden for vore andels-sammenlutninger. Det er derfor, de bliver studeret og efterlignet verden over.

Selv om mange ude i de store lande ikke kender mere til vort lille land, end de tror, at Danmark er hovedstaden i Sverige, eller mener, at Eskimoer jager isbjørne paa gaderne

i København – saa har de dog alle hørt om dansk andelsvirksomhed og har respekt for den.

Rent økonomisk betyder dansk andelsvirke uhyre meget, ikke blot for bønderne, men for hele det danske samfund. Og maaske har det sidste slægtled her til lands haft tilbøjelighed til ensidigt kun at se paa disse økonomiske fordele og at glemme de folkelige og etiske værdier, der ligger i andelsideen.

For hvad betyder det ikke rent folkeligt baade opdragende og udviklende, at folk i samarbejde faar lov at styre deres egne sager og opøves i at tænke, ikke blot egennyttigt, men ogsaa fællesnyttigt.

De gamle, der rejste Andels-sagen, forstod den side af tilværelsen bedre, end vi har gjort den sidste menneskealder.

Og det bliver sikkert noget af det, vi kommer til at lære af tiden i dag og i morgen, at andels-sag og andelsvirksomhed, det er ikke blot penge, men ogsaa en ide...«

»Er det ikke et lidt uroligt nabolag her i Fristrup med flyvepladsen saa nær paa?«

Jo, huha! Det er et grueligt rod, omtrent i døgndrift: Tyskerne om dagen, og Englænderne om natten. Hvem af dem, der laver det værste spektakkel, er ikke let at sige.

Tyskerne arbejder jo paa livet løs for at faa flyvepladsen udbygget til deres store troppetransporter til Norge.

Og de engelske flyvere gør selvfølgelig deres bedste for at ødelægge mest muligt for deres fjender. Det gaar saavist ikke stille af. Selv om det vistnok er forholdsvis mindre bomber de bruger, saa er de skrappe nok for os.

I forrige uge var det især galt. Englænderne har deres efterretningsvæsen godt i orden, saa de havde nok fundet ud af, der skulle afgaa store transporter til Norge. Her ville de snakke med. Og Tyskerne har fortalt nu bagefter, at een af de angribende engelske maskiner var den frækkeste fyr, de nogensinde har oplevet.

Se, naar de tyske jagere skal lande paa flyvepladsen, har de et aftalt signal: forskelligt farvede lyskugler, de kaster

ned. Det er saadant en slags feltraab fra luften. Den aften kom der tre jagere med passende afstand. Alle tre viste de aftalte lyskugler: En blaa, en rød og en grøn. Det var helt i orden.

Der var bare den humle ved sagen, at den bagerste af maskinerne var en Englænder. Da de tyske maskiner landede, strøg englænderen lavt hen over flyvepladsen og lod sit svære maskingevær spille mod maskiner og hangarer.

I to lynhurtige dyk lavede han en masse ravage. Og saa var han væk! Han gik saa lavt, saa hverken luftskytts eller jagere kunne faa ram paa ham. De, der saa det i det korte øjeblik, det varde, sae, at det saa ud omtrent, som han cyklede ud og ind mellem gaardene, saadan snoede han sig.

Men selvfølgelig skød Tyskerne alt det, de kunne. Deres luftsskyts er jo stillet i skjul ved gaardene og i haverne. Uha! sikke en rabalder! Det var som indledningen til verdens undergang. Hvor sku vi gøre af os selv? Ku vi ha kravlet i et musehul, var vi nok kravlet derned i mangel af kælder.

Om jeg var ræd? – Jeg var en værre løgnhals, om jeg paastod, at jeg var godt tilpas! Min kone og jeg satte os der midt mellem vinduerne. Vi regnede med, at der var vi bedst i dækning. Vi sad med ryggen op mod ydermuren, den rystede og blafrede omtrent som et uldtæppe i blæsevej. Og jeg tænkte hele tiden: Nu ramler da gaarden sammen over os. Jeg forstaar ikke, at krammet holdt.

Min kone sad og trykkede sig op mod mig. Jeg tror saagalt, hun tog mig om halsen. »Aa, Saaren, bette Saaren!« sae hun. »Hjælp mig! A er saa ræd!«

Saa gæv tror jeg ikke, det har været mellem os siden vore unge dage! Jeg var lige ved at tænke: Skidt med alt det kanonskyderi, de maa saamænd godt tordne løs lidt endnu, naar det ka stemme mutter saa blid i sindet!

Men dagen efter fik vi planker og portdøre med jord og sandsække sat op for vort sovekammer, saadan lisom de

har næsten ved alle gaarde og huse. Det gir lisom en smule mere tryghed.

Men folk, der havde lejlighed til at se det, fortalte, at der tidligt om morgenen blev kørt en hel mængde ligkister ud til flyvepladsen. Tyskerne der var ligegodt endnu nærmere krigen end vi var –

Nej, de folk der oppe i Vadum i udkanten af flyvepladsen har det ikke godt, især om nætterne. Til sidst blev det saa galt med skyderi og bombning, saa de om nætterne tog op til Nr. Halne og Sulsted for at sove. Saadan har de nu ordnet sig de sidste fjorten nætter.

Ja, der var en ældre mand, som stædig blev ved at sove i sin egen stue. – »Saadn skal det tyske pak ikke jage mig ud af mit gamle hjem!« sae han.

Saa en nat kom der en luftværnsgranat ind gennem hans sovekammervindue og gik ud gennem den modsatte væg, inden den sprang. Saa ku han ogsaa godt tænke sig at faa soveplads i en lidt mere stilfærdig by...

Ja, hvem havde tænkt sig, at vi her i vor fredelige afkrog ud mod engene, vejlerne og fjorden lige pludseligt, før vi aner det, er inde i krigens tummel! – Men ved Du, hvad der har forundret mig allermest? – Jo, hvordan vi mennesker ka omstille os og vor tilværelse efter helt nye forhold.

Her gik jeg og troede, at vi een gang for alle var formet til det, vi er. Saa vælter nye, uanede hændelser frem. Og menneskene, saa stilfærdige og stillestaaende, de end virker, de følger bare med og vender nye ukendte karaktertræk udad. Jo vi ka stadigvæk lære noget nyt..«

P. Svendsen, Svanholm, og andre Sulsted mænd

Ud for jordmorens hus i Ajstrup – Fast stoppested for rutebilen – Ja, tak, her vil vi gærne ud, for der staar P. Svendsen og venter.

Bare et lille stykke fra hovedvejen ligger Svendsens ejen-

dom »Svanholm«. Navnet er laant fra bækken der nede i engdraget mellem Ajstrup og Sulsted, for den hedder »Svan-kærsgroften«.

Allerede inde i P. Svendsens forstue faar man et tydeligt indtryk af mandens indstilling og virksomhed: Alle fire vægge derinde er overhængt med præmieskilte fra dyrskuer: 1ste præmie – 1ste præmie – 2den præmie – og igen 1ste og 1ste i lange rækker. Og næsten allesammen for grisesøer.

»Ja, jeg har i mange aar interesseret mig for avls-arbejdet inden for husdyrbruget, især da svineavl. Og saa falder der jo enkelte præmier nu og da.«

– En ung datter styrer huset og haster husmortravlt ud og ind.

»Ja, vi savner jo mor,« siger Svendsen stille. »Hun døde fra os for et par aar siden.«

At P. Svendsen er ud af Vendelbostammen, er man ikke i tvivl om, selv om han i et og andet skiller sig lidt fra flertallet af sine standsfæller – er ligesom mere snar og levende i tankegangen, finder lettere udtryk for sine tanker og er nærmere rigssproget i sin tale. Mindelser vel fra den tid, han som mælkehandler boede i Nr. Sundby. –

Et veldækket frokostbord venter – Peder Pedersen, »Toftegaard«, venter ogsaa – Og landposten, der er gaardmand i sin fritid, slumper inden for paa sin posttur i et heldigt øjeblik og bedes med til bords.

»Man skulle næsten tro, der skulle handles, mener Peder Pedersen. Jo, saadn et frokostbord Du stiller med. Min gamle morbror sae altid: I skal aldrig gi Jer til at handle med en sulten mand!« –

Peder Pedersen er medlem af sogneraadet, og posten er skatteyder og saa gammeldags, at han ikke betaler sin skat med udelt glæde – Der er stof nok at drøfte, indtil posten igen maa videre med sin taske.

Saa sidder de lidt, nyder hjemmehyggen og snakker sig sammen, til det mere personlige toner frem.

»De er her fra enen, P. Svendsen?«

»Jeg er født i Sulsted by. Da min kone og jeg blev gift, boede vi nogle aar i Nr. Sundby og siden en tid i Vadum, inden vi købte ejendommen her.«

Der snakkes om bondekaar og krise, sommertørke og gri-sepriser, til de naar det, der især er gæstens ærinde paa disse egne: Forholdet mellem gammeldags og nyere bondedrift.

»De er valgt ind i ledelsen for andels-slagteriet i Nr. Sundby?«

»Ja, jeg har været andelshaver, saa længe jeg har haft ejendom. Det følger næsten af sig selv – Jo, naar man er interesseret i avlsarbejde, vil man ogsaa være interesseret i at afhænde sine dyr der, hvor den højeste pris gives for gode varer – Saa blev jeg valgt ind i ledelsen, først i repræ-sentantskabet og siden i bestyrelsen...«

»Er det saa som husmand, De er valgt?«

»Det er det. Jeg er den første husmand, der kom ind i slagteriets ledelse. Der er jo flere steder her i Vendsyssel et kedeligt skel mellem gaardmænd og husmænd. Og det skel har til sine tider gjort en del fortræd. Men det er nu godt paa vej til at slettes. Det hjalp ogsaa til at jævne skellet ud, da folk her omkring uden hensyn til hartkorn kunde enes om at sætte en husmand ind i slagteriets ledelse...«

»Hvad synes De, der har været det mest opmuntrende under Deres arbejde med andels-sagen?«

»Uden sammenligning har det glædet mig mest, at vi er kommet i nøjere og bedre samarbejde med husmændene. Og jeg haaber, at dette samarbejde maa blive endnu fastere!

For mig er det ogsaa helt uforstaaeligt, naar mange hus-mænd har holdt sig udenfor andels-slagteriet...«

»Ja, det er da dem med de smaa og mindre brug, der har størst fordel af at være andelshaver,« siger Peder Pedersen. »Men de mener kanske ligesom een af mine slægtninge, Pe-der Martinus Svendsen: Nej, sae han, gaa endda int med i det andels-slagteri for det er bare en forsørgelsesanstalt for fallerede gaardmænd – Men han var nu aasse opkøber for Koopmann!«

P. Svendsen fortsætter sin tankerække: »Jeg ser netop det som det store ved andels-formen, at alle her bliver ens behandlet, baade han, der leverer 4 svin om aaret, og han, der leverer 400. De har ens fordel og lige ret. Og her vil den lille jordbruger med de faa svin altid relativt ha den største fordel – Jo, manden med de mange svin vil stedse ha lettere ved at afhænde den store levering til mere fordelagtig pris end manden med de faa svin kan.«

»Og hvilke felter indenfor andels-systemets arbejde er De saa særlig optaget af?«

»Avlsarbejdet! – Der er ikke ret mange, som tænker over, hvor følsomt et instrument husdyr-avlen kan være. Nu har vi jo inden for andels-slagterierne gennem mange aar arbejdet hen mod at fremavle netop den type baconsvin, som vore kunder i England ønsker. Det har vi ogsaa naaet. Og ved at slagteriet lader de rigtige orner udstationere, hvor de tiltrænges, kan vi fremskaffe netop den svinetype, der er brug for.

Men efterhaanden kom vi for langt ud her. Der blev for mange tynde svin. Da vi i Sundby kom op paa 15 % maatte vi til at slaa bak. Og det var ikke saa vanskeligt. Vi kunne jo se, paa hvilke egne de orner var, der gav det tynde flæsk. De maatte da snarest skiftes ud og en anden type sættes ind.

Jo, avlsarbejdet er spændende, for det er levende materiale, man arbejder med, derfor er der her saa mange muligheder...«

»Hvordan med ungdommen nu til dags, er den forstaaende eller ligegyldig overfor andels-arbejdet?«

»Her paa egnen er de unge meget forstaaende overfor andels-sagen. Det er min erfaring, at de unge er langt lettere at gøre interesseret i andels-arbejdet end de ældre, der staar udenfor. Og jeg tror, at naar der enkelte steder kan spores ligesom lidt sløjhed eller mangel paa tilslutning fra de unges side, da ligger skylden maaske lige saa meget hos de ældre som hos de unge –

Jo, vi har tit indenfor andels-virksomhederne en tilbøjelighed til at samle ledelsen og arbejdet paa enkelte mænds hænder i stedet for mere at sprede arbejdet og ta flere mænd og flere kræfter med ind i ledelsen. Og det er forkert, for det kan virke ødelæggende for dem, der overvældes af tilidsposter. Og det kan slappe interessen hos dem, der ellers kunde ha gjort et godt stykke arbejde.

Nej, vi skal aldrig være bange for at ta ungdommen med ind i arbejdet, for det er dog alligevel dem, der skal overta det efter os...«

– Udenfor skinner solen. Og blæsten gynger med træernes løv. Folk stræber med den sidste roedynding, inden høslætten gaar ind.

»Lad os cykle en tur. Det er for fint vejr at sidde inde. Vi kører over til Sulsted og ser, hvordan Peder Pedersen bor, og tar ind og hilser paa den gamle sognefoged Niels Mølgaard.

En gammel sognefoged

Mærkeligt nok, saa mange gamle sognefogder, her Nord oppe i landet! Monstro de er særligt livskraftige og haardføre?

Her i Sulsted sidder saaledes i et lille hus i udkanten af byen den tidligere sognefoged, Niels Mølgaard, som en rask og rørig mand trods sine 87.

»Den gang, De var ung, Niels Mølgaard, da var der piger til –!«

»Ja, det ka I lide paa – Og karlfolk aasse! Danse, det kunde de, og slaas, det vilde de, karlene altsaa da! Især ved de offentlige legestuer blev der tit klammeri...«

»Saa var der vel ogsaa store gilder og bryllupper?«

»Ja, uha! A har været med til bryllup, hvor der var 12 forridere. Det var nowd mæ nowd ve!«

»Gik det ogsaa saadn til, da De blev gift?«

»Saa omtrent da. Vi dansede til andendags aften – Jo, naar det endelig skulde være, og folk var kommen i djer stadstøj, saa vilde de aasse ha noget ud af dagen!

Og sikke høstgilder vi havde den gang! Hans Chr. Sørensen var spillemand, og han var int ked af en puns eller to. Men det ku jo ske ud paa aftenen, at een eller anden filur listede sig til a gnide hans fiolbue i et stykke flæskesvær. Saa var han færdig eller aasse fik vi en musik, der var til at faa mavepine af...«

»Og da De saa var godt gift og havde danset færdig paa andendagen, saa tog De fat paa det mere alvorlige?«

»Ja, jow. Saa tog een jo resten, lisom det faldt for. Nowd var saadn, og andet int saadn – Det kan jo int være anderledes...«

»Og da saa andels-slagteriet blev oprettet, gik De med der?«

»Jow, for vi fik for lidt for vore grise, saa vi vilde gerne prøve at ha noget mere. Og se, de unge er jo som regel haardere bundet ved djer ejendomme, end de ældre er. Derfor er de yngre altid lettere at faa i tale, naar der er nyt og forbedringer, som bryder paa.«

»Hvad er det mest spændende, De har oplevet i Deres 87 aar?«

»Det mest spændende –? Det er skam int saa lige at gøre rede for. A blev engang overfaldet af en bandit og slap endda skaansomt fra det – bedre da end banditten – Hæ!

Men a er aldrig i mit liv blevet saa ræd som den nat nu i april, da bomberne faldt her ude i bakkerne – Uha da, sikke nogen drøn! Saa nær var krigen liegodt int i 1864.

Huske 64? – Ja, da var a jo 11 aar. A blev sendt ud i skoven med de bedste af hestene, for at Tyskerne int sku ta dem.

Ja, hvem kunne tænke, at vi skulle ha mere krig i vor tid – Men kanskesi er det fordi, vi int ka taale at ha det for godt...«

– Udenfor trækker folk hjemad fra roerne, hestene rides

i marken, og køerne drives hjem. Fyraften er nær. Den varsles ind rundt om med klirren af mælkespande og lys klinger pigelatter.

Manden paa Gammelkirk

Høslætten blev overstaaet, og det meste af høsten med – »Ja, det korn, der ikke er groet, er let bjerget!« siger somme – »Naa-aa,« mener andre, »det ku da ha været ringere!« –

Søren Jungersen og hans gæst er paa vej Nordover for at snakke med een og anden i Dronninglund og Kær Herreder.

Blæsten gaar strid over de flade marker. Og solskin og ruskbyger skifter. Store, brede gaarde med vindmotor og høje stakhjælme ligger ud til siderne.

»Ja, det er gaardmænd, her bor!« siger Jungersen. »Jeg var en dag her oppe paa een af de gaarde. Studene blev lige drevet hjem fra kæret, og vi var ude at taksere dem. Der var 25 gode høveder. »Skal de sælges?« spørger jeg manden. »A ka knapt nok nænne at skille mig af med dem, og vi ka jo sagt fodre dem – Men de ska vel nok sælges –«

»Du maa da sidde og lægge en masse penge op!« siger jeg.

»Ja, ja, Saaren, det ka a jo da int blyw fri for!« – Jo, det er gaardmænd, der ka lægge en pæn skat paa bordet!« –

Saa er de i Hjallerup og er lidt i vildrede med vejen. En mand kører forbi med et læs tørv, ham spørger de om vej. Han kommer hen, lægger armene i bilens nedrullede vindue og kikker ind.

»Nej, god dag, Lars, er det Dig!« siger Jungersen oplivet.

»Jow, det er mæ, men a hedder da int Lars, men Jens!«

»Naa, det ka Du jo int gøre for!«

»Nej. Vi er da forresten lidt i familie med hinanden, men det er a aasse uden skyld i!«

»Du skal heller int høre ilde for det, hvis da ellers Du ka vise os vej til »Gammelkirk«.

Det kan manden. Og de kører til hver sin side – Saadan spørger Vendelboer om vej.

Laurids Jensen paa »Gammelkirk« er sogneraadsformand i Danmarks største sogn, Dronninglund.

»Det maa vel være noget lignende som at være storhertug i et lille sydeuropæisk fyrstendømme. Landomraadet er jo mindst lige saa stort – Hvad er saa mon bedst: Sogneraadsformand i Dronninglund eller storhertug af ditten-datten?«

»Ja, a har kun prøvet det ene,« siger Laurids Jensen. »Og det tror a nok, a fortsat holder mig til...«

Styre de kommunale sager i sit udstrakte sogn og amt kan Laurids Jensen ogsaa til gavns. Han har mange aars erfaring at bygge paa. Hans generalia paa dette omraade ser saaledes ud: Kom ind i sogneraadet 1903. Formand siden 1913. Medlem af amtsraadet siden 1916.

Der kan vist ikke inde fra de ministerielle kontorer i København udsendes saa indviklet og speget et stykke kancelli-cirkulære, uden sogneraadsformanden i Dronninglund jo nok skal faa den vel skjulte mening redet ud.

Bred og rolig sidder han paa sin plads ved skrivebordet, ligevægtig og ens, enten han færdes her hjemme i sin gaard eller ude i kommunale hverv. Man vil aldrig være i tvivl om, hvem eller hvorfra Laurids Jensen er: En ætling ud af Vendelbostammens storbondeslægter, hvor slægtsarv er styrke i baade krop og sind –

»Er det ikke til tider brydsomt nok at være formand i saa udstrakt et sogn?«

»Aa tho, det gaar da forresten helt godt.«

»Kan folk ikke sommetider være lidt urimelige at ha med at gøre, naar de optræder som skatteydere?«

»Naa-aa. Skatterne er jo int saadn ligefrem eftertragtede og i folkeyndest, det byder sig sæl. Men naar man ka sproget og ka snakke med folk, saa ka man næsten aasse altid snakke fornuftigt med dem og komme til en forstaaelse...«

Saa glider samtalen derhen, hvor den tit kredser paa disse ture: Om svineavl og svineslagteriet –

»... Mange svin her i Vendsyssel? – Aa, det er vel nok noget lignende som i andre egne. Ja, efter jyske forhold

saa avler vi jo ikke saa lidt korn, og selvfølgelig holder vi saa en del svin. Derimod holder vi flere grisesøer, end der er gængs de fleste steder. Derfor er grisemarkedet i Aalborg blevet landets største...«

»De fleste smaagrise kommer fra Vest-Vendsyssel,« oplyser Jungersen. »Der er gaardmænd der, som har fra 70-100 grisesøer. Og de bedste grise stammer fra egnen oppe omkring Jetsmark...«

»Har De saa altid været tilfreds inden for andels-slagteriet i Sundby?«

»Naa, det var nu saa meget sagt. Men har der været noget, a int syntes om, saa har a sagt det og endda ret tydeligt paa generalforsamlingerne.«

»Ja, Vorherre bewaares!« siger Jungersen. »Du har visse gaver til at udtrykke Dig, saa een ka faa fat paa din mening uden at bruge leksikon!«

»Jo se, a har selv mest tiltro til de folk, der snakker lige ud af posen, og snakker dansk. De, der sætter djer ord paa skruer som en minister lige før et valg, eller staar og øser ud hele skærvedynger af fremmedord, som de knapt nok forstaar og tit faar i den gale hals, dem har a hverken tiltro til eller respekt for, selv om de kansesi regnes for nok saa højlærde.

– Snakke dansk, ja. Enten det saa er rigssprog eller folkemaal. Det er ad den vej, vi kan hævde os overfor de fremmede. Her finder vi ogsaa lettest de bedste og mest ram-mende udtryk.

Ja, og saa er der kanske endda godtfolk, der tror, at de kan dupere os bønder ved at snakke eller skrive et mesopotamisk kragemaal af fremmedord, som hverken er grød eller vælling!«

Thomas og Bertel i 300 aar

Ulsted sogn i Kjær herred er et godt sogn med store gaarde og velhavende storbønder. Frødige hvedemarker og tunge, gule bygmarker duver ud over den givtige agermuld og fylder gaardenes dybe lader.

Lidt uden for Ulsted by hæver en bakkeø sig op over den flade slette.

Her oppe med udsigt over mange flade Vendsyssel-sogne ligger 3 gaarde i en tæt klynge. Det er Ulstedlund.

Paa den midterste gaard i klyngen bor Thomas B. Thomsen. Og det er ikke tilfældigt, at han har faaet sit hjem netop her, for her har hans slægt i lige linje haft slægtshjem helt siden midt i 1600 tallet.

Manden her har skiftevis heddet Thomas og Bertel nu gennem 300 aar. Kun Thomas Thomsens far brød ud fra reglen. Han hed Niels. Og det kom sig af, at hans far, den gamle Thomas var en rask og virksom mand, der holdt fast ved styret i det længste. Derved blev det ikke, som det retteligt burde, den ældste søn, Bertel, men den yngste søn, Niels, der kom til at føre fædrengaarden videre.

Det maa rent naturligt virke en stærk slægtsfølelse og gi en egen sluttethed over væsen og væremaade saaledes at kende sig selv som et led ind i en fast, ubrydelig slægtskæde.

Den samme slægt her paa samme gaard slægtled efter slægtled, hundredaar efter hundredaar! De samme navne i fastlagt, lovbunden atterkomst, der rent lydligt fremhæver den stadige skiften og fornyelse i slægtsløbet – og dog stedse det samme!

Naar Thomas Thomsen færdes i sin gaard, er det for ham ikke bare et smukt stuehus med tilhørende avlsbygninger – Det er hans og slægtens hjem.

Og naar han gaar ud over sine agre, da er jorden for ham mere end et produktionsgrundlag eller en handelsvare – Det er slægtsarven med minder og spor fra mange af de, der har lagt deres livsgering her.

Med denne baggrund forstaar man, at Thomas Thomsen og Ellen Kirstines gæstfrie hjem her i Ulstedlund har sit særpræg og sin egen tone og en vaagen medleven i de folkelige og nationale vækkelser, der bygger paa sammenhængen i folkets og slægtens liv.

Thomas B. Thomsen er ikke alene stærkt litterær og historisk interesseret, men han har ogsaa stor viden og har ikke sat over styr sin folkelige, lune fortællemaade. At slaa følge med Thomas B. Thomsen omkring paa mark og egn, er som at blade i egnens og slægtens historiebog.

»De har vel alle de tillidshverv, en mand kan samle sammen?«

»Nej, ikke mere, jeg var sognefoged og sogneraadsformand og en del smaating mere. Men nu har jeg givet det hele fra mig – Jeg er ikke engang snefoged længere!« –

Ude paa ladegavlen sidder aastallet 1876 i smedede jern-tal.

»Ja se,« – fortæller Thomsen – »Den gang laden blev bygget, var min far karl her hjemme paa gaarden. En dag, han var i Aalborg, købte han disse her tal og saa et lille jernvindue med to ruder i til at sætte ind i muren over porten. Men han turde ikke fortælle sin far om denne flot-hed.

Da murerne havde sat aastallet paa plads, kikkede den gamle lidt paa det: »Hvor møj mon det har kostet? – Naa ja, det ser jo helt godt ud.«

Men da saa vinduet med de to ruder kom over porten, blev den gamle vred: »Hø! ku jen gløg at kigge ud af monstro int være god nok til den herre!«

Lidt efter staar Thomsen og hans gæster i haven og ser langt over det flade land, der breder sig ud nedenfor, helt ud til Hals og Kattegat, der anes som en blaa stribe i synskredsen – Gaarde, huse og haver saa vidt man kan øjne.

»Se her neden for bakken et stykke ude i kæret laa engang en stor sten. Jeg husker engang som dreng, at min bedstefar og en anden gammel mand sad og snakkede sammen

om verdens tontethed. Saa siger bedstefar: »Hvem ved, kanske bliver folk engang saa tossede, saa de pløjer helt ud til den store sten!«

Nu har folk pløjet ikke blot til stenen, men helt ud til Hals og Hou! –

Vendelboerne selvfølende? – Ja, de er saa selvfølende, at de ikke engang regner sig selv for Jyder! De siger: Vi Vendelboer og saa Jyderne!

– Sind i os Vendelboer? – Ja, vi har faaet vores part at trækkes med. Jeg glemmer aldrig engang, jeg som dreng saa, hvorledes galsindet tog gamle Ole, saa fraaden ligefrem stod ham i mundvigene. Og det var endda bare hans leskaft, der stod ham imod.

Han var et helt naturprodukt, ham gamle Ole, haard og kantet som en graasten. Engang kørte han korn hjem, og det gik som paa livet løs, for kornet var tørt, og det trak op med torden. Han naaede kun at faa et par læs ind, saa tog det til at øse ned.

Ole ligefrem skummede af galskab: »Ska han, den gamle deroppe nu øde alt mit gode korn! Men a ska vise ham, at disse her neg ska a faa tørre i hus!«

Og han snuppede en favnfuld neg og løb hjemad til laden med. Lidt uden for laden var en stor møddingpøl, her snubler Ole i farten, og mindst halvdelen af negene ryger ud i møddingdammen.

»Hæ!« sae Ole, »saa snød han mig alligevel, den gamle!«

For de fleste at tække var Ole en fræk og ugudelig krop – Og saa fandt vi efter hans død i hans bordskuffe en gammel salmebog, slidt og mærket af daglig brug gennem mange aar –

Hvad ved vi mennesker i grunden om hverandre – Nej, det passer, hvad Anton Berntsen siger: Ingen ved, hvad der kan gemmes i æ inderlomm –

Ham, gamle Ole blev forresten ogsaa engang godt gal i hovedet paa slagteriet i Sundby. Det dælens slawteri havde gaet hen og sat Oles grise i tredje klasse. Men det skulle

han, fanden fløjtemæ, nok lære dem til at gøre om igen! – Og han drog afsted til Sundby.

»Naa, hvordan gik det saa, fik Du det ordnet derinde paa slagteriet?« blev han spurgt, da han kom hjem.

»Aa a fik fanden! gjorde a! Det bløw til ingen ting. Der var saadn en spektakel der inde i det slawterhus, saa a ku int engang høre, naar a selv skældte ud!

Der gik en gammel mand derinde og prikkede til svine-kroppene, det skulde vel forestille, at han satte dem i klasse. Og a siger til ham: »Haar Du int en moel?«

»En noel?« siger han.

»Nej, en moel!« hvæler a ind i øret paa ham. Men han blywer ved med hans noel.

Han sae noel. Og a raabte moel, til a var helt hæs. Og saa gik a min vej – Hwa fornøwels haar een af at skælde ud, naar ingen ka høre det!« –

Men hvilket salmevers i hans salmebog, tror I saa, der var mest mærket af daglig læsning? –

Det var i salmen: »For Dig, o herre, som dage kun –« det vers, der begynder: »O, giv os dog efter striden fred...«

Jo, gamle Ole havde vel nok prøvet, hvad der følger med strid lige fra Sankelmark og Dybbøl og til søgnedagen der-hjemme. Og han kendte lidt til, hvad sind vil sige. –«

Lars Slot i Hou

Fra Ulsted fede hvedemarker til Hou flade sandagre, der er forskel, endda afstanden ikke engang er to mil.

Da Lars Slot afstod gaarden til sin søn, slog han og Stine sig ned i et lille hus lige over for kirken. Her kan de nu sidde og kikke ud paa færdselen ad den nye strandvej forbi deres vinduer.

Ovre paa den anden side vejen ligger kirken, hvis byggeaar omkring 1900 er let kendeligt paa den udanske, tyskrægede stil, hvor spiret stritter til vejrs langt og spidst som en skomagersyl, der stanger efter vildgæs –

Ovre ved kirkegaardsdiget har blæsten moret sig med at jage sandet sammen i en begyndende klitdannelse –

»Det er ikke Ulsted jord, I har her ude.«

»Nej, vi bor int saa fedt. Og de rige storbønder der inde i Ulsted har aasse altid set ned paa Halsfolkene – »De sølle storsindede stakler!« sae de. For Hals var jo fattig, men vilde gærne regnes for by. Og Ulsted bønderne havde baade hartkorn, stude og penge paa rente!

Naa, een ka da aasse faa føden her i Hals og Hou, selv om vi int ka ligge hjemme i sengen og drive vor ejendom med et kosterkaft saadn som storbønderne inde i Ulsted!

– Opdyrkning og fremgang? – Jow, naar een hængte i og lirkede ved jævnt væk, saa gik det jo aasse fremad. Stine og mig, vi begyndte med en hest og fire køer. Da vi afstod gaarden, var der da 16 køer.

Handlet? – Kun til husbehov. Naar een skal ha en gaard dyrket op af hede og rimmer, saa bliver der int ret megen tid til narrestreger. Men omsætningen skal jo da passes, saa lidt handel er een jo nødt til at drive. – Af handelsfolkene husker a bedst ham, gamle Niels fra Himmerland, der kom her af og til for at købe stude og køer. De dyr, han købte, fik han gærne færget over ved Hals.

Engang havde han nær sat livet til. Han havde faaet for mange dyr stuvet i prammen, den væltede, da de var midtvejs. Men gamle Niels klarede sig. Han fik fat i halen af en ko, der svømmede, og den trak ham saa i land. –

Saa er gæsten naaet frem til det sædvanlige spørgsmaal: »De var vel med til at oprette andels-slagteriet i Sundby?«

»Ja, hvordan tror I ellers, de havde faaet det i gang!« siger Lars Slot med klædelig vendsysselsk beskedenhed.

Saa skyder Stine stilfærdig ind: »Ja, Lars, han tror nu, at der ka ingen ting komme rigtig i værk, hvis int han er med!«

Lars finder det formaalstjenligt at stemme tonen en smule ned: »Naa-aa, men a har da aasse været med i alle de andels-virksomheder, der kom frem her paa egnen –

Det var især de yngre, der gik med i andels-slagteriet. De har jo mest mod paa at prøve det ny. Det var Ottosen og I. K. Larsen, der var her for at agitere for slagteriet.

Og naar saa siden de andre pralede af, at de fik mere hos Koopmann, saa købte a deres grise til Koopmanns priser og leverede dem til andels-slagteriet. Naar a fik overskudet, stod a mig godt ved den forretning.

– Oplevet noget spændende? – Neej, int det a lige husker. – Jow, det var en gang, a ville til generalforsamling i slagteriet. A gik hjemmefra tidlig om morgenen for at ta med toget fra Ulsted. Det var vinter, og vejen var knudret, saa gik a langs en tilfrossen grøft, men isen gik i stykker, og a plumpede i. A maatte ind i et af de Rimmer huse og laane et par tørre hoser.

Men Stine ku int begribe om aftenen, hvad det var for ben, a kom hjem med...«

Een af husmændenes fortrop

Igen gaar det ind ad i landet.

De flade marker, der hist og her i Hals sogn gaar over i kær og hedebrinker, svinder for Ulstrups, Ø. og V. Hassings hvede- og bygmarker, hvor traverne endnu staar i tætte rækker langs agrene.

Her inde er gode gaarde og solide bønder, der naar gennem tilværelsen uden hedeboendernes haarde stræb – ogsaa mange driftige husmænd, der forstaar at udnytte deres jordlod indtil mønsterdrift. Og een af disse husmænd er vi paa vej for at gæste.

Lidt uden for Vester Hassing ligger den velholdte ejendom, hvor Kr. Pedersen (Smed) og familie bor.

Over vejen ind til haven har blæsten og et stort æbletræ i forening drysset nogle gyldengule graastener æbler. Og høstens mange blomsterfarver nikker fra havens bede.

Fra vinduerne inde i dagligstuen kan man se ud over Sundby og Aalborg og langt ind i Himmerland.

Alle stuens fire vægge er overhængt med diplomer og præmier fra »De samvirkende jydsk husmandsforeninger«: For markbrug – havebrug – mønsterbrug: Standsfællers anerkendelse for flid og dygtighed gennem en lang aarrække.

Men Kr. Pedersen har ikke ladet sig nøje med at passe sin ejendom mønsterværdigt og faa mest muligt ud af dens jord og dyr. Han har ogsaa videreført arbejdet udadtil, saaledes at han ikke slipper sine varer af syne den dag, de kører ud over hans markskel.

Omsorgen for varerne er ikke dermed slut, de skal finest muligt behandles og bedst muligt sælges. Og her er det, sammenholdet og samarbejdet med standsfæller skal staa sin prøve.

I dette samarbejde er Kr. Pedersen et virksomt medlem.

»De har jo efterhaanden faaet mange offentlige hverv.«

»En hel del, ja. Nu har jeg været medlem af sogneraadet i 16 aar. I bestyrelsen for mejeriet og formand og kasserer i brugsforeningen, aasse kasserer i husmandsforeningen. Ja, saa er jeg jo aasse medlem af repræsentantskabet i andels-slagteriet.«

»Men naar De er ude i alle disse offentlige hverv, hvem passer saa ejendommen her hjemme?«

»Jeg har kanske aasse arbejdet lovligt meget med offentlige sager. Men min kone og saa børnene har altid været flinke til at hjælpe, saa vi fik krammet passet.«

Gæstens blik strejfer de mange diplomer, her er vidnesbyrd nok, der viser, at ejendommen ikke blev forsømt, selv om fatter var paa farten.

»Hvilken af Deres forskellige tillidshverv har De saa været mest glad for at arbejde med?«

»Den skønneste af de sammenslutninger, jeg er medlem af, regner jeg andels-slagteriet for at være. Jo, for der er ingen forskel paa storbrugere og smaabrugere. Hvad enten man leverer faa svin eller mange, saa faar man ens behandling. Og vi har alle uden standshensyn lov til frit at sige

vor mening paa generalforsamlingen – Det er den helt rigtige form for andels-virksomhed –

– Spænding mellem husmænd og gaardmænd? – Naa-aa, det var der maaske nok en del af for nogle aar siden. Men det er ved at høre en svunden tid til.

Men nu er husmændene gaaet med ind i samarbejdet. Og det, tror jeg, er til gavn for alle parter...« –

– – Forude vinker tvillingebyernes skorsten og spir. Vejen følger samme strøg, hvor færdsel stedse er gaaet mellem sogne og bolav her nordoppe og saa fjorden med færge, bro og by.

PAA STREJFTOGT SØNDENFJORDS

En afkrog af verden – og dog midt i!

Julisolen bager, og vinden er føjelig. Cykelhjulene spiller over vejens asfalt og summer som store humlebier. – For den gang under besættelsen bilen blev klodset op, blev cyklerne smurt.

To gode rejsefæller fra mange jyske veje har fundet en ny vej, de endnu ikke har prøvet, den fra Aalborg ud mod Nørholm. – Ogsaa uden motor naar de frem. Og hvad der med den standsede bil er tabt i fartens sus, vinder de mangfold ved langt stærkere end før at sanse og opleve landet, hvor de drager frem.

Det er just ved skellet mellem høslæt og høst. Endnu dufter der hø baade fra skaar og stakke. Men rugen nikker tung og gul færdig til høst.

Uden for et boelsted sidder en ældre mand og haarer sin le. Og paa en mark er den første binder i gang. Snart vil høsten for alvor gaa ind. –

Her langs vejen laa forhen byernes udmarker og kær og overdrev. Nu ligger nybyggerhjem spredt ud over fladen. Bag ved skimter man grønne engdrag og blank fjord.

Skønt kun halvanden mil uden for staden ligger Nørholm saa afsondret og hengemt her ude i sin krog ved Gjøl bredning som et lille bysamfund for sig, der let klarer sig uden videre samkvem med den store by, hvis spir og skorstensrøg man dagligt har for øje.

En lille afkrog af verden – og dog midt i!

Ikke saaledes, at Nørholmsfolkene er bagstræbere og sækker agterud i nutids bondedrift. Langtfra. Men de holder

det gamle i hævd. Og der er stil over deres by med huse og haandværkerhjem og de smukke straatækte gaarde i tæt klynge om den gamle graastens-kirke.

Og den fremmede griber sig selv i at spejle efter bystævnet, kanske med granderne samlet og oldermanden i færd med at »banke til lyd«.

Men Nørholm Vestergaard, hvor de vil gæste en af bondefællesskabets veteraner, ligger et stykke uden for byen. Vejen buer op over en bakke. Og den bakke er værd at runde. Det udsyn, der her breder sig ud, er skønt som den drøm om Danmark, man gemmer i sit sind, naar man er fjernt fra sit hjemland!

Mod Syd stiger og bølgler frodige marker med stadig skiften af lys og skyggefald i rugens og hvedens gyngeleg.

Til den modsatte side falder landet ned mod de brede engdrag. Og der ligger fjorden! Blank og blaa spejler den Himmel og Jord, og Gjøl og græssende stude midt imellem.

Den, som kun har set Gjøl fra den modsatte side som en streng svagt buet linje og retfærdig alvorsmine op over vejlerne, har svært ved at fatte, at dette tindrende solskinnsmil af grønt løv, lyse farver og fjordspejling, er Gjøl! – En pigelil, der hælder sig frem for at glædes over sit eget spejl-billede! –

Øland ligger mere fornemt tilbagetrukket bag skov og engdrag og skyder ikke som Gjøl sine gaarde og huse frem for at spejle dem i fjorden –

Og fjorden selv er som et stykke blank sommerhimmel med hvide skytoter lagt som et skel mellem to landsdele.

Vestergaard har sin plads paa skraaningen ned mod Limfjorden. Folkene her kan bare lige gaa uden for deres gaardsled, og hele denne skønne danske aabenbaring af mark, eng og fjord ligger bredt ud for dem. –

En nydelig, ung dame tar mod de fremmede – Den studerende datter hjemme paa ferie, tænker gæsten – Og saa er det gaardens unge frue og husmor!

Der spørges efter Søren Nielsen – Han maa vel være af-tægtsmand paa gaarden nu? –

»Min svigerfar er desværre død for kun 3 uger siden. Men kanske min mand og svigermor kan fortælle Dem lidt?«

Gæstfrit bydes de fremmede paa kaffe. Og Knud Nielsen og hans mor husker godt nok eet og andet –

»... Min far gik stærkt op i andelssagen – Jo, han var med i andels-slagteriet fra førstningen af. Han var ogsaa med til at oprette Porshede brugsforening og var formand her i 25 aar. Det var den brugsforening, der hentede det første læs kul fra andels-kulforretningen – I 1890 var far ogsaa med til at oprette Mellemholm andelsmejeri...«

»Og saa var min mand gammel garder,« siger den ældre kone – »Se blot...! – Hun henter et fotografi frem af en flot ung garder – »Det ku ses paa ham, lige til han døde. Han holdt sig saa rank – Ja, han var mand her paa gaarden i 45 aar...«

»De bor vel nok kønt her ud mod fjorden! De kunde vel heller ikke godt tænke Dem at bo andet steds i landet?«

»Det kunde vi vel ikke. Nej. Der ka maaske være endnu smukkere og mere frugtbart andre steder i vort land. Men her hører vi nu til. Fjorden er det første, vi ser om morgenen, og det sidste om aftenen. Og den ka vi ikke godt tænke os at leve foruden...« –

Det forstaar gæsterne. De nyder med aabne sanser endnu engang det skønne udsyn fra Vestergaards indkørsel og fra toppen af bakken, før de drager videre gennem det lyse sommerland.

Af Stoffer Vejmands filosofi

Hjulene synger over asfalten. Solen bager. Og alle de jyske landeveje byder sig til!

Forbi skolen og kolonien St. Restrup, der ligger midt i park, haver og frodige marker som en ening af gammel, fin herregaardskultur og nytids husmands-mønsterdrift.

Videre, videre! Vind og vej stryger samme kaas –

Der sidder en gammel skægget vejmand paa sin trillebør ved siden af vejen. Han jævner rabat, men trænger til et lille kaffehvil.

»Lykke med arbejdet! Og velbekomme!«

»Tak, lige maade! Værsgo, sid nør! Kongelosjen for Dem og fruene!« – Han viser gæstfri an paa grøftekanten ved sin side.

Saa faar vejret og krigen, Tysken og Engelskmanden, hvad deres er –

Imens haster færdselen forbi: Halsende biler og motorcykler med militær, drønende lastvogne, og cykler og atter cykler tætte som hundestejler i stime i et gadekær.

»Aak som folk endda flywer og faarer! En sku trow, de havde ild i bowserne hver jen! Og hwa jawer de saa etter? Baare en trealens jordkule! – Og vi kommer jo aalsammen lige tidlig til jul!...«

Der kører en landbetjent forbi, stram og i fuld uniform. Paagaaende og uhøfligt ransager hans frække politiblik fagmæssigt de tre ved vejkanten.

»Øw, bøw endda! Uha sikke en bømand! Han saa jo ud saa bøs, som havde katten ædt hans mellemmad, eller aasse han var fra Salling af?«

»Fra Salling af –?«

»Ja, ved I int, at de folk fra Salling af, de er for det meste enten gejmundet og værkelige eller aasse søvnige og tykke som en kromand – Det er derfor, de egner sig saa godt til politibetjente!«

»Saa ka jeg forstaa, at Du ikke er fra Salling, men fra Himmerland!«

»Ja, og det takker a Worherre for!«

»Hvordan saa med Vendelboerne, har De ogsaa deres kendetegn?«

»Ih ja, det er næsten int til at ta fejl af. Vendelboerne og dem op ad fra Hanherred, de er saan møj rundryggede –«

»Saa-aa?«

»Ja, og det kommer sig af, at de mestens del sidder op i sengen, naar de sover –«

»Sidder de op og sover –?«

»Jow, for se, de har jo tegnebogen under hovedpuden, og den fylder for det meste godt til. Og det bliver jo efterhaanden synlig paa skabelonen!«

»Hvad saa Himmerboen, er han ogsaa kendelig, naar man træffer ham? – Er det ikke ham, det fra gammel tid siges om, at han synger til midnat og græder til dag?«

»Ka godt være, det passer. Men saan er der kanske flere, der har det. Men ellers ka a nemt sige Dig, hvordan Du helt ufejlbarligt ka komme efter, om det er en Himmerbo, Du har for Dig.

Jo ser Du, hvis der er en person, Du er lidt i vildrede med, om han er Vendelbo eller Himmerbo, saa ka Du bare gaa hen og trampe ham godt over ligtornene – Ja, akkurat! saan med hælen, lisom naar een stamper tøjrstager ned.

Hvis saa ham med ligtornene trækker af frakken og lægger den pænt til side, inden han slaar, da er han Vendelbo!

Men slaar han bardovws lige med det samme uden saa meget som at spytte i næverne, saa ka Du være evig forvisset om, det er en Himmerbo!«

»Ja, tak, saa tror jeg alligevel, jeg hellere vil forblive i uvished!«

»Ja, hver sin lyst – og somme har slet ingen! – Naa, de er da heller int lige stridsindede, alle folk her fra Himmerland. Der er aasse dem, som er saan jævnt slidsindet. Men sind er der jo i de fleste.

Saan var der hjemme i vor bøj to mænd. Den ene hed Søren Smed, og han var stridsindet. Den anden hed Ras Ringer, og han var sindig og slidsindet – for det meste da – Ja, det ka jo ske, de hed noget helt andet. Og hvad sogn vi er fra, ska I ha lov at gætte paa –

Naa, de her to mænd var naboer og gode venner. En gang kørte de sammen til Nibe marked. Den slidsindede lae heste og vogn til. Og den stridsindede agede med. Og om

aftenen skulde baade de og djer koner samles hos Ras Ringer og ha en hyggelig aften sammen.

Det gik aasse udmærket for de to naboer, til de kom paa hjemvejen. Men lidt uden for Nibe ryger de uklar om eet eller andet. Og den stridsindede siger:

»Fra i morgen af er vi uvenner og har int mere med hinanden at skaffe! A skal aldrig mere ta op at age med saadn en stodder som Dæ!«

»Nej,« siger han, den slidsindede. »Skal vi være uvenner, saa venter vi int til i morgen – Torr! Nu holder a, og saa staar Du af min vogn, og det lige med det samme!«

Søren Smed vred sig ved det, for der var jo to stive mil hjem. Men der hjalp ingen prutten. Han maatte af og gaa. Og Ras Ringer kørte sin vej.

Da han kom hjem, sad hans og Søren Smeds kone og ventede med kaffe og god mad.

»Naa, der kommer Du, men hvor har Du gjort af Saaren?« siger Stine Ringer.

»Ja, det skal a saamænd sige Dig. Vi blev uklar undervejs. Og saa satte a ham af lidt uden for Nibe.«

Men saa blev Stine stram, for det ku ta hende, og det var let at se paa hendes bindepinde, for saa gik det i galop.

»Hør nu,« sae hun. »Hvordan er det, I to gamle starutter stiller Jer an og skaber Jer lisom et par galsindede knægte! Nu vender Du vognen og kører tilbage efter Saaren og det lige med det samme!«

Saa maatte Ras Ringer ha vognen vendt efter Nibe igen og til køren for at hente Søren Smed.

Jow saan har jo hver mand sin kaptajn – Jow aasse her i Himmerland lisom andre steder –

»Ska I to ellers lang vej i dag?«

»Saa langt vi ka naa. Vi har næsten lige begyndt. Og vi skulde gerne opleve meget morsomt endnu.«

»Saadn sae de Hornum drenge aasse, da de sloges paa andendagen!« –

Søndergaard i Ellidshøj

En lille venlig by! – Ja, og den hedder Ellidshøj.

Og sikke en smuk gammel gaard der med gule vægge og straatag og næsten helt overskygget af de store birke og abiler –

Gaarden der? – Det er »Søndergaard«. Der bor Jens Lyngberg og hans søn, Lars Søndergaard. Og dem vil vi gæste.

Jens Lyngberg er egentlig altfor rask og rørig en mand trods de 76 til at sidde stille paa aftægt, derfor er han ogsaa i fuld virksomhed dagen igennem.

De høje gamle træer skygger ind over aftægtshuset, og det grønne viftende løv gir stuen et sløret tvelys.

»I har en smuk gammel gaard her.«

»Det synes vi ogsaa selv. Nu er det min søn, Lars Søndergaard, der har den. Det er 6te slægtled. Se i gammel tid var gaardene her i Ellidshøj fæstegods under St. Restrup, undtagen »Søndergaard« her, den hørte under hospitalet i Aalborg. En kusk paa hospitalet, Laust Nielsen hed han, overtog gaarden, der helt var i forfald. Han var den første her af vor slægt.

Nej, hverken han eller de, der kom efter, fik lov at sove sig til føden her, dertil er jorden for skarp.

I ældre tid har heden mange gange reddet besætningerne paa gaardene, naar avlen var for lille. – Det ka næsten se ud til, at vi til næste vinter igen skal til at hente lyng til at drøje paa foderet. Vi har da endnu 20 tønder land hede liggende ude i bakkerne.

Ja, der skulde hænges i. Jeg har saamænd mange gange som ung mand vandret ind til Aalborg med nogle faa pund smør for at prøve at sælge det til konditorerne. Det ga saadn 50-55 øre for pundet.

– Om jeg kan huske, banen her udenfor blev aabnet? – Ih ja, det husker jeg tydeligt. Jeg er født 1864. Og banen blev aabnet 1869. Jeg husker livagtigt, da det første tog

kom, folk løb, som var de vilde, for at se det mærkelige underværk.

Andelsvæsen? – Ja, der var jeg med fra først af. De unge ser jo ikke slet saa alvorligt paa fremtiden som de ældre – Jo, det var den gang lisom nu! – Naar vi yngre mænd snakkede om at faa et andels-mejeri i gang, lisom de havde i Støvring, saa sae de ældre:

»Ja, ja, lad os nu tænke over det og se tiden an lidt.«

Men vi var tre, fire yngre mænd, der sae: »Skal vi bare blive ved at se tiden an, saa kommer vi jo aldrig videre!«

Saa tog vi til Støvring andels-mejeri og spurgte: »Ka vi faa lov at være med her?«

»Ja, kom I bare,« sae de.

»Men vi er ikke ret mange, saa der ka ikke blive et helt læs mælk.«

»Gør ingen ting,« svarede Støvringfolkene. »De andre Ellidshøj mænd skal nok komme.«

Andels-slagteriet? – Ja, der var jeg ogsaa med fra første færd. Og her var jo ogsaa lisom ved mejeriet en del, der holdt sig udenfor, nogle fordi de var forsigtige, og andre fordi de vilde ha lov at fodre svinene leveringsdagen.

En af mine gamle karle fik ejendom, men han vilde ikke med i andels-slagteriet. Saa sae jeg til ham: »Lad mig overta dine svin til dagens notering. Og Du maa fodre dem alt det, Du vil, inden Du kører ned paa stationen og lader dem veje.«

Jeg lod saa de købte grise gaa til andels-slagteriet, og da jeg fik overskudet udbetalt, havde jeg tjent 3-4 kroner paa hver gris. Saa lae jeg pengene paa bordet og viste ham regnskabet. Og saa var han omvendt og gik med som andelshaver. –

Der snakkes om handel og markedsfærd, Vendelboere og hedebrækning –

»Vendelboerne er aristokrater, de ved nok selv, hvad de er værd, og de ka være slemt store i slavet, naar man træffer dem paa et marked. Men de er knagendes dygtige – aasse til at handle. Ja!

Jo, der skal mindst to Himmerboere til at snyde een Vendelbo – Og saa skal de endda se dem godt for!

Her paa egnen vil vi altid gærne ha Vendelbokarle at tjene. De er vænnet til at bestille meget mere end vi...

Jo, opgangstiden fra sidst i 90erne til verdenskrigen var en skøn tid – Men hvad nu-? ...«

Nok en gammel sognefoged

Fra den gamle gaard i lavningen gaar turen til den nye gaard ved hovedvejen lige Syd for Ellidshøj.

Den ligger frit og højt ud mod vejen, og her bor sognefoged og sogneraadformand Svendsen. Hans far og mor, den gamle sognefoged, Søren Svendsen, og kone har deres alderdomshjem hos sønnen.

De har lejlighed ovenpaa. Og heroppe fra de gamles stue er vid og afvekslende udsigt: – Lige neden for haven haster hovedvejens rastløse færdsel. En agerlængde længere mod Øst dunder jernbanens tog – Saa sænkes landet med grønne engdrag, til det igen stiger ovre ved Volsted kalkværk.

»Ja, her ka vi sidde og se fra det ene herred og ind i det andet – Jo, fra Ellidshøj sogn i Hornum herred til Volsted sogn i Fleskum herred.

Nej, saadn har Mutter og mig ikke siddet til stads al vor tid, det er sikkert. Da vi blev gift i 1885, fik vi en udlod der ude i kærret. Vi begyndte med 12 tønder land og 1 ko og kun 2 tønder land opdyrket. Siden købte vi 10 tønder land mere. For at tjene føden de første aar maatte jeg gaa ud i arbejde. I 10 aar arbejdede jeg paa banen.

– Passede bedriften hjemme? – Det gjorde min kone – Ja, det var strengt for hende den gang, for hun havde meget om haande – Det passer: Har man blot en dygtig kone, saa ka man sagtens klare sig!

Da vi havde arbejdet med husmandsstedet i 13 aar, solgte vi og blev forpagtere af præstegaardens avlsbrug. Her var vi i 10 aar, saa brændte udhusene. Præsten hjalp mig da,

saa jeg kunde købe præstegaardsjorden. Og i 1909 byggede vi her.

Sognefoged? – Ja, det var jeg i 28 aar – De første aar var lønnen kuns 40 kr. – Og lægdsmand er jeg da endnu, det vil jeg gjerne være et aar mere. Jo, for saa skal den ældste af mine sønne-sønner møde...

Ja, jeg har kørt med stude og været mælkekusk til mejeriet i Støvring. Men enten jeg kom som mælkekusk eller som sognefoged, saa var folk flinke –

Her er ingen standsforskelse saadn som sine steder oppe i Vendsyssel. Her er folk lige, enten de er husmænd eller gaardmænd...«

Kr. Kjær fra Klæstrupgaard

Igen synger hjulene i medvind langs hovedvejen. Indad mod staden.

Flere gange er Kristian Kjær fra »Klæstrupgaard« nævnt som een af egnens foregangsmænd.

Ham maa vi gæste. Men han bor ikke længere paa »Klæstrupgaard«. Den solgte han 1936 og flyttede ind til Aalborg.

Fra en 1ste sals lejlighed i Prinsensgade er en glimrende udsigt ud over gade og jernbanespor. Paa den anden side stationspladsen gaar Kildens og Skovbakkens grønne løv i eet som en stor kuplet skovhøjde, der øverst oppe løfter Aalborgtaarnets sprinkelværk.

Men Kr. Kjær har ikke tid til at sidde hjemme og nyde udsigt. Han maa ha noget at ta sig til. Derfor har han faaet ansættelse paa Aalborg-Hjørring Amters Brandforsikring's kontor. Her træffer den fremmede Kr. Kjær i fuldt arbejde.

»...Fortælle noget om mig selv –? Det holder jeg ikke meget af – Ja, jeg er født i Nøvling, og jeg købte »Klæstrupgaard« i 1889 og solgte den igen 1936 – Og i de 47 aar drev jeg gaarden saa godt, som jeg nu kunde – Mere er der vist ikke at sige om den ting.

– Arbejdede for oprettelsen af andels-svineslagteriet? – Det gjorde jeg kanske nok, men det var der mange andre, der gjorde og derfor lige saa fuldt fortjener at omtales. Jensen Sønderup gjorde saaledes et fortrinligt stykke arbejde.

Og naar vi arbejdede for andels-slagteriet og de andre andels-virksomheder, saa var det jo fordi, vi regnede med, at det var fordelagtigt med den form for fællesdrift.

Den etiske side ved andels-ideen? – Naturligvis regnede vi ogsaa med andre værdier end lige kroner og øre, selv om det ligger i sagens natur, at det rent økonomiske kommer stærkt i forgrunden.

Og naar andels-sagen virkelig blev noget af en folkerejsning her i landet, da skyldes det sikkert, at der ikke blot var økonomisk stræb, men ogsaa en ide bag ved...«

»Og denne ide har De saa arbejdet for at virkeliggøre?«

»Maaske – Ja. Efter ringe lejlighed og evne. Men enhver, der driver en gaard, ved jo, at de rent økonomiske spørgsmål stadig og tit ret haardhændet vil trænge sig i forgrunden. Det ka vel ikke være anderledes...«

»Savner De saa ikke arbejdet og forbindelsen med jord og dyr?«

»Det gør jeg kanske nok nu og da. Og især nu, det er saa tørt, tænker jeg tit paa dem derude i Ellidshøj med den lette jord – Men der er ogsaa meget smukt her i Aalborg! – De skulde blot se udsigten der hjemme fra mine vinduer: Kilden og Skovbakken!

Vi, der er født ude paa landet og har haft vor livsgærning der, kan selvfølgelig ikke helt slippe det, der var vor tilværelse før – Nej gamle træer er ikke saadn at flytte...«

Den gamle sognefoged i Støvring

Den næste dag er det strid modvind af Sydvest for den, som agter sig til Støvring. Cykelhjulene synger ikke som dagen før. De hvæser om kap med den, der tramper dem frem.

Anton Wittrup fra Sørup venter i Støvring. Han er drevet til bys med en kraftig rygvind, og han er rolig og behersket som altid.

»Lad os gaa hen og hilse paa den gamle sognefoged, Niels Chr. Christensen. Han har været med i meget i sin tid og kan sikkert fortælle os eet og andet. Han var sognefoged her i Støvring i mange aar og var meget afholdt. Selv om han kom i sin egenskab af pantefoged, saa tror jeg nok, folk altid sae velkommen til ham!«

Niels Chr. Christensen sidder inde i sin stue og ser ud paa den hastende færdsel ad hovedvej 10 –

»...Født her i Støvring? – Nej, jeg er født paa »Hulsiggaard« i Volsted. Den var paa 120 tønder land, og den overtog jeg 1888. Og i 1911 solgte vi den og købte et hus i Volsted by. Baade min kone og jeg var træt af at arbejde med den store bedrift. Jeg var blevet sognefoged, og det tog en del af min tid. Nu vilde vi ha det lidt mageligt.

Men det varede ikke ret længe, saa kom nogle af byens mænd. De pønsede paa at faa oprettet en brugsforening, og nu vilde de gerne, jeg skulde være uddeler der.

Ja, saa blev jeg uddeler – Vi begyndte i en storstue med en kasse margarine og en sæk sukker –

Til at overse! – Ja, det sæder, men det blev jo efterhaands til lidt mere! ...«

»Det var heller ikke saa mærkeligt, der blev søgning til den brugsforening!« siger Anton Wittrup. »For naar kunderne kom ind, saa kom gjerne Niels Christensens kone, Stine, og spurgte:

»Naa, hvad vil I saa helst ha i daa – Øl eller Kaffe?«

Og saa kunde det ske, kunderne svarede: »Jo tak, nu ka vi drikke Øllet, imens Di laver Kaffen!«

»Vist saa, omsætningen steg fra aar til aar. Jeg var uddeler der til 1916, saa flyttede jeg til Støvring. Ja, nu har jeg været sognefoged her i 22 aar...«

»Hvordan kom De egentlig ind i andels-arbejdet?«

»Det var »Aalborg Amtstidende«, der vakte mig og satte

mig i gang som andelsmand. Det glemmer jeg aldrig det blad og dets mænd – Og paa samme maade er der vist mange unge fra min tid, som er i gæld til det blad!...«

En god frokost er tak værd –!

»Hør«, siger gæsten, da Anton Wittrup og han cykler Sønden ud af Støvring by. »Nu har vi efterhaanden snakket med saa mange andelsfolk, der allesammen er andelshavere i slagteri og andre andelsvirksomheder, og allesammen paa en prik ved, hvorfor de er det, kunde det ikke til en afveksling være morsomt at træffe een af de gamle, der har staaet uden for andels-slagteriet, og saa høre, hvorfor han ikke gik med?«

»Ja, saa maa vi op at snakke med gamle Jens Søndergaard, for han blev aldrig andelshaver, og han skal ogsaa nok være mand for at fortælle os grunden.«

Jens Søndergaard er 84 aar og har taget sig en god morgensøvn.

»Aa hvad, mit bed er gjort. Og den tid een sover væk, gaar jo godt!«

Den gamle har sit alderdomshjem paa gaarden hos sønnen, Lars Søndergaard, saa han kan stadig blive ved at følge med i driften.

»Sig os engang, Jens Søndergaard, De var jo ikke andelshaver i andels-slagteriet?«

»Nej, det var a int. Men da Lars overtog gaarden i 1925, meldte han sig ind.«

»De var maaske betænkelig ved det solidariske ansvar, det var der jo adskillige, som var?«

»Det var a kansesi aasse. A har altid holdt mest af det, der er kendt og prøvet. Men naar a int gik med i andels-slagteriet, saa skal a saamænd sige jer hvorfor – Jow, a blev godt behandlet hos Koopmann. A kunde fodre svinene lige saa galt, a vilde. Og a har nu aldrig kunnet li at sende mine dyr sulten ud af gaarden –

Ja, det forstaa sig: De kartofler og den grutning, svinene aad leveringsdagen, det var da godt solgt – Hæ!

Og saa fik vi et godt lidkøb og en god frokost med snaps til, og det er da tak værd!

Andels-mejeriet var a derimod med til at oprette...«

»Har De ikke ogsaa været sognefoged, Jens Søndergaard? For jeg synes, at alle ældre mænd, jeg har snakket med paa disse egne, de har været sognefogeder.«

»Jow vel har a det. A var sognefoged i 3 aar. Men heller int en daw længere, end a var haardt nødt til det! – Hvorfor? – Jow, det skal a sige Jer. Det var der under provisorietiden, og det var et hundeliv med de gendarmer. Og saa havde vi en gale døwl til herredsfoged!

Nej! Uha! – Der var ingen, som vilde være sognefoged for hverken lidt eller møj. Een slagtede et faar og rejste ind til herredsfogden med. En anden forpagtede sin gaard ud og rejste bort, bare for at slippe for at være sognefoged ...

Aak ja, nu har a levet under tre krige, og den ene er blevet lidt værre end den anden – Hvordan mon det ka spænde af? – Det ku næsten være skjønt at leve længe nok til at se det! ... især da, hvis det gale nazipak ku faa et godt lag tærsk!«

Anton Wittrup og Julstrup sø

Saa naar de hjem til Anton Wittrups smukke og gæstfrie hjem.

»Nu spiser vi middag. Og saa gaar vi en tur ud over marken,« siger Wittrup.

Den plan kan kun vinde gæstens tilslutning.

Tæt uden for havestuedøren er en høj hæk og saa naboens stuehus. Derfor syner haven ikke særlig stor her inde fra havestuen. Men snart opdager man, at den er langt større, end man antog. Den breder sig ud op over en lav bakkeskraaning for saa at gaa over i en stor velplejet frugtplantage.

Uden for haven ligger en stor bygmark og glidrer i sollyset, blank som silke. Til den anden side gynger en havremark saa svær og grøn, saa hver en dansk bonde vilde ønske sig magen til hjemme paa sin egen jord.

De følger markvejen op over bakken og nedad igen mod kæret, der er spættet af rødt og broget kvæg.

»Her laa Julstrup sø før. Nu er den udtørret, og dens bund lavet dels til eng og dels til agermark. Søen var paa over 100 tønder land.«

Gæsten ser ud over det langstrakte, buede bækken, hvor før den blanke søflade har bugtet sig ind mellem bakkerne. – »Der maa ha været smukt her, da det var sø!«

»Ja, der var dejligt her nede ved søen, især en foraarsaften, naar frøerne, viberne, blishønsene og alle de andre vade fugle holdt koncert...«

»Men De var dog med til at lade søen udtørre?«

»Ja, jeg fik jo 12 tønder land eng mere. Men – Det er endda somme tider, jeg er nær ved at fortryde, vi tørrede søen ud. Den hørte jo til i landskabet her...«

Det sidste føjer Wittrup til halvt undseelig over at vise følelser, hvor det drejer sig om jordvinding.

De gaar langs ad den gamle søbund. Til alle sider stiger landet, grønt af græs og roer eller med lyse felter af byg eller svedne græsmarker. Ude over Søgaards bakker lyser rugen hvid til høst, dobbelt hvid mod de mørke lyngkugler bagved.

Baade her og der brydes markernes tavl af stærke, trodsige bakkedrag tækket med lyng og kronet af gravhøje.

Det er ikke denne sindige, langmodige stigen og falden i bløde jordbølger, vi kender fra andre egne, men en hidsig og lunefuld bølgen, der uventet kan aabne for vide udsyn eller for dybe, kratgroede slugter.

Det er Himmerlands bakker og dale under gravhøjenes ældetegn. Et land stærkere i skiften og i sind end nogen anden dansk landsdel. –

»Det er en smuk og veldreven gaard, De har!« siger gæ-

sten, da de efter turen ud over markerne og gennem stalde og lader igen sidder inde i stuen –

»Ja, vi har et rart hjem her. Vi købte gaarden i 1907. Jeg er født i Støvring. Min far var snedker, og jeg kom ud at tjene, da jeg var i 12 aars alderen. Jeg har altid haft lyst til at arbejde med jord og dyr.

I 1913 købte jeg saa en hedeparcel et stykke her fra. Den er paa 70 tønder land. Det er nu dyrket op altsammen, og der er bygget en ny ejendom derude, som vor datter og svigersøn har overtaget –«

De har siddet og drøftet forskelligt om bondearbejdets vilkaar baade før og nu. Saa spørger gæsten:

»Og hvordan mener De saa, forholdene vil forme sig for danske bønders andels-arbejde i fremtiden?«

»Ja, hvordan eller hvordan ikke, saa er det givet, at kun ved at staa sammen har vi mulighed for at klare os igennem.

Derfor tror jeg, at netop andels-sagen kan blive en stor hjælp for os i den kommende tid, for her er vi opøvet i sammenhold og samarbejde.

For de unge i dag er det vel nærmest en selvfølgelighed at ta de fordele, de forskellige andels-sammenslutninger gir, uden at de tænker stort over, hvorfor eller hvordan.

Og for det slægtled, som staar midt i arbejdet i dag, er andelsvirksomhed vel nok først og fremmest et økonomisk spørgsmaal. Men for de gamle, der gjorde det første vanskelige arbejde, var andels-sagen sikkert baade en idé og en økonomisk rejsning.«

»Og denne idé har endnu livskraft?«

»Ja, og jeg kan godt tænke mig, at i tiden, der kommer, vil denne ide om fællesskab og fællesnytte maaske igen komme mere i forgrunden – Vi er jo allerede godt paa vej til at indse, at der er værdier, som er større og vigtigere end kroner og øre... Jo, vor frihed og menneskeret, som Tyskerne nu vil ta fra os!« ...

MELLEM HIMMERLANDS BAKKER OG BØNDER

Korset ved Lundby

En tidlig høstmorgen. Tre mænd i en bil med kaas ud mod Himmerlands bakker.

Morgentaagen ligger endnu som et blaaligt skyslør ude over Lundby bakker, da de kører gennem Sdr. Tranders med de solide gaarde og frodige marker.

Konsulent Davidsen kender omtrent hver mand i alle de gaarde og landsbyer, der køres forbi. Og der er ikke en tyr paa marken, uden han jo kender dens stamtavle tilbage til olde- og tip- m. m. og kan gøre rede for dens afkom i de led, der er.

Direktør Hauge nikker, naar mændenes navne nævnes: »Ja, ham kender jeg godt. Han er een af vore andelshavere. En dygtig mand!... Naa ham – Han har vist en fin besætning, men han er endnu ikke andelshaver. Mærkeligt nok, han er ellers en intelligent mand...«

Saa slipper direktøren med et alt det faglige og bryder ud: »Se, se blot, her er vel nok et skønt stykke Danmark!«

Den tredje er gæst og er bare med paa turen for at se og opleve Himmerland og dens bønder.

Et øjeblik standser de foran Lundbykorset. Her var det, de danske soldater den 3. Juli 1864 mere modigt end klogt løb storm ned ad bakkeskraaningen mod Tyskerne, der i dækning bag et gærde og med deres bagladergeværer i fast anlæg mejede de fremstormende Danskere ned. Her blev det igen bittert fastslaaet, at mod og dødsforagt med bajonetten som vaaben kom blodigt tilkort overfor moderne bagladerrifler.

Men hvor dybt et indtryk træfningen ved Lundby har gjort paa egnens folk, mærkes tydeligt, naar man snakker med de gamle. Alle har de noget at melde om denne blodige sommerdag for de mange aar siden. –

Her svinger de bort fra vejen for at svippe over til Sejlflod og egnen der-omkring.

Sejlflod er en hyggelig lille bondeby og et fedt lille sogn med gode marker og store engdrag langs Lindenberg aa.

Lidt uden for byen ligger et pynteligt lille hus: Et kunstnerbo for tegneren og malerinden Karen Palsgaard. Tæt ved ligger gaarden »Kristiansholm«.

Mand i gaarden gennem 60 aar

Det skete den 18. Marts 1892, at to drenge i Sejlflod fik lyst til at lave blus af en dyngge halm. Og blus fik de, for der brændte 3 store gaarde, 2 mindre og 3 boelsteder.

Den branddag virkede, at een af de brændte gaarde, »Kristiansholm«, blev flyttet uden for byen og bygget op her paa sin nuværende smukke plads tæt ved Lindenberg aa og ud mod de opdyrkede enge og kærstrækninger.

P. C. Nielsen er ingen ung mand længere, sindig og bred, kraftig af skikkelse trods aarene. Han driver selv gaarden endnu, saaledes som han har staaet for styret her gennem 60 aar.

»...Min far var fæster under Lindenberg. Han døde i 1871. Min ældste bror, Niels P. Nielsen, fik saa gaarden. Men han døde 1878. Saa blev jeg gift med hans enke og overtog gaarden 1880 – Ja. –

Med i andels-slagteriet? – Det var jeg da, og det fra først af. Ja – Før andels-slagteriet kom, leverede vi vore svin til Koopmann i Aalborg. Men hverken priserne eller behandlingen var vi ret tilfreds med.

Vi holdt tit i lange rækker uden for slagteriet, 40-50 vogne, for at faa læsset af. Det kunde man byde os den gang. Og vi fandt os i det en tid, selv om vi knurrede. Ude i

slagteriets port var hængt en tavle, hvor prisen var slaaet op. Og det kunde ske, hvis der holdt særligt mange og ventede, at tavlen blev taget ind, og der blev skrevet andre priser.

Og det var alligevel mere, end folk vilde finde sig i. Saa kom der fart i agitationen for et andels-slagteri.

Møder? – Ja, dem holdtes der mange af. Jeg husker især et møde i Storvorde kro. Det var godsejer Henius, der talte. Og Halvorsen var ogsaa med.

Der var jo en del godsejere og store gaardmænd, som kun vilde med, hvis der blev stemmeret efter hartkorn eller malkekøer – Jeg ka huske, Halvorsen sae til den sag: »hunde, man skal slæbe med paa jagt, maa man hellere la blive hjemme!«

En mand sae, at han syntes, Koopmann var en flink mand.

»Ja, vist er Koopmann en flink mand,« sae saa Henius. »Det synes jeg ogsaa. Men han tjener vore penge. Derfor maa vi selv slagte vore svin og ha den indtægt, det gir. Vi ka trænge til den!« –

Det er svært nok, det nu er saa mange aar siden. Tiden gaar. Ja. Og den gaar hastig, selv om man int har veksler –

Jo, jeg ka huske? Lars Kristian en gang sae: Hvis a hører, en mand klager sig over, at tiden gaar for langsom, saa siger a: Prøv bare at faa en veksler, saa ska tiden pinnede nok gaa hurtig nok!

Jeg har int veksler, men jeg er nær ved at tække, at ens skatteblanket vist ka gøre det samme nu til dags!..« –

De ser haven. Den er plejet og passet og med tydelige vidnesbyrd om flittige og kyndige kvindehænders hægen.

Udenfor haven ligger frodige græsmarker, der gaar over i engenes og karenes flade og langt ude gaar i eet med Himmel og fjærnhed ude over den lille Vildmose.

Et lille godt løv

Kristen Lauridsen i Blendstrup staar ude midt paa sin gaardsplads og hilser de fremmede.

Gaarden er firelænget, men med aabne gaardsled ud mod Vest og Øst. Det fritliggende stuehus er gammelt og lavt, men smukt med rene linjer og grøn mønning – Et rigtigt Himmerlands stuehus.

Frokosten venter. Men først skal tyrene præsenteres og vurderes, baade den ny med de mange præmiemuligheder og den hæderkronede gamle, hvis slægts- og afkomsliste konsulent Davidsen kan udrede længere end kongerækken fra Gorm den Gamle. –

Og saa heldigt træffer det sig, at een af Lauridsens naboer, Kristen Mortensen, Dollerup, just slumper ind i gaarden og saaledes ogsaa faar part i frokosten.

Kristen Lauridsen sidder paa værts- og husbondpladsen for bordenden og byder gæstfrit rundt: Værsgo! Kom sukker i – Eet stykke til! – Jo, tre stykker ude og eet hjemme, det er en god regel. Det har a lært af kromanden i Bælum«.

Der snakkes om handel og markedsfærd i ældre tid.

»Det største marked her paa egnen var jo i Skørping«, fortæller Kr. Lauridsen. »De fleste af kreaturene, vi solgte, gik Syd paa. Dagen efter tog vi saa til Hobro marked og købte.

Vore egne kreaturer! – Ja, det ku vel nok træffe sig. Men saa stod handelen da int stille!

Jo se, Skørping det var jo hovedstaden her paa egnen. Blendstrup brugte vi i vore unge dage til sjov. Da vi blev ældre, ku byen bruges baade til forretning og sjov. – I Brøndum sku vi helst møde med stiv hat, der var de saa højtidelige. Og i Vaarst var der int til at faa en ordentlig dram — Nej, for der boede ham, afholdsprædikanten Klaus Johansen.

Punser? – Ja, saadn til skikkelighed. Man var jo da nødt

til at drikke lidkøb, for at en handel ku staa fast og gi held. Lidkøb, det er int fylder, men god markedsskik.

Som hun sae, Kjæn Laurs: »A ved da, at min mand int drikker paa Hjallerup marked, for Worherre bewaars, hvor er han tørstig æ daa deretter!« –

Andels-slagteriet? – Ja, det sørgede a da for at komme med i, saa snart a fik noget at sige i den sag. I 1897 blev a bestyrer for min mor, saa meldte vi os ind.

Fortrød at vi gik med? – Nej, saa dumme var vi da int!...«

»Havde vi fortrudt det,« siger Kristen Mortensen, »saa var der jo lejlighed nok til at melde sig ud igen. A har været med fra først af, og a mener, at andels-slagteriet er et af de største fremskridt i min tid.

Et andet stort fremskridt var, da vi kom til at køre svinene ind i bil. Før kunne det ta 2 dage, inden de sølle dyr kom ind til slagteriet. Nu er de der inde paa en halv dag. Det var int saa rart, om vi her sku til at gaa baglæns igen.

Jo, der har været fremgang paa alle omraader. Da a var dreng, havde vi 106 tdr. land til min fødegaard og holdt 12 malkekøer. Nu har a stykket gaarden ud og har kuns 35 tdr. land men endda holder vi 12 køer...

»Nej, til at begynde med var der jo en del her omkring, der holdt sig uden for andels-slagteriet. Saa tog Kristen Lauridsen her og købte deres svin og ga 1 eller 2 øre over noteringen.

Og naar saa han fik overskudet fra slagteriet, stod han sig endda godt..«

»Ja«, siger Kristen Lauridsen. »A tjente mig et nyt sæt tøj paa den handel. Og saa sae a til de folk, a havde købt svinene af: Hør I er næsten int tjent med at klæde mig, var det int klogere, I meldte Jer ind og selv tog fortjenesten?«

»Det var næsten værst for Per Vammen«, mener Kr. Mortensen. »Han var jo modtager for Koopmann, saa fik han kanske int nyt tøj det aar..«

To drenge fra 64

Niels Peder Andersen sidder ude i sit lille værksted ved siden af vognporten og syr paa et sæt seletøj. Et færdigt nyt sæt hænger paa væggen, og paa gulvet ligger en hel dyngse slidte og brugte seler, der trænger til at standes.

Men saadn nogen gamle stive seler ka være noget tvære kram at arbejde med – Laver rispen knuder, eller læderet staa sylen haardt imod, da gir Niels Peder kasketten et hvast skub bagover og spytter hidsigt ud over gulvet: Pøj det skidt! – saa tar han fat igen. Og saa gir det sig! Der er ikke en sele saa forknoklet eller stivsinde, uden den jo til slut maa makke ret, naar Niels Peder faar den mellem næverne.

Vist har han travlt, men slaa en lille sludder med godtfolk, der ser indenfor, det ka da ingen forbyde ham.

»Værsgo, sid ned!« Niels Peder slaar gæstfrit ud med haanden mod en trebenet stol og en dyngse gammelt seletøj.

»...Sadelmager? – Ja, men kuns hvad a har lært af mig selv. Der var en sadelmager, som sae til mig, det faar Du aldrig lært. Men nu har a da syet mange sæt nyt seletøj. Se, det er jo en fordel, naar man ved, baade hvordan det skal syes, og hvordan det skal bruges.

85 aar! – Ja, og saa sae folk endda om mig som knægt, at a blev vist int ret gammel, saa bette og spids a var.

»Men a er da levende endnu!« – Niels Peder gir kasketten et skub og ler fornøjet.

»Aak ja, det var saamænd aasse sært, a int gik til som dreng. Uha, som a frøs, naar a gik der ved kreaturerne i regn og kuld!

A ka huske engang, a havde gaaet og været gennemblødt en hel dag. A var saa forkuldet, saa a int ku holde paa min ske, da a spiste min nader. Og saa skulde a endda helt ud i kæret efter ungekreaturerne bag efter. Det syntes a aasse, var urimeligt. Saa trimlede a mig i dammen, for a tænkte ved mig selv: Nu ka de da se, hvor vaad a er!

Men det var mærkeligt, for det ga mig saadn en varme i kroppen. Og da a kom hjem, sae husbond til mig: »Men bewaares wal, hvor er Du endda vaad, bette Niels! Det ska katten tøj mæ heller int ske tiere, Du ska ud i saadn et vejrle!«

– Huske 1864? – Ja, det ka I tro! A var 10 aar den gang, de sloges i Lundby. A var i perikkel med 3 tyske husarer, de troede, a var spejder og talte mig haardt til, og den ene slog min lue af – Men a slap da fra dem.

Ja, a drev gaarden her, til min svigersøn, Andr. Gundersen, overtog den. Og nu har a slaaet mig paa sadelmageriet, saa gaar tiden saa godt. Een ska jo virke, mens een ka. Bliver een først gammel og aflægs, saa faar een jo tid nok til at hvile!

Godt humør! – Aak ja, det har a nu slidt paa i 85 aar, saa a tænker næsten, det varer mig ud saa omtrent! ...«

Ude under de store asketræer uden for sit hjem i Siem staar Thomas P. Hansen og hugger kvas.

»Til lykke med arbejdet!«

»Tak for det. Jo det er da rarest at ha lidt at sysle med. A er da heller int mere end 84 endnu, saa det er jo int noget at snakke om. Sidste Søndag var a cyklende en tur helt hen Vesten for Nibe. Det er rart at komme lidt ud at se sig om saadn i høstens tid.

1864? – Ja, da var a jo 9 aar. A husker især tydeligt slaget henne ved Lundby – Ja, var'et int kywsoomt, som det der gik! – Vore folk var altfor ivrige til at gaa paa med bajonetten. Men Tyskerne ku jo skyde 4-5 skud med deres bagladerifler, imens vore soldater ladede til eet skud!

Ja, og saa gik det jo, som det gik! Saadn har vi vist altid haft det: Vi har haft gode soldater, men skidt udrustning! – Jo, vi har sparet mere paa skillingerne end paa menneskeliv! –

Her i byen var der en ældre mand, der havde været med

i 48. Ham vilde Tyskerne tvinge til at vise dem vej den dag, de sloges ved Lundby. Men saa ga han sig til at halte, som ku han knapt gaa. Og da Tyskerne saa det, ku de int bruge ham. –

Gode venner og trofaste naboer

Saa gaar farten videre ud i den blanke høstdag, da mange binder det sidste neg, og igen andre kører sidste læs i hus.

Nu gælder turen Tornskær i Skelund sogn. Tornskær er 7 gaarde lagt i række paa det bakkehæld, der skraaner ud mod kærdraget, som her danner skel mellem Hindsted og Helligum herreder.

I Tornskær bor Jørgen Jørgensen, ham vil de gæste. Og lige før middag svinger de ind i gaarden.

Tre mænd selvbuden til middag! – »Gør ikke spor. Værsgo, sid ind til bordet!« – Der sidder allerede et par naboer.

Saadan er jydsk gæstfrihed i Himmerland!

Bred af skikkelse og rolig af væsen sidder Jørgen Jørgensen paa værtspladsen. Han har den vane at tænke grundigt, før han snakker, derfor falder hans ord sindige, men med vægt.

I højre tinding har han et frisk ar: Mindet om en hestehov, der var lovligt nærgaaende nu under høstarbejdet.

»Bare et strejfskud«, sae lægen, der rimpede saaret sammen.

»Tak!« sae Jørgen Jørgensen, »saa bryder jeg mig ikke om at prøve en fuldtræffer!«

Naboerne er Thomas Gunnisen, der har haft en gaard i Tornskær, og Jens Peder Jørgensen, der er formand for Danmarks største andelskasse, den for Skelund-Veddum.

»Ja, gode venner og trofaste naboer hører jo med til dagligt brød«.

»Begge dele er gode at ha,« mener Jørgen Jørgensen. Og gode sognefolk er heller ikke at foragte. Her i Tornskær og forresten i hele Skelund er folk lige til og uden standsfor-

skel. Men de er vaagne. Der har gennem mange aar været en højskole i Skelund, det mærkes. Men naar de tar parti for en sag, er de altid til yderkanterne.«

»Naa-aa,« mener Thomas Gunnisen. »Det ka nu aasse ske, at de er forsigtige. Som nu den gang, da andels-slagteriet inde i Sundby blev oprettet, da var der jo en del gaardmænd her, som forsigtig holdt sig tilbage..«

»Stod de sig saa ved det?«

»De gjorde skam, gjorde de! Se, andelsfolkene fik jo overskud paa djer svin, men de forsigtige fik bare en frokost – med snapser til, ja det forstaar sig! – Altsaa naar opkøberne spenderede paa dem.

Da saa de forsigtige aasse blev opsat paa at faa overskud, gik de med i Hadsund andels-slagteri. Men her havde de glemmt at indføre leveringspligt for andelshaverne. Der var for mange »Papirsvin«. Og saa gav det smæk i stedet for overskud!«

»Kanske alligevel, der er noget om, hvad P. Degn holdt paa«, siger Jens Peder Jørgensen. »Jo, han sae: Det er om, at vi holder os nogle gode privat-slagterier i gang til at holde andels-slagterierne friske..«

»Hvordan var saa konerne sindet, den gang, andels-slagterierne blev oprettet? Var de med eller imod, det ka jo betyde en del.«

»Ja, det ka gøre en sær indretning, hvordan de er til sinds. For det er jo noget, een ved, at der hvor skorstensrøgen driver imod vinden, der er det manden, som raader, men hvor røgen driver med vinden, der er det konen!«

»Det ska vist nok sæde,« sander Thomas Gunnisen. »A tror nok, skorstensrøgen driver den rette vej her i Himmerland! – Og konerne var godt med paa andels-slagteriet. Jo, for de havde jo allerede opdaget, at andels-mejerierne betalte sig godt og endda gav en stor lettelse i arbejdet..«

Jens Peder Jørgensen mindes alt det arbejde, konen havde med at kærne smør og lave ost, inden mejerierne kom – »Da var det int let at være kone i en gaard!«

»Rent smør, let brød og tung ost, det er kendetegn for en dygtig kone, sae folk i gammel tid.

»Ja, de gamle havde mange saadn mundheld. De sae aasse, at en kone ka nemt gavne for 4 skl. om dagen, men hun ka endnu nemmere øde for 8 skl.«

»Ja, saadn har jo hver sin maade at sige kvindfolk behageligheder paa. Søren fra Salling holdt nu for, at det var værre at miste sin hest end sin kone – Jo, for en kone ku een jo da sagt faa igen! sae han – men hvor ka een faa en god hest til købs!«

»Hvordan eller hvordan ikke – eet ved vi i hvert fald: Naar Vorherre gør dagen, saa gør konen middagen – Derfor er det hende, vi siger tak for mad!« –

Als og manden paa Als Nørgaard

Paa vej ud mod Als midt ind gennem kirsebærlandet.

Jo, Als, Skelund og sognene her omkring er kendt for deres mange og store kirsebærtræer. Ingen andre steder i landet avles saa mange og fine kirsebær som her paa egnen. Det er noget ved jordbunden, der gør det, kridtunderlaget er ikke særligt langt nede.

Det kan være et pragtfuldt syn i foraarstiden, naar alle disse træer staar hvide af blomster som af rimfrost en vinterdag.

Og i dag er man hist og her ved at plukke de sidste sortrøde bær.

Uden for hotellet i Als staar Elias Buus, Als Nørgaard, og venter.

Kaffe? – Nej, først maa vi op paa kirkebakken og se ud over havet, ellers har vi ikke rigtig været i Als!

Vejen ud til stranden gaar gennem en dyb slugt, i en fjærn fortid furet af bræ og smeltevand. Overleveringen gir en anden forklaring nærmere i tid: Den har Svenskerne gravet i krigens tid, siges der.

Højt paa skrænten paa hver side af slugten er bygget et svært stillads.

»Hvad er det for en galge? Og tilmed to! Ka I ikke nøjes med een?«

»Ja, se her i Als har vi hver sommer en stor fest, som vi kalder børnefest. Det er alle børnene her fra omegnen, der samles til fest her paa stranden. Det er som en hel dyrehavs-bakke med mange slags forlystelser. Der bliver da spændt en staaltrosse fra det ene stillads til det andet. Og saa kører børnene i tovbane tværs over slugten.

Højest oppe paa skrænten ud mod havet lyser Als kirke i hvidt og rødt som et sømærke, synligt langt ud paa havet.

Hav og land under en blaa høsthimmel med drivende skyer. – Og udsynet her oppe er skønt og dansk: Til den ene side den lille venlige by, og landet bredt ud med bakker og skove, marker og hjem, saa langt øjnes kan. Til den anden side havet med sin skiften af lys og skyggefald. Mod Nord skimtes kystens bue helt op til Hals. Og den taagebanke, der svagt øjnes imod Syd, er Djursland –

»Sig mig engang, er folk her i sognet ikke flittige kirkegængere?«

»Naa-aa de er vel ikke stort mere flittige her end folk andre steder.«

»Jo, for jeg synes, at blot udsynet her oppe fra kirkegaarden i sig selv er en prædiken, der er værd at rejse langt for at opleve...«

– Kirken ligger højt paa sin skrænt, hvor vejret gaar, synligt vidt ud over hav og land og langt tilbage gennem tiderne. Landkending ude fra havet og vartegn over landet. Slægternes mødested mellem tid og evighed.

Kroen derimod er lagt i læ neden for skrænten ved vejryds og gadekær. – Ja, kroen er nu badehotel. Vejene er gader. Og gadekæret er anlagt som cement-bassin med rosen-grupper og svanepar. Det er altsammen kultiveret og moderne.

Men enten det er i en krostue med fast vægbænk eller her

i hotellets hjørnestue med polstrede møbler, saa er Elias Buus fra Als Nørgaard sig selv: Bondemand og handelsmand, som hans fædre før ham har været i mange led.

»Als Nørgaard har været fæstegaard under Visborggaard. Og min slægt har boet her i mange led. Min far købte gaarden i 1863 og flyttede den ud...«

Elias Buus var som en vaagen og oplyst mand med i arbejdet for andels-slagteriet, da det blev oprettet. I mange aar var han medlem af repræsentantskabet.

I de første aar havde ikke alle andelshaverne fuld forstaaelse af, hvad sammenholdet betød, og fællesskabet krævede. De private opkøbere var emsige og gav gerne underhaanden forskud eller 1 øre eller 2 over noteringen, hvis de derved kunde bjerge en andelsgris.

Vejoboden var ved kroen. Og lige overfor var der et pakhús. Og folk vilde drille Elias Buus med, at han leveringsdagene sad i lemme i gavlen og passede paa, at andelsgrisene gik den rette vej.

»Men det passer int!« siger Elias Buus. »Det var bare sludder og vrøvl og folks sølle samvittighed...«

»Nu til dags er folk vel helt anderledes klar over, hvad andelsvæsen er og betyder. Nu er der ikke saa stor fare for, at nogen snyder fra djer leveringspligt.«

»Nej, ikke da saa længe der er fordel ved at levere til andelsslagterierne!..«

Blaakilde og en ægte Pinstrup

Igen er de paa træk indad i landet, hvor bakkerne bliver højere og skovene større. – De vil gæste Danmarks største kildevæld: Blaakilde.

Ude i et bredt, vidtstrakt kærdrag vælder det frem af jordens indre, glasklart og gysende koldt. Kalkpartikler, som vandet fører med fra sit underjordiske løb, lejrer sig som hvide blaaligt lysende flager over bækkenets bund og gir kildevældet farve og navn.

Vældet er stort næsten som en mergelgrav at se. Og ustandseligt gurgler vandet op fra bunden som i en mægtig gryde, der koger. Afløbet er Villestrup aa, som bugter sig bort gennem kæret.

Fladt og vidtstrakt ligger kærlandet, randet af Rold og Villestrup skove. Skov paa sandbanker, der skyder sig ud i kæret, og skov, langt ude som en mørk taagebræmme. Et stridt og vildt stykke natur, hvor dog den dyrkede jord kiler sine agre længere og længere ud.

Fra Blaakilde til Møldrups, hvor Sven Pinstrup bor, er ikke langt.

Sven Pinstrup og hans unge frue har her i Møldrups købt en gammel gaard. Og det ved man jo: at ny folk, nye skikke, ka de ikke hitte paa andet, saa vender de stuedøren!

Sven Pinstrup og frue har dog ikke nøjedes med at vende stuedøren. Ud af det gammeldags stuehus har de skabt et lyst, smukt hjem afpasset efter nutids krav uden dog at øve vold mod bygningens smukke gamle himmerlandske stil.

To smaadrenge med rødlig topfarve tumler sig ude i haven.

»Jo se,« siger Pinstrup. »Min oldemor var en udpræget personlighed og har stærkt medvirket til at gi slægten sit præg. Hun havde rødt haar. Og derfor skal en ægte Pinstrup helst være lidt rødlig i toppen.«

Ude paa haveplænen tripper ogsaa en lille Tulle omkring paa buttede ben og rækker op efter sommerpærerne, der hænger altfor højt for de stumpede arme. Hendes haar er gyldengult som rugen lige før høst. – Men pærerne hænger en smule for højt!

Lidt efter kommer hun slæbende med en skammel hen under pæretæret, kravler op, og hele det lille menneske rækker og strækker sig helt ud i de vimrende smaa fingre, der lige kan naa at røre pæren. – Helt op paa tærerne og et lillebitte hop. Og pæren maa gi sig.

Jo, hun er tydeligt nok en ægte Pinstrup!

»Ja, ihærdighed skal der til, om man vil naa noget,« ler Pinstrup. »Det gælder ikke mindst inden for bondearbejdet og andelsarbejdet...«

Naar der handles i Himmerland

Fru Pinstrup byder gæstfri ind til kaffe. Naboen, Chr. Asp, er lige et lille vend inden for – Sikke et heldigt træf!«

Chr. Asp har tidligere haft gaard i Fræer. Engang kom han her til Møldrup for at købe stude, saa kom han til at handle med Niels Nielsen om gaarden og købte den sammen med studene. – Ja, saadan kan det gaa i Himmerland!

»Den gang var der kun 10 køer paa gaarden. Nu har a da 20!«

Chr. Asp var en af de første, der havde avlscenter under andelsslagteriet. Han hører saaledes til den faste stok og har været med som andelshaver, saa længe han har været mand i en gaard.

Man drøfter andelsslagteriets første aar og vanskelighederne ved at faa folk med som andelshavere.

»Noget af det, der voldte størst anstød,« siger Chr. Asp, »var, at folk, der leverede til andelsslagteriet, int maatte ha lov at stopfodre deres svin paa leveringsdagen, saaledes som de var vant til.

Der var dem, som brugte at koge suppe til svinene den dag, de skulde leveres, naar de saa havde ædt alt det, de orkede, kørte de med svinene, alt hvad hestene ku rende, hen paa stationen og fik dem vejjet!«

»Saa var suppen godt solgt!«

»Ja, men det, de tjente paa suppen, tabte de paa grisen og mere til!

Men se, de folk, der havde den indstilling, var det int saa let at gøre begribelig, at andelssagen ikke blot er for at gavne den enkelte, men ogsaa for at gavne helheden.«

»Hvordan saa med indstillingen i dag?«

»Ja, hvordan? Vi har vel nok bedre forstaaelse af, hvad

andelssagen betyder for os alle. Til gengæld savner vi måske noget af de gamles tro paa andelsideen som en folkesag og en folkerejsning...«

God gammel skik

Til Arden – Hvilken? her er tre: Arden by, Store Arden og Lille Arden.

De vælger Lille Arden og finder den krogede vej – Villestrups røde borgmure spejler sig i den lille sø. Skov snævrer synskredsen ind og raadyr vipper over vejen.

Saa er de i Lille Arden: En landsby med gode gaarde, der tæt sammenbygget trykker sig i læ mellem bakker og skov.

Peder Hedegaard staar uden for sin gaard og tar mod de fremmede.

»I bor lunt her neden for bakkerne, men er det ikke lidt sammenklemt?«

»Naa-aa, vi ka godt røre os det, vi vil. Ja indtil 1897 boede a der henne i en tvillinggaard, der var det jo lidt knebent med udenomspads. Saa i 1897 købte a gaarden her. Den var fæstegaard under Villestrup, og den var omtrent falden sammen. Der var 70 tønder land til, og a ga kuns 14,000 kr. Saa fik a den jo bygget op, saadn som I ser.«

– »Nu har De levet i over 84 aar, Peder Hedegaard, synes De saa bedst om forholdene nu eller den gang, De var ung?«

»Der har jo i min tid været fremskridt, saa man maa forundre sig. Ikke mindst her ude paa landet er det gaaet mægtigt frem, og det ka vi for en stor del takke andelsbevægelsen for.«

»Mener De saa, at alt det nye er fremskridt?«

»Naa-aa, det var nu heller int alt det gamle, der var skidt. Og naar een har levet saa længe, som a nu har, saa ka een int andet end harmes over al den flothed, der stilles an for andre djer penge og arbejde. Og saa al den understøttelse, der klattes med!«

»De mener, at folk saa vidt muligt skal lære at klare sig selv?«

»Ja, den skik er lisaa god, som den er gammel. Og vi faar int gode forhold her i landet, inden den skik bliver gængs igen. Det er nu min tro!«

»Naar vi ser bort fra krisen de sidste 10 aar, saa har vi jo ellers haft gode tider. Men menneskene ka nu int taale at ha det for godt, saa ka de int ramme maaden. Der er jo mange nu til dags, som knapt nok ved, hvad det vil sige at arbejde for dagligt brød! – Og ku det tryk og den haardhed, vi nu er inde under, hjælpe til, at vi igen fik arbejde og flid respekteret – Ja, saa var krigen og dens ulykker da int helt omsonst...«

Ind ad mod staden igen

Vejen bugter sig mellem gaarde og haver. –

Landsbyer og bosteder er lagt i læ neden for bakkerne, hvor vejene er slidt, og folk færdes.

Men langs bakkeaaasene, midt i det stridige vejr, hvor udsynet er frit, ligger de gamles gravhøje. De syner vidt ud, de høje, og virker med til at forme landets linjer, svungne og blødt rundede. De gir landet præg af fortid, af liv og slægter, der var.

Mellem disse bakker og skove har Himmerlands bønder færdedes i mere end 2000 aar. – Dyrket jord og bygget hjem, rejst grave og kirkehuse, slidt veje og vad, lagt skel mellem sogne, og grænser mellem herreder.

Slægt efter slægt har de festet og fejdet, stridt sig gennem uaar og ufredstider. Dukkert sig under storme og lindet ryggen i magsvejr.

Gik ufred og pest over landet, da rykkede lyng og skov atter ind over de dyrkede marker. Men var fredstid inde, da blev hede og udmark brudt op, nye Torper grundet, og nye bosteder rejst.

Saadan blev Himmerlands sogne og herreder lagt i leje med veje og skel.

Landet skifter i stigen og fald. Og bofolkets sind blev i meget som deres hjemstavn: Stærk i skiften – Slidsindet og stridsindet, hidsige til arbejde og overgivne i fest. Mistroiske og gæstfri paa samme tid.

Det hedder enten: »Hwons mon Do er fraa? Det waar wol int Dæ, der kjør øwer Saarens kywling i fjor?«

Eller ogsaa: »Værsgo, sid hen til skiven, saa kommer kaffen!«

Op og ned i bølger som selve landet – eller lisom naar de Grynderup bymænd danser.

Hjælpsom indenfor bolav og grandelav. – I de fleste gamle videbreve fra Himmerland er der poster om hjælp til grander under sygdom eller ildsvaade. Som det hedder i Bælum bys grandebrev af 1712:

»... Hvilken som kommer for skade, det Gud naadelig afvender, af ildebrand paa sit hus, da skal hver mand i grandelavet give ham et læs langhalm og hente hannem et læs tømmer...«

Sammenhold og hjælpsomhed gav styrke. – Men det stride sind maatte ogsaa ha sit løb.

Chr. Asp, Møldrup, husker fra sin ungdom en jordefærd i Veggerby. Ligtoget var undervejs til kirke, saa røg nogle af mændene uklar. Hele skaren gjorde holdt, og mændene gik ind paa en mark og sloges en halv times tid, til det var jævnet. – Saa kørte de igen og fik jordefærden hæderlig overstaaet. –

Det er Himmerlands bakker og dale i Himmerboens sind.

Og vejen er bunden til den samme gyngen mellem stigen og fald. Snart lukket inde af banker og skov, snart mellem dyrkede marker. Saa dykker den dybt ned for atter at stige højt op over bakkerne ved Ræbild og Gravlev.

»Gravlev – Det er jo præsten her i Gravlev, der døber børnene i Fløe.«

»I Fløde?«

»Næ-æ, i annekssognet Fløe.«

»Naa-aa!«

Og hovedvej nr. 10 gynger videre, og smaabyerne skifter: Støvring, Ellidshøj, Svenstrup, indtil staden forude dukker frem af sin røgdís og samler veje og færdsel ind.

Landsmænd i samling

Et stærkt og frit jydsk land, spaltet af en blaa havstrøm og furet af mange slags skel. Og dog paa tværs af strøm og skel samlet af vejenes baand til et hele. Saadan er Limfjordslandet.

Og som landet og dets jord er, saadan blev bondens væsen og sind: stærkt og ukuet, stridigt i modstilling og trofast i sammenhold.

De kan ærte hinanden og raabe drillende skæmt og remser tværs over skellene, sogne og herreder imellem. Og markedsstævnerne blev som en mandejævning i kløgt og vid, en styrkeprøve landsdelenes folk imellem.

Men naar det gjaldt at værge sig mod tryk udefra eller ovenfra, da fandt de vejene paa tværs af alle skel og stod sammen i ening. Saadan var det forhen gennem tiderne. Og saadan vil det stedse være.

Og saaledes blev ogsaa dansk andels-virke til en magt i folkets liv.

Et kæmpeværk skabt af danske bønder i løbet af to menneskealdre! – Hvordan er det muligt? spørger den fremmede – Og Danskeren svarer: Det er kun muligt, fordi danske andelsfolk bygger videre paa vel nok Verdens ældste og rigeste lovkunst.

Og vil vi tilfulde forstaa, hvorfor alverdens landbrugslande nu gaar i lære hos danske bønders andels-virksomheder, da maa vi gøre os klart, at de bønder, der skabte den danske andelssag, de er ætlinge af verdens ældste lovsigerfolk: Danskerne!

Et folk, som i en fjern oldtid er samlet i afgrænsede retskredse, sluttede om herredets tingsted, hvor vejene samledes – retskredse og stammeomraader, bygget op ved lov og styr-

ket gennem fællesskab. I lovkunst næppe naaet og aldrig overgaaet af noget andet folk.

De, som tvivler, bør mere grundigt end før lære de gamle danske landslove at kende: Skaanske Lov, Sjællandske Lov, Kong Eriks Lov og Jydske Lov. Og i sammenhæng med disse rigslove ser vi de gamle bønders love for landsbyens fællesskab og sammenhold: Vider og Vedtægter.

Her møder vi et ældgammelt bondefolk, som lægger landet under lov og bygger riget op til en samlet enhed, hvor der er ret ogsaa for den svage og fattige, saaledes som Jydske Lov siger det i sin indledning:

»Vaare ey Low i Lande / da haffde huer mest / der mest maatte gribe...«

Værne jorden, styrke ætten og hævde arven, det er de gamle Landsloves eller Rigsloves maal, fordi jord, æt og arv er de tre mærketegn, der mere end noget andet samler et folk og bygger et rige.

Hjembygdens og landsbyens love har deres at sætte hegn om. Deres væsen er at værne den svage, saa ingen uforskyldt lider uskel, styrke fællesskabet og hævde sig udadtil igennem sammenhold med granderne – Det samme der i dag er kærnen i alle de love og vedtægter, som bærer vore dages danske bonde-fællesskab: Lovene for de danske andels-virksomheder. –

Men for helt at forstaa dette og skønne lidt af udspring og sammenhæng mellem fortids bondefællesskab og nytids andels-virke, da maa vi vejen tilbage over de gamle Landsbylove og Rigslove. –

Se, alle disse enere, der daglig gaar hjemme og sysler med jord og dyr, med egen ejendom inden for fastlagte markskel, de har vel lidet eller intet kendskab til gammel dansk lov-kunst. De stræber for at bjerge udkommet, skatter og afgifter og for at faa børnene sat godt i vej.

Og vil nogen spørge den jævne gaardmand eller husmand, om de er klar over, at de som ætlinge af et af verdens ældste kulturfolk viderefører en kultur, der ubrudt rækker tilbage

til flintflækkefolket og dyssernes gravkamre! – Ja, da vil de fleste vel nok ryste paa hovedet og blive tavse, indtil der igen snakkes om avling og flæskepriser. –

Men selv de, der knap ved, hvilken styrke – ja og pligt! – det gir at videreføre et ældgammelt folks kultur, de bærer dog som en dulgt arv i deres sind den opøvelse i sammenhold og den sans for det fællesnyttige, der gennem ukendte slægtled har præget og formet os som folk.

En opøvelse, der som arv og overlevering rækker fra de gamle herredstings lovfaste bønder og op til andelsbonden i dag.

Derfor kunne disse jævne bondemænd forme de første love for verdens første andels-mejeri, saa de kom til at staa som mønster for alle de øvrige andels-sammenslutningers vedtægter. – Ja, og saaledes, at de tydeligt skiller sig ud fra lovene for andre landes kooperative sammenslutninger.

De danske vedtægter bygger mere paa tillid og indbyrdes samhjælp, hvor de fremmedes love er formet af fagjurister ud fra den gængse Romerret.

Og naar man ud fra dette synspunkt ser paa lovene for danske andels-virksomheder i dag, da bliver det ikke blot paragraffer og juridiske lovbud vedrørende rent økonomiske forhold.

Men gennem de økonomiske formaal og praktiske retsregler skimter man fællesskabets og sammenholdets ide som en bærende linje. Og man kan ligesom lytte sig frem til at ane sammenhængen gennem tiderne: gammelt dansk bondefællesskab gennem tusindaars tider videreført i nutidsform.

Udtryksformerne vidt forskellige den gang og nu, vist saa, men dog i væsen og tragten ens: Ret for den svage. Selvhævdelse gennem sammenhold, hvor den enkelte magter for lidt.

Se derfor er lovene for danske andels-virksomheder mere end juridiske spidsfindigheder – De er udtryk for et helt folks væsen og væremaade.

Den enkelte er kun en ener. Og som ener staar han stær-

kest hjemme paa sit eget. Men først naar disse mange enere gaar i samling, bliver de til en sum – en magt – der maa regnes med. Den lære førte forud landsbyens bønder sammen i fællesskab, og i nytiden: Enkeltdriftens bønder sammen i andels. –

Der er splittelse og skel mellem standsfæller og landsmænd! – Ja, desværre, tit mere end godt er. Og det har svækket os som folk.

Des mere opmuntrende virker det, naar man møder enig samling. –

– Det er ved generalforsamlingen i »Andels-Svineslagteriet for Aalborg Amt« i Februar 1940.

Aalborg hallen er omtrent fyldt af andelshavere. Den store hals dristigt svungne tagrundning hvælver sine grønne buer over den store forsamling. Samspillet mellem dagslyset ovenfra og buernes grønne farve virker sammen til et ejendommeligt søgrønt tvelys. Og den stærke tobaksrøg driver ned gennem det store rum omtrent som soldisen over grønne engdrag en varm sommerdag. –

Generalforsamlingen skrider fremad, lidt træg og langstrakt. Der er mange meninger om baade dette og hint. Og Nordjyderne er ikke de folk, der siger amen til andre meninger end deres egne!

Hen ad mod slutningen paa den lange dagsorden fremsætter formanden et forslag om, at slagteriet gir en stor samlet sum til Finlandsindsamlingen, nu under Vinterkrigen.

Og da sker der noget – I sig selv kun lidt, men dog en oplevelse for den fremmede, der staar oppe paa den store platform og ser ud over salen:

Alle de mange tusinder dernede rejser sig som een mand for at vise deres tilslutning til at yde hjælpen til Finland – Det er som en stærk, enigt stigende bølge, der rejses ned gennem hallen for til slut at fortone sig i dis og grønligt lys helt ude i baggrunden.

Det er en tavs, men stærk hyldest til broderfolket, der fortvivlet kæmper for liv og frihed.

Og det er mere endnu: Et vidnesbyrd om, at paa tværs af meninger og skel er der veje og følelser, som samler – Ja, og et varsel om, at den dag kan komme, da det, der kan skille, bliver smaat overfor det, der samler. –

Hvor vejen samles, har altid for Danskerfolket tydet mere end blot stævneplads og markedsfærd. Og det tyder i dag som altid forhen under tunge tiders tryk, det, som stedse gav os styrke og fremdrift:

Landsmænd i Samling!

BYEN MIDT I VERDEN

Som by saa borger

Der ligger midt i verden en spilvaagen by med frodige, vel-
dyrkede marker og gode kirkesogne ud til alle sider.

Som eger samles i et hjulnav, samles alle egnens veje her
og lader deres færdsel strømme ind i byens gader.

Ingen anden dansk by fik som Randers saa mange veje
og saa frodigt et opland bredt ud til alle sider. Den har
faaet sin plads midt under Himlen og midt i verden med
gode sogne og herreder i kreds rundt om. –

Engang i en fjærn fortid, som ingen har rede paa, har en
lille stamme slaaet sig ned her, hvor det brede aaløb gik
over i fjorden, og den høje bakkeskrænt gav læ.

Aa og fjord gav fisk. Og engdragene kvæggræsning. Da
man lærte at hejse sejl over et fartøj og styre til havs, laa
bopladsen ypperligt her, langt inde i landet og vel dækket
mod fremmed sørøverpak og dog med let adgang til det
aabne hav.

Der er næppe tvivl om, at byen Randaros i hin tid har
været en rigtig vikinge- og sørøverrede. – Selve dens plads
gav jo anvisning paa at drive denne haandtering.

Og da engang i tiden vikingesnekken blev lavet om til
handelsskude, fulgte byen ved aamundingen med i udviklin-
gen og blev handelsstad.

Ikke udenrigs-tusk eller stabelplads for storhandel, men
en rask, vaagen markedsby, hvor omegnens bønder stævnedes
sammen til tusk og djærv markedshandel. – En by, der mere
inddeler sin tid efter Sct. Ludvigsmarked end efter højtider
og helgendage.

Det var igen bostedets gunstige plads, der bød gode vilkaar og blev udnyttet: En by midt i et stort og godt opland og endda med sejlvej ud til havet.

Allerede i 1302 gav Erik Menved byen Randers rige handelsprivilegier. Og byens Stadsret i 85 kapitler med privilegier og rettigheder, givet af kong Christopher den 12. August 1444, lægger en fast, velhegnet grund for handels- og markedsbyen Randers. Og disse rettigheder og privilegier blev op gennem middelalder og senere tid gang efter gang stadfæstet eller udvidet.

Og som by saa borger.

Et frit skipperfolk og et driftigt handelsfolk i staden Randers formede gennem tusk og handel med mange sognes selvfølende bønder den markedsby, hvor borger og bønder stedse og dagligt mødes i frugtbar vekselvirkning.

Enkelte af de rigtige randersborgere har vel hørt noget om, at nabobyen til Randers ogsaa gir sig af med handel og skal tilmed være endnu større.

Men man trøster sig med, at naboen har da hverken Randers laks, Randers handsker eller første adkomst til de mange andre gode ting, Randers med eneret har knyttet sit navn til.

– Der gik en fremmed i Randers gader og spurgte vej efter Aarhus.

To Randers borgere var flinke og tjenstvillige – Men Aarhus? – Aarhus? – De forskede længe og grundigt og var lige ved at opgi – Ne-øj, den stationsby kendte de alligevel ikke, den laa bestemt ikke i Randers opland?

Omsider gaar det et lys op for den ene Randers mand: Naa, Aarhus! jo, det er sandt, det er jo endestationen for hammelbanen –

De Randers piger

Djærv og selvfølende med grundig viden om eget værd, det er særkende for byen Randers.

Falsk beskedenhed eller underlegenheds-fornemmelser har

aldrig trykket borgerskabet i denne by. Det kan udefra maa-
ske nu og da tydes som hovnhed eller selvglæde.

Og den store naboby mod Syd er altid parat til at dukke
mulige storhedsnykker. – Man sae saaledes forhen i Aarhus,
naar der var tale om Randers:

»Naa, ja, det er der, de kun har een droske, og paa den
staar der Nr. 2!« –

Men netop denne stærkt udviklede selvfølelse, der er et
særkende for byen Randers, kan ogsaa være en spore til
fremdrift og gi det gaa-paa-mod, som en markedsby ikke
kan være foruden, om den vil evne at forny sig efter tidens
vilkaar.

Og selv om Randers stadig holder sine gamle traditioner
i hævd, er byen dog i en stadig fornyelse og finder dristigt
nye værdier, som Randers-navnet skal gi borgen for højeste
maal af fuldkommenhed. Sidst er det tærskværker og lyn-
tog – ja, og Randers konserves fra R. A. S.

Det er efterhaanden en lang række af gode varer og agtede
værdier, Randers har hævdet som sine med førsteret.

Randers laks, ved saaledes de fleste, skal være meget mere
fornemme end andre laks. – Selv om fisken kanske er fanget
i Varde aa, stiger den straks i rangforordningen, om den
faar Randersnavnet heftet foran.

Og om Randers handsker har alle hørt, selv om ingen har
set dem.

At Randers heste er blomsten af de jyske hestestammer,
vil de fleste synes trolig nok, hvis de har set et hestemarked
eller en hingstekaarung i Randers.

Og saa er der – – Ja hvad mere er der nu, som i Randers
er bedre og mere fuldkommen end i andre byer?

Jo, der er de Randers piger.

For er pigerne i andre byer alt, hvad der til lovprisning
kan siges af skønt og rosende – Saa er de efter sigende endnu
en kende kønnere og fikserne m. m. her i Randers.

Og den, som har gaaet i Randers gader og glædet sig over
de mange lyse, friske og smilende ungpier, trippende til fods

eller i cyklende sus ind gennem de smalle gader – ja, han er ikke vanskelig at gøre troende, om nogen overfor ham vil hævde de Randers pigers ry. –

Der gik to mænd oppe i Aarhus. Den ene fra Aarhus, den anden fra Randers. De snakkede om mange ting, ogsaa om de mange kønne piger, de mødte. Aarhusmanden mente, at ingen andre steder var pigerne saa kønne som her. Randersmanden holdt paa sine. Selvfølgelig!

Omsider ser de da en ung pige, som, de begge er enige om, er den smukkeste af dem alle.

»Naa, hvad sae jeg! Ka Du se! siger Aarhusmanden.

»Ja, se ka jeg,« indrømmer Randersmanden. »Lad os nu spørge os for.«

Saa spurgte de. – Jo, hun var fra Ringkøbing! –

Men alle disse smukke og smilende Randerspiger, hvad bliver de med tiden til?

Ja, her som i andre af landets egne bliver de fleste jo med tiden til koner.

Og skumlere vil paastaa, at ogsaa her gælder, hvad folk med sure maver fortæller fra andre egne, at alle sure piger og alle søde koner, de kan sammen køres paa een høstvogn!

Sludder og vrøvl! – Ja, vist er det saa, og det lar vi ligge. Men hvordan de smukke Randers piger bliver som koner, kan vi tegne i et enkelt lille rids:

Der sidder tre koner i toget fra Randers mod Hobro. De har været i staden og solgt smør og sidder nu og drøfter de priser, de fik, og den ene vil nødigt stikke op for den anden.

»Ja,« siger den ene af dem, »jeg fik da 1 kr. 20 øre for pundet af mit smør!«

»Ikke mere!« siger den anden. »Jeg fik da 1 kr. 35 øre for mit!«

Saa siger den tredje: »Naa, vi faar nu altid en daler pundet for vort smør, men vi har raad til at æde det selv!«

Akkurat, ja, saa selvfølede og bidsk i selvhævdelse er de folk i sognene omkring Randers.

Og derfor blev markedsbyen Randers i væsen og væremaade netop, som den er.

Og havde byen været anderledes, ja da var oplandets sognefolk sikkert søgt til Aarhus, Hobro eller Æbeltoft for at handle der.

Selvfølgeligt er de Randers piger storartede som alt andet godt, der stammer fra Randers – hvad kan de være andet, de er jo døtre af et driftigt, djærvt borgerskab og solide, selvfølende bønderfolk.

Jo, vist er de Randers piger de kønneste og friskeste – som piger alle vegne er! –

De Randers dragoner

Blandt de mange gode ting, Randers er stolt af at huse, nævntes ogsaa med rette de Randers dragoner.

Mærkeligt nok, som netop disse kongens karle er gaaet ind i folkebevidstheden næsten som et udtryk for de bedste og mest djærve egenskaber hos den danske soldat.

– En garder er en flot soldat med sin 9 punds bjørn paa hovedet. Og husarerne med snoreværk og trindser er næsten lige saa flotte, og saa er de nogle allerhovedes karle til at ride en hest. Ja, og al respekt for Aarhus dragonerne, der kløede Tyskerne i rytterfægtningen ved Aarhus den 31. Maj 1849. – Men en rigtig dragon og soldat med krummer i, han er nu alligevel fra Randers!

Har de Randers dragoner da særligt udmærket sig ved tapperhed og store bedrifter, mere end deres fæller fra andre garnisoner?

Vi forsker efter i historien og finder jævnlige her 5te dragonregiment fra Randers – sammen med andre regimenter fra andre byer. Der er hæderfulde traditioner for dem alle. – Men Randers folkene, har de noget forud for de andre?

– 1785 fik 5te regiment garnison i Randers. I 1805 blev regimentet sendt til Holsten, og i de følgende aar hvirvledes de Randers dragoner – ligesom adskillige andre danske sol-

dater – med ind i Napoleonskrigenes spændende spil om riger og kongekroner.

De prøvede i de aar lidt af hvert. Hvad værst var at bides med, enten de tyske lus eller kosakkernes pigkæppe – det var de bagefter ikke helt enige om. Men ved Rolsted i 1813 gik det hedt til, det turde de bande paa, alle de, som var med og slap derfra med livet i behold. –

1814 var eventyret slut. Og mens Europas statsmænd tog fat paa at gøre fallitboet op efter Napoleon, vendte de Randers dragoner igen hjem til deres by. Og da var der adskillige af dem, der havde været i trøjen baade 10 og 12 aar.

I Trearskrigen var Randers dragonerne selvfølgelig ogsaa med, hvor det gik hedt til, saaledes ved Bov den 9. April 1848. Og i slaget ved Kolding den 23. April 1849 prøvede de at nappes med oprørerne. Men det var dog de danske husarer, som her tog det værste stød.

Og i 1864 tog 5te regiment ligesom den øvrige danske hær de strenge strabadser og de haarde vilkaar under tilbage-toget. – Men den danske folkehelt fra 64: Dragon Niels Kjeldsen var dog ikke fra Randers, men fra Aarhus. –

5te dragonregiment i Randers har en ærefuld historie med megen krigshæder og mange rødkantede dataer – vist saa – akkurat ligesom alle de øvrige danske rytteri- og fodfolkregimenter. Ikke mindre, men heller ikke mere!

Og dog staar de Randers dragoner stadig i folks omdømme paa forreste plads blandt de raskeste og kækkeste soldater. – Hvorfor?

Dette spørgsmaal drøftes en aften af forfatter og redaktør Folmer Schiødt og formanden for Randers rytteriforening, Rasmus Chr. Hansen, og saa en fremmed, der er gæst i byen.

Folmer Schiødt er, som hans venner ynder at drille ham med, politibetjent i sin fritid og ellers forfatter og redaktør af rytteribladet, julehefter m. m. – Schiødt er gammel husar og altsaa ikke direkte parthaver i spørgsmaalet:

»Naar Randers dragonerne saaledes tilsyneladende har

større folkegunst end andre garnisoner, saa tror jeg, det rent fonetiske, det lydmæssige, her er afgørende. Der er ligesom mere klang i selve ordstillingen: Randers dragoner, end f. eks. Aarhus dragoner – det falder mere mundret – og derfor nævnes de mest og bliver derved opfattet som mest fremtrædende...«

Rasmus Chr. Hansen er gaardejer inden for Randers bygrænse. – Nu har den ny rytterikaserne tvangstaget et slemmt nap af hans jord og klemt hans gaard inde, saa han knapt kan gaa bag om sin egen lade. – Som gammel dragon og formand for Randers rytteriforening medvirker han ved de kursus i regnskabsføring og lignende, der hver vinter afholdes for dragonerne.

Hansen har dog aftjent sin værnepligt i Aarhus og kan saaledes uden lidenskab drøfte spørgsmaalet om Randers dragonerne:

»Naar de saadan har et særligt ry, mon saa ikke det kommer af, at det er mest Vendelboer og karle fra Salling og Himmerland, der ligger i Randers som dragoner. Det var især i ældre tid tit nogle haarde halse –

Ja, og saa laa Kong Christian den 10ende som prins i 1891 og 92 paa skolen her i Randers. Det var naturligvis med til at gi øget anseelse...«

Ogsaa den fremmede prøver at finde en forklaring paa spørgsmaalet om de Randers dragoners tydelige folkeyndest:

»Mon ikke det som adskilligt andet er en arv fra Niels Ebbeson. Den mand er Jydernes nationalhelt. Hans navn og daad er uløseligt knyttet til Randers by. Og folkefølelsen afgør da som en følgerigtig og simpel slutning: De krigskarle fra Niels Ebbesøns by maa sikkert være kærnekarle ud af Niels Ebbesøns stamme: Andet er jo utænkeligt.

Ja, og saa er der den særegne evne, byen Randers har til at fremhæve alt, hvad den knytter sit navn til. – En rigtig dragon, ja, han er selvfølgelig fra Randers!...«

En mere jævn og dagligdags forklaring gir dog den gamle

dragon, gaardejer Morten Karlsen fra Langkastrup. Han svarer paa gæstens spørgsmaal om denne sag:

»Saa-aa skulle Randers dragoner være mere tapre end andre dragonregimenter, det kender jeg ikke noget til. Det er vist nærmest een eller anden skryder, der har sat det rygte ud...«

Naa, men Morten Karlsen var nu ogsaa dragon i Aarhus i 1879.

En anden gammel Aarhus dragon fra 1880, Kristen Knudsen, ogsaa fra Langkastrup, under dog Randers regimentet al den hæder, det kan tilkomme. Han siger:

»...Naa-aa, vi Aarhus dragoner regnede nu ellers os selv for lidt mere storslaaet end dem fra Randers. –

Jeg ved kun een gang, at Randers dragoner var dragonerne fra Aarhus overlegen. – Jo, det var engang, de skulle bytte nogle heste og mødtes i Sparre kro for at skifte om. Her drak Randers dragonerne Aarhusfolkene saa kanonfulde, saa korporalen glemte at komme hjem til Aarhus med baade folk og heste!«

Det var da endelig en bedrift!...«

Og til slut kan vi lade eftermælet over en gammel Randers dragon tale for sig selv.

Inde paa det nye, smukke hjemstavnsmuseum i Aars hænger blandt mange andre spændende ting ogsaa en mindeplade over en gaardmand og gammel soldat.

Mindeskriften er en oval plade af malet blik med en krans af udhuggede blade og forsiringer omkring. Den er i sin tid lavet af blikkenslager Lassen i Løgstør. Og før den fik sin plads i Aars museum, hængte den i Skarpsalling kirke.

I adskillige af Løgstøregnens kirker var den slags mindeplader meget almindelige i tidligere tid. Og museumsforstander, lærer Vestergaard Nielsen oplyser, at i Næsborg kirke hænger endnu en del lignende mindeplader.

Indskriften paa denne plade i Aars museum lyder i sin troskyldige højstemthed:

»Her hviler det jordiske af Gaardejer og Dannebrogsmænd Jens Christensen Kollerup. Fød i Kollerup d. 9de Marts 1783. Død i Skarpsalling 12. Novbr. 1842.

I 10 Aar kæmpede han som Dragon mod sin Fjende, og blev ved adskillige Sabelhug og et Skud af dem betragtet som død. Men Gud lod ham komme til Live igen, blodig og haardt saaret bragt til Sygehuset og helbredet.

Han kæmpede med Mod og Kraft for sit Fædreland og derfor af Højsalig Kong Frederik den 6te allernaadigst paaskønnet med Dannebrogets Hæderstegn.

Efter Krigen købte han en Gaard i Salling og indgik i Ægteskab med sin nu dybtsørgende Enke, Else Marie Mikkelsdatter med hvem han levede et kjærligt Ægteskab i 26 Aar.

Uden Livsarving antog de 2 Plejebørn, som i Forening med Enken begræder Savnet af deres trofaste Forsørger.

Fred med hans Støv.

Vi ses igen.

– En lille hilsen fra en enkelt af de glemte Randers dragoner.

Kanske alligevel det er alle disse navnløse og glemte soldater, der i felt som i daglig dont har baaret deres gamle regiments hæder frem og skabte ryet om de Randers dragoner.

Byens vartegn og folkets sind

I denne by midt under himlen og midt i verden med gode herreder ud til alle sider mødes sognefolk fra mange kirkesogne.

Der kommer mange slags folk. For lisaa mange sogne, lisaa mange sind. Og hver kommer med sit eget sind, sin egen skik og sit eget præg.

Stive og tunge nardboere, selvfølende af mange slægtleds velstand, stærke af slægtsfølelse og gammel, arvet kultur.

»Demm dier omm« – siger de andre. Og saa ved alle, hvem der menes.

Og der er Vorup pottemænd, halvvejs regnet for vesterboere, endda deres by ligger lige i udkanten af staden. – Og det ved man da, at vesterbo-folk og østerbo-fæ, de er lige kloge!

Og Kristrup kalverakkere og handelsmænd, raske, vidtfarende handelsfolk, haarde halse og djærve i kæften. – Den, der ka gaa uskændet gennem Kristrup, ka gaa ubrændt gennem helvede, sae folk i gammel tid.

Hvordan saa ellers det gik det andet sted – ind gennem Kristrup fik de fleste deres bekomst, baade dem fra Djurs, Galten og Sønderhald herred og mange andre godtfolk, som var nødt til at age den vej.

Og til Randers kom vesterboere ovre fra Viborg kanten og folk helt oppe fra Himmerland.

Ja, ogsaa dem opad fra Mariager. – Herregud endda, er I fra Mariager! Det er jo der, de alle til hobe er fiskere undtagen præsten, han stanger aal! –

Hver egn møder med sin sik og tegnes af andre sognefolk i ærtende mundheld:

Raasted sik er: Bunden i vejret! – Paa snapseglasset!

Men en halv dram er en Ajstrupdram.

Og i Ørsted sætter de djer smør i hæs og gjærder om djer fløde!

Asferg bymænd kan kendes paa, at de kører lisom Kovsted degn med en tømmestreng i hver haand og pisen i den anden.

Grisehandelen – ja, den gaar op og ned, lisom naar de Bjerregrav bymænd danser.

Han dør lægger ørene tilbage, ret som han var fra Spentrup. Og andre, de er kort for hovedet og plat for bagen lisom de Albæk mænd. –

Og alle disse bymænd og sognefolk fra mange herreder stævner sammen i markedsbyen Randers for at handle. Hver især strier for at gøre den bedste handel. Og saa gaar det

hver markedsdag, som det stedse gaar, naar den kloge møder den mindre kloge i handel –

Er de forskelligartede i væsen og væremaade, alle disse sognefolk, der her i Randers mødes og tar styrkeprøve i handel – i eet er de dog alle ens:

En stærk eller stejl vilje til at hævde sig, ikke som øboen i flok og samling med fæller, men enkeltvis og som mand i lavet, det, der altid er Jydens tragten. Det sker her i Randers med mere vid og humør end maaske i nogen anden jydsk by.

– Der var tvangsauktion paa dommerkontoret. En mand, Peter hed han, var kørt fast, og nu blev hans gaard og alt hans eje solgt for højeste bud. Da den triste forretning er bragt til afslutning, siger Peter paa sin raske maade til dommerfuldmægtigen og de øvrige:

»Værsgo, følg lige med over paa hotellet og faa en bid mad til lidkøb. Jeg synes, jeg nu har faaet godt solgt!«

Fuldmægtigen bliver helt forfjamsket, noget lignende har han endnu aldrig før været ude for. Omsider faar han sig samlet sammen:

»Ja, hvis bestyrelsesmedlemmet fra hypotekforeningen gaar med, saa siger jeg ogsaa ja tak.«

Og hypotekforeningens repræsentant kendte ikke blot Peter, men han forstod ogsaa det særsind, der ikke vil kues af ulykke, men i overlegen uanfægtethed rejser sig til selvhævdelse. –

»Jo tak, lad os saa gaa over og ta et par stykker smørrebrød.«

»Det manglede blot!« siger Peter. »Det skal da være en ringe handel, der ikke ka bære et lidkøb!«

– Her, hvor en Vendelbo havde raset i harme, eller en Vestjyde havde staaet sammenbidt i dump trods – her hævder Randers-egnens mand sig med et forsorent:

»Værsgo, jeg gir lidkøb paa handelen!«

Saaledes har hver landsdels folk sin egen maade at hævde sig paa.

Men trød dem ikke for nær, de folk fra Randers-egnen, for da kan det forsorne, overlegne vid blive til barsk alvor.

Det er ikke tilfældigt, at Randers bymærke og vartegn blev en brynjeklædt bondeskikkelse.

For hvad er Niels Ebbesøn andet end en stovt og djærv Foldbybonde, der midt i ulykken og undertrykkelsen rejser sig til nødværge og sværdhvas selvhævdelse, her hvor hverken taalmod, vid eller stædig trods forslog.

Lad os lige i et par smaa glimt se jævnt og uromantisk paa en historisk hændelse, der kan synes os fjærnt i tid og tænke-maade – Ja, og dog blev mærkeligt nærværende og daglig-dags under den tyske besættelse. –

Vi nævner det her som noget fastslaaet: Jydernes national-helt er hverken konge, bisp eller søkriger saa lidt som en storslaaet træleskikkelse, der i trods og vildskab rejser sig til oprør imod undertrykkelse.

Nej. Jydens helt er saamænd en djærv og solid bonde-mand, der stiltfærdig sad paa sin gaard uden at blande sig i politik eller andet kævl – Har nogen lyst til at kalde ham herremand, gør det lidet fra eller til. –

Han passede sin dont, dyrkede sin jord og fedede sine stude, solgte dem vel og, det hørte jo med til bonde-drift. – Kanske har han selv nu og da fulgt driften sønderud? Vi ved det ikke og føler det som et tab. –

Hans navn var Niels Ebbesøn, bramfrit og lige til. – Og havde »Kraks den Blaa« været gængs i hin tid, havde den vel næppe haft noget at melde om manden, saa stiltfærdigt førte han sig –.

I tavshed og med en smule hovedrysten lyttede han til de meldinger, der kom om hvordan holstenske lykkeriddere og strøjerfropak skaltede og valtede med sogne og herreder og gammel dansk arvejord, som var det herreløst overdrev. – En vidste jo knapt mere, om gammel lov og tingret endnu stod ved magt, eller der kuns var ret for udlændings skæl-mer og ransmænd? –

Stadig ondere blev de tidender, der kom.

Nu drog Grev Gert med en tysk lejehær op gennem Jylland. Og en sulten ræveflokk handlede ikke værre med en uvogtet faarehjord, end denne hær af sammenløbet pak handlede med landets folk, hvor de drog frem!

Og de hestekobler og øksnedrifter, der nu dreves imod Syd, var hverken købt eller betalt.

Niels Ebbesøn sae aldrig stort, og nu mindre end før. Men han gik sært urolig og vankede omkring i sin gaard – og endda kunne der gaa baade een og to dage, da han helt glemte at se over i stalden og ta skøn over, om studene trivedes. Og ved nattetid stod han tit oppe paa gaarddiget og spejdede ud i natten om der var brandskær at øjne. For det gik jo stadig tiere paa, at Himlen var rød og ildet ved nattetid.

Saa var det en morgen, de sad og aad djer davre, Niels Ebbesøn og gaardens karle.

Karlene snakkede om, at nu var der nok igen svedet et par landsbyer eller gaarde af der op ad Randerskanten til, for i nat var Nordhimlen helt gloende rød af brand. – Ja, hvem ved, hvor længe sognet her kan gaa fri? –

Og røgteren snød sin næse og tog til at klage sig gudsjammerligt for sit kræ og sine stude. Nu var de justemænd lige ved passende huld til at sælge. Og saa kommer sagtens dette her strøjferpak og tyvstjæler det hele! Og en anden een kan selv faa nød med at bjærge liv og lemmer. – Aa vii og vok endda!

Manden selv aad i tavshed til de var færdig. Saa skød han sin madbrikke lidt haardt til side og sae:

»Ja, det uvæsen maa ha en ende. Er I sindet lisom a, saa rider vi i aften ind til Randers og snakker et par ord med ham, Grev Gert.«

De keg lidt til hverandre, karlene, gnubbede sig paa albuerne, lettede kabudsen og kløede issen. – Det var jo en lidt vovelig sag, dette her, det forstod de nok.

Omsider siger forkarlen som den mest fremtalende:

»Ja, vil husbond ind til Randers i aften at snakke med

Tyskeren, saa maa vi vel hellere ride med. Det er da saadan lisom lidt mere howres at være flere i følge.«

»Jow, det sæder,« sandede de andre, da de havde kløet færdig. »Vi maa vel hellere følge med, hvis husbond tykkes det.«

»Det er godt!« nikkede Niels Ebbesøn. »Sørg saa for at faa hestene godt striglet og fodret. Og saa ka een af Jer dreje hverrestenen for mig. For det er vel bedst, vi faar æ jern skærpet til i aften.«

Og mens karlene striglede bæsterne, og røgteren slæbte hø for studene, stod manden selv ude i gaarden ved slibestenen og holdt jernet paa – Økser og sværd og hvad værge, de havde. Saa vidste han da, at der kom det rette bid i æggen uden skaar eller raaæg. –

Og ved aftenstid red saa Niels Ebbesøn med sine karle ind til Randers og blev Danmarks udfrier og Jydernes folkehelt.

Derfor blev den brynjeklædte bondeskikkelse paa torvet ikke blot byens, men landets vartegn som udtryk for en stærk og primitiv arv i folkets sind. –

Maaske er det heller ikke tilfældigt, at »Landbrugernes Sammenslutning«, der voksede frem som protest mod et urimeligt ensidigt økonomisk tryk paa landbrugserhvervet, fik sit udspring og sin største tilgang netop fra Randerseggen.

Hvor den enkelte ikke magter at hævde sig, men bukker under for tryk og overgreb, der kan enerne gennem samling vinde styrke til selvhævdelse. Den lære er endnu ældre end Niels Ebbesøn.

Det var den lære, der i en vanskelig tid blev nemmet af bønderne, saa de gik ind i et nyformet andelsfællesskab.

Og det var den samme ide, L. S. i en for danske bønder trang og nedstemt tid prøvede at udbygge og give øget rækkevidde.

Alle er enige i kravet: Ligeret og lige vilkaar for bønderne som for alle andre landsmænd! Men om veje og midler kan der tvistes.

Alle vil de hævde sig. Og hvor det glipper for den enkelte, vil de ogsaa alle ind i samling. – Men først vil de slaa en handel. Og begge parter vil hver især lave den bedste handel. –

Det er, som det altid var i markedsbyen Randers:

Mange slags folk i handel. Og mænd og meninger, der brydes.

Saadan fik Randers sin plads og sit præg.

Og nu som forhen kører Ajs til Rajs – enkeltvis eller i flok og følge – ind mod byen midt i verden med de mange gode kirkesogne i kreds uden om.

AJS KJOR TE RAJS ...!

Og han kører endnu

Der sidder en bedstefar med en lille purk paa sit knæ. –

Optræk til en ride-ranke-tur? – Nej, meget bedre: De kører med hump og skump ad Randers til.

Purken kan allerede den gamle byremse, som bedstefar lærte, da han var dreng:

»Ajs kjør te Rajs, kjør runnen om Rajs,
kjøwt Malt, kjøwt Salt o en stumphalet Galt.
Han vælt hans Vuen o spildt hans Tier.
Han bandt, han sku aaller komm ad den Vej mier.«

»Kom Anders der saa aldrig mere, bedstefar?«

»Jo, mænd gjorde han saa, hvor sku han ellers faa købt malt og salt og den stumprumpede galt – Jo, Ajs, han kørte stadigvæk til Rajs – Og det gør han da endnu!...«

Omtrent samme spørgsmaal stillede en gæst en dag til vurderingsmand i Jydsk Kreditforening, H. Andreasen, Revn ved Grenaa. De har siddet og drøftet Randers og forholdet mellem by og egn. Og de opfrisker ogsaa den gamle byremse om Anders, der kørte til Randers og væltede til sidst.

»Tror De saa han holdt sig borte fra Randers derefter dags?«

»Nej«, siger Andreasen med et lunt smil, »jeg tænker da nok, han ligesom saa mange andre helst skulle en tur til Randers hver Lørdag. – Jo, for at mærke, at det blev Søndag –«

»Var det mest om Lørdagen, folk drog til Randers?«

»Ja, der var jo ogsaa dem, der helst skulle en Randerstur to gange om ugen. Men det er ikke værd at snakke for meget om det, for saa tror folk, at vi Randersejns bønder helst er paa farten altid!«

Jo vist, selv om Anders nu og da bandede vejhuller og andre fortrædeligheder, saa kørte han stadig den kendte vej til Randers – Og han kører endnu! –

Hver by og egn har sit præg eller særpræg. Og ret længe har man ikke færdedes i Randers, før man nemmer byens særegne tone: Handelssindets rytme: Et friskt, djært gaa-paa-mod og en frodig vekselvirkning mellem by og egn.

Randers er handels- og markedsbyen, maaske mere udpræget end nogen anden af de jyske byer. Derfor drager egnens folk i dag ligesom forhen langvejs fra ind til Randers for at handle eller blot for at fornemme farten, rytmen, markedstonen, og mødes med kendinge fra andre sogne.

Jo, Ajs kører stedse til Rajs – daglig aaret rundt, langvejs fra endda. –

Gaardejer Anders Madsen, Vandet ved Viborg svarer paa gæstens spørgsmål:

»Ja, vi her fra Vandet, Demstrup, Vinkel og heromkring er jo andelshavere i Randers Andels Svineslagteri. Vi har selvfølgelig meget nærmere til Viborg. Men vi tar nu helst til Randers. – Jo, der er lissom mere liv og fart i tingene i den by.

Jeg har da ellers ligget i garnison i Viborg, saa der er jeg godt kendt. Og der hører vi jo hen med skattevæsen og retsvæsen og den slags. Ja, og der har vi jo domkirken, forstaar sig – men for at handle tar vi til Randers...«

– Det er to jyske byer tegnet i faa linjer og dagligdags ord, netop saaledes, som de kendes fra alders tid og til dagen i dag.

Viborg: Rigsbyen, helligdommens og kongekaaringens by med viet og tinget. Her mødes folk til højtideligt stævne eller for at jævne retstrætte eller skatte til konge og rige.

Men Randers er den glade handelsby og markedsby, mere djærv end højtidelig i sine udtryksformer.

Og naar kirken, kongen og øvrigheden i Viborg har faaet, hvad deres er, saa mødes egnens folk til rask handel og glad samvær i egnens ældgamle markedsby: Randers.

Det er ikke tilfældigt, at i Randers gamle bylov fra 1609 handler de 12 første punkter om kramboder og om at »faale og købe« og anden fri markedshandel.

»... Skal ingen lenger udgaa at kiøbe, faale eller tinge noget (faale: spørge om en vares pris) end til Reckerne ved Sønderbro oc til Broenden uden Nørrepuort oc inden den Vesterbroe og Østerpuort, under 3 Mark Pending til Byen oc 3 Mark til Kongen for hver Sinde oc der til med settis udi Gabestocken, om de tagis med ferske Gerninger...«

Nej, det manglede blot, at emsige handelsfolk skulle møde bønderne uden for byen og der faale, tinge og købe! Man kunne jo risikere, at Ajs slet ikke naaede ind til Rajs for der at købe sild og salt.

Og køb og salg skal ske i fri marked, ikke dulgt og underhaanden:

»..Hvilken udkommendis Mand, som fører Sild, Salt eller Humble her ind til Skibs eller til Lands, da skal der ingen kiøbe med den, som det indfører, før Kiøbet er sat af otte Borgere, hvilke otte Borgere, Borgmester gifver Befaling til. Oc hvis nogen kiøber med dennom, førend Kiøbet er sat, da skal det Guods, som de kiøber, være forbrudt, halvt til Byen og halvt til Kongen..«

– Som rimeligt var, viste handelsstaden og dens borgere sig ikke ugæstfri overfor fremmede handelsfolk, der kom til staden for at købe eller sælge. Men selvfølgelig var man nødt til at holde disse fremmede passende i ave, for at de ikke skulle tage handelen og brødet fra byens egne borgere. –

»Skal ingen udlenske Købmandskab brugis her lenger ind 14 Dage af fremmede, oc hvis de hafver at

selge, det skal de selge udi hele Lester eller halve Lester, udi hele Skipund eller halfve Skipund, udi hele Dosin eller halfve Dosin. Oc hvis de igen skal kiøbe, det skal de kiøbe udi hele Hundrit och halfve Hundrit..

..Hvilken fremmed Kræmmer eller Kiøbmand, som bygger Kramboder paa Randers Gaade, han skal opbryde dem ottinde Dag epter, som han hafver byggit, under 2 Sk. Graat for hver Dag, han siden staar..«

Nok er man gæstfri i Randers, men der er da ogsaa grænser – 8 dage kan være en passende frist! Og stadens borgere har første ret, det er saa lige til. –

»..Hvilken udenbys Mand eller Gæst, som kiøber Fæe, Korn eller andet, hvad som af fremmit føres til Torfris, da maa en sorne Borger hafve den Mact at lægge hvis Pending for det, som den fremmed er forligt om oc tage Guodsit til sig for samme Værd..«

Men en tid om aaret slettes alle skranker for køb og salg og tusk – som det gentagen hedder: ».. undertaget St. Lodvigs Markit..« – Eller: »..dog skal det ingen være forboden at kiøbe oc selge paa voris fri Aarsmarkede, som holdes ad St. Lodvigsdag..« (25. August).

Køb og salg og frit marked med egnens bønder i stævne, det er fra alders tid livsnerven i byen Randers.

Snak blot med nogle af Randersegnens gamle om Ølstvad marked, Randers torvedage og lørdagsmarkeder, frilørdage, Assentoftere, Vorup kirke, og hvad dertil hører. – Og der bliver glans i øjnene og latterknyst kredsen rundt, mens festlige markeds minder blomstrer frem og atterleves for en kort stund.

– Ja, det var dage den gang! Sikke bæster og sikke piger, der var! –

Som en gammel mand sae til sin ven og nabo, da han skulle tale for ham paa hans guldbryllupsdag:

»Skaal, Hanns! Det har vi to endda sagt til hinanden nogen gange!«

Ny pibe, ny kasket og ny kæreste!

Vi gæster Andreas Christensen, en af det ældre slægtleds gaardmænd, der gennem mange aar styrede sin gaard og sine heste, og ligesom visens Ajs kørte sin tur ind til Randers.

Andreas Christensens gaard laa i Staantum, sognets gamle velhavende bondeby, hvor bønderne i ældre tid kun ugerne mængede sig med slagterne og kalverakkerne i kirkebyen Kristrup. – Nu bor Christensen i en hyggelig lejlighed ud mod hovedgaden i Strømmen.

Strømmen hedder byen, og gennem dens hovedgade, der ender i Randers Sønderbro, gaar døgnet igennem de mange landevejes hastende færdsel, presset sammen til en rastløs glidende færdselsstrøm, ind og ud. –

»...Kede sig her! – Nej, her er skam altid nok at kigge efter. Det er helt morsomt at se, at det ikke blot var mig og mine jævnaldrende, der havde ærinde ind til Randers...«

– Andreas Christensen overtog sin fødegård i Staantum i Kristrup sogn i 1884. Han var saaledes som ung gaardmand med i de aar, andelstanken brød paa.

»Hvor leverede I eders svin de første aar, De drev gaarden, var det ind til Ankerstjernes slagteri?

»Nej, de fleste af os i Staantum leverede til Holstebro slagteri – De ved, ham Magnus Kjær – det vil sige, vi kørte altsaa svinene ned paa Randers banegaard...«

»Fik I saa en kaffepuns eller to?« skyder Thomsen ind henne fra sin plads i sofaen.

»Nej, hvad fik vi! Det var jo lige ud til aaben mark. Modtageren sad ved et lille bord og skrev og betalte penge ud. Han hed Andersen og havde gaaet med uldtøj, og punser smagte han vist aldrig, hvis han da selv skulle betale dem. –

Nej, men torvedagene, da vankede der punser! Ja, og hver lørdag var der marked ved Nørreport. – Der var det skam ikke uldgyder, der ga lidkøb!

Bare man forlangte to halve kaffe, saa kom der straks tre flasker paa bordet!

Assentoftere! – Ja, det maa De nok sige. Jo, det var i kælderen under hotel »Dagmar«, man fik dem. Hans Kristensen hed værten. Han var den eneste, der forstod at brygge den drik, og han passede paa som en smed, at ingen lurede ham kunsten af.

Han var en sjov faks, den Kristensen. Hvis folk ikke ret stod ham an, eller han syntes, de ikke havde godt af mere, saa kunne de ikke faa andet end kaffe eller et glas limonade. Og saa kunne de for ham tigge eller skælde ud eller skabe sig, som de lystede. – Nej, det var skam ikke enhver, han ansaa for værdig til at faa en Assentofter. –

Vorup Kirke. – Naa, har De ogsaa hørt den omtale. – Ja, den laa der omme i Raadhusstræde. Der skulle vi altid samles, naar der var session. – Det var saadan en halvskummel kælder med hvælvinger.

Hvorfor beværtningen kaldtes saadan? – Ja, det ved vist ingen. Men pottemændene fra Vorup ville folk jo fra gammel tid gøre lidt grin med – og saa har kælderen vel saan faaet sit navn. Det var i ældre tid den eneste kirke, Vorup havde.

Jo, det passer, den havde skam god søgning og en stor menighed...«

»Ja, og saa var der Peter Søndergaards beværtning i »Niels Ebbesens gaard«, som den kaldtes« – falder Thomsen ind, han er nu færdig med aftenavisen. –

»Han var heller ikke helt almindelig, Per. Han havde sin egen maade at udtrykke sig paa. – Jo, han fløjtede: Fiyiyt!

Kom der 3 mænd ind og forlangte 3 bajere, saa sæ Per altid: »Hvem skal ingen ha? Fiyiyt;« – Saa maatte der 4 øller til, saa Per fik een med.

Hans regnskab var kridtstreger paa disken bag ved flaskerne, og det gik for det meste udmærket. Men hvis de sygens kvindfolk gik hen og lavede rengøring og tørrede Pers streger ud, saa laa der et hus...«

»Jo, der var skam steder nok her i Randers, hvor folk kunne faa et godt lidkøb og humøret sat op.

Og lidkøb skal der jo til, hvor der handles. For en handel uden lidkøb, den er der ikke held ved!

Jo, det forstaaer sig: de fleste vil jo da helst sørge for at sikre sig bedst muligt held i handel. Og et godt lidkøb er den halve handel, siges der.

Der kom en mand kørende over Sønderbro, saa ser han sin nabo staa inde i en port og brække sig.

»Nej, herregud Kræsten, er Du allerede kommen saadn i vinden, saa er der nok god handel i daw!«

Ja, humør, det var der altid paa markedsdage og torvedage i Randers. Og de kørte ikke altid sindigt, naar de kørte hjemad.

Der var en mand her-ud-ad fra, der en aften havde saa travlt med at komme hjem, saa han kørte en lygtepæl ned.

Naturligvis maatte han betale opstillingen af en ny lygtepæl. Men hver gang han siden kørte forbi stedet, slog han flot ud med haanden og sae stolt: »Det er min pæl den der!«

Hvor vi holdt ind og spændte fra? – Jo, se, hver egn havde som regel sin købmandsgaard, hvor bønderne holdt ind. Vi her udad fra Krstrup og den kant holdt mest ind hos købmand Jens Schou i Vestergade. Det skete tit, at gaarden var saadan pakket fuld af vogne, saa de inderste ikke kunne komme ud, inden de yderste var kørt. Og hvis de yderste saa hørte til Vorup kirkes menighed, saa kunne det jo godt trække lidt ud...

Frilørdage? – Jo, se det var de 3 første lørdage efter høsten, da havde ungdommen hævdsret paa at ta fri en lørdag og drage til Randers. Det var en hel folkevandring. Lisom det nu er ved at blive igen.

Og den dag var det gammel ret, at enhver karl skulle ha sig ny pipe og ny kasket –«

»Mon ikke ogsaa ny kærest?«

»Jo, kanske nok det, hvis den gamle havde slaaet fejl – Hele Byen var disse frilørdage som et stort marked, og

der var fest og humør over det hele. Og dans, hvor danses kunne. De mest søgte steder var »Dampkøkkenet« og »Høloftet«.

Her mødtes man med kendinge fra sit eget sogn og fandt sig nye fra andre egne.

Jo, der var vel nok mange slags folk i staden saadan en frilørdag!

Nardboerne (de nordenfjords folk) kunne vi altid kende. De var fine paa det og lidt hovne. Og saa tog de hverandre i hænderne, naar de gik ned gennem byen, 6-8 stykker i rækken, saa de spærrede hele gaden –

Det skal nok sæde: Der er slaaet mange handeler og fejret mange fester i den by. Ja, og kørt mange ture ind til Randers – For somme folk og somme tider flere end godt var –

Runden om Rajs –

Fra hjørnevinduet i direktør Meilvangs smukke, stilfulde dagligstue er en enestaaende udsigt langs ad Strømmens brede hovedgade.

Som smaafisk i en tæt stime glider bilerne dernede i fortløbende rækker. Næsten uden ophør haster de afsted. Kun nu og da gir det en lille standsning, naar jernbanebommene smækker ned, mens statsbanens tog dunderer forbi.

Som et stibord dæmmer op for aaløbet, standser de sænkede bomme en kort stund den hastende færdsel. Saa glider bommene igen til vejrs, og den opdæmmede færdsel fosser paa ny som en frigjort strøm hver sin retning.

Set her oppe fra kan det nærmest synes forvirret og planløst som straa i en strømhvirvel. – Nu sker der noget! – Nu sker der noget! jager det hvert øjeblik gennem den, der sidder her ved hjørnevinduet og ser færdslen fra oven og paa langs.

Men der sker intet uden det, at hver enkelt lille enhed i stimen dernede følger sin egen vej efter sin egen hensigt. –

Er det i formiddagstimerne, kommer de duvende i lange

rækker: store, tunge lastvogne, pakket med fede, hvide grisekroppe, der lyser i solen. Varligt svinger bilerne een for een over den brede, asfalterede plads foran slagteriet og glider efter tur hen til aflæsningsramperne.

Der er mænd og biler fra mange herreder og sogne runden om Randers.

Det er Randersegnens grøde og saft fortættet i blanke, fede grisekroppe, der her føres ind til det store fællesvirke for at tildannes til den vare, der nu er vigtigste led i vor udenrigshandel og derigennem bærer hovedparten af hele det danske samfunds levesæt i dag.

Hver enkelt brug, stort eller lille, sender efter evne sin andel her ind til eget og til fælles bedste.

En fast sluttet kreds af bondehjem og bondevirke – runden om Rajs –

Eller vi følges ad en lille tur op i Vester Bakker, som Randers by har købt og nu er i færd med at danne til en pragtfuld folkepark, hvor natur og kunst mødes og enes.

Faa steder finder man skønnere udsigt end her over et frugtbart, tætbygget land.

Der nede strækker sig de grønne engdrag med det blanke, bugtede aaløb.

Hist ovre er pottemagerbyen Vorup: Hvide og røde huse og grøn plantning i en planløs blanding.

Strømmen og Kristrup gaar i eet som en by for sig.

Og her neden for bakken har den gamle Randers by klemt sig sammen mellem aa og bakkeskrænt. Men her er pladsen længst bleven for trang. Byen klatrer op ad skrænt og bakkehæld og flyder nu oven for skrænten med villaer og haver og brede gader ud over det aabne bondeland.

Som man staar her oppe en sommerdag med barnelatter og gøgekukken rundt om, faar man forklaring paa det syn, der møder den rejsende en vinteraften i toget fra Langa:

En straalende aabenbaring af lys som ingen anden dansk by formaar at brede ud og løfte op saa samlet og dog vidt-favnende som Randers set her ude fra engene.

Lange lysrækker og blinkende terrasser over hinanden højt op og helt ind i en blaasort nathimmel. –

Men nu i dag ved midsommertid under en blank junisol lyser det af hvide vejbaand i slyng eller lige stræk op over bakkerne og ud mellem tavlede marker og grønne hegn.

Mange graahvide baand af sten, asfalt og cement. – Er tallet 13, eller er det allerede flere? – Det er lige fedt, der er mange. Og ad dem alle glider færdselen: jagende hidsigt eller tænksomt sindigt, som nu folks sindelag er. –

Ind og ud. – Hvert vejbaand fører sine sognefolk til bys og hjem igen.

Jo, vist, den gamle byremse staar endnu ved magt:

Ajs kør te Rajs,
kør runnen om Rajs...

GAMLE TIDERS HANDELSFORMER

Ad vejene sønder ud –

Jydens handelsveje er fra ældgamle tider slidt Sønder ud. Den kaas viser baade de gamle vejspor og de gamle sagn.

Hvornaar og med hvilke varer handelen er indledet, kan vi kun gisne om. Men sikkert nok: lige saa længe krigsfolk og hærtog er draget mellem Nord og Syd, da er ogsaa handelsdrifter gaaet ad de samme veje.

Havde man ikke andet handelskram, hvormed man kunne tiltuske sig sydlandenes varer, saa havde man da altid bondens overskud af husdyr.

Og allerede i en meget tidlig tid, hvornaar faar vi nøjes med at gætte paa, er der drevet kobler af heste og drifter af øksne – ja, sikkert ogsaa svineflokke – Sønder ud.

Men der hvor varer og værdier fragtedes folk og lande imellem, var der jo en ypperlig lejlighed for magthaverne til at kræve deres part.

Saa længe det kun var enkelte handelsdrifter, der antastedes og maatte yde en part af deres fragt for at faa lov til at fare i fred, da kaldes det rettelig ran eller fribytter. Men er udviklingen saa vidt fremskreden, at alle farende handelsfolk nødes til at udrede en afgift for at faa lov at fare og handle – da kaldes det told!

Fra først af toges denne told sikkert, hvor den var lettest at faa, enten i selve handelsstederne, hvor varerne omsattes, eller ogsaa der, hvor naturen ved vandløb eller ufarbare sumpe tvang færdsele sammen ved vadesteder og pas.

Senere blev landegrænserne lagt fast som toldskel. Og endnu længere op i tiden blev der faste toldere og takster,

og skrivere til at føre toldruller – kort sagt: hele det trælse, knirkende mølleværk, vi kører videre med i dag!

En nogenlunde fast told kan spores tilbage helt til oldtidens slutning, i hvert fald til det 9de og 10de aarhundrede. I Knud den Stores dage regnedes saaledes med tolden som en fast indtægt.

Men først fra en forholdsvis sen tid omkring overgangen mellem 14- og 1500 finder vi toldlister over de fortoldede varer.

Der var indførelstold paa forskellige varer som salt, vin, øl og jern. Men det, der skæppede i Kongens kasse, var dog udførseltolden paa heste og saa især øksnetolden, der var saa vigtig, at hovedparten af den danske regerings erhvervs-politik i over 300 aar kredsede om denne studetold.

Men lige saa langt tilbage, vi finder toldlister over udførte hestekobler og øksnedrifter, lige saa længe finder vi ogsaa ind derimellem nævnt svineflokke.

Disse svineflokke paa vej ud over landegrænsen gaar dog saa stiltfærdigt ligesom i ly eller skygge af storhandelens øksnedrifter, saa man knapt ænser dem.

Den told, der her kunne hivskes, kunne jo heller ikke fylde stort i en slunken kasse, derfor har svinehandelen og dens drifter Sønder ud faaet lov til at gaa ret upaaagtet selv i en tid, da et helt fletværk af forordninger og recesser omgærdede studedefodning og studehandel – til skade for bonden og størst mulig fordel for de privilegerede stænder, for her omsattes hovedparten af nationens værdier, saa her var grundlag for at drive politik!

Og saa gik da svinehandelen og dens drifter Sønder ud stiltfærdigt og ret uænset af magthaverne under samme former og ad samme veje, hvor den kanske er ført siden oldtiden.

Hvor de købtes og igen solgtes, disse svinedrifter fra 12 til 100 stk., der ligesom tilfældigt nævnes i toldlisterne ind mellem heste og stude, det har vi intet materiale til at efterforske. Naar svinedrifterne er ført ud over landegrænsen,

svinder de igen uden spor. – I marskegnene eller de nordtyske stæder? – Vi skimter det ikke.

Helt anderledes med datidens stuedrifter, hvis spor er tydeligt at følge til de nederlandske markedsbyer, til Westfalen og Rhinstæderne, ja, helt til Köln.

Om handelsformer og -veje for den samtidige svinehandel kan vi kun gisne ud fra den gammeldags svinehandel, som næsten i mands minde er ført – saa vidt skønnes kan – under de samme former gennem mange hundrede aar.

»Drivgaltene« sammenkøbtes i Nordjylland, samledes i smaa flokke og dreves saa af een eller to drivere mod Syd i smaa dagsmarcher omkring 3 mil i døgnet fra drivkro til drivkro, indtil de naaede de store markeder ude i marskbyerne: Tønder, Husum, Itzehoe.

Som regel blev svinene i vintertiden købt op paa hold. Det vil sige: de skulle ikke leveres til drivning før hen paa foraalet eller kanske først til efteraarstiden. Og det regnedes for en selvfølge, at sælgeren passede og fodrede svinene ens, hvad enten de var solgt eller ikke.

Disse drivgalte var ikke helt ny, et par aar eller saa. Det er fra den tids handel, der fortælles, at hvis bonden og handelsmanden ikke kunne enes om prisen, saa sae den ene:

»Naa ja, saa maa vi vel hellere la dem gaa til næste aar!«

Fra omkring 1840 og op i 70erne dreves der dog ogsaa en del unge grise ad de kendte drivveje ud til marskbyerne, hvor marskbønderne saa købte dem.

Men enten det var den store handel og de store værdier i form af staldfedede øksnedrifter, eller det var den lille handel, der sindigt drev med udbødede søer eller langbenede galte, saa var kaasen, de fulgte, de ældgamle hær- og drivveje Sønder ud, der hvor folkets handelstogt og skæbnefærd er rundet ud og hjem gennem mere end tusinde aar.

Handelsskik og handelsfolk

Det var øksnehandelen, der gennem mere end 300 aar førte de store værdier til landet og bar omtrent hele den danske udenrigshandel. Det er da forstaaeligt, at magthavernes agt-given især samlede sig om denne handel, hvor der var grundlag for at drive politik med god udsigt til skat og told.

I studehandelen omsattes saaledes store værdier. Og som alle vegne, hvor store værdier omsattes, var her mulighed baade for vinding og tab. Nogle studehandlere blev hovedrige, andre satte formuer over styr.

Svinehandelen derimod, hvor værdierne var mindre og derfor mindre eftertragtet af magthaverne, rummede ikke de store muligheder, men heller ikke den store risiko.

Det var en jævn skikkelig handel, hvor stræbsomme handelsfolk kunne bjærge sig en jævn god og næsten altid sikker fortjeneste.

Men ligesom studedriverne følte sig højt hævet over en gemen svinedriver og i drivkroerne kun nødigt mængede sig med den slags folk, saaledes saa studehandlerne med overbærende ringeagt paa svinehandelen – selv om mangfoldige større studehandlere havde tjent deres første penge ved at handle med og selv drive svinene til marked.

Det var da ogsaa et almindeligt mundheld blandt studehandlere:

»Har studene stødt mig ned, ka svinene vel vrode mig op igen!«

Meningen var: Har studehandelen ruineret mig, kan svinehandelens mindre, men sikre fortjeneste igen bringe mig paa fode. –

Mange af de store studehandlere var da ogsaa begyndt i det smaa med en lille drift svin Sønder ud – og kanske en kramkiste med varer i hjem igen.

Selv Randersegnens største og mest kendte studehandler, Lars Buus, Ørumgaard – hvis pengekat og pengetønde nu kan ses paa Randers museum – havde arbejdet sig op gen-

nem alle grader, til han stod som den mest ansete studehandler fra Skive til Husum.

Saa vidt kunne svinehandelen føre sin mand.

Intet under da, at mangelen ung mands higen gik den vej. For sine sammensparede skillinger købte han en lille driftsvin og drev dem selv ud til marskbyerne.

Det kunne gaa galt. Svinene kunne faa svinesygen – Driften kunne blive vild undervejs og »skjenne«, saa det kunne ta dage at faa dem samlet igen, hvis da ikke nogle af de løbske dyr plumpede i aær eller tørvegrave og druknede. – Ja, og udbudet kunne blive for stort, saa priserne klemtes ned –.

Vist kunne der træffe uheld ind, saa karlen kom fattigere hjem, end han drog ud. – Det skete, men sjældent.

Som oftest kunne der ved paapassenhed og sparsommelighed bjærges en jævn, sikker, lille fortjeneste.

Og kanske købte karlen saa handelskram for pengene og tog kramkisten paa ryggen hjem op gennem Jylland. – Kunne han ha held til at slippe forbi de sygens tolderpak, blev fortjenesten dobbelt, og svinedriften saa meget større næste gang.

Maaske blev karlen med tiden een af de store, der førte paa markederne i Husum og Itzehoe, og hvis vognskrin, fyldt med Prøjsere og Speciestykker, to dragne karle havde møje med at løfte ned fra vognen.

Hver egn havde sine handelsfolk og noget af sin egen handelsform.

Randersegnen var saaledes kendt viden om for sine heste. »En rigtig Randers hest« gjaldt landet over som et gyldigt udtryk for den jydske hestestammes bedste egenskaber.

Hesteavl og hestemarkeder var her paa disse egne regnet for bondens fornemste idræt. Og i alle sognene med store engdrag langs Gudena og Randers fjord fededes adskillige af de stude, der sled vejene Sønder ud.

Heste og kvæg, det var solidt storbondebrug, der bragte værdier til landet og velstand til huse.

Svinehold. – Naa, det egnede sig vist mest for smaakaars-hjem og Vesterbofolk. –

Ville svinehandlerne i en snarhed ha købt en drift galte sammen, da fik de holde sig til Himmerland, Thy og de nordligste herreder i Hardsyssel, hvor svineholdet vel var stærkt mindsket, men dog aldrig i den grad fortrængt som i Randersegnen.

Og selv i sognene inden for Randers opland var dog de steder, man holdt flere svin end til egen avl og slagt. De overskydende dyr solgtes da enten til egne handelsfolk eller til udensogns-folk.

Det var – i hvert fald en overgang – mest handelsfolk fra Himmerland, der hjemsøgte Randersegnen og opkøbte de svin, her var at opdrive.

Et par af de mest kendte opkøbere blandt disse handlere var i sin tid Peter Frandsen – Frands Peter kaldet – fra Aars egnen og saa hans medhjælper og driver, kendt viden om under navnet Hamborg Per Smed.

De drev især kvæg- og studehandel, men gik ikke af vejen for at ta den fortjeneste, der kunne bjærges ved at købe svin op til drivning.

Skønt ikke fjærnere i tid, end mange af de ældre kan huske dem, er de dog allerede gennem et utal af æmter og krøniker godt paa vej ind i sagndannelsen.

Hverken Frands Peter eller Hamborg Per Smed var særlig stive i regne- og skrivekunsten. Deres indbyrdes regnskab skrev de med kridt paa en portdør, og det gik taaleligt. Men en gang var regnskabet dog saa indviklet, saa de ikke fandt anden udvej end at save porten i stykker for at hitte ud af tallene.

Engang blev Frands Peter syg lige før Husum marked. Det var en haard prøvelse. Og Hamborg Per Smed kom ind for at trøste sin fælle:

»Mon int det kun gi en vending til det bedre, hvis Du prøvede og bad lidt til Vorherre?«

»A er lige ved at prøve paa det.«

»Naa, saa hører han dig nok. Du overrender ham da int til enhver tid.«

»Nej, aak nej. Det er saamænd første gang, a er i saa haardt betryk!« –

– Kom Frands Peter ikke til det Husum marked, saa kom han der siden. Det blev ikke kolden, men jernbanen, der slog ham og de andre gamle handelsfolk ud og lagde kvæg- og svinehandelen ind i et nyt leje.

Omkring 1870 sker en ændring i den gammeldags svinehandel som i saa mange andre ældgamle former, der ikke passede til den nye tid, der nu kørte frem med dampkraft ad skinneveje. – Hvem ville vel nu 12-14 dage i træk herse med at drive en flok svin ned gennem Jylland for at naa Tønder eller Husum, naar svinene i løbet af godt et døgn tid kunne køres med jernbanen helt til Hamborg!

Og de store Koopmanns slagterier i Hamborg kunne godt bruge vore svin, naar vi fedede dem og sendte dem med banen.

Vi maa altsaa nu til at fede de svin, vi vil sælge. Og det lærer vi forbavsende hurtigt. For det er just i disse aar, kornsalget svigter. Og mange opdager snart, at man med større fordel kan sælge kornet til sine svin end til købmanden. Kartoffelavlens og mejeridriften gaar frem og gir hver for sig et godt svinefoder.

Og 70ernes og 80ernes svineideal bliver da det uformelige fedesvin, saaledes som Tyskerne vil ha det, og som bonden tegner det, naar han siger:

»De svin er af den rigtige slags, naar de skal bæres til æ trug og slæbes fra igen!«

Saadant et Hamborgsvin kunne godt veje op til 4-500 pd. Jo flere lispund flomme, man kunne faa byltet paa dem, des bedre! De smaa, korte hoveder blev næsten væk under de puder af fedt, der laa dem som valke op over nakken.

– En dag kommer Bertel ind til sin nabo, Jacob, for at syne hans svin, om de snart er færdig til Hamborg.

»Hør,« siger Bertel, »hvordan ka du egentlig se, hvad ende de ska ha vendt til truget? For mig at tykke er de ligedan i begge ender!«

»Jow,« siger Jacob. »Det skal a saamænd sige dig, a tar og gir dem et spark i en af enderne. Og den ende, der saa hyler, den passer bedst til æ trug, ved a.« –

Men den nye handelsform krævede ogsaa en fornyelse af handelsmændene. De gamle stude- og svinehandlere gled over i heste- og markedshandel, og i stedet kom nu opkøbere for firmaer og slagterier.

Sine steder prøvede vi ogsaa selv at slagte svinene og saa sælge flæsket til Tyskerne. Det var i 1860erne og 70erne mest hjemmeslagtning. Og det ga masser af blodpølser og finker – men kun ringe fortjeneste!

I 1865 blev det første svineslagteri for eksport aabnet paa Christianshavn. Og aaret efter kom der i København et svineslagteri mere.

Mærkeligt nok gik der en aarrække, før man uden for København byggede lignende slagterier. Først i 1879 byggedes det tredje eksport-svineslagteri i Holstebro – altsaa midt i den egn i Jylland, hvor svineholdet var størst.

Og nu gaar det rask med anlæg af disse slagterier: Og i 1887 er der ialt 11 privat-slagterier i drift her i landet. – Blandt disse er Ankerstjernes slagteri i Randers.

Handelsmanden, der havde udviklet sig til opkøber, gaar nu videre i udviklingen og bliver ret og slet modtager, der paa fastsatte dage møder i kroer eller ved jernbanestationer, modtager bøndernes svin og afregner dem til en nogenlunde fast og altid passende lav notering.

En af Randersegnens mest kendte opkøbere og modtagere var Anders Knudsen. Han var først opkøber for privat-slagterierne, siden blev han langs Viborg banen modtager for Randers Andels Svineslagteri.

Anders Knudsen var en rask mand med humør, og han tog den handel og de lidkøb, der bød sig.

Engang kom han hjem i lidt løftet stemning: »Aa, Dorret

endda! A har kjøwt saa mange jakker, saa mange jakker i daw!«

»Jamen, lille Fatter, hvorfor har Du da kjøwt ene jakker og slet ingen bowser?«

»Jow, ser Du lille Mutter, det var bare ene konjakker!«

Ny tid og nye handelsformer

Efterhaanden som de private eksportslagterier vokser frem herhjemme, svinder dermed den gamle form for svinehandel og svinedrift.

Sammen med mejeridriften er svineholdet nu i rivende udvikling – det samme kan ikke siges om tilfredsheden med afsætningsforholdene.

Bønderne føler sig – og ikke uden grund – mere og mere prisgivet opkøberne og slagterierne.

Og eksportslagteriernes forsøg paa gennem klassificering at fremskaffe et mindre fedt og til Englands-eksport bedre egnet slagterisvin blev af de fleste opfattet som en ny udpekuleret maade at snyde folk paa.

Snak blot med gamle bønder om svineopkøb i 80erne og opkøbernes klassificering, og de gamle bliver skarpe i mæle og udtryk ved mindet om vilkaarlighed og slet behandling, de selv og deres fæller har været ude for.

»Det var skam ikke svinene, men mændene, som opkøberne takserede og satte i klasse!«

Og efterhaanden trykkes noteringen ned til et lavmaal. I efteraaret 1888, da svinepesten truer, og Tyskland lukker for vore svin, byder slagterierne 12-14 øre pd. levende vægt.

Som Søren Hjorth, Raasted, forarget sae:

»Ja, sikke en behandling vi bønder fik den gang! Vi kunne holde op til halvandet hundrede vogne foran Randers Bane-gaard og holde der i timevis og vente for at faa aflæsset og vejjet og faa de her skaldede 14-15 øre pundet!«

Og Andreas Christensen, Staanum i Kristrup, husker det samme.

»Fornøjelse ved at levere svin den gang! – Naa, det var ellers smaat nok. En sløj behandling fik vi, og en lumpen pris bød de os! Det kunne de jo den gang, saa længe vi ikke havde lært at slutte os sammen i andelsforeninger...«

Ikke uden grund var der stigende utilfredshed med forholdene for svinesalget, og rundt om i landet drøftede man mulighederne for at finde en bedring.

»...Jo, vi fik jo for bette penge hjem for vore svin!« siger den gamle sognefoged Jens Velling i Over Hornbæk. – »Og vi vilde jo gerne prøve at faa nogle flere...«

Andelsmejeriernes stærke fremgang i aarene fra 1882 og fremefter gav ikke blot grundlaget for et stærkt øget svinehold, men viste ogsaa bønderne, hvad der kunne naas gennem fællesdrift og samarbejde.

Kunne smør kærnes og sælges til lønnede priser gennem en fælles sammenslutning, da laa det jo nær at tænke: Saa maa vi vel ogsaa i fællesskab med fordel kunne slagte og sælge vore svin.

Og da først P. Bojsen fra Gedved sammen med Horsens egnens bønder i 1887 fik Horsens Andels Svineslagteri sat i gang, gik der en voldsom slagteribevægelse over hele landet.

Det var jo ikke blot den skavank, at man fik for bette penge hjem, den side af sagen var slem nok. Men dette at føle sig underlegen og prisgivet vilkaarlighed i handel og omsætning, det var meget værre.

Som gamle Morten Karlsen i Langkastrup sae til sin gæst:

»...Finde sig i alt, hvad de fandt paa at byde os, det ville vi jo ikke, og saa prøvede vi at klare os selv ...«

For den handelsglade Jyde var det et ikke ringe offer at gi afkald paa handelens spænding, selv om det kun var den mindst ansete handel, svinehandelen, det gjaldt.

I stedet for handelsspændingen fik man nu sikkerhed. – Saaledes som gaardejer Anders Madsen, Vandet ved Viborg, siger det:

»Jeg har aldrig kunnet lide hverken at blive snydt i en

handel eller selv snyde andre. Se, derfor har jeg i al min tid holdt mig til andelsslagteriet, for der faar man, hvad man ka tilkomme...«

Hvor vanskeligt det var saaledes at lægge dansk bondebrug om, ikke blot fra kornsalg til husdyrbrug, men tillige nyforme ældgammel fællesdrift, saa det passer til nytidens krav, det kan en senere slægt næppe tilfulde forstaa.

En saadan omlægning krævede ikke blot stor indsats af arbejde og midler, men tillige vovemod og en stærk idealistisk tro, der kunne bære ud over vanskeligheder og skuffelser.

Fællesskabet i andelsformen var for mange af de gamle mere en samfundssag end en ren økonomisk sammenslutning.

Som H. Andreasen, Revn ved Grenaa, udtrykker det:

»...Jeg ansaa det for bedst, at vi sluttede os sammen i andelsforeninger. Det var min tro, at vi gavnede baade os selv og vort samfund paa den maade...«

Og Jens Skødt fra Vestrup, der ogsaa som ung mand var med i det ny, som brød paa, siger det samme paa sin maade:

»...Da andelstanken kom op, stod det mig klart, at vi skulle den vej frem...«

Og Kristen Knudsen, Langkastrup, mindes i dag med et stolt smil sin ungdoms ildhu:

»...Ja, vi var vel nok unge og varme paa det den gang – højskolevæsen og andelssag, det var noget, der kunne fænge! Man maatte være en slem tørvetriller, om ikke man blev optaget af alt det nye, der var fremme i tiden. – Vi gik paa for vor sag, ret som drog vi i korstog...«

Ja, netop! – Kanske ikke med hurra, fanfare og spil og højt svungne faner, men sindigt og stilfærdigt, med en stædig vilje til at vinde over vanskeligheder og hævde sig, saaledes som jyske bønders sind og skik er.

Saadan rejste og formede de gamle vore danske andelssammenslutninger.

Det var ikke en jævn og magelig vej, der laa foran de første andelsselskaber. Nej, de mænd, der førte sagen frem,

maatte selv bane sig vej, og den blev i førstningen nu og da lidt knudret.

Spørg blot de gamle, der som unge mænd var med i arbejdet. Og de kan fortælle lidt om, hvad det kostede af udholdenhed og arbejde at rejse virksomhederne og føre dem gennem de første vanskelige aar.

Men fremad gik det –

Og andelssagen blev en ny bonderejsning, ja, mere end det. Den blev rejsning og grundlag for hele det danske samfunds kultur og levesæt.

Det grundlag, der endnu bærer, og som vi efter evne bygger videre paa i dag.

TO AF FORTROPPENS MÆND

Folketingsmanden og vikingen P. Bjerre

Med smaa, raske gammelmandsskridt kommer en ældre mand gaaende hen ad Randers gade.

– En ældre, veltjent officer! tænker den fremmede. – Den myndige holdning, det kraftige, hvide overskæg og det karakteristiske ansigt tyder derhen.

Men spørger man sig for i gaden, faar man snart besked. Alle her i Randers kender jo fhv. folketingsmand P. Bjerre.

»... Han er vel nok en gammel knag, den Bjerre, saadan lidt i retning af de gamle vikinger! –

Jo, han er over 83, og endda lod han sig opstille her i 2den og 3dje kreds til folketingsvalget i foraaet 39. – Som stemmetæller. – Ja, selvfølgeligt. Men det var vel nok godt gjort alligevel. Og han samlede da ogsaa 567 stemmer sammen. – Jo, ham Bjerre er der baade tømmer og krudt i...!«

En dag i tidligt foraar sidder en gæst inde i P. Bjerres stue for at snakke gammeldags og spørge ud.

Stuen flyder med bøger, papirer og tryksager. Det er tydeligt, at manden her endnu lever med og har føling med den brogede, forvirrede verden uden for hans stue... Egentlig har Bjerre travlt, vist har han saa ... en mand i hans alder har ikke raad til at sløse med tiden! Men være til tjerneste med oplysninger, det skal han gærne. – Hvem er vel nærmere til at fortælle historie end de, der levede med og gav deres andel til at forme historien.

I førstningen sidder Bjerre i sin stol foran skrivebordet, svarer paa spørgsmaal og forklarer. – Det tegner ret tamt og almindeligt.

Men saa falder et spørgsmaal, der fænger. Bjerre kommer op fra stolen og i sving over gulvet, frem og tilbage mellem dør og vindue, mens han gir sætninger fynd og tramper kendsgærninger fast.

Det er den gamle frihedsmand, der er tirret vaagen. Vikingen fra vælgermøder og folketingsaal – han, der aldrig lod sig dølge ned eller blev svar skyldig. –

Det er genlyd af kampaarene, modstand, lumpenhed og luskeri, alt det der den gang stod imod. – Gulvfjælene knager under hans iltre traad. Resten af hans engang svære haarmanke stritter, og ordene klemmes sammen og faar stød under vejrets pres. –

Jo vist fik de deres bekomst! – Det manglede bare!

Saa stilner opgøret. – Bjerre finder igen sit sæde og bliver mere stilfærdigt inderligt i mælet, mens han glider over i fortællen. Det er slægten og barndommen, han gør rede for.

»... Ja, jeg er født i 1855. Min fødegaard hed »Kokholm« og laa i Tørring sogn ved Lemvig.

Min farfar var gaardejer i Lergrav i Favsing. Han stammede fra Bjerre i Sir. Ham blev jeg kaldt op efter og kom til at hedde: Peder Jacobsen Kokholm Bjerre. – Nej, hvem aner, at jeg slæber rundt med saadan en rinkning navne!

I over 300 aar har far og søn skiftevis heddet Jacob og Peder. Det gir saadan en egen Fasthed i slægten.

Det er fra min mors slægt, jeg har arvet mit stridige sind. – Ja, vist, mit vikingesind, som nogle har kaldt det.

Min far var saa blid og hjælpsom. Fattige folk, der drog om i sognene og tiggede, fik altid husly i mit hjem. Det skete, naar de tog afsked, at de sae til mig: »gud velsigne Dig min dreng!«

De velsignelser husker jeg bedre end dem, jeg fik i kirken!

Ja, jeg havde et godt hjem, det var baade virksomt og vaagent. I vororstue holdtes møder og foredrag.

Jeg husker et lille træk fra min drengetid. Vor karl derhjemme skulle trække til Holstebro marked med kreaturer.

Men ved Rom kirke tog han fejl af vejen og kom ind paa heden og trak vild. Omsider kommer han da til en enlig gaard og spørger om lov til at blive der om natten.

Nej, de havde ikke plads.

Ja, men han var trukket vild og kunne ikke finde vej nu ved nattetid. –

»Hvis karl er du?«

»Jeg tjener hos Jacob Bjerre.«

»Naa, gør du det, ja, saa ka du godt blive her i nat.«

Da karlen siden fortalte sin oplevelse, føjede han til: »Det var endda godt, jeg tjente saadan en husbond!«

Det træk kan gøre mig stolt endnu den dag i dag.

Jo, far var baade afholdt og dygtig. Han var ogsaa i sogneraadet, og han var aldrig ræd for at sige sin mening. Engang var han og præsten ikke enige i en sag, saa siger præstekonen:

»De maa da kunne forstaa, min gode Jacob Bjerre, at min mand er klogere end Dem, for han har da studeret!«

»Naa, det gaar det nu ikke altid efter,« siger far, »for saa vidt jeg ved, har præstekonen ikke studeret, og endda snakker hun med!« –

Engang i min drengetid strandede den store, russiske damper »Aleksander Newski« Nord for Harboøre. Der var 1600 mennesker ombord, og der druknede en masse.

Det var en stor hændelse, der greb sindene stærkt. Og det var længe efter noget af et tidsmærke, vi regnede efter.

Det var i Peder Kristians strandlen, den stranding skete. Aaret efter var der tre jægere paa jagt ude i klitterne. Saa bliver det et forrygende vejr med storm og regn, og de her tre jægere søger ly i strandfogedgaarden hos Per Kristians kone, Dorthe.

Vejret bliver værre og værre. Ud paa aftenen, mens de sidder og spiller kort for at faa tiden til at gaa, kommer en karl farende ind i stuen:

»Æ hav er gan ind! Vi drowner!«

Da var havet brudt gennem klitterne og stod højt til alle

sider. Hele gaarden skyllede væk den nat saa nær som stuehuset. Det var af bindingsværk, og stolperne, der var af solidt strandingstømmer, blev staaende. De tre jægere og gaardens folk sad oppe paa loftet hele natten, inden de blev reddet.

Men der ude, hvor Per Kristians gaard laa, er der nu aabent hav. Og der ude, hvor i dag fiskekutterne gaar, har jeg passet faar i min drengetid!

Jo, jeg har set og oplevet, hvordan havet æder stykke efter stykke af landet. Derfor var kystsikringen ogsaa noget af det første, jeg tog fat paa, da jeg blev rigsdagsmand...«

Bjerre maa igen op af stolen og nogle slag frem og tilbage over gulvet. – »Aleksander Newski« og Per Kristians gaard er stærke minder. Og modstanden mod kystsikringen har endnu en besk smag. –

»...Se, en stor fløj inden for venstre var imod at sikre Vestkysten, og det gjorde jo arbejdet vanskeligt for mig. – De folk mente, det var dumt at smide penge i havet.

Men hvad kendte de til Vesterhavet, og hvordan det aad af landet. Men det kendte jeg til gavns. Og derfor satte jeg alt ind, hvad jeg evnede, for at faa kystsikringen sat i gang. – Og jeg fik det! –

– Politik? – Jo, det har jeg interesseret mig for, lige siden jeg var dreng. Se, den gang da var der ogsaa ide og linje i politik, saa det kunne fænge hos ungdommen. Det var ikke som nu bare ene stemmekøb med understøttelser, svinekort og partifiduser. – Naa –«

Bjerre gaar igen for anker i sin skrivebordsstol, mens han kortelig melder om ungdomstiden.

»...Ja jeg blev uddannet til landbruget. Nogle aar var jeg forvalter hos Lawaetz paa Kalundborg Ladegaard. Det var en plads, man kunne lære noget af, for Lawaetz var baade dygtig og dygtig skrap.

17 aar efter mødtes vi igen ved det store slagterimøde i Odense. Men da var det mig, der havde overtaget.

Fra 1883 til 85 var jeg forvalter paa Bidstrup. Og 1885

blev jeg bestyrer paa »Højstrup« ved Hadsten. Den gaard købte jeg siden. –

– Andelssagen –? Ja, ja, gi tid, nu kommer det, men vi skal ha det fra en side for at forstaa gangen i udviklingen. –

Her paa »Højstrup« begyndte jeg at arbejde med offentlige sager. Jeg fik til sogneraadet valgt frisindede, grundtvigske folk, fik oprettet gymnastik- og skytteforening. – Ja, og forsamlingshus. Det var det tredje i hele Randers Amt.

Jeg syslede med udførsel af havesager, kom ind i »Toldreformforeningen« og blev formand for »Demokratisk Forening«. – Det var altsaa den tids frisindede foreninger, forløbere for det nybrud, der siden kom.

Saa begyndte vi at drøfte andelssag. Og da først Andels Svineslagteriet kom i Horsens, var jeg klar over, at det var den vej, vi skulle frem.

Inden for »Randers Amts Landhusholdningsselskab« blev nedsat et udvalg paa 9 medlemmer til at arbejde for oprettelsen af et Andels Svine-Slagteri her i Randers. De sammenkaldte til stort møde i Haandværkerforeningen. P. Bojsen fra Gedved talte. Han sae bl. a. i sin tale:

»... Inden to aar ligger der et Andels Svine-Slagteri nede ved Randers Banegaard!«

Men saadan gik det nu ikke.

Der blev udsendt opfordring til at tegne sig for et slagteri med mindst 30.000 svin om aaret.

Jeg fik nu opfordring til at gaa med i udvalget, for som formanden N. Poulsen, Risagergaard, sae: »Du staar ellers saa sært og flyver uden for det hele!«

Jeg kom saa ud at holde møder i oplandet. Kammerjunker Neergaard og jeg var saaledes i Grenaa at tale for slagteriet.

Neergaard og flere med ham vilde, at andelshaverne skulle ha stemmeret efter antal køer. Det gik jeg selvfølgelig imod. – Andels skulle være demokratisk folkestyre og ikke privilegeret valgret. Den sag voldte os en del kvaler og satte splid inden for udvalget.

Og nu begyndte modstanderne af slagteriet at røre paa sig.

Ankerstjerne, der ejede Privatslagteriet, var en mægtig mand, og han havde gode forbundsfæller.

Og tegningen af de 30.000 svin gik kun smaat. Vi naaede ikke nær halvparten. –

Hvordan det gik!« – Bjerre snøfter haanligt. – »Jo, det gik saadan, at da den første varme var dunstet af udvalget, blev det lisaa stille opløst, fordi man mente, der var ikke noget at stille op.

Jeg protesterede. Det var jo meningsløst at gi tabt straks, fordi det ikke gik saa glat i førstningen. Nu svævede det hele jo i luften!

Men selv om jeg nu ikke var andet end et opløst udvalgsmedlem, saa tar jeg nu fat. Ene mand bekendtgør jeg i Randersbladene, at jeg holder møde om slagterisagen i Haandværkerforeningens store Sal. Det var Vinteren 1888.

Var det vovespil? – Ja, kanske nok. Men vover man aldrig, vinder man heller aldrig. – Som dreng turde jeg i vintertiden slæde ned ad de højeste og stejleste skrænter, der var. Og jeg kom altid godt fra det.

Jeg vandt ogsaa denne gang!

Jo, den store sal var fyldt! Jeg gjorde rede for, hvad der var naaet, og hvad vi ikke havde naaet:

Vi ka maaske vanskeligt samle 30.000 svin. Men lad os saa ta det mere smaat og nøjes med 12.000. Er slagteriet først i gang, skal andelshaverne og svinene nok komme. –

Det var der stemning for. Der blev nedsat et 9 mands udvalg, og jeg blev formand. Vi satte saa igen agitationen i gang og fik tegningslister ud i sognene.

Og hen paa Sommeren kom listerne ind med over 12.000 svin.

Jeg sammenkalder saa udvalget, og vi skal til at se paa grunde her i Randers.

Men ikke tale om, vi kunne faa lov at anlægge slagteriet inden for Randers bygrænse. – Nej, uha, vi ville jo helt forpeste luften i Randers – endda det gamle slagteri laa der midt i en sump af stank.

Vi maatte over til Strømmen at købe byggegrund. – Ja, og tænke sig: den gang kunne vi ha købt hele det store areal for kun et par tusinde kr. mere! – Nu forledent aar, da havnen blev udvidet, kostede blot et stykke af arealet over en halv million.

Men den gang turde vi skam ikke binde 2000 kr. i grunde og engstrækninger i Strømmen. Vi havde nok at gøre med at klare det nødvendige. Alle banker i Randers sae nej til at laane os. Vi maatte til Landbosparekassen i Horsens for at laane de penge, vi skulle bruge.

Men slagteriet fik vi bygget og i gang. Mine 10 svin var de første, der blev slagtet den 6. December 1890. –

Jeg var nu valgt som folketingsmand for Randers tredje, og rigsdagsarbejdet tog min meste tid, derfor foreslog jeg P. Skaarup til formand for slagteriet.

Da vi godt og vel har faaet slagteriet i gang, kommer stationsforstanderen i Strømmen og fortæller mig i fortrolighed, at det er meningen, Strømmen station skal nedlægges.

Det var et kraftigt modtræk af vore modstandere, for saa kunne vort nye slagteri saamænd lissaa godt ha ligget oppe paa maanen eller i en anden udørken!

Jeg fik fart paa og naaede at faa opretholdelsen af Strømmen station føjet ind som ændringsforslag til tredje behandling af finanslovsforslaget.

»Jeg holder ikke af de ændringsforslag til tredje behandling,« sae Berg.

»Det er lige meget,« sae jeg, »for dette her skal nu med!«

Lüttichau, der var valgt i Randers 1ste (Byen) var jo nødt til at støtte mig i tinget. – Jo, den rævekage fik vi da forpurret!

Da vi saa kom hen mod slutningen af den 7aarige periode, var der fare paa færde for slagteriet, for privatslagteriet arbejdede ihærdigt. Og tiden var vanskelig. – Saa blev jeg igen valgt til formand.

Bøvl og bryderi! – Jo, vist var der nok af den slags! – Saadan fik vi kvaler med agenterne i London.

Vi var flere slagterier, der gik uden om agenterne i London og sendte flæsken direkte til agenterne i Nord-England. Men London agenterne forlangte kommission ogsaa af det flæsk, der gik direkte til Nord-England. Det fandt vi urimeligt og satte haardt imod haardt.

Det vil sige, Skaarup henvendte sig til en smørgrosserer Kraunsøe og fik ham til at sælge flæsken. Det var vel nok at komme fra asken i ilden – for Kraunsøe var Ankerstjernes kompagnon!

»Hvor længe skal den kontrakt vare?« spurgte jeg.

»Aa, skidt, vor levetid ud!« svarede Kraunsøe.

»Naa, ikke længere, ska vi ikke ogsaa ta et lille stykke af evigheden med!« siger jeg, for jeg var godt gal i hovedet.

At slagteriet ikke gik godt i den tid, er vel ikke saa mærkeligt. Men vi slap jo da ud af kontrakten med Kraunsøe og førte vor krig med agenterne igennem.

Men nu kom det farligste anslag mod Andels-Slagterierne. Nu skal De høre –«

– En ung pige kommer ind med middagsmaden. Det dufter forjættende af flæsk og gule ærter. –

»Sæt det – sæt det til side!« – vinker Bjerre af. – »Jeg har ikke tid endnu!«

Han er igen i trav over gulvet. Haaret stritter. Og stemmen runger som paa et godt vælgermøde. –

Det er gnyet fra længst svundne kampdage, der endnu kan gi genlyd i en lille, fredelig stue paa Randers hospital.

»...Jo, ser De: det var i 1890 og 91, der var planer fremme om at faa alle slagterierne, baade andels- og privat-slagterierne, sluttet sammen i et stort aktieselskab.

Det var særlig en bestemt fløj inden for industrien med selve Tietgen og Tuborgmanden Philip W. Heymann i spidsen. De blev støttet af en del godsejere og pengemænd.

Det saa en overgang ret farligt ud for andels-slagterierne. De var jo saa ny, og selv mange andelsfolk var ikke uvillige til at gaa med ind i et saadant stort aktieselskab. –

Naa, det blev da heldigvis forpurret den gang.

Men saa i 1897 dukker denne samlingstanke op igen. Nu er Philip W. Heymann død, men hans søn, grosserer Aage Heymann, er lige saa dygtig, og han virker i det stille med sin fars gamle plan. Efterhaanden faar han tilslutning fra forskellige industrifolk og større godsejere, bl. a. Agrarforeningens Formand, Kammerherre Barner. De vejrede jo forretning her. Og deres juridiske konsulent var Højesterets-sagfører F. Salomon.

Der blev sammenkaldt til et stort møde i Odense den 22. Oktober 1897. Og her var det saa meningen, andels-slagterierne og privatslagterierne skulle sluttes sammen til eet stort aktieselskab, saaledes som det før var forsøgt.

Jeg var klar over, at her var fare paa færde, for Bojsen var veg overfor sagen. Og flere andre andelsfolk var ikke uvillige til at gaa med.

Vist skulle vi ha en sammenslutning, men det skulle være mellem andels-slagterierne selv og ikke under formynder-skab af industribaroner.

Og saa brugte jeg taktik. Det er den eneste gang, jeg har gjort det.

Jeg rejste op til Hjørring. For jeg var klar over, at Mads Nielsen i Hjørring og saa formanden, Sørensen Saksager, skulle jeg først ha vundet for min plan.

Da jeg var enig med Hjørring folkene, rejste jeg til Aalborg og vinder ogsaa her flertallet. Nu var vi altsaa tre slagterier for andels sammenslutningen imod aktieselskabet.

Vi tre slagterier indbyder saa de andre andels-slagterier til et møde paa jernbanehotellet i Aarhus den 8. Juli 1897.

Jeg forelagde sagen: Vi maa slutte os sammen inden for andels-slagterierne, saa er vi en magt og kan løse mange af de opgaver, det enkelte slagteri ikke magter. –

Vi blev da ogsaa enige, selv om det kneb. Udkast til love fik vi ogsaa lavet, og der blev valgt et foreløbigt forretningsudvalg med mig som formand.

Og til slut vedtog vi at indbyde alle landets andels-slagterier til et møde i Odense den 20 oktober. – Det vil sige:

2 dage før aktieselskabsfolkene havde fastsat til deres møde.

Odensemødet fik en vældig tilslutning. Jeg aabnede mødet og sae straks: »Her skal ingen overraskelser være. Vi gaar frem efter god parlamentarisk skik med 1ste og 2den behandling af sagerne og drøfter dem igennem sagligt og fordomsfrit. Bliver vi ikke færdig i dag, fortsætter vi i morgen.«

Mine værste modstandere var Lawaetz, Kalundborg, og Roslev, Roskilde.

Men overfor modstanderne fremhævede jeg, at blot vi staar sammen inden for andels-slagterierne, da er vi en magt, og endda kan vi beholde selvstyre inden for vore egne sager.

Aktieformen vil uden tvivl blive en god forretning for aktiejerne. Men I kan være forvisset om, at aktierne snart vil forsvinde fra bøndernes lommer og over i kapitalisternes. – Og hvem tror I saa, styrer vore sager..!«

Bjerre taler ikke længere til en enlig gæst, men til en stor forsamling, hvor en afgørende beslutning skal tages.

»... Anden dagen havde vi det gennemdrøftet, lovene vedtaget, og bestyrelsen valgt. – Den Dag stiftedes altsaa sammenslutningen »De samvirkende danske Andels Svineslagterier«. Jeg blev den første formand.

Tredje dagen kom højesteretssagfører F. Salomon og satte sig op i min stol paa tribunen. Nu skulle industrifolkene og godsejerne til at lave aktieselskab af andels slagterierne.

Men slaget var uhjælpeligt tabt for dem. –

Spænding! – Ja, gu er der spænding ved at leve og virke, det har der alle dage været. Tog man spændingen ud af tilværelsen, blev vi vist nogle sølle Per Totter til hobe!

Jydsk Andels –? Jo, den har jeg ogsaa paa min samvittighed.

Det var ligeledes der omkring 1897, jeg kom til at sysle med den tanke, at hvis vi bønder satte vor købekraft ind for en vis aarrække, f. eks. 7 aar, da kunne vi derved blive en økonomisk magt, der kunne blive afgørende inden for korn- og foderstofhandelen.

Og saa fik vi »Jydsk Andels Foderstofforening« stiftet. Jo, det er vel nok et par knægte, man ka være bekendt at være far til: R. A. S. og J. A. F. – Hvad mener De...«

– De gule ærter er dampet af og omtrent kolde. – Bjerre ænser det ikke. Han er midt oppe i den valgkamp, han nys gennemførte som landets ældste folketingskandidat. Ikke andre end oberst N. P. Jensen har hidtil gjort det kunststykke (1913) at lade sig opstille til folketinget i en alder af 83 aar.

»...Jo, naar friheden er i fare, maa alle mand af hus og værge for vor ret!«

Gæsten ved, at det tog, han rettelig burde ha rejst med, forlængst er gaaet. – Nu er det snart togtid igen.

»...Ja, ja, vi, der har været med i eet og andet, vi er vel ogsaa nærmest til at fortælle Jer, I unge, lidt om alt dette, I ikke kender eller husker...«

– Nu er ærterne helt kolde, og gæsten skal til at bryde op.

Bjerre er gaaet i staa foran vinduet, hvor en blank foraarssol tegner skarpe skygger i karmen. –

»...Der er somme folk, der siger, at jeg har levet stærkt i min tid. – Men jeg har vel levet, som mit sind var til.

Hvad kan jeg gøre for, at jeg fik ild og krudt i blodet, hvor andre kun har vand! – Jeg har altid syntes, det er herligt at leve, naar der er noget at slaas for!

Ja, kald det saa bare vikingesind. –

De var nu slet ikke at foragte, de gamle. Jeg har ikke noget imod at vedstaa mit slægtskab til dem...!«

Paa togt sammen med Knud Thomsen

To mænd i bil paa togt gennem et lille stykke af Danmark ved senhøstide.

Mændene er vaagne og agtsomme og tar kending af det skiftende land.

Og landet er bølget og grønt med gule og sorte tavl af stubjord. Langs vejene skifter det med bondehjem og smaa-byer, brogede køer paa græs og plovspænd over stubmar-

kerne. Stærke blomsterfarver bag alle havehegn. – Flyvende sommer blank som spundet solskin over alle marker. Og hvor landet viger ud mod en dunkel himmelrand, en blaalig sløret dis over fjærne skovhøjder.

– Et frodigt mættet høstland med hæs ved gaardene og de sidste kornhobes paraderækker langs agrene. –

Den ene af mændene er med som gæst for at se og lytte.

Den anden er Knud Thomsen fra Sølund, en af de jydsk bønders førstemand, formand for R. A. S., formand for Andels-Slagteriernes Arbejdsgiverforening – tidligere ogsaa næstformand for Fællesbestyrelsen og medlem af Landbrugsraadets Præsidium – og indvalgt i adskillige andre ansvarsfulde poster som talsmand for sine standsfæller.

– En dygtig og saglig forhandler, siger de, der har været med, hvor store sager er drøftet, og modstridende synspunkter gjort gældende forud for en vigtig afgørelse.

Og – føjes der gærne til – saa er der jo ingen, der kan fortælle en historie som Knud Thomsen.

– Et møde i Arbejdsgiverforeningen foran en truende konflikt med standsning af slagterierne. Dørene til forhandlingsalen er tæt lukkede. Ikke en antydning siver ud. Luften er ladet med spænding ude i forhal og gange, hvor journalisterne snuser rundt som Støvere foran et Rævebo.

Saa gaar døren, og Knud Thomsen kommer ud derinde fra. Han er straks omringet af notesblokke og dirrende penne. – Smilende ryster han paa hovedet.

»Nej, selvfølgelig,« siger journalisterne. »Vi faar intet at vide, det ved vi nok, men saa ka De da fortælle os en historie!«

Og de faar historien.

Med rolig afvejet stemmeføring lægges handlingen tilrette. Og den sidste samlende slutpointe afleveres med samme ro og alvor som et vægtigt indlæg i en vigtig forhandling.

Saa glimter det i Knud Thomsens øjenkroge. Han drejer omkring og gaar igen ind til den afgørende forhandling, mens journalisterne hoster færdig efter latteren. –

Og det er en kendt sag, at efter et bestyrelsesmøde i R. A. S. er en af Thomsens historier til slut endnu bedre end en likør til kaffen – og saa er den endda billigere! –

– Sølunds høje træer svinder nede i lavningen. Og vejen fører op over det højdedrag, der trækkes langs Sydsiden af Randers Fjord.

Der ude sænker landet sig i lave bølger og blødt svungne fald ned mod de brede, grønne engdrag, hvor aa og fjord mødes. Et glimt hist og her i det grønne, det er alt, hvad der røber aaens vej gennem engen.

Der ude i den grønne eng glider en damper hen gennem græsset. Set her fra syner det, som kører den hen over engen midt mellem høstakke og brogede køer – ind for at møde de 13 landeveje.

Og samme kaas holder de to mænd i bilen.

Marker og bondehjem og smaabyer dukker frem og glider forbi: Essenbæk – Assentoft – Romalt. – Forude dukker byen frem med røgvimpler vajende fra de høje skorstene. – Husene i Kristrup hegner vejen og fører dem over i Strømmen.

Saa hviner bremserne. Jernbanebommene glider raslende ned midt i den hastende færdsel.

De holder lige foran R. A. S.s administrationsbygning og kigger ind paa pladsen foran slagteriets facade.

»Er det ikke en pæn bygning?«

Thomsen gir et lille hovedvrid til siden. Det kan omfatte hele det store anlæg derinde:

»Nu bliver der anlagt en hel ny vej bag om slagteriet for at aflaste hovedvejen her. Og vi maa i dyre domme købe en smule grund for ikke at blive klemmt inde. – Tænke sig – den gang de byggede slagteriet, kunne de ha købt hele arealet her fra og ned til aaen for et par tusinde. Nu er de grunde vel flere millioner værd!.«

»Ja, men hvem kunne for 50 aar siden forudse den udvikling, der er sket i disse aar?«

»Nej, saa skulle man da ha lisaa megen omtanke som Jens Smeds Høns –«

»Saa-aa?»

»Jo, for de gik ud og satte sig i en kasse ude paa heden aftenen før, Jenses hus brændte –!«

Saa rasler bommene, og færdselen glider.

Sønderbro dunder under de mange vejjes færdsel. I farten tælles damperne i havnen: tre – fire – eller måske fem. – Der er kajplads nok for flere endnu.

Smaat med plads er det derimod ind gennem de krogede Randers gader. Der er flere huse end raadhuset, der kunne trænge til at sættes paa ruller og køres paa plads.

Nyt og gammelt mødes her i en morsom blanding. Moderne funkis med beton og glas ved siden af gammelt bindingsværk med bulede vægge og tjærede egestolper.

Rutebilstationen, som alle byraader gæster, inden de selv anlægger rutebilstation i deres egen by.

Og der midt for Storegade raadmand Jens Jensens smukke bindingsværksgaard – Niels Ebbesøns gaard kaldet. – I øverste stokværk staar altid en vinduesluge paa vid gab.

Jo, der inde bagved var det, Niels Ebbesøn slog den kulde Greve ihjæl. Derfor kan lugen aldrig holdes lukket. –

»Hvornaar mon det hus er bygget?»

»Aa, et par hundrede aar efter, at Grev Gert var slaet ihjæl. Men derfor ka han da godt gaa igen og lukke luger op...«

– Lidt efter staar de oppe paa en af bakkerne i Vestre anlæg og ser ud over by og aadal.

Der er barnelatter og -leg her paa de brede græsskraaninger. Udsigt fra bakkerne og læ og lunhed i lavningerne. – Det er en folkepark, alle byer har grund til at misunde Randers.

Og i Doktorparken er skygge og svalhed og lyd af rislende vand.

»...Se, det betyder noget for en by, naar de ledende mænd har fremsyn, har tro paa fremgang og tro til fremtiden...«

»Burde folk i ledende stillinger ikke altid være optimister?»

»Saa blev der mere fremgang og mere humør over tilværelsen, det er sikkert nok. – Ved De forresten, hvad forskel der er paa en optimist og en pessimist?

Jo, ser De, der staar paa bordet en halvfylt flaske. Naar pessimisten ser den, siger han med mundvigene hængende som grenene paa en grædepil:

»Naa, der staar en flaske, men den er allerede halvtømt!«

Naar optimisten ser den samme flaske, siger han:

»Nej se, der staar en flaske, og den er endda halvfylt!«

Jeg husker een af naboerne derhjemme, han havde ikke anlæg hverken for optimisme eller altfor stærke agrariske fremskridt. Han sae:

»Ja se, at rug ka blive til hejre, det ved a, for det har a set, og det har a set manne gange. Men om hejre ogsaa ka blive til rug igen, det er a nu ett saa sikker paa?«

– Lidt borte fra vejen ligger en stor gaard med mange og høje træer.

»Det er »Hovmark«, siger Thomsen. »Der boede vi i 9 gode aar. Det er den bedste gaard, jeg har haft.«

»Det er mærkeligt, Knud Thomsen, at De ikke er bleven politiker ligesom Deres far?«

»Politik som saadan har altid interesseret mig, det vil sige: kun til hjemmebrug. Jeg har heller aldrig søgt offentlige tillidsposter. I de 9 aar, jeg boede paa »Hovmark«, var jeg optaget af mit landbrug.

Siden købte jeg Langaasøgaard i Langaa. Her gled jeg ind i bestyrelsen for andelsmejeriet og valgtes til formand. Kort efter blev jeg ogsaa formand i den stedlige landboforening. Saa var jeg i gang. Og før jeg saa mig for, var jeg saa optaget af den slags hverv, saa der ikke var dage nok i ugen!

Da jeg rejste fra Langaa og købte Sølund, slap jeg ud af de fleste offentlige hverv saa nær som formandsposten for R. A. S. Og efterhaanden førte denne stilling ogsaa mere med sig, indtil det paany tog al min tid...«

»De har som formand for R. A. S. og som næstformand for fællesbestyrelsen staaet i ledelsen gennem en af de haar-

deste krisetider, danske bønder har været ude for. Hvilken af de mange vanskeligheder anser De for den værste at komme over?»

»Den vanskeligste opgave, slagterierne har været stillet overfor, det er efter min mening den nedskæring af svineproduktionen, der i slutningen af 1932 blev nødvendig herhjemme paa grund af flæskekvoteaens indførelse til England.

Og naar dette tilbagesog kunne gennemføres i saa god orden, som er sket, da var det kun muligt, fordi de danske slagterier raader over en saa stærk og fast opbygget organisation, som ingen andre bønder i verden har magen til.

Kritik –! Ja, selvfølgelig har der været rigeligt med kritik. Den vare mangler vi sjælden! – Vilde det ikke ogsaa være utænkeligt, at dansk landbrug kunne foretage en udligning af en produktion til en værdi af mere end en halv milliard kr. aarlig og foretage denne deling saaledes, at alle var tilfreds, og ingen følte sig forfordelt –?

Nu gennemføres saa denne svineregulering paa 7de aar. Og selvfølgelig bliver den vurderet forskellig af folk udenfor og indenfor landbruget. – Og den landmand, som ud fra een eller anden ny vedtagelse faar en kraftig nedskæring i sin svineproduktion – ja, han vil naturligvis opfatte det som en uretfærdighed. – Er det saa sært? kan man forlange, at manden i et saadant tilfælde skal ha overblik over alle de mange faktorer baade i udland og indland, der virker sammen, saa han maa skæres ned. –

Nej, selvfølgelig er netop han offer for et uretfærdigt system. – Og saa skælder han ud o. s. v. – Jeg fortænker ham ikke deri!

Fejlgreb! – Selvfølgelig er der gjort fejlgreb, hvor finder man en saa fuldkommen institution, at den kan regulere uden gnidning eller smaafejl.

Men dette tilbagesog, der uden de danske bønders faste andelsorganisationer og deres disciplin let kunne ha ført til fuldkomment sammenbrud, har nu udviklet sig til en økonomisk fordel for de danske bønder.

Jo, det er da indlysende, at det er mere fordelagtigt at levere færre svin og endda faa flere penge hjem...«

– Grønne, groende marker og gode gaarde med fyldte lader glider forbi. Det flimrer af bindingsværkstavl mellem grønne træer og glimter i solen af tegl og røde mure: Gammelt og nyt i et frodigt sammenspil.

»...En gammel typisk Randersejns gaard? – Ja, af dem ka vi finde mange endnu. – Lad os se paa en med det samme – Peder Madsens i Bjergby f. eks. Der kører vi hen...«

Lav og sammenlukket favner gaardens fire længer om gaardspladsens knudrede stenbro.

Midt paa sin gaardsplads staar Peder Madsen bred og selvsikker, og han staar der med god ret. Siden 1783 har søn afløst far i denne gaard.

Hvor gammelt det smukke bindingsværks-stuehus er, ved ingen. Kanske er det endnu ældre end slægten i gaarden?

»Det var en af de gamle gaarde. Lad os saa med det samme se een af de nye. – Vi kører hen til formanden for Jydsk Andelsfoderstofforening, P. S. Pedersen i Nr. Borup. Han har bygget sig en baade smuk og moderne gaard...«

Smuk er den og moderne med, bygget op efter en brand i 1928. Al nutids krav til lys og plads og tekniske hjælpemidler er her sket fyldest. –

Men gaardspladsen er lukket af de fire længer. Og porten er midt i ladelængen lige over for stuehuset ligesom i egnens gamle gaarde. – Gammel byggeskik udviklet og videreført. –

Under ejerens førerskab er de en tur gaard og have rundt: Gennem stalde og svinehuse med fine, velplejede dyr, ud gennem haven, hvor rødkindede æbler lyser op fra plænerne.

De slutter rundturen ved et kaffebord inde i een af de store stuer.

P. S. Pedersen, der nylig er indvalgt i Landbrugsraadets Præsidium, er lige vendt hjem fra et møde i Præsidiet og skal afsted i morgen igen. – Krigstidens spænding og valutaens usikkerhed stiller vidtgaende krav til dansk landbrugs

ledere, baade til deres arbejdsevne, forhandlingsevne – ja, og offervilje. –

»Ja, nu ka Du prøve, hvad det gir,« siger Knud Thomsen.
»Jeg har prøvet det. Nu vil jeg til at gaa paa jagt i stedet for. Det er mere morsomt og knapt saa opslidende.« –

»Hvordan faar man en saa smuk, velplejet mønstergaard som denne?« spørger gæsten.

»Ja, hvordan! – Nogle arver, andre køber, og andre igen arbejder sig til deres gaard.« –

»Hvordan arbejder man sig frem til en mønstergaard –?«
P. S. Pedersen smager lidt paa spørgsmaalet, saaledes som han altid overvejer, før han taler.

»Naa-aa, saadan et almengyldigt arbejdsskema for vorde landmænd har jeg ikke i sinde at gi. – Mønsterbrug er nu saa stærkt et ord, det vil jeg helt se bort fra.

Men jeg tør sige, at den landmand, der vil arbejde paa længere sigt – og det er enhver rigtig landmand nødt til –, han maa drive paa alle kiler. Ikke blot kaste sig over en enkelt gren inden for bedriften og ensidigt dyrke den, for det vil før eller siden gi bagslag...«

»Hvad er bedst: at købe eller selv avle?«

»Man skal først og fremmest avle mest muligt. – Nej, ikke spare der, hvor man skal ha sine indtægter.«

»Og det vil sige?«

»At en bonde mere end andre, er nødt til at tænke paa det produktive i stedet for det uproduktive.«

»Og hvad forstaar De saa ved uproduktiv?«

»Det skal jeg sige Dem: Man skal ikke købe fjedervogn, inden man har raad dertil, og ikke købe bil, inden man har endog meget godt raad. Og i sin bedrift skal man først tænke paa sin mark og sin besætning, saa udhusene og sidst stuehuset. – Et stort, pænt stuehus er uproduktivt og dyrt at holde...«

»Og den bedste støtte for en landmand i hans arbejde?«

»En dygtig kone, det er det første! Og det andet, det er andelssagen i dens mange forskellige former. Særlig for det

mindre og middelstore landbrug har andelsvirksomhederne været en hjælp og fremdrift, ingen kan vurdere højt nok...«

Det er een af dansk landbrugs førstemænd, der her taler, og taler med vægt – Medlem af Landbrugsraadets Præsidium, formand for »Jydsk Andels«, formand gennem 25 aar for Raastedbro Andelsmejeri, og een af de mest virksomme mænd i arbejdet for andelsbanken.

Paa denne baggrund faar den smukke, nybyggede, moderne bondegaard ligesom øget interesse for os, og vi skønner stærkere dens sammenhæng med alle de andre smaa og store, nye og gamle bondehjem omkring i sognene. –

»Men saa et husmandssted? – For selv om Randersegnen nordenfjords hører til landets bedste bondejord, saa er det vel ikke bare ene gaardmænd og storbønder, der her bor. – Her er vel ogsaa husmandssteder?«

»Vist er der saa. Vi har baade herremænd og husmænd. Nu tar vi et husmandssted. Der ligger endda en hel række lige her i nærheden. – Lad os hilse paa Ejnar Pedersen. Han er medlem af bestyrelsen for R. A. S.

Ejnar Pedersen er i gang med at tærsk af sin nye høst. Ene mand. Det kan han og endda faa noget lavet, for han har halmblæser til at flytte halmen.

»Man er jo nødt til at ta maskinkraft til hjælp mest muligt, for der er jo ingen medhjælp at faa. – Men blot man selv er i sving hele tiden, saa gaar det...«

– Her laa altsaa en større gaard, Møllegaard hed den. Den brændte i 1923. Saa blev der udstykket 6 husmandsbrug af dens jord.

»...Ja, og paa det samme stykke jord, hvor der før levede 12 mennesker, der er nu 72, som faar føden, foruden de haandværkere, handlende og andre, der tjener en skilling her ved os...«

– Og vejen ruller sit graa kilometerbaand op forude, og motoren maaler det efter med sin iltre kattespiden.

Ny marker og ny hjem skifter. Og nye udsyn tændes fra bakkeaaasene.

Hist ude stanger et taarnspir op over kuplede trækroner. Og der henne glimter en takket gavl mellem grønt løv.

Egnen her og da især det frodige, skønne Djurs er de gamle herregaardes land.

De vidste nok, hvad de gjorde, de gamle adelsslægter, da de i sin tid tog jord og satte bo netop her:

God bondejord, engdrag og skove, vide, fligede kyster, alt det, der gør et land fagert at skue og attraaværdigt at eje.

Aarhundreders historie og gammel fornem kultur er her midtsamlet i disse mange herregaarde.

Der ligger Trudsholm, fast og massiv med 600 aars historie og 300 aars mure. Der er Katholm, Clausholm, Løvenholm, Gl. Estrup, Ruggaard, Stenalt. Og der er mange flere.

Og der ligger Rosenkrantzernes gamle borg: Rosenholm, en af de skønneste og fornemste renæssancebygninger her i landet. –

»Hov, lad os ikke glemme Estruplund, den er meget vigtig.«

»Saa-aa, ja, vist er det en smuk gaard, og haven der skal være enestaaende. Men hovedbygningen er da helt ny.«

»Nok muligt. Men den gaard leverer alle sine svin til R. A. S. Det er alligevel mere vigtig for os end lidt antik herregaardsstil...!«

– Inde paa marken ved en række brogede køer staar en lille purk med en stor tøjrekølle paa nakken.

»Hver gang jeg ser saadan en bette knægt med en tøjrekølle,« siger Thomsen – »saa kommer jeg altid til at tænke paa den første gang, jeg selv var ude at tjene. Det var hos min moster, og jeg havde tre mil hjem.

Som jeg længtes! – Ude paa marken var en høj, hvor jeg bildte mig ind, jeg kunne se omtrent til Havbro skole. – Ja, højen er der endnu, og kommer jeg der forbi, husker jeg det lyslevende altsammen:

Saa lange som dagene var. – Og som jeg bad til Vorherre, om ikke han ville lade ske et lille mirakel – bare lidt jord-

skælv eller en lille fejl i almanakken, saa det kunne blive efteraar, og jeg kunne faa lov at slippe hjem igen!

Naa, mirakler skete der jo ikke, mere end der plejer. Men det blev da efteraar alligevel.

Saa lykkelig, som jeg var den gang, jeg kunne gi mig paa hjemvejen, det oplever man aldrig mere i sin levetid.

Det er aften med en stjerneprykket høsthimmel, inden de igen naar søndenfjords.

»I morgen vil jeg paa jagt!« siger Knud Thomsen. »Saa kan andre nu rejse til udvalgs- og præsidiemøder. –

Jo, arbejdet inden for andelsorganisationerne kan let ta alle eens tanker og kræfter. Og det gir spænding og større indsigt i mange ting at være optaget af offentlige hverv. –

Men det kan ogsaa være en herlig fornemmelse bare at være en mand, der gaar hjemme paa sin egen jord!...«

NORDENFJORDS OG SØNDENFJORDS

Først gæster vi folk Syd for aaen

»Dem dier omm!« – siger man med slet dulgt misundelse Syd for Randers fjord. Og saa ved alle, hvem der menes.

»Dem dier omm« er Nardboerne, folkene nordenfjords. – De er bovne og hovne! kan der føjes til.

Og Nardboerne kvitterer: »Det Sønderboskidt!« – Saa er hver især sat paa plads.

Det er to vidt forskellige bygder, Nord og Syd for Randers fjord, skilte ved den smalle fjord og de brede engdrag, men i tidligere tid endnu mere skilt ved forskel i væsen og væremaade.

Nord for fjorden ligger der gode sogne med fed bondejord og velhavende landsbyer, gamle selvfølede slægter i solide arvede gaarde. Her er det meste i tilværelsen sluttet, fast og solidt som de firlængede gaarde og de arvede egekister langs væggene i gaardenes storstuer.

Verden er stor – ja vist – men den bedste del ligger dog her nordenfjords! Og det meste af det, der ligger uden for, er Sønderboskidt! –

Anderledes Syd for fjorden, her er det mere op og ned baade med jord og mennesker – Skrænter og slugter, skarpe sandknuder og fede pletter af lerjord, gode gaarde og magre husmandssteder blandet sammen.

Og sognefolkene er lidt af hvert, som det bedst falder sig: Storbønder og husmænd, fiskere, handelsfolk og søfolk. Glipper det ene, er det andet kanske brugeligt, og ellers ka man vel hitte sig et andet steds at være. For se: Verden er, som

man gør den, og det er ikke værd at ta sig verden altfor nær, saa maa vi hellere leve en dags tid længere.

Fremskridt, oplysning og samfærd mellem folk, det er søndenfjords skik.

Men fra gammel tid er baade Sønderboskidt og dem dier omm stævnet til samme by og er mødtes i handel paa Randers marked.

Mødtes de uden samfølen, kunne de ogsaa skilles igen uden nag. Hver især mærkede sig hvert fremmed tonefald i den andens maal.

To bygder, hvor folk kan se hinandens færd tværs over eng og sejlrende, men hvor bofolket har faaet hver sit sind og væsen. –

Og nu vi er paa farten runden om Rajs, vil vi ogsaa hilse paa folk fra baade denne og hin side. Og vi opdager da, at i eet er de i hvert fald ens baade sønden og norden for fjorden: god, gammeldags gæstfrihed.

Langkastrup er en ret god bondeby, selv om den ligger søndenfjords. Gamle gaarde og nye huse er her pakket sammen i en broget blanding.

Byens ældste mand paa byens ældste gaard er Morten Karlsen.

Trods sine 83 aar driver han endnu selv den gaard paa 70 td. ld., hvor han er født og har siddet som mand siden 1884.

Morten Karlsen er ikke vant til at løbe af tjeneste i utide.

Som han har gjort tjeneste i sin gaard, har han holdt ud i de hverv, han fik tildelt. Endnu er han vurderingsmand for Jydsk Kreditforening, som han har været det i 40 aar. I 50 aar var han stævningsmand og i 35 aar formand for kreaturforsikringen.

Den gamle, firlængede bindingsværksgaard og dens ejer er i meget hinanden lig: Lidt ludende og sammenlukket, stærkere, end de ser ud til, med solidt egetømmer i stolperne.

Naar han sidder paa sin plads paa den faste vægbænk for overbordenden derinde i stuen, da ser man tydeligt, at her

er han rodfast og i samhør med det svundne som alt her i den gamle gaard. –

»De var jo med i R. A. S. fra førstningen af, sig os, husker De noget fra den tid?«

»Naa, husker og husker. – Ja, jeg husker da, det var ikke saa let at faa de mange svin tegnet og faa det sat i gang. Det var jo P. Bjerre der fik det til at hænge sammen.

Skaarup var ogsaa dygtig. Han var egentlig lærer, men blev gift og fik en gaard, siden blev han jo direktør for Landbosparekassen.

Saa var der Jens Kr. Rasmussen, Lemmer, og lærer Pedersen her fra Langkastrup, de var ogsaa godt med i arbejdet.

Jeg husker een af de første generalforsamlinger, da valget stod mellem Skaarup og Bjerre, saa staar lærer Pedersen op og siger:

»Jeg foreslaar, at vi i dag stemmer paa Skaarup. Og saa møder vi alle frem og stemmer paa Bjerre til rigsdagsvalget.« – Og saadan blev det. –

Betænkelig ved at gaa med i det ny den gang! – Ja, det var de fleste vist. Var det saa sært heller. Hvem kunne vel overse en saadan historie.

Der skulle i den tid baade mod og en god tro til at sætte en saadan virksomhed i gang...«

Kristen Knudsen er en ung mand paa 80, derfor har han travlt. –

Den krogede vej ind gennem landsbyen skal udvides og moderniseres for at gi plads for fremskridt og færdsel. Alt, hvad der staar i vejen for det nye: Havehegn, Hyldebuske og gamle Pæretræer, ryddes brutalt til side.

Kristen Knudsens have har mistet sit hegn og gaber aaben ud mod vejen. Her er nok at ta fat i. –

»Naa, saa ka man bedre se det ny, flotte stuehus, Du har bygget,« trøster Knud Thomsen. »Men sig mig, hvorfor har Du sat den kvist skæv over og ikke midt paa facaden?«

»Midt over – ja, se det kunne jo enhver hitte paa. Alle mennesker ka jo sagtens bygge lisom alle de andre. Det er der ingen kunst ved. Men bygge, saa det bliver særpræget, det ka ikke enhver. – Jeg har bygget det hele og betalt det. – Det ka heller ikke enhver gøre!

Saa dem dier omm –

– saa er det »dem dier omm«, vi vil gæste. Men for at naa hinsides maa vi vejen over Randers, der hvor veje og folk mangesteds fra sætter hverandre stævne.

Og som indgang til Nordenfjords-byerne vil vi gæste Jens Skjødt.

Han er født paa »Skjødtgaard« i Vestrup, overtog ved sit giftermaal 1884 »Vanggaard« i Harritslev. Denne gaard solgte han for at overta sin fødegaard 1902.

Nu har sønnen, Rasmus Skjødt, overtaget den fædrene gaard, og Jens Skjødt og hustru er flyttet ind i et par hyggelige stuer paa Randers hospital.

»...Deres første manddom faldt omtrent sammen med andelssagens frembrud. – Var De med i det ny?«

»Ja, jeg var med fra først af. Straks da andelstanken kom op, stod det klart for mig, at det var vejen frem.«

»De var jo fra første færd med som andelshaver i R. A. S., blev De ikke der valgt ind i bestyrelsen?«

Nu smiler Jens Skjødt, et lille, fint gammelmandssmil. Maaske har der engang ligget ironi i det smil, nu er det slettet af alderens vidende ro.

»Nej, der blev jeg virkelig ikke valgt ind. Jeg var jo konservativ. Og til bestyrelsen for andels slagteriet brugtes kun venstremænd.

I førstningen var der ikke ret mange af de større gaarde med i andelsslagteriet. Godsejerne og de gamle storbønder holdt sig for gode til at mænge sig med andels-bønderne – saa ville de hellere ha lidt mindre for deres grise.

Det mest spændende i min tid? – Det var andelsbevægelse-

sen, for den aabnede en hel mængde ny muligheder for landbruget. Derfor var jeg ogsaa med i alle de ny foreninger, der kom frem.

Konservativ – ja, man kan vel nok være konservativt indstillet politisk uden at være bagstræber paa faglige og økonomiske felter...«

I en række langs Nordsiden af Randers fjord ligger byerne Tjæreby, Vestrup, Albæk og Østrup. Det er Nardboernes byer: Store, solide gaarde lagt side om side langs vejen paa skraaningen ud mod fjordengene. Til den ene side den fede agermuld og til den anden side de brede engdrag.

Her kunne ikke andet end vokse gode gaarde og bovne bønder frem.

Er de ikke alle lige store og lige gode, gaardene i disse byer, de ligner dog alle hinanden. Det er Randersegnens hypigst og helst brugte byggeform: den lukkede, firlængede gaard udformet som storbondegaard.

»Skjødtgaarden« ligger midt i Vestrup by mellem andre firlængede gaarde.

Tre porte fører ind til den store gaardsplads: Een midt gennem ladelængen ud mod vejen, og een ved hver ende af det lange stuehus. I et hjørne af gaardspladsen ligger møddingen, og den er ikke lille. Midt for stuehuset er en springvandskumme. Den smukke fontæne springer fra et naturligt væld i grunden. Og saa stor er gaardspladsen, at mødding og springvand ikke skæmmer hinanden.

Gennem fløjportene mod Øst og Vest er der til hver side udsigt til en lignende gaard. – Jo, det er nordenfjords!

Fra Sydvinduerne og ude fra haven, der stærkt skraaner ned mod engen, er der en pragtfuld udsigt over de brede engdrag og sejløb og langt ind i landet søndenfjords.

Der er en egen dulmende ro over de dybe stuer, hvor de svære, solide møbler staa saa selvfølgelig paa deres plads. Man aner en indre sammenhæng i tiden her. Den tid, der kommer, føles kendt som den, der gik.

Stilfærdigt, men selvfølgeligt færdes den unge gaardejer Rasmus Skjødt her i stuer og stalde.

»Min bedstefar, Søren Skjødt, har bygget stuehuset her i 1868. – Der fortælles, at stamfaderen, der har givet slægten navn, var skytte paa Dronningborg.

Slægtsgaard? – Ja, gaarden her har været i slægtens eje i over 300 aar.«

»Er noget lignende tilfældet med de andre gaarde her i byen og i nabobyerne?«

»Jo, de gamle slægter sidder endnu i de fleste gaarde her, selv om krisetiden har slaaet enkelte ud...« –

Saa forstaar man bedre, hvorfor Nardboerne blev, som de blev.

Den samme slægt i den samme gaard led efter led og hundredaar efter hundredaar, det maatte forme ikke blot stærke og selvfølende bondetyper, men ogsaa virke en sluttethed og overlegen ro i væsen og væremaade, som udefra kun kunne tydes som hovnhed.

Disse gamle bønder paa de arvede gaarde med dagligt udsyn over brede engdrag med høslættens festlige jag eller med store, brogede studeflokke, de var ikke fristede til at gi sig ud paa fart eller jage med nymodens fremskridt.

Skuede de tilbage i tiden over slægtens led eller fremad over dem, der skulle komme, da laa tilværelsen for dem i en fast, ubrydelig sammenhæng, hvor brud eller svigten ikke lod sig tænke. –

Ja, hvordan kunne disse nordenfjords bønder andet end med halvt ynksom ringeagt se paa de farende og virksomme fremskridtsfolk hinsides. – Det Sønderboskidt! –

Gennem et stykke dansk sommerland

Et stykke dansk sommerland et steds mellem Vesterhav og Kattegat. –

Sollyset er gyldent blankt og markerne groende grønne. Der gaar ilinger af lys og skygefald gennem rugmarkerne.

Og de rensede roerækker ligger som grønne silkebaand over sort vadmæl.

Trærnes løv i Dyrby krat og i skovene Syd for Mariager er dunet og friskt. Der er grøde og sommersødme i duft og farver og fuglefløjt.

Den, som drager ind gennem dette frodige, fagre sommerland, oplever nuet saa skønt og fyldigt, som kun den danske skærsommer kan gi det.

Og saa pludselig flyttes den fremmede ind i et stykke Holbergs samtid, naar vejen hopper over i Mariagers knudrede og krogede hovedgade.

Dog, ogsaa her er nutiden rykket ind: den smiler til os fra det store spejl skraat for træskomandens hjørne, for at de bilkørende kan se hinanden og vare sig i tide, der, hvor kun een vogn ad gangen kan slippe igennem.

Hastigt skifter det – Lysfaldet gennem den gamle Klosterkirkes høje ruder over murfladers hvidhed og stræbepillers stigen er et højtidsfyldt stykke gotisk fortid, der udenfor kirken fortønes i solflimmers leg mellem høje trækroner.

Og Holbergs samtid er kun et kort, stenbroknudret glimt, saa glider vejen ud langs en fjord saa blaa næsten som den drøm om Middelhav, man gaar og gemmer i sit sind.

Blaa fjord, grønne skovhøjder, hvide Maagevinger strakt i glideflugt under et blankt sommerhvælv. –

Og landet skifter – skifter ustandseligt for hvert sving eller hver aas, vejen bugter sig over: husmandshjem og gaardmandsbrug, magre sandjorder og fede hvedemarker, lune slugter og vide udsyn. Skove i sus langs vejen eller som mørke taagebræmmer fjærnt ude.

Dyrby dam spejler høje trækroner og gamle bindingsværkslænger. Og Glenstrup sø spejler baade jord og himmel og en flok graabrogede stude, der drikker. –

Det er altsammen nuet – saavel som en duftende bøf i Hvidsten kro !

Men ogsaa fortiden vidner om det, der var:

Kuplede gravhøje langs aasene, og dyssernes graasten som

rygge af sovende fabeldyr op over kløver og sæd. Ude i kærene gamle voldsteder og glemte værn: »Ulvholm« i kærret Nord for Dyrby, »Trevolden« i Halekær, »Dandiget« i Asferg.

Fortid er ogsaa de knudrede granitkvadre i kirkernes mure og de tjærede egestolper i gaardenes bindingsværk.

Inde paa Spentrup kirkegaard holder de farende gæster en kort andagt ved Blichers grav. – Tre vedbendblade fra mesterens grav gemmes som minde og lægges ind i tegnebogen mellem kørekort og checkhefte. –

Søren Hjorth i Raasted

Uden for Raasted brugsforening sidder en mand og venter efter rutebilen, ikke for at køre med, men for at faa den ny avis. Kanske kan der ogsaa være brev fra sønnen, der er direktør paa Andels Svineslagteriet »Midtjylland« i Grindsted.

Manden er Søren Hjorth, tidligere Raasted Vestergaard, nu rentier og husejer i Raasted by.

Vist har han god tid til at ha gæster, saa faar rutebil og avis klare sig selv.

Søren Hjorth har garderhøjde, hans ansigt er kraftigt og stærkt i linjerne. Og hans stemme er vant til at gøre sig gældende i markedslarm og over en bred gaardsplads.

»...Ja, se, jeg er født i Svejstrup. Min far havde en gaard. Han var hesteavlsmænd og holdt hingste. Lars Buus, I ved, havde saaledes en vrinsker opstaldet derhjemme. – Ja, jeg er saa gammel, saa jeg som dreng har kendt Lars Buus.

Svin holdt vi da ogsaa. – Nej, ikke bare ene vrinskere! Far havde mest mod paa at levere disse her fede Hamborg svin til 4-500 pd., men det blev efterhaanden en skidt forretning.

Da jeg i 1886 blev mand paa Raasted Vestergaard, levere jeg mest mine svin til Magnus Kjær i Holstebro. Men det var jo elendige priser, de bød os, helt ned til 14-15 øre

pundet! Og jeg tænkte tit: Gid pokker havde de grise, de er sku ikke værd at spille tid eller grutning paa!

Men saa begyndte man saa smaat at snakke om at oprette et fællesslagteri eller andelsslagteri saadan lisom andelsmejerierne, der var ved at komme i gang.

Saa var vi nogle stykker, som en Lørdag i Randers snakkede sammen om sagen, og det førte til, at Randers Landhusholdningsselskab fik sammenkaldt til et stort møde i Randers med P. Bojsen som taler.

Der blev ogsaa nedsat et udvalg til at arbejde for tilslutning til et andels-slagteri. Men det udvalg kørte snart træt og blev opløst.

Saa tog P. Bjerre sig af sagen, fik et nyt udvalg nedsat og gang i støvlerne. Jeg kom med i det udvalg og gik rundt her i sognet for at tegne svin og andelshavere...«

»Hvad sae folk til de planer?«

»Ja, hvad sae de. – Vi var her i Raasted kun et par yngre mænd, der var med paa det ny. De gamle konservative bønder var rasende over disse her nymodens anstalter. De havde al deres tid solgt deres svin til opkøberne, og det samme kunne vi vel gøre.«

»I tror kanske, I unge knægte, at I skal kommandere vi gamle!«

Jeg sae: »I skal nok blive klogere. Inden 2 aar, saa er I med. Vent nu og se!«

De bandte højt: »I ka tro nej!«

Men skønt nok kom de jo med i andels-slagteriet efterhaanden, da de kunne se, der var fordel derved.«

Sognefoged Jens Velling i Hornbæk

Udenfor er dagen lys som før, men skygefaldet i rugens gyngelig er mørknet en kende og varsler, at dagen skrider. Og der er fyraftenssnak over alle havehegn.

Bugtede veje bundet til landets skiften af bakker og lavninger. – Gennem Bjerregrav by og Over Fussing til Taanum.

Gaardejer Jens Randrup, Taanumgaard, venter. Han ved en mand, der bør gæstes, een af de gamle, der har levet med i sin tid og kan fortælle eet og andet: Sognefoged Jens Velling i Hornbæk.

Saaledes følger det sig da, at farten gennem det lille stykke lyse sommerland mellem Randers og Mariager slutter af i den gamle sognefogedgaard i Hornbæk.

Jens Velling er lige ved de 80, og han har siddet som mand paa sin fødegaard fra 1882 til 1934. Nu drives gaarden ved bestyrer, fordi sønnen, der er dyrlæge i Randers, ikke vil slippe sin slægtsgaard.

I 27 aar var Jens Velling sognefoged. – De 25 aar er der kvitteret for gennem indskriften paa et fint sølvbæger.

Kun en smule tunghørighed minder om de 80 aar. Men øjnene har et muntert og lunt blink, der gir det halve af den historie, han fortæller.

»Hvad var grund til, at De, Jens Velling, som ung mand gik med til det ny andels slagteri i Randers?«

»For bette penge – altfor bette penge for vore grise! Vi vilde gerne prøve, om ikke de kunne blive lidt større. –

Skaarup fra Haslund var her for at holde møde og faa andelshavere tegnet. Det blev et bette møde, vi var kuns 4-5 stykker.

Om slagteriet gik godt –? Ja, for det meste. Men een ka da heller ikke forlange, det skal gaa godt og glat hele tiden. Det skal vi jo selv gøre vort til, naar det er vort eget slagteri.

Vi sætter det da ikke i gang bare for selv at slaa det ned igen, fordi det ikke helt gaar efter vort hoved...« –

»Hvordan gaar det med jagten, Jens Velling, skød Du noget sidste efteraar?«

»Jeg skød kun 5 skud ialt, men jeg fik 3 harer og 1 fasan, saa krudtet var da ikke helt spildt.«

Saa falder snakken paa ræve og rævejagt. Hver især ved noget at fortælle om ræves overmenneskelige snuheit – ja, og jagthundes dito klogskab.

»Saa dan opstaa sagndannelser –«

»Sagndannelser,« siger Kr. Nielsen. »Jo, det kan ske den dag i dag. Nu skal I høre:

Det var under konfliktsituationen 1932, da Regeringen vedtog, der skulle være tvungen voldgift i spørgsmaalet mellem slagterierne og arbejderne. Men før lovforslaget forelagdes, ønskede Regeringen at forhandle med Knud Thomsen som formand for Slagteriernes Arbejdsgiverforening.

Thomsen var netop hjemme til slagteribestyrelsesmøde her i Randers. Han blev under mødet ringet op fra fælleskontoret i København, at en flyvemaskine var paa vej over efter ham.

Hele bestyrelsen fulgte formanden ud paa Eksercerpladsen, hvor maskinen landede.

Thomsen opdager nu, at han har glemt sin overfrakke, og siger til mig: »Aa, hør Nielsen, laan mig Deres overfrakke.«

Et par journalister var ogsaa mødt op paa Eksercerpladsen, de fik fat paa laanet af frakken og skrev om, at nu laante formanden frakke af L. S. Manden Kr. Nielsen. Og der blev lavet mange historier og vittigheder om den sag.

En Dag, jeg gik paa gaden, hørte jeg to mænd snakke om frakken. Den ene siger: »Ham Kristen Nielsen, Dyrbygaard, er vel nok en heldig kantøffel!«

»Saa, hvordan det?«

»Jo, nu forleden blev han repræsentant for Jydsk Landhypotekforening, og nu har han solgt sin overfrakke til Randers Museum for 2000 kr., fordi Knud Thomsen fløj i den til København. Den ska nok ind at hænge ved siden af Lars Buus's Pengekat...«

»Ja, saadan opstaar sagn.«

»Den ka blive god, naar Thomsen fortæller den.«

»Se, Anker Mogensen og jeg« – fortsætter Kristen Nielsen, »har som repræsentanter for R. A. S. lige været en tur i England sammen med en del andre slagterifolk. For at korte tiden paa rejsen blev der udsat en vandrepokal til den, der kunne fortælle de bedste historier. Pokalen var væk tre

gange, men takket være Thomsens gode historier bjærgede vi den dog med til Randers...«

»Ja, en bette historie paa rette sted ka altid komme til nytte,« sander Jens Velling. »Naar man var ude at pante, og folk blev lidt sure, saa kunne en lille krønike hjælpe svært.«

Der er endnu et par ræve og jagthunde, hvis personalia skal gennemdrøftes, inden der hilses farvel.

Er det Ellepiger, som danser? –

Der er karlestemmer og ungpigelatter og -hvin bag havehegnene, hvor syrenerne drysser de sidste blomster.

Luften synger af en dyb, dirrende tone. – En kornet? – Nej, Hornbæk kirkeklokke, der ringer solen ned.

Skumringen slører allerede formerne langt borte, og farverne over byen hist inde viskes ud, i stedet glimter matte lys frem som Sct. Hans-Orm paa en grøftebrink.

Hvorhen? – Vi kører lige et svip til Fladbro kro for at se ellepigerne danse i taagen nede over engen. –

Ja, hvor skulle vel ellepigerne danse om ikke her i engen ved Nørreaa bag den gamle bindingsværks krogaard. –

Hør, hvor gæsterne i krohaven skaaler og ler. Bryder det ikke aftenens stemning?

Slet ikke. Det lyder blot sløret og fjærnt, naar vi gaar gennem skoven ned til engen.

Skygger glider ind under løvet. Kun hvisken og dæmpet latter røber hvor de svandt. –

Vandet klukker og risler under broen. – Stemmer, der kalder. Nynnen, der lokker. – Var det der nede eller inde i skoven et sted? – Der eller her eller intet steds, vi hørte dog, det kaldte.

Fjærn latter og musik og bløde fuglefløjt flyder sammen til en sløret tonedrøm, der gemmer alt det af længsel, attraa og vemod, der en sommernat kan skifte gennem vort sind.

En folkevisestrofe om hr. Bøsmer i elverhjem toner frem i vore tanker:

»Den ellepige bor sig ude i aa...«

»For mig længes i alle mine dage! ..«

Mosekonen brygger langs engen. Taagen ligger som en blank sø mellem skovskrænterne. – Se, den tætnes der ude, den rører sig, drejer sagte i hvirvel som vandet i et aaløb, vifter som lin for en luftning. –

Mærkede Du noget mod din kind? – Et aandepust eller suset fra lydløse, bløde fuglevinger. –

Ellepigerne? –

Er det digt eller virkelighed, her hvor vi staar?

Begge dele. – Det er den lyse nat, som nu gaar ind over et stykke dansk sommerland.

LIDT GAMMELDAGS SMØRSNAK

*En lidt smørret indgang
til en ny form for fællesdrift*

»Ka Du gætte en gaade?«

»Kanske nok det – Lad høre!«

»Styw stor æ staw, bromler som æ hav, ka Du gætte det, vil a gi Dig det rødeste rav.«

»Naada, det er vel en gammel Ford, der er kørt fast i en vejgrøft?«

»Ne-øj, den gaade er alligevel ældre end selv en gammel Ford med messingtud – Det er en kærnestav, naar der kærnes smør.«

»Nej se kuns: En kærnestav – Saa ved Du vel ogsaa, hvad det er, der er fied for inden og mawr for uden?«

»Ja, det er en kærne med smør i – Men sig mig en gang: Naar te æ smør koster en mark for æ pund i Hamborg, hvad ska man saa ha for et læs hø i Tjæreborg?«

»– For et læs hø, naar æ smør koster –?«

»Ja, der ska man selvfølgelig ha et par heste, hvad bruger I ellers, naar I kører hø?«

»Naa –!«

»Men æ smør er det galt med 3 gange om aaret – Jo, om sommeren er det for lindt, om vinteren for haardt. Men det allergaleste er dog, naar der er for lidt!«

»Jeg synes, smørret har den samme skavank aaret rundt – det koster for lidt!«

»Den skavank har det vist altid – for dem, der sælger da!«

»Jo, det er dyrt smørkøb at faa gammelt fedt, som de

sae, de gamle, hvis de slumpede til at blive snydt i en handel.«

»De sae ogsaa: Det er skidt, naar man intet fedt har, saa ka man intet smør sælge! – Og det kommer ikke smør ved, hvad fedt gør! – Men folk ser helst smør i djer egen grød!«

»Ja, og dybt smørhul i æ grød gjør højnakked dreng – Og smør er godt i kaal, men fedt er skidt i varmt øl! – Jo, jeg husker da ogsaa nogle af de gamle talemaader, nu vi er kommen til at snakke smør gammeldags.«

»Jo vist, den slags render jo fra Dig som brej smør. Men hver sin skik, som hun sae konen, hun æltede smør med sin ovnrage i æ mogstøwt« –

»Hun har vist været søster til hende, de sae om: Hun har hendes sager i æ trow og hendes smør i æ tjærkann«.

Det var altsaa dem, der var saadan lidt skidenfærdige, der fik djer skudsmaal paa den maade.

Hvor er det reneste sted i huset hos en proper kone?

»Det er omkring hendes smørkop.«

Et forhold, som ogsaa de gamle jydepottekoner kendte, for de vidste, at kom der urenhed som ukrudtsfrø eller spærgelfrø ind i det ler, de lavede deres jydepotter af, da kunne potterne ødelægges i brændingen, derfor sae de ældre formanende til de unge pottepiger: »Een ska væær lisaa renfærdig ved sit ler som ved sin smørkop!«

Men smør-sejer kunne ogsaa bruges til at snerte andre kvindeegenskaber – »Hun er ett smør til bunds! kunne man saaledes sige om en pige. For det kunne jo ske, at der paa bunden af en gammeldags smørdrittel var noget helt andet end smør – Det samme ka ogsaa hænde med en stads pige, der er at se til som bar smør og fløde – Ak ja! – Og hvad saa med konerne!

»Een ka jo sige lisom gamle Thomas Peeder, naar han smurte tykt paa sin mellemmad: Æ smør har aalder trøt mæ, hwafor sku a saa trøk æ smør!«

»Det var kanske ogsaa ham, der sae: »O spis smørrebør til flæsk, det er ett fraadseri, men det er gue løwmaadd!«

»Ja, godt med smør er ikke at kimse ad. Det var ogsaa noget, de gamle forstod. Som de sae – saan lidt mere fyndigt end snærpet: »Naar baare en har smør nok, saa ka en sawt gyr en lort gue!«

»Jow det sæder: skiden smør er godt i kaal!«

»Du siger noget. Saadan var der et sted ovre paa Fanø, hvor hunden løb til og aad 10 Pd. smør.«

»Det var endda et grimt tab!«

»Det syntes folkene ogsaa, og saa tog de og fik hunden sat i klemme ved en dør, og saa klemte de 12 pd. smør af ham!«

»Føj endda!«

»Ja, men de sae ogsaa, at de sidste 2 pd. duede ikke til andet end at fede kaalsuppe med!«

»Naa –!«

»Ja, saa nøje har de ikke behov at ta det i Gesing, for man siger fra gammel tid, at der sætter de djer smør i hæs!«

»Saa er det knapt saadan der som i Hjerting, for om djer smør sae folk i ældre tid, at det var bedst til at smøre vogne med –«

»Ja, og saa skreg vognnavene endda gudsjammerligt: »De lowter a si-ild – De lowter a si-ild!« –

»Hva-be-hag – er det noget slemt pladder at varte op med? – Ja, det sae hun ogsaa, konen, der kærnedede. Hun kærnedede og kærnedede i tre stive klokketimer, og det blev endda kun til pladder. Det kogte hun saa grød af – og det blev da saa møj nogen gromme grød!

Jo, det skal nok sæde, det er saa rele som heglet smør i en træsko!« –

En gammel færdighed

Hvem mon først hittede paa at lave smør?

Ja, hvilken stenaldermand fandt først paa at fange og tæmme uroksens vildko og bruge dens mælk?

Det er tildragelser saa langt bagude i en fjærn urtid, saa det ikke lader sig efterforske.

Og det samme er vel sket mangfoldige steder uden indbyrdes sammenhæng: Her hjemme, mens Flintflækkefolket dyngede skalhobene sammen – Paa de asiatiske stepper eller i de indiske floddale – Man opdagede, at mælk, der blev skvulpet frem og tilbage, samlede sig til gule fedtklumper, der smagte lifligt og var god til at drøje kosten.

Kanske har man samlet mælken i en sæk af en oksehud for at fragte den med sig fra et sted til et andet. Og den stadige skvulpen i sækken har da afsat smør – Kanske er det sket paa anden vis. Men ret mange aarhundreder har urfolket ikke kunnet omgaaes mælk, uden at de ogsaa paa een eller anden maade har opdaget hemmeligheden ved at fremstille smør.

Maaske har fremgangsmaaden i oldtiden ikke været meget ulig den, som smaakaarsfolk her hjemme brugte i ældre tid. Naar en huskone havde samlet en smule fløde, der var altfor lidt til selv en lille husmandskærne, saa hældte hun fløden i en flaske og lagde flasken i vuggen ved barnet, naar det skulle vugges i søvn.

Naar barnet omsider sov, var fløden i flasken kærnet til smør.

Derfor sae man ogsaa i gammel tid: Det er en sølle kone, der ikke baade kan binde og tvinde, kærne smør og vugge barnet i søvn paa samme tid! –

I oldtidens litteratur lige fra det gamle testamente til de islandske sagaer finder vi da ogsaa smørret omtalt som et kendt og selvfølgeligt næringsmiddel.

Og til det ældste helligtegn, som kendes her i landet, de saakaldte Skaaltegn eller Skaalsten – sten med indbankede runde fordybninger omtrent som huller i en æbleskivepande – til disse helligsten, hvis udspring endnu er en gaade, ved vi, der engang i tiden har været knyttet ofring af smør.

Til hvem saa denne smørofring er tænkt, kan vi kun gætte paa: Solen, Ilden, Alferne, Vætterne? – Ja, hvad ved vi? – Kun grumme lidt, naar vi gør os mest kloge!

Men at smørret i sin tid har været brugt som offergave

indenfor oldtidens kultus, lader os forstaa, at dette nydelses- og næringsmiddel allerede i en uendelig gammel tid er indgaaet som et vigtigt led i folkeernæringen.

Sært er det da at tænke sig, at fremstillingen af dette vigtige fødemiddel næsten under de samme former og fremgangsmaader har holdt sig gennem ukendte aartusinder lige op til vor fars drengetid!

En Kjaenbrygge

Mon ikke de fleste af de ældre kan huske, hvor herligt en »Kjaenbrygge« smagte?

Hvad en kjaenbrygge er for noget? Jo, det er en mellemmad smurt med nyt, usaltet smør, friskt som det lige toges op af kærnen.

Nej, selvfølgelig ikke en maskinkærne paa et mejeri, men en god gammeldags stampekerne ude i et bryggers med aaben skorsten og kampestensgulv – saaledes som kærne og bryggers var forud for centrifuge og mejeridrift.

Var børnene glade for en saadan mellemmad med nykærnet smør, da smagte den sikkert husmøren mangefold bedre. For hende var det ikke blot en lækkerbidsken, men tillige tegnet paa, at et omstændeligt og vanskeligt arbejde var vel overstaaet.

Vanskeligt og brydsomt arbejde, ja, det kunne kærningen være, og endda var det ikke altid, man var saa heldig at faa smør.

Fremgangsmaaden – ja, den kender de fleste. De som ikke selv i deres barndom har set deres mor kærne smør, har sikkert hørt fortælle her om.

Og hylden hen under loftsbjælken med de sorte mælkesætter paa rad er tit nok omtalt som et afskrækkende eksempel paa svineri og alt, hvad vi nu forstaa som det modsatte af properhed og hygiejne.

Her paa bjælkehyliden i opholdsstuen stod mælken og satte fløde, imens den tog til sig af alt, hvad luften her inde bød

paa. Der kunne godt blive noget for enhver smag: Sod og tørverøg, støv og fnug fra kvindernes syssel med rokke og karter, mændenes sure piberøg og dunster fra alkoven.

Naar saa fløden havde sat sig og havde samlet en fyldig »Bouquet« af rummets aroma, blev den taget ned og »flødt« op i flødegryden.

Mon ikke adskillige husker fra deres barndom, hvorledes bedstemor bar sig ad med at »flyde« mælk?

Først lod hun pegefingern glide rundt i mælken langs fadets rand for at løsne fløden. Saa hældede hun mælkefadet passende og blæste med lange sikre pust flødelaget af mælken og ned i flødegryden – slikkede saa fingeren grundigt ren, inden hun gik i gang med næste fad mælk.

Der var gaardkoner, som havde saa megen mælk at flyde, saa folk sae om dem, at de sled deres pegefinger helt spids derved!

– Var der nogen herinde, der sae svineri! – Det maa da vist være en misforstaaelse –

Var bedstemor kanske ikke i sin tid kendt som en dygtig og proper kone i sit hus. Vist var hun saa.

Men se svineri, hygiejne og den slags er altid relative begreber, der kan opfattes fra meget forskellige synspunkter.

Bedstemors »flyden mælk«, som er lært fra mor til datter i flere led, end vi har rede paa, vil i dag en moderne husmor korse sig over som noget værre svineri.

Og saa var bedstemor endda saadan en dygtig og proper kone med orden i sit hus – Ikkesandt – Og ville nogen troværdigt ha fortalt hende, at hendes datterdatter fandt paa at traktere sine gæster med »skurrehatte« (Champignon) som en udsøgt lækkerbidsken – Ja, da ville bedstemor ha faaet brækfornemmelser af afsky over et saa utroligt griseri!

Ja, ikkesandt, man tar let fejl, hvis man vil dømme andre tiders vilkaar og forhold ud fra eget standpunkt og egen forestilling dagen i dag –

Naar saa mælken var »flydt« gennem en uges tid eller mere, og fløden samlet i flødegryden, var der omsider pas-

sende til en kærning. Det var kun paa større gaarde, man kunne kærne hver dag.

Det er et herrensvejr til at kærne smør i, blot vi havde fløde te'tet! – Jo vist, det tog skam tid at faa fløde nok samlet.

Paa mindre ejendomme eller i vintertiden, naar køerne omtrent var golde, kunne det ta baade een og to uger at faa fløde nok samlet.

Selvfølgelig blev da fløden sur og adskilligt andet. Og det var flødegryden ogsaa indrettet efter, den var lavet saadan, at den havde et hul i bunden, som kunne lukkes med en pind til tap. Gennem dette hul kunne vallen tappes fra den sure fløde.

Saa var endelig tiden inde til kærning – hvis da ikke det gik som konen sae: »Det ser skidt ud til smør, æ kat har ædt æ fløød!«

Maaske gik det nogenlunde let at faa smør, og da smagte »æ Kjaenbrygge« herligt. Men nu undres vi jo ikke over, at det med datidens opbevaring af mælk og fløde og de fremgangsmaader, man havde til raadighed, tit kunne knibe at faa fløden til at samle sig til smør.

Ihærdigt kunne husmoren eller pigen staa og hamre med kærnestaven i hidsig takt i timevis, til deres arme snurrede af træthed – og endda kom der ikke smør. Det skete, de maatte gaa i seng og næste morgen ta fat, hvor de slap aftenen før, stadig med lige ringe held.

Ja, hvad andet end forgørelse og hekseri kunne da ha skylden!

Og kunne hekse malke andre folks køer gennem et søm i loftsbjælken hjemme i deres egen stue, saa kunne de vel ogsaa kærne smør i en bæk og stjæle folks smørlykke – Det ene kunne vel være lisaa troligt som det andet!

Hvad andet var der da at gøre end prøve paa, saa godt man kunne, at værne sig og sin smørlykke mod onde øjne og onde skarnsstreger fra ondsindede mennesker, der kunne lidt mere end djer fadervor.

Der var meget at ta i agt og mange midler til værn. Hjælper det ene ikke, kunne det da tænkes, noget andet kunne virke!

Det var saaledes heldigt, kærnestaven var lavet af røn – allerhelst flyverøn – for at hindre heksekunster ved kærnen. Og det var ogsaa gavnligt at ta sand fra en korsvej til at skure kærnen i.

Men ville man rigtigt sikre sin smørlykke mod forgørelse, saa burde man skyde ind i kærnen eller lægge et stykke arvesølv i den. Havde man ikke arvesølv til dette brug, kunne man ogsaa hjælpe sig med en tordensten, en gloende sten eller en gloende hesteko.

Andre prøvede at komme 3 boghvedekorn, 3 rugkærner og 3 hørfrø i kærnen eller sætte den over et kors, hvori var lagt en glød. Eller ogsaa de malkede paa messing eller lagde knappenaale i baasen under kørerne. Sine steder prøvede man ogsaa at sætte kærnen over en tudse eller at sætte et lille stykke kirkebly ind ved kærnejorden.

Kom nogen af folkene hjem, mens man stod og sled med kærnestaven, blev der sagt: Kom Du hen og tag ved, Du er gaaet over æ skel!

Fremmede, som kom ind et sted, hvor der kærnedes, skulle hoppe over dørtræet, for ellers tog de smørlykken med sig. Bedst var det, om de kom hen og tog et tag i kærnestaven for at »ryste smørret af sig«.

Man skulle ogsaa passe paa, at kærnen ikke stod under en bjælke og at fremmede ikke kom til at kikke ned i kærnen, mens arbejdet stod paa.

Den, der kærnede, maatte nødigt synge eller fløjte – for man kan fløjte fanden til sig, men ikke fra sig!

Det var ogsaa gavnligt, om pigen, inden hun tog fat med kærnestaven, fæstede sit forklæde op til venstre side, mens hun sae: »Smør indtil æ knær, mælk indtil æ tær!« –

Ja, der var saavist midler nok at vælge imellem. Og havde man saa prøvet dem alle og endda ikke faaet held til at faa smør, saa var det altsaa aabenbart, at der var trolddoms-

kunster paa spil, stærkere end man selv magtede. Og saa var man nødt til at søge raad hos en klog mand.

Men der var jo ogsaa de, der var vantro baade overfor heksetroen og alle de gode forebyggende midler.

De prøvede saa, om ikke andre fremgangsmaader kunne vise sig mere virksomme. De lod bødkeren lave en ny og bedre kærne, anlagde mælkekælder, hvor mælken kunne staa kølig og fri for støv, hejsede flødespanden ned i brønden, for at fløden kunne holde sig, naar sommervarmen satte ind.

Det hjalp som regel bedre end baade staa over døren og tordensten i kærnen.

Men selv om adskillige gjorde sig al mulig umage med at lave ordentligt smør, kom de til købmanden for at sælge det, maatte de dog nøjes med prisen for bondesmør, og den var kun ringe.

I aarene 1881-82 var den tid, da planerne til Danmarks (og Verdens) første andelsmejeri formedes, laa prisen for 1ste kl. bondesmør omkr. 75 øre pr. pd. mens 2den og 3die kl. ikke kostede nær saa meget.

Samtidig laa prisen for herregaardssmør omkr. 144 øre for 1ste kl., 128 øre for 2den og 116 øre for 3die pr. pd.

1ste kl. bondesmør kostede saaledes ikke nær saa meget som 3die kl. herregaardssmør.

»Hvorfor saa stor prisforskel? spurgte bonden.

»Jo, de har bedre redskaber og anstalter paa de store gaarde. De kan kærne hver dag, mens fløden er frisk, og saa har de en uddannet mejerske til at passe arbejdet. Derfor faar de en bedre og mere ensartet vare – Nej, bondesmør kan aldrig blive saa fin som herregaardssmør!«

»Mon dog ikke vi kunne lære dem kunsten af« mente den fremmelige bonde.

»Hvad ka det nytte,« mente købmanden – »I har jo ikke fløde nok og hverken mejerske eller ordentlig smørkælder med vand og is – Nej, bondesmør kommer aldrig i prisklasse med herregaardssmør!« –

Saa havde bonden faaet en sag mere at spekulere over.

Her var noget, som hverken staa eller kors eller tordensten kunne ordne. Mælkekælder, ny flødespand og kærne kunne ikke engang slaa til. Her maatte andet og mere sættes i vove, hvis man vilde regne med at kunne hævde sig.

Men hvis man nu fik lige saa gode anstalter og remedier, som de havde til deres mælkerivæsen paa herregaardene, og man saa lejede en mejerske til at forestaa arbejdet?

Der var jo allerede helt fra først i 1860 flere saadanne mejerier, hvor ejeren købte bøndernes mælk – Fællesmejerier kaldte man dem, uden at der her var andet fællesskab, end man regnede med fælles skade ved at faa for lidt for sin mælk.

Men hvis nu bønderne gik sammen og selv lavede et saadant mælkeri – Mon saa ikke man kunne lære de andre kunsten af, saa man fik sit smør i klasse og pris med herregaardssmørret?

Det er ikke let i dag tilfulde at forstaa, hvor ny og dristig denne tanke var. Ejheller hvor stort et vovemod, der krævedes, for at gaa ind for det nye.

Fællesdrift paa et omraade hvor endnu aldrig før fællesdrift var forsøgt – Et arbejde, der gennem aartusinder havde hørt hjemmet og kvinderne til, skulle nu flyttes uden for hjemmet og lægges i hænderne paa en fremmed mand.

Det er ikke at undres over, at kvindfolkene – som kvindfolk er flest – strittede imod. Det var deres arbejde og rettigheder, man her tuskede med. Og hvad deres var, gav de saavist ikke fra sig uden først grundigt at sige deres mening om tingene og om en del af det narreværk, mandfolk ka gaa og hitte paa –

Fællesskab om en smøræltmaskine

Noget maatte der gøres, om ikke den graa fattigdom skulle liste ind over alle bondehjem, det forstod de fleste. Men hvor var vejen, som førte frem mod noget bedre? – Bedre varer at sælge til bedre priser! Ja, vist, men hvordan?

Naar bønderne i Ølgod sogn: Hjedding, Vestkær, Egknud, Lindbjerg, samledes, drøftede de som bønder i andre sogne, hvad der var at gøre, for som det tegnede, var der kun sur armod at se frem til.

Saa skete det, at en mejeriuddannet mand, Schmidt hed han, i 1881 rejste omkring i Jylland for at lære folk at kærne bedre og renere smør. Han kom ogsaa til Ølgod og gav en opvisning i smørkærning i kirkekroens kørestald.

Her var mødt en del af egnens bønder, og man nyttede lejligheden, nu man var samlet og havde en fagmand ved haanden, og drøftede, hvordan man bedst kunne faa tilsvarende priser for bondesmør, som der betaltes for herregaardsmør. Købmandens indvendinger mod bedre priser for bondesmør var altid: Jeres smør er for uensartet, noget er godt, andet er skidt, og noget midt imellem. Herregaardsmør er en ensartet vare, friskt, med en god farve og smag. Saadant kan bondesmør aldrig blive.

Under drøftelsen paa dette møde i Ølgod gamle kroes kørestald blev der fremsat det forslag – maaske af den ellers ukendte Schmidt: Hvad om vi lavede en slags smørcentral og i fællesskab købte en stor smøræltmaskine, og vi saa samlede smørret fra de mange forskellige hjem og æltede det hele sammen: Godtsmør med rigtig farve og smag, og skidtsmør med haar og straa og tøjtrævler – saa fik vi da en ensartet masse ud af alt det uensartede. Mon saa ikke vi fik en bedre pris?

Den smørcentral og æltmaskine gik man saa hjem og sov paa.

Senere holdtes møde om sagen – vistnok i Vestkær skole? – Her var det, at en ung mejeriuddannet mand, Peder Christensen Hedeager fra Hedeagergaard fremsatte den tilsyneladende saare simple, men, i dag ser vi, geniale tanke:

I stedet for at samle alt dette uensartede smør, der aldrig kan blive helt godt, om saa det æltes nok saa grundigt, var det saa ikke bedre at samle mælken fra de forskellige ejendomme og saa lade fløden kærne til smør paa et mejeri, som

alle leverandørerne ejer i fællesskab? Med den nyopfundne centrifuge er det nu let at skille fløden ud fra mælken.

Denne ide slog an. Og man enedes om at gaa sammen og forsøge med et saadant »Fællesmejeri« i Hjedding.

Andre steder paa egnen syslede man med samme ide. I Lindbjerg havde man bygget mejeri, som sattes i drift d. 10 Maj 1882. Altsaa nøjagtig en maaned før, man kom i gang i Hjedding. Men her i Lindbjerg var det et konsortium, der ejede og drev mejeriet.

I Billum Vest for Varde begyndte »Burgaard« mejeri sit arbejde allerede i slutningen af 1881. Her var man naaet meget nær til Andelsideen i udformning af lovene. Kun havde man her stemmeret efter antal malkekøer.

Nu vil man altsaa i Hjedding – Vestkær prøve at faa et lignende mejeri i gang, og man henvender sig til den kendte gaardejer Niels Hansen Uhd i Egknud, og ber ham hjælpe til med at udforme vedtægterne for det nye »Interessentskab«, som man kaldte det.

Det er ikke tilfældigt, at man i denne sag henvender sig til Niels Hansen Uhd. Skønt uden særlig uddannelse – ikke engang et højskoleophold – er han gennem medfødte anlæg, gennem klog omtanke, en ubestikkelig redelighed og en stadig opøvelse i foreningsarbejde blevet een af sine standsfællers førstemænd. En mand, hvis raad og bistand søgtes af mange.

Manden, der skrev lovene

Niels Hansen Uhd er født paa Rotviggaard i Ansager sogn, Ribe amt d. 20. Septbr. 1840.

I skoletiden var den velbegavede dreng svagelig og tit sengeliggende, saa hans far, der i sin ungdom havde virket som vinterlærer i Mejls ved Varde, selv maatte undervise sønnen. Da det kneb med tiden, fik han en ung lærer fra Skovling til som en slags huslærer at ta sig af drengens undervisning.

Læreren gav sin elev det skudsmaal, at han i regning og tegning var langt forud for sine jævnaldrende. Men til skrivning var han en ren sinke!

Den, som mangfoldige gange omkring i arkiverne eller andet steds er stødt paa Niels Uhds ikke blot velformede og gennemtænkte, men ogsaa sjældent smukt skrevne dokumenter, ja, han maa smile lidt ved denne hans lærers vurdering.

I en meget ung alder, knapt 20 aar gammel, bliver Niels Uhd gaardejer i Ølgod sogn, hvor hans far køber en mindre gaard, Jeppe Laugesens gaard i Egknud, til sønnen.

Siden blev han gift med naboens datter, Kirsten Marie, og han sælger Jeppe Laugesens gaard og overtar sin svigerfars, Jens Egknud Nielsens gaard, ligeledes i Egknud.

Denne purunge gaardejer, Niels Hansen Uhd, der i 1859 indleder sin virksomhed i et fremmed sogn, bliver i forbausende kort tid een af de førende inden for sine standsfællers kreds. Allerede d. 17. Decbr. 1864 vælges Niels Uhd kun 24 aar gammel til medlem af den stedlige brandkasses formandsraad (stiftet 1848). Og efter at han i 1878 er valgt til formand for denne brandkasse, omformer han helt denne forenings love, saa de bedre svarer til den kommende tids krav: Fællesskab i andelsform.

Og da Ølgod sognefolk i 1868 opretter »Spare- og Laanekassen for Ølgod og Omegn«, er det igen Niels Uhd, der her er den drivende kraft og bliver sparekassens leder gennem 40 aar til sin død d. 7. Oktbr. 1908.

Nej, tilfældigt var det ikke, at det blev Niels Uhd, man henvendte sig til om bistand, da lovene for Danmarks første Andelsmejeri skulle udformes. Og Niels Uhd gav samme svar, som han saa tit brugte, naar nogen bad ham om raad i en vanskelig sag:

»Ja, ja, saa maa vi prøve at komme til bunds i den sag.«

Og for bedre at komme til bunds i sagen rejste Niels Uhd om til Burgaard mejeri i Billum for at se det i virksomhed, men især for at sætte sig ind i de vedtægter, der gjaldt for denne mejerisammenslutning.

Det var saaledes ikke uforberedt, Niels Uhd mødte til arbejdet den aften og nat, da lovene for Danmarks – det vil sige verdens! – første Andelsmejeri skulle udformes.

Indgangen til dette nybrud i dansk bondefællesskab synes saare beskeden: Tre vestjydske gaardmænd mødtes paa gaarden Pedersborg i Vestkær i Ølgod, sammen med den unge mejerist, J. Stilling Andersen, de havde lejet til at drive deres nye mejeri, for at udforme vedtægterne for det nye »interessenskab«.

Stilling Andersen var søn af gaardejer og landstingsmand Bollerup Andersen, Gammelgaard i Ølgod. Stilling Andersen blev siden en kendt smørgrosserer i København.

De tre gaardmænd var Niels Hansen Uhd, Egknud, Niels Kristensen, Pedersborg og Peder Christensen Hedeager.

Mærkeligt nok er i de fleste omtaler af dette møde, denne mands navn gledet ud, endda det var ham, der paa et møde i Vestkær i slutningen af 1881 fremsatte den ny og aldrig før prøvede ide om at samle mælken paa et fælles mejeri og her lade fløden kærne til smør. Mejeriet ejet i fællesskab af alle leverandørerne.

Denne ide var det, disse fire mænd nu skulle udforme i vedtægter. Særtegnende nok, ved vi ikke nøjagtig datoen for dette afgørende møde. Saa vidt vi kan regne ud, maa det ha været d. 28. Marts 1882.

Paa grund af sygdom i hjemmet, kunne Peder Hedeager ikke blive natten til ende, men forlod Pedersborg ved midnatstid. De andre tre mænd fortsatte arbejdet, indtil det var gennemført.

Det var Niels Uhd, der førte pennen. Og det er hans grundige, vel gennemtænkte synsmaader, vi genkender i de fleste af vedtægternes punkter. En af Niels Uhd tit brugt vending var: Vi maa huske paa, at en sag kan ses fra mere end een side. Og her var man nødt til at se sagen fra alle tænkelige sider.

Det var jo nyt og uprøvet, og meget var der at ta hensyn til og gennemdrøfte, om disse vedtægter skulle evne at knyt-

te dette nye fællesskab sammen og føre det frelst gennem de mange tænkelige og utænkelige vanskeligheder, der kunne ligge forude.

Det var sikkert med et lettelsens suk, Niels Uhd Kl. 5 om morgenen kunne sætte det sidste punktum for syttende og sidste paragraf i »kontrakten«.

Men da var disse vedtægter ogsaa lavet saa grundigt og gennemtænkt, saa de næsten uændret kom til at danne mønster for lovene for alle de andelsmejerier, der sidenefter fulgte. Ja, mere end det: Disse vedtægter for Danmarks første Andelsmejeri ligger stadig som den faste syldsten under danske bønders storslaaede andelsvirke.

Og fra alverdens landbrugslande er fagfolk søgt til Danmark for her at lære fællesskab og fællesdrift. Men gang paa gang siger disse fremmede:

Hvordan kan det være, at der er en tydelig forskel paa vedtægterne for Eders andelsvirksomheder og saa lovene for tilsvarende kooperative sammenslutninger omkring i verden?

Naar jeg har været stillet over for dette spørgsmaal, har jeg svaret:

Jeg tror, denne forskel skyldes, at vedtægterne for de danske andelsvirksomheder bygger paa en ældgammel, mere end aartusinde gammel kultur og folkelig selvstyreform, derfor kan de danske foreningsvedtægter bygge paa gensidig tillid, der hvor de fremmedes mere holder sig til den gængse Romerret – Ja, kald det bare udtryk for dansk folkesind eller folkekarakter.

Det dér, skal det være prima!

Det var med baade forventning og spænding, man i hjemmene omkring det nye mejeri i Hjedding saa hen til dagen, da det nye anlæg skulle sættes i drift.

Det skete 10. Juni 1882.

Mejeriets første kærnedag var fastsat til almindelig festdag med aabent hus paa mejeriet, saa alle leverandører med

koner kunne møde frem for at se, hvordan man nu kærnede smør ved dampkraft.

Der kom mange for at se og opleve det nye. Det var baade spændende og festligt. Mindst festligt for den unge mejeribestyrelse, hvis duelighed her skulle stilles til skue. For mekanikken havde sine mangler.

Det kneb for den opretstaaende engelske Marshall dampkedel og -maskine at faa den nødvendige spænding, saa Maglekilde centrifugen fik tilstrækkelig mange omdrejninger. Sommerdagen var drønende varm. Fløden blev tyk og sur. Der var ingen is til afkøling, knapt nok vand, for pumpen nægtede at virke. Mejeribestyrelsen sprang mellem sine flødebøtter og remedier og svedte af arbejde og spænding.

Men endda var det noget værre pladder, der omsider kom paa æltebordet, næppe bedre end bondesmør af mellemklassen!

Og en solid gaardmandskone, der var kendt for at levere sit smør til højeste pris for bondesmør, sae med et haanligt snøft:

»Det der, skal det være prima!« – Og hun føjede til, mens hun svajede bagen ud gennem døren: »Saa bryder a mig forresten ett om at se det, I kalder for secunda!«

Ak ja, udviklingens veje kan tit være knudrede for de første, der færdes ad dem.

Naa, det blev bedre efterhaanden. Dampkedlens altfor lave spænding lærte man snart at hjælpe paa med en rørtang lagt paa sikkerhedsventilen. Det gik udmærket, indtil Inspektoratet for kedeltilsyn fik et lille vink og kom paa uanmeldt besøg, inden man fik rørtangen væk i tide. Det gav en skrap advarsel og en større bøde.

Siden var man nødt til at hjælpe paa spændingen ved »rent tilfældigt« at hænge en gammel frakke paa sikkerhedsventilen.

Selve naturen gav nu ogsaa sit bidrag til fremgangen: Efteraaret kom med kulde, og vinteren med is. Pumpen gav

igen rigeligt vand. Smørret paa æltebordet blev fast og gult med en god smag –

Og rundt om i landet groede de nye andelsmejerier frem som kabbelejer i forarsengen – Det var som en folkerejsning, der gik over landet.

Allerede i 1883 var der 15 andelsmejerier. I 1884 kom der 26 nye. I 1885 kom der 38. Højdepunktet naedes i 1888 med 217 nye andelsmejerier. –

Denne skildring er dog ikke tænkt som en mejerihistorisk oversigt, men kun som et lille bidrag til gennem smaaglimt at tegne træk ud fra en mærkelig brydningstid i dansk bondebrug, da en ny form for fællesdrift bryder paa, skaber nye krav om fællesskab, økonomisk, fagligt, folkeligt, nationalt.

Et fællesskab, der er med til at lægge grunden for hele samfundets levesæt mange aar frem i tiden.

Andelstanken naar ogsaa til Esbjerg

Helt indtil 1870-80 var bondebruget endnu oldtidspræget: Man var i alt selvhjulpen og klarede sig med egne frembringelser. Men nu kommer det store tidsskel: Man laver ikke længere selv sine fornødenheder, men køber dem. Og man fører sine varer ud af huset og lader fremmede tillave dem til salg.

Det er i bondebruget det store tideherv, der bryder oldtidslinjen og indvarsler nytiden paa godt og ondt.

Hvor stort et nybrud, der i disse aar i stilhed indleddes, skal man maaske ha længere tidsafstand for fuldt ud at vurdere.

Men de, der er gamle nok til fra deres barndom at mindes brydningsaarene og unge nok til at leve med i dag, kan fortælle lidt om, hvor mægtigt bondens livskaar og indstilling er ændret i det sidste halve aarhundrede.

Og det første mærketegn i dette nybrud, er de nye andelsmejerier, der i 80erne tar til at vokse frem omkring i landet.

Det vil dog være ved siden af, om man prøver paa at bruge en egns tidlige eller senere tilslutning til andelsmejeri som maalestok for bofolkets større eller mindre vaagenhed. Her kan mange forskellige stedlige forhold virke sammen og blive afgørende.

Paa de egne, hvor der tidligt kom et dygtigt ledet fællesmejeri, var der ikke den stærke trang for en aftager til den stigende mælkemængde, og her kunne godt gaa længere tid, inden man gik over til andelsdrift, uden at dette var enstydigt med, at bønderne her var bagefter deres standsfæller i de sogne med de første andelsmejerier.

Paa Esbjergegnen havde Gorm Hansen et mejeri paa Krogsgaard, og de fleste bønder fra Skads, Novrup og Allerup leverede deres mælk her.

Forhv. gaardejer, købmand Hans Nielsen, Novrup, fortæller:

»... Inden Jerne andelsmejeri kom, leverede vi mælken til Krogsgaard. Mælkekørselen blev udliciteret saaledes, at vi skiftedes til at køre. Vi fik 1 krone om dagen for turen og saa en kaffepuns.

Gorm Hansen var gift med Margrethe fra Allerup. Hun kendte os jo, og hun var en grom kone og skænkede os koppen godt fuld, naar vi var inde at faa vor puns – Traf det saa heldigt, at der kom en møllegæst, som ogsaa skulle ha en skænk, saa fik vi een til...«

Selv om Skads og Novrup folkene var godt tilfreds med Gorm Hansen og hans lønningsmaade for mælkekørselen, saa sluttede de sig dog omtrent alle til andelsmejeriet, da dette oprettedes.

I 1884 oprettede sønderjyden I. A. Beyer et mejeri i Skolegade i Esbjerg. Dette mejeri fik sin meste mælk fra Guldager sogn og Gesing by.

Der var et godt forhold mellem Beyer og hans leverandører, og kun faa af disse var forhippede paa at gaa fra det sikre, man havde og var tilfreds med, og saa prøve det nye andelsvæsen med forpligtelser og solidarisk ansvar.

Men andelstanken ligesom laa i luften i disse aar og brød paa – I 1887 byggedes der 175 nye andels-mejerier.

Det stærke røre, der i efteraaret 1887 og foraaaret 1888 stod om oprettelsen af Esbjerg Andels-Svineslagteri, har selvsagt ogsaa indvirket paa stemningen for overgang til andelsformen og sat drøftelsen i gang.

Noget skriftligt om det første forberedende arbejde findes ikke. Og ingen mindes nu naar eller hvor, det første møde om sagen holdtes.

Og datidens aviser fyldte ikke deres spalter med smaaterier som stedlige møder for oprettelsen af et nyt mejeri.

De ældre husker endnu, at der afholdtes flere møder, men hvornaar og hvor, enten i Esbjerg eller i Veldbæk, kan de ikke saa nøje huske. Og der er ingen forhandlingsprotokol ført, og intet skriftligt bevaret fra disse møder.

En rask dreng stikker lige til

Der var en Søndag eftmd. i foraaaret 1890 møde hos Jørgen Bruun i Gesing.

En del mænd fra Guldager og Gesing var samlet for at drøfte mejeri.

Se, man var jo egentlig godt nok tilfreds med det mejeri, man havde, det, som Beyer havde oprettet i 1884 og stadig drev. Men det var jo ikke andels, saadan som det rettest burde være nu til dags – Det var jo knapt nok, man som oplyste bønder kunne være bekendt at levere sin mælk til et fællesmejeri!

I Esbjerg havde der været et andelsmejeri godt et aars tid, og det gik helt godt, der kunne man komme med nu, for kontrakten med Beyer var saadan, at leverandørerne til hans mejeri nu til 1ste oktbr. 1890 kunne overtage mejeriet og omdanne det til et andels og muligt slutte det sammen med Jerne andelsmejeri.

Det var disse ting, man nu en Søndag eftermiddag 1890

var samlet for at drøfte her hos Jørgen Bruun – For naturligvis var det godt nok med dette her andelsvæsen. Men det var alligevel lisom lidt mere usikkert – Man vidste, hvad man havde, men ikke saa nøje hvad man fik. –

Beyer skulle ikke snydes ved overtagelsen. Og selv ville man da heller ikke altfor haardt heran. Det forstaar sig. –

Der var meget at sige for og imod, og det blev der.

Jørgen Bruun holdt paa andelsformen: »Jeg synes, det er det rigtige, saa faar vi selv det fulde ansvar og det hele udbytte!«

»Ja«, mente een af mændene, »og vi ka vist godt klemme Beyer lidt, enten vi saa gaar den ene eller den anden vej – Jo, for han vil gerne blive ved at købe vor mælk, det tror a!«

»Beyer skal vi behandle ordentligt«, siger Jørgen Bruun fast, »for saadan har han behandlet os!«

– Men hvordan skulle overtagelsen ske? Ja, og sammenlutningen ordnes? – Der var nok at ta stilling til, selv om man var klar over, hvad vej man ville ud –

Henne i en krog i stuen sidder en dreng med øjne og øren paa stilke for at fange hvert ord – Dette her er vel nok spændende – næsten lisaa spændende som at læse »Gøngelhøvdingen« eller en god indianerhistorie, ja, eller at »drive so i hul«, som det gode foraarsvejr nok kan friste til – Tænke sig: De er ved at lave et rigtigt andelsmejeri, som man selv ejer og selv driver og har lov til at komme og se i gang, naar man vil!

Naar nu bare de vil gaa med allesammen, saa de ka faa et godt andelsmejeri! – Georg Hansen fra Guldager er stærkt oppe for andels. Men der er flere af de andre, som ikke er slet saa varm paa det ny – Man ved, hvad man har. Ja, men hvad faar man – ?«

Flere gange nævnes Andrup mændene – Hvad vil de ovre i Andrup? Havde Jens Nielsen blot været her i aften!

»Ja«, siger een af mændene, »havde vi nu haft den her nymodens telefon, de har stillet an der inde i Esbjerg, saa vi ku ha siddet her i Gesing og snakket med Jens Nielsen

ovre i Andrup! De siger, ham, grosserer Lauritzen, har faaet trukket en telefontraad fra Esbjerg og helt til Ribe, saa han ka sidde i Esbjerg og snakke med sin far nede i Ribe!«

»Ja, der bliver endda møj kunstighed nu til dags!«

Det er de alle enige om.

»Hør!« siger saa en anden af mændene, »der har vi jo en rask dreng, ka han ikke smutte over til Jens Nielsen i Andrup, saa ka vi vente her, til han kommer tilbage med besked?«

»Ja, naar han stikker lige til ind over Kærasing hede, saa er der kun godt en halv mils vej. Den tur ka han vist snart rende?«

Drengen har ikke noget imod at blive regnet for en rask dreng – Rendeturen ind over Kærasing hede nu ved aften tid er han knapt saa glad for. Men det faar ikke hjælpe. Naar mændene mener, han er en stor og rask dreng, saa er han ogsaa nødt til at styrke dem i deres gode tro!

Han faar papiret til Jens Nielsen i lommen. Og saa stikker han i rend.

Det første stykke vej kan han sagtens, det er ind over deres egen mark og saa tværs over banelinjen – Og Hans Uglvig fra Sædding var med uden for gaarden for at gi grundig besked og forklare vejen til Jens Niensens gaard i Andrup. Hans Uglvig er saadan en flink mand – det var ham, der sae det om en rask og dygtig dreng!

Drengen er godt oplagt. Det er jo næsten en fornøjelsestur! Det er ikke helt mørkt endnu. Og der er tydeligt foraar at mærke i luften.

Markerne dufter af muld og møg. Og ude fra heden i Øst driver en syrlig ange fra lyngbund og kær. Der er viber der ude. De trækker skriget langt og kaldende: »Viii-vi!« – Alene det kald gir foraarsfornemmelser.

Og højt oppe i dunkelheden suser det af fugletræk og toner klingert af blishønsenes: »Gyf! – Gyf! – Gyf!« –

Det er næsten mørkt, da han naar Andrup gaardene.

Saa skal han ha sin besked afleveret og en skrivelse med

tilbage. Det tar tid. Og da han omsider er færdig til hjemturen, ligger mørket tæt med en klam dis over mark og hede.

Drengen overvejer et kort øjeblik, om han igen skal skyde genvej ind over Kærasing hede eller følge vejen – den lange omvej – uden om?

Men mændene derhjemme venter jo, at han kommer, saa snart han kan. De sae, han var en rask dreng og kunne stikke lige over!

Og drengen sætter i rend. Tværs ind over heden.

Han kender godt nok Kærasing hede ved dag, da ka den se helt fredelig ud med faar og tørvestakke. Men nu ved aften er den baade sort og skummel. Og lyngen er lang, den naar ham til skrævet og filtrer sig om benene, naar han render. Det er træls!

Der farer noget til vejrs tæt ved ham med et hvislende skarpt skrig og stryger bort i mørket, saa det piber efter.

Drengen gir et favnespring, mens det prikkes ham saa sært oppe under kasketten.

»Aa pyt!« siger han højt. »Det var bare en fugl, der fløj op. En Hjejle vel?« – Er det noget for en rask dreng at blive rød for!

Men det har alligevel øget farten en kende. Og han fløjter en visestump skingrende og gentagende.

Det er ligesom, alle hans sanser nu ligger vaagne og paa spring og vejrer ud mod noget, der pludseligt og uventet kan bryde ud af mørket omkring ham – noget endnu sortere og tættere end dunkelheden –

Der slynger sig noget koldt om hans ene ben og holder igen –

»En hugorm.« isner det gennem drengens tanker, mens han farer frem.

»Aa sludder! En lyngraft vel? – Der er da ingen hugorme paa denne aarstid!«

Saa med eet jager han benet ned i et hul og gaar bardus paa næsen i lyngen – »Saa for –!«

I en lynende fart er han oppe igen og i rend. Men kun

nogle faa skridt, saa er der igen et hul eller en rende. Og nu bliver drengen mere forsigtig, for nu ved han, hvor han er. Det er de gamle vejspor, han render og jumper i!

Saadan nogen gamle hjulspor paa kryds og tværs er der nok af her ude i lyngen. Han har hørt de gamle snakke om alle de veje fra gamle dage, der skal gaa her i Kærising hede.

Der er kirkeveje til Bryndum kirke og mølleveje til Spangsberg mølle. Og saa er der en hel række af hjulspor ned efter Strandby færgested. Men de allerældste vejspor her ude, de skal gaa efter Hjerting til. Men dem har ingen rede paa –

Sært nok at tænke sig alt det, der engang i gamle dage har færdedes her! Drengen her ude i mørket er slet ikke saa sikker paa, at det er helt umuligt at møde noget sælsomt og uhyggeligt netop her ved de gamle veje – En hovedløs hest – En ligskare – en sort hund med ildøjne! – Eller –?

»Aa sludder! – Overtro!«

Han sætter fart og fløjtetoner op til det yderste, han kan. Det er strengt og tar voldsok paa vejret baade at rende og at fløjte –

Det lys der maa være ovre i Gesing, det er vist hos Ullesmeden, det ka han ta retning efter, saa løber han ikke vild –

– Saa er han nu ikke ret langt fra æ Ullestej, det var der, den sidste ulv her paa egnen blev skudt, og derfor kaldes smeden og hans ejendom æ Ullesmed og æ Ullestej –

– Hvis nu der var ulve? – farer det gennem drengens tanker – og de sætter efter dig her ude i mosen! – Hvad saa? –

Aa sludder! – Nu bare retning efter Ullesmedens lys og saa lige ud og fremad!

Det manglede blot at han skulle være ræd for spøgelser og gaa fra snøvsen af bar skræk – Nej, en rask dreng er ikke saadan at kyse!

Og nu er han paa en maade ogsaa med til at sætte det nye andelsmejeri i gang, det vil han tænke paa i stedet for hovedløse heste og ligtog –!

– Det var en forpustet, svedende dreng, der ud paa aftenen

afleverer Jens Niensens besked til de forsamlede mænd i Jørgen Bruuns dagligstue –

En sensommerdag med flyvende sommers glidreleg ud over stubmarkerne stod Anders Bruun fra Gesing og en anden mand ude ved Holger Villadsens smukke gaard: Solbakkegaarden og saa ud over Esbjergs den gang nye lufthavn, hvortil mange stolte drømme fra Esbjerg by og opland var knyttet.

Anders Bruun har staaet tavs lidt, saa siger han:

Ja, det er sært at tænke sig, hvor alt kan forandres. Her var det, jeg den foraarsaften for 50 aar siden løb ind over en øde hedestrækning mellem Gesing og Andrup. Og nu ligger her en ny flyveplads og ellers veldyrkede marker til alle sider.

Jo, der er sket meget i de 50 aar!«

Og der skete meget i de følgende 30-40 aar. Anden verdenskrig brød løs. Tyskerne kom med besættelse og undertrykkelse. Besættelsesmagten havde god brug for flyvepladsen, den blev udbygget og befæstet efter alle kunstens regler, indtil en stor luftflaade af amerikanske bombemaskiner en lys sommersøndag 1944 ved eftermiddagskaffetid smadrede bunkers, maskiner og flyveplads, saa her aldrig blev lufthavn mere.

Og saa voldsom kørte sidenhen udviklingen frem, maalt med byen Esbjergs fremgang, saa byen voksede ud omkring den nu gamle flyveplads og er parat til at skylle ud over de lange startbaner, saa snart en ny og større lufthavn kan bygges ude ved Kors kroen.

Esbjerg andelsmejeri, der en overgang var Danmarks største, kan fortsat hævde sig som eet af de førende, selv om det ligger klemmt ind i byens centrum – Ogsaa det skal vel snart flyttes ud til friere omraader med udvidelsesmuligheder.

*To brødre af Bruun slægten –**Thomas Bruun, Skads*

Thomas Bruun var søn af Jørgen Bruun i Gesing, og var saaledes ud af den i Sydvestjylland kendte og udbredte Bruun slægt, der tæller saa mange betydelige og dygtige personligheder.

Thomas Bruun var i sin opvækst en opvakt knægt med anlæg for bogen. Han ville gerne ha lov at studere. Og det fik han.

Faren mente, at en præliminæreksamen kunne være passende. Det havde Thomas ikke noget imod. Saa tog han sin præliminæreksamen, og den var saa fin, som en eksamen kunne være.

Læse videre –? Naa-aa mente faren, det skulle da heller ikke overdrives. 3 aar til det læseri maatte nok kunne slaa til foreløbig! Nu skulle knægten hellere se at komme i gang og faa lidt ud af sin eksamen –

Og saa kom Thomas Bruun ind paa kontoret paa Esbjerg Andels-svineslagteri.

Men der gik ikke lang tid, før knøsen forstod, at kontormand ville han ikke være –

Lad gaa i vintertiden. Men naar foraaret satte ind og fik mulden til at dampe og safterne til at gære ude paa markerne, da sad Thomas i sit lune kontor og drømte om plovbed og saatid – Ja, og mellemmadshvil ved et syddige med stedmoderblomster og gule mælkebøtter op mellem grønne græsstraa –

Nej, hvem kan vel holde ud at sidde paa kontor og tælle tal sammen, naar ens sener er friske og spændte, og mulden og lærken kalder, saa det kribler af virketrang gennem bondesind og alle unge ledemod –

Thomas Bruun sae farvel til kontoret og journalerne og tog hjem paa sin fars gaard som karl. Den yngre bror ville godt ud at se skikkene paa andre egne, saa ham kom det ret tilpas.

Faren murkede lidt over Thomas's ustadighed. Det var jo

næsten som at rende af lære. Og saa var al den dyre studeren helt omsonst – En havde vel ikke behov at ta præliminær-eksamen for at pløje og køre møg!

Men Thomas trøstede sin far med, at det, han havde lært, kunne ingen ta fra ham, det kom nok til nytte til sin tid –

Og faren maatte sande, at sønnen nok kunne gøre sin tur. Han var ikke blevet ringere karl af den eksamen!

Og tiden blev ikke spildt. En vinter paa Dalum landbrugsskole og en tur i kongens blaa tøj som garder, var hver for sig oplevelser værd at ta med.

Efter endt kongens tjeneste kom Thomas Bruun igen hjem som karl, medens Anders lærte andre egne skik.

Thomas snakkede ogsaa om, at han godt vilde ud en tid, over paa øerne for at prøve, om landbruget der var mere fremmelig end her – Men saa var det ligesom, han faldt mere til derhjemme og opgav at ta tjeneste andet steds –

Se, sagen var: I Gesing var der en ung, køn lærerinde. Hun var datter af lærer Sørensen i Veldbæk og var vældig flink baade i skolen og i de unges lag.

Og Thomas Bruun fik noget helt andet at drømme om end udfærd og fremmede egne. –

Ja selvfølgelig: Der blev et par – et kønt par sae folk – ud af Thomas Bruun og den unge lærerinde.

Og som nygifte flyttede de til Skads og overtog en mindre ejendom her. Denne byttede de ret snart bort for en noget større gaard. Og her lagde Thomas Bruun saa sin manddomsgerning.

Det vil sige: Han fik ikke lov til blot at passe sin jord og sine dyr. Der kom ret snart bud efter ham fra forskellig side. Det var hans standsfæller, der forstod at værdsætte og udnytte hans gode uddannelse og rige evner.

Gennem mange aar var Th. Bruun saaledes formand for Skads brugsforening, en kortere tid medlem af sogneraadet. Og i adskillige andre bestyrelser var han den ledende.

Men Th. Bruuns største indsats uden for sit hjem blev dog som formand for Esbjerg andelsmejeri.

Kun 31 aar gammel blev han i 1905 valgt til Søren Pedersens afløser som formand for Esbjerg andelsmejeri. Bedre udtryk for agtelse og tillid kunne hans standsfæller ikke give den unge mand, der kun godt tre aar havde været bosiddende bonde.

Og Th. Bruun satte sin vilje og sine evner ind paa at vise, at han var tilliden værd. Gennem 24 aar til sin død i 1929 ledede han dygtigt og solidt det store mejeri.

Han fik saaledes i sin formandstid baade dansk bondebrugs stærke og sunde fremgang op til verdenskrigen – Krigstidens vanskelige og forvirrede tidsafsnit med høje priser, mælkemangel og ernæringsraad – og saa efterkrigstidens voldsomme indsats af arbejde og produktion.

En rig og stærk tid med en vældig udvikling – Men en tid, der krævede og sled paa sin mand. –

Og i 1929 døde Th. Bruun som en forholdsvis ung mand, men med et stort og anerkendt arbejde bag sig.

Naar Thomas Bruuns navn nu bliver nævnt, ligemeget hvor i den store kreds, som slutter sig til Esbjerg andelsmejeri, sker det altid med agtelse og respekt.

»– Ja, han var en udmærket mand, en god mand for vort mejeri! –«

Det er maaske mindre ordene end selve stemmeføringen, der fortæller den fremmede, at her var en mand, der fik et godt eftermæle. –

Anders Bruun, Gesing

Det faldt noget nær af sig selv, da Thomas Bruun døde i 1929, at arvtageren som formand for Esbjerg andelsmejeri blev hans bror, Anders Bruun.

Nogen attraaværdig post var det ikke at gaa ind til i en kritisk og vanskelig periode i mejeriets virksomhed.

Men Anders Bruun gik ind til vanskelighederne og tog arbejdet op, dels fordi hans standsfæller lagde arbejdet hen til ham, dels for at videreføre brorens arbejde. –

– Ejendommeligt at lægge mærke til, hvorledes den sam-

me linje kendes i udviklingen indenfor ledelsen af egnens to største andels virksomheder: E. A. S. og E. A. M.

Ligheden i type og naturel mellem de to første formænd for disse virksomheder – Det tydelige systemskifte omkring aarhundredskiftet – Andelsformens støtte udvikling frem mod efterkrigstidens kriseaar – Og saa foran kriseaarene en ny mand i spidsen. En mand i føling med det ny i tiden, men ogsaa stærkt sammenknyttet med alt det, som de gamle har arbejdet sig frem til – En mand, for hvem andelsformen er folkestyrets egentligste og stærkeste udtryk –

1929 blev Anders Bruun formand for Esbjerg andelsmejeri. Og 1930 valgtes han som Eskild Tofts afløser som formand for E. A. S.

Den indvielse i arbejdet for andels ide og andels væsen, som drengen hin foraarsaften fik ved løbeturen ind over Kærving hede, det har tydeligt nok virket med til at præge manden og hans indsats for den samme ide.

Trods rifter og stød var drengen stolt og glad over at kunne være med og gjøre nytte, gavne sine fæller og tjene deres sag –

– Det samme har manden været gennem hele sin rige manddomsgærning.

To brødre mere gir hvert et nap

Hans Nielsen, Novrup

Der udkom 1932 en udmærket og gennemarbejdet slægtsbog om slægten Spangsberg, samlet og udgivet af gaardejer Hans Nielsen i Novrup.

Det er et grundigt og solidt samlerarbejde af den slags, der tar aar af en mands liv at gennemføre.

Og enhver, der har syslet en smule med den slags, ved, hvor vanskeligt arbejdet er med et saadant slægtsregister, hvilken udholdenhed og taalmod, der kræves for at opspore og udrede de mange slyngede slægtstraade.

Den gaardmand, der har magtet at gennemføre denne slægtsbog, kan ikke være helt almindelig. Og det stemmer.

Hans Nielsen drev sammen med sin datter en lille købmandshandel i Novrup. Han er 83 aar, da vi gæster ham, men bærer sin alder som en mand.

Hans stue er fyldt med bøger, mest historiske værker. Man ser straks at her er en mand med sans for mere end gaardbrug og købmandshandel.

Hans Nielsen selv er som et historisk arkiv med kendskab til mangt og meget af egnens og forskellige slægters historie.

Og hans viden er ikke en rodeskuffe. Han har orden i sagerne, det lærte han i de aar, han var sogneraadsformand for Jerne – Skads kommune.

»... Ja, jeg var sogneraadsformand her i 10 aar. Til sidst blev der saan en bøvl med alle de socialister og kommunister der inde i Jerne, saa det var ikke til at arbejde med.

Hans Nielsen var ogsaa medlem af den første bestyrelse for Jerne andelsmejeri og kan fortælle adskilligt, som nu ingen andre mindes.

De første møder, der holdtes om sagen, husker han ogsaa. Det var i Veldbæk skole. Men noget særligt kan han ikke oplyse.

Nej, for man kan jo huske forkert naar man er 83 aar, og det, man skal huske, er foregaaet for 50 aar siden. Og Hans Nielsen er saa meget historiker, saa han kræver sikre kilder, naar der spørges om navne og data.

Men mændene, der var forrest i arbejdet for andelsmejeriet, dem husker han: »Jo, der var Georg Hansen fra Guldager, han var een af de mest fremtalende, og han arbejdede stærkt for at faa Beyers mejeri omdannet til andels allerede i 1888. Men de fleste syntes, det gik godt med Beyer, og hvorfor saa gaa ind i noget med solidarisk ansvar og den slags!

Ogsaa Jørgen Bruun i Gesing arbejdede for andelsmejeriet. Men han ville, at Beyer skulle behandles ordentligt. Da de i 1890 fik mejerierne sluttet sammen, holdt han paa, at det

var Beyers mejeri i Skolegade, der skulde fortsætte som andels – Jo, for det laa bedre for at kunne udvides – Og mejeriet i Kongensgade skulle brækkes ned for ikke at risikere at faa en konkurrent her.

Futmælk regnede man ikke den gang. Det var ikke noget at bruge til folk, knapt nok til dyr!..« –

– Saa slipper de mejeriet og søger ud over egnen og finder frem: Slægter, skæbner og hændelser. Der er meget her, værd at efterforske.

Og Hans Nielsen er en god fører her paa hans barndoms egn, hvor ogsaa hans manddoms gerning er lagt.

Niels Peder Nielsen, Veldbæk

Det er to rigt begavede og særprægede brødre, Hans Nielsen, Novrup og Peder Nielsen, Veldbæk.

Hans Nielsen, sogneraadsformand gennem en aarrække i Jerne-Skads, og Peder Nielsen sognefoged i samme kommune. Og begge dygtige mænd og med i deres egns fremskridt – Ogsaa begge to med i den første bestyrelse for Jerne andelsmejeri.

Peder Nielsen er den yngste af de to – kun 80 aar! – Det var ham, der i sin tid overtog den fædrene gaard og siden farens stilling som sognefoged.

Naar man hører, at gaarden har været i slægtens eje i over 200 aar, forstaar man bedre, at de to brødre har saa udpræget historisk sans og hver for sig har fundet rige livsværdier i at føle sig knyttet til fortiden og slægten –

Nu har en søn gaarden. Og Peder Nielsen bor tilleje i een af de nye gader i Esbjergs udkant.

En aften sent faar Peder Nielsen uventet besøg. Sandt at sige er det nær ved borgerlig sengetid. Men gæsten har meget, han gerne vil vide. Og Peder Nielsen er ikke den mand, der er søvnig, naar der spørges ud og drøftes om det, der er forgangent.

»De har været sognefoged i Esbjerg?«

»Ja, i 1890 blev jeg konstitueret som sognefoged i Jerne-

Skads, og dertil hørte Esbjerg jo ogsaa den gang. Der var godt 4000 mennesker her i Esbjerg, og det gav en rædsom masse bøvl med saadan en redefuld. Een kunne rende her nede næsten al tid. Og jeg var jo ung den gang. Og gaarden der hjemme havde jeg nys overtaget. Der var meget, jeg havde lyst til at komme i gang med at forbedre. Men sognefogedbestillingen tog det meste af min tid. Saa sae jeg mig stillingen fra –

Ja, jeg var med baade i det første udvalg og den første bestyrelse for Jerne andelsmejeri. Een var jo ung den gang og varm for den nye andels-ide.«

»Naar de yngre den gang saa stærkt gik ind for andelsideen, var det da især af økonomiske grunde?«

»Nej jeg tror ikke, at det rent økonomiske ved andelsagen var det vigtigste og afgørende for os. Vi ville gerne ha noget mere for vore varer, og vi regnede med, at andelsformen var vejen – Men det, at vi kunne staa sammen og ligesom hævde os over for andre stænder, det betød mindst lisaa meget for mange af os – Vi fandt os selv som stand og fik selvtillid – Se, derfor var det, at andelsagen blev en bonderejsning –

For rent økonomisk var det ingen klog spekulation med andelsmejeriet de første aar. Det var for lille. Vi havde kun omkr. 300 køer og maaske knapt nok det. Først da vi fik det sluttet sammen med Beyers mejeri, blev det saa stort, at det kom til at gaa godt.

Fortjeneste –? Nej, de første aar ga mejeriet os hverken fortjeneste eller fordel. Vi fik i stedet for erfaring og ga vore lærepenge derfor. Fortjenesten og fordelene kom saa siden – om ikke for os saa for vore børn...«

Een af de gaarde byen tog

I Boldesager i Esbjerg ligger der endnu en gammel bondegaard. Ja, nu er der kun det smukke gamle stuehus tilbage, og det ligger og ser saa forsagt og fremmed ud midt i byens

hidsige færdsel med nye bygninger og højhuse til alle sider.

Lidt forsigtig tilbagetrukket ligger den og dækker sig bag havehegn og høje træer, rolig i linjerne, sluttet og stærk, her hvor ellers alt: motorgade, bygninger, færdsel er i uro.

Der er en egen jordfast ro og fornem styrke af gammel bondekultur over den gamle gaard, som byen nu har slugt.

Og ejeren P. Gyde Pedersen lignede i meget sin gaard, ogsaa han havde over sig denne sluttede selvfølgelige ro, der er et særkende for gammel bondekultur og gamle bondeslægter.

Vi sad en dag i 1938 inde i Gyde Pedersens stue og bad ham fortælle lidt fra hans ungdoms- og manddomstid. Og mens han fortalte paa sin rolige, stilfærdige maade, glemte man snart, at ude paa den anden side havehegnet laa allerede den gang byens yderste forretninger og hastende færdsel. Det kunne godt være mile væk eller kun noget, der legedes, for gaarden havde endnu sit eget liv sammen med jord og dyr, selv om ogsaa byen laa og flød omkring den og lukkede den inde som paa en ø –

»...Den stol der har min oldefar, Thomas Nielsen, lavet – Ja, han havde gaarden her. Men han var vist mere husflidsmand end landmand...

Ja, min bedstefar og far fik jo gaarden sidenhen, da deres tid kom...«

»Naar kom saa Deres tur til at løse af og ta gaarden?«

»Det var omtrent samtidig med, at Esbjerg andelsmejeri aabnede driften.

Nej, jeg var ikke medlem af den allerførste bestyrelse, for den gang de arbejdede paa oprettelsen af mejeriet, havde jeg endnu ikke overtaget gaarden. Men i foraaret 1889 kom far hjem fra mejerigeneralforsamling og sae: »Naa, det er sandt, Du blev valgt ind i bestyrelsen«.

Jeg skulle forresten ha kørt det allerførste læs mælk ind til mejeriet – Selve driften aabnedes d. 11. Decbr. Men d. 9. skulle der være en slags prøvekørsel for at se, om det ville gaa, som det skulle. Andelshaverne skulle selv køre mælken

efter tur. Og det var mig, der skulle køre det første læs. Men det kom jeg ikke til. Og det var min datter Dorthea skyld i – Jo, for hun blev født den dag.

Saa maatte Ivar Pedersen i Kvaglund afsted med det første læs mælk til andelsmejeriet.

Hvem af de ledende, jeg husker bedst fra de første aar –? Ja, Hans Nielsen, Novrup, Georg Hansen, Guldager, og saa Jørgen Bruun fra Gesing var dem, jeg arbejdede mest sammen med og bedst husker.

Niels Søndergaard fra Sædding var meget ivrig inden for det udvalg, der arbejdede for at faa Beyers mejeri og andelsmejeriet sluttet sammen.

Der var et meget godt forhold mellem Beyer og hans leverandører, derfor kneb det lidt baade at faa andelsmejeriet i gang og siden at faa de to mejerier sluttet sammen – Nej, for der var jo ingen særlig trang, saa længe de var godt tilfreds med Beyer.

– Vanskeligheder i førstningen –? Ja, det vil der jo altid være, naar det er saa nyt og uprøvet. Centrifugen og maskinerne var jo meget ufuldkommen at arbejde med. Der brugtes 28-29 pd. mælk til hvert pd. smør det første par aar – Det gav noget godt kærnemælk, men et skidt overskud!

Men det lærte de jo efterhaanden – De lærte mere end det: Sikke en udvikling, der har været for baade mejeri og by i de 50 aar ...«

»Bliver byen ikke efterhaanden lidt nærgaaende her ude i Boldesager?«

»Aa, det mærker vi ikke saa meget her. Vi er lisom vokset op sammen, byen og jeg. Men den napper jo lidt af min jord baade her og der..«

»Og det hjemlige præg, tar den ikke ogsaa det?«

»Nej, saa længe gaarden ligger her paa sin gamle plads, som min far og bedstefar og oldefar har bygget den, da føler vi os hjemme her, selv om saa ogsaa byen favner uden om baade gaard og have ...«

Kroen ved Broen

Den 1ste Novbr. 1900 tiltraadte den purunge mejerist M. J. Balslev Jørgensen pladsen som bestyrer for Esbjerg andelsmejeri.

En af andelshaverne sae forarget: »Det er dog for galt, her har vi saa mange gode ansøgere, og saa lejer vi en dreng!«

Men Jes o æ Tved var anderledes sindet, for han sae: »Ja, I maa lige indstille, hvem I lyster, men vi vil nu ha ham der omme fra Kalvslund!«

Og hverken Jes o æ Tved eller nogen af de andre andels-havere fik grund til at fortryde deres valg i de 29 aar, Balslev Jørgensen ledede Esbjerg andelsmejeri.

Det var den store opgangstid. Men ogsaa krigstidens tryk og utryghed og forvirrede forhold – Rige arbejdsaar og vanskelige kriseaar! –

– Tæt Syd for Gredstedbro ud mod engdraget og Kongeaaen ligger en ejendom lige ved hovedvej nr. 11 – Stuehus og gaardsplads er store og herskabelige, den høje granittrappe op mod indgangsdøren og den smukke have ned mod engen øger indtrykket af herskabshus eller lystgaard.

»Kroen ved Broen« melder i dag et stort skilt. Her har redaktør Balslev Jørgensen efter hjemkomst fra mange aars journalistisk arbejde i England aabnet en særpræget restauration med have og plæner ned til engen og Kongeaaen.

At han valgte stedet og garden her, var ikke tilfældigt, for her boede hans far og mor: fhv. mejeribestyrer M. J. Balslev Jørgensen og frue, da de sluttede af som mejeribestyrerpar i Esbjerg.

Og her gæstede vi Balslev Jørgensen en sensommerdag i 1938 for at snakke lidt om nyt og gammelt i den kreds, hvor han havde sin virksomhed gennem 29 aar.

Er indtrykket ude fra vejen maaske rent umiddelbart lidt køligt fornemt, da har man ikke skiftet ret mange ord med Balslev Jørgensen og hans smukke, statelige frue, før dette

indtryk grundigt ændres til venlig gæstfrihed og hjemlig hygge. –

En sensommerdag sidder et par gæster inde i den store, lyse havestue. Den ene gæst hører til Balslev Jørgensens gamle vennekreds og snakker kendt om gammelt og nyt. Den anden er en fremmed og spørger ud om det, han for tiden er optaget af: De 29 aar paa Esbjerg andelsmejeri.

Det kommer lidt efter lidt og stykkevis, som samtalen skrider frem, og Balslev Jørgensen mindes saa et og saa andet fra de mange aar i Esbjerg –

»...Jeg var paa Bækbølling mejeri i 7 aar. Min bror mente, jeg burde søge pladsen i Esbjerg. Jeg turde knapt, for jeg syntes, der var saa ringe udsigter. Jeg var jo kun 22 aar, og Esbjerg var et af landets største mejerier – Ja, og saa fik jeg alligevel pladsen! –

Mit første indtryk af Esbjerg? – Ja, se det var i den døde tid, jeg kom. Og saa blev jeg syg kort efter og laa i sengen til hen mod jul.

Da jeg igen kom op og i sving, var jeg nysgerrig efter at se paa omgivelserne. Jeg kan huske, jeg gik ud ad Torvegade, for enden af gaden var et dige, der kravlede jeg op for bedre at faa overblik – Det staar for mig som mit første indtryk af Esbjerg by.

Ja, der er vel nok sket forandring i de 38 aar siden!

Mejeriets omsætning –? Ja, den voksede jo lisom byen. De første maaneder, jeg var bestyrer, solgte vi for 6-7000 kr. og det kaldte vi en stor omsætning den gang. Men vi naaede jo op til 100.000 kr. og derover pr. maaned.

Den højeste mælkepris? – Jeg tror nok, det var 48 øre pr. liter. Men den krigstid var en forvirret tid!«

Det bedste tidsafsnit? – Jo, det var før første Verdenskrig. Det var en herlig tid. Da var der jævn og sund fremgang. Og det gik næsten af sig selv. Og der var ingen vrøvl eller utilfredshed imod, hvad der siden blev – Det var ogsaa gode folk, der sad i bestyrelsen, hædersmænd, som det var en fornøjelse at arbejde sammen med –

Hvem jeg især mindes –? Formanden Thomas Bruun. Vi har arbejdet sammen i 24 aar. Og i al den tid har vi ikke skiftet et forkert ord. Han var en dygtig mand og et godt menneske. Og han gjorde et stort og uegennyttigt arbejde for mejeriet...« –

Saa glider samtalen ad andre veje. Der spørges til kendinge baade her og der. Og den fremmede faar stunder til at se sig om i den smukke stue og ud over haven, bag hvilket det grønne engdrag og det blanke aaløb skimtes –

»Det er sikkert nok«, siger den anden gæst. »Balslev Jørgensen blev ikke blot savnet paa mejeriet, den gang han rejste, men ogsaa i mange hjem. Naar Balslev var med til gilde, blev der næsten altid sunget. Sang Balslev for, sang de alle med...«

»Er De Sønderjyde da –?«

»Saa godt som«, smiler Balslev Jørgensen. »Jeg er født i Kalvslund. Min slægt stammer mest Syd fra. Ja, Sønderjyder og Frisere – Kom med her ind, saa skal De se –!« Han bliver ivrig – »Her!«

Balslev Jørgensen er endnu rask i bevægelserne, naar han bliver ivrig – Det er mejerimanden en travl dag, naar der er meget om haande –

Den anden stue er ogsaa stor, en hel sal næsten, med vinduer baade i Syd og Nord.

»Kom, skal De se et familiebillede, som ikke er helt almindeligt!«

Gæsten ser paa den anviste væg: tre indrammede billeder, hver med en del enkelte portrætter i en oval kreds –

»Jo ser De: Det billede der er min bedstefar og bedstemor i midten og uden om dem deres 10 børn.

Og det næste billede ved siden af, det er min far og mor med 10 børn i krans uden om.

Og saa det tredje – Balslev Jørgensen smiler stolt – Ka De se det eller gætte det? – Jo, det er mig og min kone der i midten og saa vore 10 børn sat i kreds omkring!«

Gæsten maa sande det: Disse tre billeder er ikke helt al-

mindelige. Mon en lignende samling lod sig opdrive et eneste sted mere i hele kongeriget?

Han staar og ser paa det gamle billede: Bedsteforældrene med de 10 børn. Smukke, kraftige ansigter, alle mændene med fuldskæg – og Balslev Jørgensen fortæller:

».. Han der hedder Christian Bruun. Han var degn i Lindbjerg i Ølgod i mange aar. Han gik med som ung frivillig i 64.

Den tomme plads der, det er een af dem, der faldt ved Dybbøl. Der var 5 af Brødrene med i 64.

Det er Hans Bruun, ham der, han var med til at fornagle de sidste kanoner i Skanse 2 under stormen d. 18. April –

Ja, han der hedder Kristoffer. Han var hjulmand og slagter – Jo, han var ogsaa veteran. Han blev saaret i slaget ved Kolding. Han var en lun bror, Morbror Kristoffer – Han havde saadan nogen store hænder. Og en dag han sidder og spiser et fremmed sted, siger konen med eet: »Sikke dog nogen store hænder, Du har, Kristoffer!«

»Aae ja,« siger morbror. »De er jo int saa køen, men æ har nu haft møj nytte af dem!« –

Det var en anden gang, han havde været ude at hjælpe til at slagte et sted. Og det blev mørkt, inden han blev færdig til at gaa hjem. Konen i gaarden ville laane ham en lygte, men Kristoffer ville ingen lygte ha, han kunne let klare sig uden.

Men konen trængte paa: Vist skulle han ha lygten med, det var ikke et mørke at gaa uden!

»Ja, ja da«, siger saa morbror fredsommeligt – »Ska æ ha den lygte med, saa ska æ ha den, men æ vil nu int ha den tændt!« –

Saa naar de frem til billedet med børnene. De er spredt vidt omkring. Nogle bosatte forskellige steder i landet, tre er i Amerika, een har været i Amerika og er vendt hjem, en anden har været i Kanada og en tredje i Argentina –

Ja saadan har hvert slægtled jo sin maade at føre krig paa! –

– Det er i eftersommeren, da jagten nys er gaaet ind. Et par skud efter en agerhønsflokk et steds ude paa marken leder snakken hen paa Jagt og jægere.

»Naa-aa, nogen større jæger har jeg ikke været. Jeg havde sjældent tid. Men min far var en vældig jæger, og det samme var bedstefar. Og jeg kan fra min drengetid huske de aarlige klapjagter i Hoslund og Fæstemose, det var een af aarets største højtider. – Jeg kan huske konsul Lauritzen fra disse jagter. Han var en god skytte. –

Ja, der blev drevet mange løjer og svedet meget krudt af ved saadan en klapjagt – Jeg husker engang, de fik een af klapperne, en lille husmand, til at smide sin kasket op i luften, saa skulle jægerne prøve at ramme den. Han fik 10 øre af hver for hvert kast. Og de knaldede løs i hele salver, men kasketten kunne de ikke ta, der var alligevel størst plads uden om –

Til sidst fandt de paa at holde til den nede paa jorden, og der kunne de ta den, der blev ikke saa meget som en trævl igen!

Men husmanden er snarraadig. Han snupper sin ene træsko og smider til vejrs: Prøv saa den!

Saa knaldede de løs paa træskoene.

Saadan tog det mandens kasket og begge hans træsko. Men han tjente ogsaa over 10 kr. og der kunne den gang faas mange træsko for de penge! – Det var mere end en hel uges dagløn!« –

Det er nær aften, og der tages afsked med de gæstfrie værtsfolk. Og som slutmaal paa det, som nys er drøftet, siger Balslev Jørgensen:

»... Jeg kan kun tænke paa den tid i Esbjerg med glæde og taknemmelighed. Det var 29 herlige arbejdsaar – Min bedste tid...!«

Færøskipper eller andelsbonde?

Vi har nu opsøgt enkelte af Andelssagens veteraner – de, der er vokset op sammen med sagen og har som en selvfølge staaet i dens tjeneste livet igennem – For selvsagt er man andelsmand, det er jo alle her.

Men det kunne være morsomt ogsaa at se sagen ligesom udefra, hvor man ikke er saa indlevet i andelsform og -tankegang, saa man tar det hele som en selvfølge, der hverken kan mistes eller gøres bedre.

Morsomt at møde en mand, der kan se paa dansk bondefællesskab med friske Øjne og maaske skarpere end vi selv opfatte baade værdierne og svaghederne. –

Ja ikkesandt: prøve at se vore forhold ligesom udefra og indad – Og det kan meget let lade sig gøre.

Ser De den pæne lille gaard der lidt Øst for landevejen – Ja, den med de smukke, velholdte Siljerønhegn om markerne –

Der bor næstformanden i E. A. M., H. J. Olsen.

En lille stilfærdig mand med et par levende Øjne og et syngende norsk maal.

En dygtig mand i sit fag! Det ser man straks, man kører ind paa hans ejendom: De velplejede læhegn langs skel og om markskifter, de smukke dyr, den store have, de frodige marker. Orden og system i hele bedriften – Et mønsterbrug kort sagt!

At H. J. Olsen er en dygtig bonde, er der altsaa syn for, her kan han gaa i forreste række blandt sine standsfæller, selv om hans forudsætninger og uddannelse ikke helt er efter de gængse linjer for danske gaardmænd –

Olsen er nemlig født oppe paa Færøerne. Som ung gik han til søs, som de fleste Færinger gør i den alder. Blev ked af sømandslivet. Rejste til Norge for at lære landbrug. Arbejdede i Norge i 5 aar. Kom paa dansk højskole. Var en tid paa Studsgaard forsøgsstation. Og var siden i 6 aar ansat paa Hornum forsøgsstation –

Og nu er Olsen altsaa gaardejer i Veldbæk med 12 malkekøer paa 20 td. land og med de frodigste kløveragre og de bedst læede marker, man kan tænke sig –

Saaledes er i kortest mulige rids H. J. Olsens livsløb til i dag, forstaar man saa, at den stiltfærdige, beskedne mand ikke er saa almindelig, som han maaske ser ud, naar han gaar derhjemme i sin daglige dont.

Og her har vi jo netop den mand, som har mulighed for ligesom udefra at kunne gi os sit syn paa dansk bondefællesskab i dag.

Olsen og hans gæst har gaaet en tur ud over markerne, set paa hegn, græsmarker, frugtplantage og 2 siloer tildels fyldt med grønne lupiner og roetop –

Nu kommer gæsten med det spørgsmaal, der hele tiden har ligget og trængt sig paa:

»Hvordan er det i grunden gaaet til, at De er bleven dansk bonde med et mønsterbrug uden for Esbjerg i stedet for skipper paa en fiskekutter oppe under Island?

»Jeg var ikke glad for at fare til søs. Det var et haardt liv paa de smaa færøiske fiskekuttere – Min mor ville, jeg skulle ha været lærer, men det passede mig heller ikke, det var for bunden...«

»Er det mere frit da at være bonde her i Vestjylland?«

»Ja, ja da! det er en herlig stilling!« – Olsen smiler glad og bliver endnu mere syngende norsk i maalet.

»Men hvordan fandt De her til Veldbæk og blev gaardmand og andelsmand?«

»Det kom heller ikke lige paa en studs. Det var saadan lisom ad omveje.

Jeg rejste til Norge for at lære landbrug. Det er nu godt 25 aar siden. Og her var det, jeg først kom til at interessere mig for den danske andelsbevægelse.

Jo, der var den gang mange af Norges dygtigste landbrugere, der havde gæstet Danmark, for at studere dansk landbrug – maaske nok mere andelssagens former end de rent praktiske driftsmaader.

Min første læremester i Norge, Otto Rumers, Vilsedal, en dygtig mand, havde ogsaa været i Danmark og sat sig ind i danske landbrugsforhold. Og det var her under hans paa-virkning, min interesse for andelssagen vaagnede.

Jeg har været med til en vinteraften i klingende frost at gaa to mil for at høre professor Hasund tale om andelsbevægelsen i Danmark. Hvor var vi optaget af det, vi hørte. Det lød jo som et eventyr og dog saa selvfølgelig, at man kunne naa saa meget, naar blot man sluttede sig sammen og arbejdede i fællesskab.

Og vi sae til hinanden baade den aften og siden: Hvorfor bærer vi os ikke ad paa samme maade her, vi maa vel kunne lære det –

Jeg blev efterhaanden saa optaget af alt det, jeg hørte om andelslandet Danmark, saa jeg maatte ned at se og prøve det selv.

Jeg var saa en Vinter paa Frederiksborg Højskole. Kom saa til Studsgaard forsøgsstation – Der traf jeg min kone – Og saa var jeg leveret...«

»Naa, forandrede det Deres fremtidsplaner.«

»Ja, det var meningen, jeg skulle ha været hjem til Færøerne og ledet en forsøgsstation der, jeg var pladsen tilbudt – Men nu blev jeg.

Saa var jeg i 6 aar ansat paa Hornum forsøgsstation – Og saa købte vi ejendommen her: 20 td. land med delvis ældre bygninger, og prisen var 53.000 kr.

Men jeg synes, det er rart med en gammel ejendom, for saa faar man glæden af at lave forbedringer – Den gang vi kom her for godt 14 aar siden, var der slet intet plantet her ...«

– Gæsten ser paa den store velholdte have, de høje hække og siljerønhegnene, der tavler marken ind. Marken er delt i skifter med 2 td. ld. i hvert. Og der er høje hegn mellem alle skifter – Og alt dette er naaet i 14 aar!

»Det var oppe paa Hornum forsøgsstation, jeg fik lyst til at plante. Siljerønnen er et dejligt træ at arbejde med, saa villig og taknemmelig.

»Med saa gennemført læ som her, ka det saa ikke et vanskeligt aar blive lidt brydsomt at faa kornet tørt?«

»Betyder ingen ting. Oppe i Norge har jeg været med til at hænge kornet til tørre paa stænger, det er nemt gjort – Men vi behøver jo næsten ikke at avle korn mere..«

»Behøver ikke korn – Hvordan?«

»Nej vi ka avle mange flere og billigere foderenheder i form af græs, kløver og sukkerroer. Og ensileret grøntfoder, lupiner og roetop ka jo let gøre det ud for kornet til køerne.«

»Hvordan, har den danske andelssag saa opfyldt Deres forventninger, den gang De selv blev medlem af den?«

»I det store og hele ja! Jeg har nu i godt 14 aar haft den stolte følelse af at staa som medlem af de andelssammenslutninger, der er blevet mønster for hele verden, og derved har jeg givet mit lille bidrag til andelssagens fremgang.

Er det ikke morsomt at tænke sig, at der sikkert ikke findes en eneste bonde i Danmark, som ikke er med i dette store fællesskab, idet han er medlem af en eller flere andelsvirksomheder.

Der er blot den fare her, at det kan blive alt for selvfølgeligt for os, saa vi tror, det er noget, der hverken kan slaas i stykker eller tages fra os.

Men det er nu slet ikke saa selvfølgeligt, som mange tror! Og der kan godt slaas meget i skaar for os, hvis vi ikke er vaagne – Tænk blot paa den gamle andelsbank!

Hvor gjorde det mig ondt den gang, vor gamle andelsbank saa skaanselsløst blev slaaget i stykker – tildels af vore egne folk!

Men det har ogsaa glædet mig at se den ny andelsbank vokse sig stærkere for hvert aar.

Hvis andelsfolk virkelig forstaar, hvor meget det gælder for dem, saa vil de mere og mere slutte op om deres egen bank. – Jo, for saa vil den engang blive ligesom stammen for hele den danske andelsbevægelse...

Jo, jeg er glad for, at jeg inden for Esbjerg andelsmejeri kan faa lov til at arbejde med og for denne sag. Den greb

mig i min ungdom og virker nu hver eneste dag med til at gavne og hjælpe mig i mit arbejde.«

Saadan taler een af de mænd, der ude fra er gaaet ind som fælle i moderne dansk bondefællesskab.

Mon ikke vi, hans standsfæller, gør klogt i at lægge os hans ord lidt paa sinde.

I en bue uden om Esbjerg

Tre mænd i følge ad krogede veje mellem Sneum Aa og Sædding Fyr. – En efteraarsdag 1938.

I en halvkreds uden om Esbjerg ligger de gamle agtværdige kirkesogne Guldager, Bryndum, Jerne, Skads, Tjæreborg. Hver med sit præg og særpræg, og hver med gamle, solide bolav og bondebyer og deres udmarker og udflyttere.

Og fra alle disse fem sogne – en snes byer saavel, om man faar dem talt efter – har Esbjerg andelsmejeri sine medlemmer. Forstaar man saa, at det mejeri med saa vidtspredt tilslutning maa blive stort –

Ind gennem hele denne udstrakte kreds følges de ad, de tre mænd i en bil, en dag mellem høst og efteraar.

Den ene af mændene kender navnene paa alle de mænd, som bor her paa egnen, ved, hvad deres far hed, eller hvem der havde gaarden før.

Den anden kan paa halvkilo nær sige, hvor megen mælk, der leveres fra hver ejendom, hvordan jorden er dyrket, og køerne fodret.

Den tredje er bare med for at se og høre og ta kending af sogne og byer og bolav – ja, og for at opleve og glæde sig over landsmænds dygtighed og ihærdige stræb med en stridig jord. –

Fortid og nutid

Det er bare en køretur en eftermiddag med skydrift og bleg sol imellem. Og dog er det en færd gennem baade fortid og nutid.

Fortiden er de kuplede rester af gravhøje ud over markerne i Guldager, Bryndum, Skads og flere steder. Og de gamle vejspor, der sover under lyngen i de sidste hederester.

Det er ældgammel kulturjord her, det vidner baade gravhøjene og sognenes store kampestenskirker om. De bønder, der i sin tid magtede at rejse disse skønne kirkebygninger, har ikke været ene hedehusmænd!

Fortiden minder ogsaa fra de gamle sluttede bondebyer, med lave, sammenlukkede gaarde, enkle og rene i linjerne, afstemt efter det stærke vidtstrakte land og den stride blæst. –

Nutiden, det er alt det, der virkes og vokser, higer og jager i dag:

Havnebyen, der flyder videre og videre ud over de aabne marker. De mange pyntelige smaahuse, og de nye røde gaarde i alle byer – Kaare Sandholts flotte børnemælksgaard – Nybyggerne paa Krogsgaards mark – Hedelund i Jerne – De brede, lune gaarde i Gesing, Guldager, Sædding –. Og veldrevne husmandsbrug rundt om i alle sogne. –

Nutiden er den jagende færdsel ad alle veje. Eller Esbjerg nye lufthavn anlagt over fortidens vejspor ude i Kærsing hede.

Ja, og nutiden er alle de mange hjem, spredt ud over sogne og bygder, hvor der virkes, strides og stræbes for at bjerge hjem og dagligt brød og for at sætte børnene i vej.

Striden og stræb, sejre og nederlag, det er dagen i dag som den i gaar og den for hundreder af aar siden. –

Hov, stop lidt! Her bor Laurids Sandholt, ham maa vi lige ind og hilse paa.

Laurids Sandholt, »Damgaard«

Laurids Sandholt har haft knusende travlt hele dagen med at køre roer, saa han kunde godt være bekendt at være en smule træt og uoplagt nu ved aftentid – Han er jo da ikke noget helt drengebarn længere.

Men han er ikke spor treven eller sur, fordi en gæst uventet dumper ind til aftensmad – Tværtimod, Sandholt er saa oplagt og i Humør, som har han blot gaaet sig en lille tur ud til fennen at se paa sin hingsteplag, saadan for at samle appetit til aftensmeden.

»Værsgod! sid hen til bordet!« – Ingen dikkedarer med hr. eller De – Gæstfrit og lige til!

»Dejligt vejr at køre roer!«

»Ja, det er om at hænge i nu, mens vejret er godt. Smadder og skidt ka vi tidligt nok faa at trækkes med!«

– Saa er indledningen i orden. Og man kan gaa over til det egentlige:

»Sig os, Laurids Sandholt, Du har jo været revisor i Esbjerg andelsmejeri nu i 20 aar, saa Du maa jo kunne fortælle en hel del her fra egnen og fra mejeriets virksomhed?«

»Naa ja, kanske nok, hvis ellers jeg ka komme paa det. Men se, jeg er ikke rigtig indfødt her, saa jeg kender ikke saa meget til det rigtigt gamle her paa egnen.

Nej, jeg stammer fra Strelluf, der havde jeg ejendom i 19 aar. Her kom jeg i 1910.

Ja, det varede endda ikke ret længe, inden jeg følte mig hjemme her, det er flinke folk her omkring –«

– Det sander gæsten, mens karbonaden bydes om –

»Allerede 1911 blev jeg valgt ind i bestyrelsen for andelsmejeriet. Og nu har jeg været revisor der i 20 aar.

Et stort mejeri –! Ja, det skulle jeg mene – Det er verdens største andelsmejeri!«

»Verdens største –?«

»Ja, for nu er det Danmarks største andelsmejeri – Lige ved de 20 mill. pd. Og saa maa det vel ogsaa være det største i verden – Hvor tror Du, de har et andelsmejeri, som er større?«

»Sandt nok. Saa siger vi verdens største! – Saa maa I jo ogsaa ha en vældig omsætning gennem udsalget i Esbjerg by?«

»Ja, vi har en god forretning. Og vi kunne let ha den

større – Jo, der er ingen kunst ved at lave en stor forretning i Esbjerg, hvis man ikke bryder sig om at faa penge for det, man sælger!

Men se, lave en stor forretning og endda faa sine penge ind, saaledes som Esbjerg andelsmejeri, det er knapt saa lige til. Og det ka kun la sig gøre, naar formand og bestyrer er vaagne. –

– Revolutioner og den slags –? Nej, det kender vi ikke noget til. Det er gaaet jævnt og støt fremad. Naturligvis op og ned med tiden. Men saadan større rystelser har vi ikke været ude for. – En god ting var det, da der kom ordnede og faste lønforhold med mejeribestyrerne. Ellers skulle vi der hver generalforsamling ha det mas med at leje bestyrer. Den tid, det tog, ku man bruge meget mere fornøjelig til en lille svingom...!

– Hør, har Du forstand paa heste?

Naa ikke. Det er en slem mangel ved et mandfolk! Jeg tænkte ellers, vi lige skulle ha været ud at taksere min hingsteplag...«

Gennem byer og bolav

De svinger bort fra hovedvej nr. 1, de tre i følge, kører ad smalle, krogede veje mellem haver og hegn og gode gaarde paa fed muldjord i Veldtofte, Veldbæk, Novrup, Andrup og Skads.

Saa lidt sandmuld og Solbjerg plantage. Og saa breder sig forude engenes grønne flade med Sneum aa, der nys havde storhedsfornemmelser og agerede flod. En bred tangvold, der har gylpet op, viser, hvor indbildsk den har været. –

Tjæreborg ligger paa grænsen mellem marsk og gest. Dens gamle gaarde har laan fra begge sider.

Ogsaa Gammelby, Maade og Jerne ligger paa grænsen – ikke mellem marsk og sandjord, men mellem by og land. Vanskeligt tit at afgøre her, hvad der er by, og hvad endnu er land. –

Hovedvej nr. 12 ruller sit blanke cementbaand op forude.
– Kun et sus eller endnu mindre! saa er det huse og gaarde
i Kærasing og Gesten, der glider forbi. –

»Her var i min drengetid ikke andet end lynghede«, siger
den ældste af mændene. »Den ejendom der var den yderste,
den laa ind i kanten af heden, de holdt kun 1 ko eller 2.
Nu har de vel 20.«

Ja, det kan nok passe efter deres mælkemængde«, siger
den anden. –

Og landskabet bølger og glider forbi i stadig skiften: Huse
og gaarde, gravhøje og kirker, plovspænd og travlhed i roe-
markerne.

Der er de brede gaarde, grønne hvede- og sukkerroemar-
ker paa den fede Gesing jord – Flot byggede gaarde ind ad
mod Guldager by. –

Vandmøllen ved Guldager som en lille bortgemt idyl. –
Forude dukker Sædding fyr frem. Og der bliver udsyn
ud over en stribe blaagraat vand, som langt ud suger himlen
ned og gaar i eet.

Ude i Graadyb glider en Englandsdamper paa vej ud med
et sort røgslæb ind over Fanø.

Og til den anden side springer byens lys frem i skumrin-
gen. Blink ved blink som matte stjerner paa en sløret aften-
himmel.

Maaske virker Esbjergs udstrækning ingen sinde stærkere
end her oppe fra Sædding banke netop nu ved overgang
mellem dag og aften, da lysene tændes, mens omrids af lan-
det endnu skimtes.

En mærkepæl

Det er sagt før paa denne tur. Nu siger den ældre det igen:
»Det er en vældig udvikling, egnen og byen her har gennem-
gaaet i disse sidste 50 aar.« –

»Paa alle omraader, ja«, tilslutter den yngre – »Tænk blot
paa en lille ting som mælkens behandling hjemme paa gaar-

dene forhen og saa nu med staldhygiejne og gennemført dyr-lægekontrol...«

»Ja, det er jo i samme forhold som den allerførste mælkekørsel med stude-spænd og saa nu moderne lastbiler.«

»Og der bygges smukt nu!«

»Men dyrt! Det er ikke saa let at forrente. Det skal der dygtige folk til!

»Der er ogsaa i dag mange dygtige unge mænd. Det er en opmuntring at se, hvor tappert de strider med gælden og vanskelighederne.«

»Ja, og det er saa morsomt, for man kan tydeligt kende børnene ud fra fædrene. De samme egenskaber gaar igen i de forskellige slægter.«

»Saa maa der ogsaa før i tiden ha været mange solide og dygtige folk her paa egnen!«

»Andelsfolk ja! – Hvor var der mange prægtige og gode folk mellem de gamle. – Og det var altid de bedste, de satte ind i ledelsen. – Hædersmænd helt igennem. – De troede paa andelssagen som en folkerejsning. Og derfor gik den frem.

De unge i dag er dygtige ja. Men der er i dag en ret vigtig ting, som de danske andelsbønder baade her og andet steds er tilbøjelig til at glemme...«

»Mejeribestyreren kanske.«

»Naa, nej, ham er der vist ikke andre end ligningskommissionen, der sommetider glemmer lidt! – Nej, men vi glemmer at bruge vort handelstalant, glemmer den side, der vender ud mod vore kunder. Vi bygger store kostbare mejerier og tar alle tekniske hjælpemidler i brug.«

»Ja andelsvirksomhederne bygger solidt og smukt nu de fleste steder.«

»Vi har ogsaa pligt til at bygge smukt, saa det ikke skæmmer landskab og bybillede og saaledes, at folk kan se, det er udtryk for en solid virksomhed. Men vi maa ikke glemme at gøre det smukt der, hvor folk kommer for at købe vore produkter. – Her er et forhold, hvor især andelsmejerierne længe har syndet...«

»Ja, vi trænger til at faa bedre og smukkere udsalg næsten alle vegne, det er sikkert!«

»Se, her har vi inden for Esbjerg andelsmejeri gjort en indsats, som jeg sikkert tror, vil blive paaskønnet – ja, og gi stødet til, at denne sag tages op flere steder og løses bedre end før...«

– De glider gennem færdselen i Esbjergs gader til de holder uden for andelsmejeriets udsalg i Skolegade. – De store blus derinde spejler sig i marmor, glas og den forkromede stålmontering. Dørene gaar ustandseligt.

»Er det ikke smukt – endda det er moderne!«

PAA BEGGE SIDER AF EN GAMMEL GRÆNSE

To herreder og en grænse

Gennem et bredt, frodigt engdrag skrider en sindig jydsk aa vesterud mod den ventende fjord.

Engen er grøn og frodig, en god guds gave til det vestjydske land og til de bønder, som her satte bo for i en stadig kamp mod lyng og havgus og vestenvind at ørke de skarpe sandmarker.

Sved tørken de fattige agre, og slog rug og boghvede fejl, da var det engen, der bødede paa ringe avl og gav overflod af græs og hø. –

Aaen – Skjern aa, Danmarks eneste alvorlige forsøg paa at skabe en flod – ruller i tænksomme bugter og vestjydsk mag sine vandmasser hen gennem det vidtstrakte england. I dag skel mellem sogne og herreder – før i tiden grænse mellem folkestammer og landsdele.

Mærkeligt kan det forme sig med landsmænds samfærd. –

Her ude i Vest ligger to landsdele, som af naturen og folkestammernes egenart tilsyneladende var lagt i modstilling med et bredt, bugtet aaløb som grænse imellem: Bølling herred mod Nord og Nørre Horne herred mod Syd.

Og saa føjer det sig saadant, at netop disse to modstillede herreder finder sammen i ening og paa mange omraader bliver en enhed: »Bølling-Nørre Herreder«, saaledes at det, der forhen var skel og modstilling, nu virker samlende, saa mange i dag har svært ved at tænke sig denne herreds enhed delt i to forskellige landsdele med grænse imellem.

Den, som har øre for sligt, kan blot en kort stund lytte

til folkemaalet Nord og Syd for Skjern aa. Og han hører straks den tydelige forskel i udtryk og tonefald: Vidnesbyrd om, at her gaar et ældgammelt stamme- og folkeskel:

Grænsen mellem Bølling herred og det store – nu tredelte – Horne herred. Mellem Hardsyssel imod Nord og Varde-syssel imod Syd.

Nu er grænsen kun et skel, der ikke skiller. De to forskellige folkestammer paa denne og hin side er forlængst gaaet i ening. Kun maalet kan endnu røbe deres afstamning.

Folkene i Hardsyssel – i hvertfald længere mod Nord – kan ikke sætte munden i lave efter det bløde d i ordenes slutning, her hjælper de sig med r i stedet for. Derfor raaber folk i Vardesyssel drillende over folkeskellet:

»Hurdan, haar Du i daw faat grør aa æ gryr o mar aa æ far? – Pas heller o, te Du ett skirer i di grør-gryr!«

Hardboen har dog aldrig kunnet prale af sit langmodige sindelag, der glemmer at gi svar paa tiltale:

»Hvodden eret, er di kuen saa gue i æ lier, saa hun ka gyer en swaat pot te o gyer i, søen Du ka faa koel te di onnen o en kaffepuns te di nærer!«

Vardeegnen var den udprægede jydepotteegn, hvor det at være »gue i æ lier«: dygtig til at forme de sorte jydepotter, regnedes for den mest værdifulde kvindefærdighed og for den bedste medgift, en ung kone kunne bringe til gaarde.

Pottemændene, der med store læs af de sorte potter pakket i lyng og rævlengeris-limer, kørte langt sønderud, svarede sagtmodigt paa tiltalen:

»Ja sie, æ pothandel ka værr lisaa rele som æ hesthandel – men heller ett mier!«

Det store Horne herred mellem Skjern aa og Varde aa blev omkring 1325 delt i Vester-, Øster-, og Nørre herreder. Og et kongeligt reskript af 13. Marts 1688 fastslog, at Øster- og Nørre Horne herreder sammen med Nørholm birk skulle lægges sammen under en fælles herredsfoged og under Lund-næs len – Det var den gamle sysselinddeling, som hermed sloges i skaar.

Siden laante rigsstyret den tyske amtsinddeling. Og 1794 flyttedes igen omkring med herrederne. Øster Horne herred blev lagt til Ribe amt. Men Nørre Horne herred tildeltes Ringkøbing amt og knyttedes efterhaanden paa forskellig vis til Bølling herred, saa de to fordums stammefjender paa hver sin side det brede aaløb nu er samhörig i retskreds og meget andet.

Og naar vi i dag agter os en lille hastig rundtur gennem de to herreder, da gaar vi ud fra det, der forud skilte i landet og siden var med til at virke samling: den gamle stammegrænse, Skjern aa.

Ad Vestjyllands hærvej

»– Ka vær, vi ska en tur til Skjan brow!« – hed det forhen, naar et par naboer røg uklar.

I spørgsmaalet laa en dulgt trussel. For med Skjan brow mente man Herredsfogedgaarden, de to herreders tingsted, hvor saa mangen retstrætte er afgjort.

Tæt ud mod engen og aaen ligger den smukke gamle bindingsværksgaard. Her hvor færdselen fra mange veje søgte sammen for at friste overgangen over aaen, var det naturligt, at de to herreders tingsted fik plads. Her skulle folk, der færdedes, jo alligevel stævne til.

Og veje og broer blev flyttede og fornyede. Stationsbyen Skjern groede frem, fik brede gader og blev til købstad – Den gamle bindingsværksgaard ligger stadig paa brinken ud mod den grønne eng –

»Ka være, vi skal en tur til »Skjan Brow«.

Ja, hvorfor ikke, lad os bare slaa følge til Skjern bro – Er det i sommertiden, finder vi ikke ret mange steder kønere end her. Og her hvor veje og færdsel stiler hen – Stævnepladsen, der knytter de to herreder sammen, som forhen hørte til hver sin landsdel – her vil ogsaa vi stævne hen for at finde det rette udgangspunkt for vor fart ud gennem de to herreder. –

Saadant, som det forstum var i høslætfolkets land, vil vi gennem hastige rids atterleve sommer og høslæt.

Meget var anderledes i gaar. Og adskilligt bliver anderledes i morgen. Teknikken og udviklingen haster afsted og kræver nye former og ny maalsætning. Hvem, der er sindet dertil, kan godt kalde det for fremskridt.

Engene og høslætten, siden ogsaa roemarkerne, kendtes forældede og unyttigt arbejdskrævende. Al arbejdskraften blev suget ind til byerne. Ingen havde tid til at bjærge hø. Engene langs Skjærn aa blev ikke plejet længere og gik efterhaanden i sump. Over 9.000 td. ld. her ude omkring aaens frugtbare delta laa og forsumpede.

Saa gik man i gang med Danmarks største landvindings arbejde: Aaen blev retledet og uddybet, kanaler gravet, veje, broer, diger bygget, pumpestationer anlagt. Det tog adskillige aar at forvandle de vældige engflader til tørt land og plovjord.

Da det imponerende arbejde omsider var gennemført, var udviklingen paa egen haand kørt videre og havde lagt nye skel mellem landsmænd: Paa den ene side de mange, der kaldtes »Lønmodtagere«, som levede i »Velfærdsstaten« og vejede tungt til med mange stemmer ved valgene. Paa den anden side de faa, der maatte arbejde haardt og længe for at skaffe billig mad og udenlandsk valuta, uden selv at faa andel i løn og ferie! –

Nu kan man her ude i engene køre med traktor og plov, hvor før i tiden storsten vadede, og kong Hans skvat i vandet. Men hvad skal man med de 9.000 td. ld. fin plovjord, naar ungdommen er lokket eller truet ind til byerne i fabriker eller administration?

Hvordan redes mon den knude ud, saa der ogsaa gives »Velfærdsstat« og ferie til dem, der skaffer mad og valuta til huse? –

Det, der kaldes nationaløkonomi kan virke lige saa planløst og rodet at se til som de halvfærdige veje, broer, kanaler og jorddynger, der i dag gør Skjærnaa engene til et uvejsomt og halvfærdigt land.

Men forhen – endda for ikke ret mange aar siden – var engene langs Skjærn aa og ude paa Værnet og Tipperne et land for sig selv, slet ikke ligt noget andet i Danmarks land. Dette england med heden og gamle bolav bag ved er det, vi i dag vil gæste. Kald det bare fortidigt og forældet. Det er dog en livsform i pagt med en ældgammel og rig kultur.

Her fra »Skjan Brow« drager vi ud. Men hvilken vej af de mange, der byder sig til?

Du ser ud over engene – Godt, saa drager vi den vej!

Det er ogsaa nok værd at ta syn ud over Skjern enge just nu, da høslætten skal til at gaa ind: Ud til begge sider fra vej eller banelinje en ilende, glidende sø af grønt enggræs og sølvgraa hvene. Endnu kun faa høstakke, men hist og her en knebrende slaamaskine eller en enkelt le, der synger under strygen.

Og luften, der strømmer imod os! Duft af eng og grøde og hø paa skaar – Det er jo selve sommeren, vi aander ind!

Ja, vejen her over engene og broerne over den tredelte strøm var skøn at drage en høslættdag!

Men i fordums tid, da overgangen over aalen var vad, og vejen over Tarm kær kun var dybe hjulspor mellem bundløse bløder, da var færdselen her i mørketid eller stormvejrvovsom mandsfærd og livet fristet. –

Vi sender lige en tanke til hin Januardag i 1513, da kong Hæns paa vejen fra Ribe til Aalborg mødte sin skæbne her ude i Tarm kær. –

Og vi mindes en enkelt linje ud af et gammelt tingsvidne:

»...En stor Landevej af uhrigammel Tid, saakaldt Herrestræde...«

Ja, saa ældgammel er farvejen her – Den vestjydske hærvej – Øksnevej – Middelalder – Oldtid – Hvor mange slægter er mon her draget samme kaas, som vi i dag følger?

Helt ud mod engen og kærret ligger stationsbyen Tarm.

Fordum havde den bispegaard og vandmølle. I dag har byen »Vestjydske Gymnasium« og stolefabrik, stort amtsygehus, Sønderby & Co. kendte møbelfabriker og andre

gode ting. Og her har »Den gensidige Brandassurance-For-ening for Bølling-Nørre Herreder« sit hovedsæde. Og ud til siderne er hegn og plantning og driftige bønder i nybyggede gaarde.

Lønborg kirke og det vestjydske england

Udsigt – Du har lyst at se ud over landet og ta kending af sogne og byer – Ja vist, det kan vi nemt – Er den vestjydske landslette jævn, des mere frit er udsynet fra en gravhøj eller en bakketop.

Bare 3-4 km mod Vest op over Bøelbanke, og vi er oppe paa det højdedrag, der gaar i et med den høje bakkeknode, der som et forbjerg i en ældgammel fjordskrænt skyder sig ud i aadeltaet. Her oppe knejser Lønborg kirke, hvidkalket og langtlysende, som vartegn for mange sogne inde i landet og som sømærke for dem, der færdes ude paa havet.

Vidt udsyn her – Aa ja, det er ganske godt. Vil man se videre ud endnu, kan man jo bare kravle til vejrs i kirke-taarnet. Her er nok at ta kending af: Gaarde og smaabyer, gravhøje og kirker.

Den store gaard med de mange forblæste træer hist henne i kanten af det vidtstrakte engdrag, det er Lønborggaard. Den har efter sigende 1 td. ld. eng til hver dag i aaret. At det er en god gaard, er man straks klar over, naar man hører, at den i katolicismens tid tilhørte Ribe bisperne.

Her lidt Vest for kirken laa ogsaa i middelalderen en kongsgaard.

– Det var svært nok: baade konge og bisp i denne afkrog af landet! –

Naa ja, det havde sine grunde, hele tre endda: De store engstrækninger var ypperligt grundlag for studedefning. Og i Skjern aa var landets rigeste laksefiskeri – ligervis som i dag – Og endeligt havde den store vestjydske længdevej sin vigtigste og farligste overgang her ude i Skjerna-deltaet.

Derfor laa bispe- og kongsgaard i Lønborg, en bispegaard i Tarm. Og lidt længere mod Øst tæt ude ved aaen viser en

stor voldbanke, hvor den faste borg Lundenæs engang laa, gennem lange tider sæde for kongens lensmænd –

Kirken der noget borte? – Det er Egvad. Den laa som mærketegn, der hvor den store studevej og farvej imod Syd spaltedes i to sideløbende veje. –

Den hvide prik der længere ude? – Jo, det maa være Oddum kirke. Den ligger midt i et sogn med stærk hedeopdyrking og med mange oldtidsminder, 120 gravhøje er talt i sognet. Og ved kirkens Sydmur staar en velholdt runesten, hvis runer melder: »Torulv satte Sten efter Toke Tokesøn, den udmærkede. Gud hjælpe ham«.

Hvad de hedder, de byer og bolav, man ser her oppe fra Lønborg kirkebanke? – Ja, det kan jo et godt amtskort fortælle.

Men bi lidt – Vi husker nogle linjer af et par gamle byremser, hvis oprindelse og tydning ellers er gaaet os af minde:

»Oddum Forhaand, Egvad Braand,
Skjern Fruer, Dejbjerg Duer.
Stauning Grødlyww, Velling tørretyww –

Der fik de den; – Vi kan een mere med et lille hip til andre gæve bymænd:

»Mølgaard Svandser, Styg Danser,
Ferbæk Trommeslaaer.
Vostrup Herrer, Lavstrup Smærer,
Lønborg Lyw, Bøel Tyww.
Kjæfling Klækrotter, Tarm Flynderhoveder!«

Hvor saa denne remse stammer fra, det er tydeligt nok ikke bymændene hverken i Bøel, Kyfling eller Tarm, der har gjort den. Mon ikke disse byremser i sin tid er gjort paa hovvejene til og fra Lundenæs for at særtegne eller smæde de byfolk, man her traf sammen med. Og hvad mening, der ellers ligger i disse remser, som nu synes os meningsløse, en gang sagt for at særtegne de forskellige bolav, har der vel været en mening at finde bag ordene for de, der tog og gav dem som overlevering.

Saa kan vi lisom bedre faa fat paa meningen, naar der siges:

»Naar Las fra Lynn kjør te Waaer, saa haar han fuld Las hen og Las fuld hjem«.

Jo, Lynefolkene var vant til at færdes, de havde jo den store drivvej midt gennem sognet, og baade i Brorsbøl og Lyne var der kendte studekroer.

Vi kan ogsaa fatte meningen, naar man i ældre tid sae, at i Strelluf sogn var kun eet fattiglem – og han havde penge ude paa rente!

Strelluf var fra gammel tid kendt som et lille godt sogn med velhavende bønder. Og Strellufsognerne er lette at kende, de er allesammen saadan lidt rundryggede. – Jo, det er fordi de sidder op i sengen og sover –

Saa-aa? – Jo, for de har jo tegnebogen under hovedpudden! –

Og naar andre sognefolk siger, at i Stauning og Lønborg lever man af hø, saa er det heller ikke her vanskeligt at tyde baade meningen – og misundelsen. –

Men nu har vi hele tiden set ud mod Syd og Øst og med vilje vendt ryggen til det egentlige, det vi tog her op for at glæde os over: Udsigten ud over de vidtstrakte engdrag her ude ved Skjernaamundingen.

Kun to steder i hele Danmarks rige kan man i høslæt-tiden finde en udsigt saa egenartet og skøn og helt anderledes end noget, man før saa: Fra Lønborg kirkebanke og fra toppen af klitten Store Mjøl ude paa Værn-enge.

Fjernt ude hinsides engdraget breder landet sig ud med gaarde og plantning, smaabyer og glimt af hvide kirketaarne. Og bagved igen fortøner Dejbjerg banker sig oldtidsmørke og dissløret som en bjergknode af dunkel fortid.

Hist ovre i en krog mellem fjord og eng ligger Stauning. Saa afsides end sognet er gemt her ude ved fjorden, er dens navn dog kendt ud over mange herreder – Jo, i store dele af Vestjylland kalder man maanen for »Stauning Sol«.

Se, Stauning-folkene har saa store engstrækninger at bjer-

ge, saa forhen gik i høslæt-tiden dag og nat i eet for dem – Heldigt da, om Stauning sol stod op, naar den rigtige gik ned der ude bag Holmslands klitrække. –

Lige neden for kirkebanken gaar landevejen »om ad æ Vestersown« – Følger vi vejen, kommer vi gennem smaa-byerne Hemmet, Nr. Bork og Sdr. Bork. Og lidt længere mod Øst ligger Sdr. Vium.

Hver af disse fire sogne har deres egenart og deres sognekirke af Tuf eller Kamp. Kirken i Hemmet er anderledes end de fleste kirker, vi kender. Den har taarnet fritstaaende Nord for kirkeskibet – Jo, de Hemmet sognefolk har altid holdt af at hævde egne skikke, saa venlige og imødekom-mende de ellers er i alle maader.

Hvorfor? – Ja, hvem reder vel det ud? – Men se i ældre tid, naar folk var ude at glibe aal, og de nu og da slumpede til og fik en aalekvabbe i djer glib, saa hed det gærne: »Naa, der har vi nok en Hemmetsogner!«

Mellem de to Borkbyer staar et vejskilt, der viser ud mod Fahlen kro. Og her gaar da vejen ud mod et af de mærkeligs-te egne i det danske rige: Værnet og Tipperne, disse flade marskenge, der som en godt 3000 td. ld. stor ø ligger aflej-ret i Ringkøbing fjord. Her ude i en krog ved fjorden, hvor Lydum aa løber ud, ligger den gamle Fahlen kro. De 9 af aarets maaneder ligger den forglemt her ude ved fjordkan-ten, fjernt fra andre menneskeboliger.

Men i høslættens tid var den gamle kro her ved det vigtigste overgangssted til de store marskenge det samlende midtpunkt i et festligt og arbejdshidsigt liv, hvis pulsslæg randt stærke og solskinshede ad den gamle engvej over »æ Kast« og »æ Saann« til og fra engene. Nu er der bygget bro over det ret brede aaløb, »æ Kast«, men for nogle aar siden førtes hele den store sommerfærdsel over et vadested – Det var færdselens oldtidskaar: lige til og igennem! –

Det var fristende nu at ta en tur ud til Værnet og Tip-perne: Age paa Skrav-vogn den halve mil gennem det lave fjordvand for saa ude paa Værnet at kravle til tops paa

den høje klit: Store Mjøl, og se sig svimmel ud over disse vældige flader af eng og fjord og mange sogne langt ind i landet –

Men ak! denne skønne oplevelse maa vi gemme til en anden gang. Vi skal ogsaa gæste Bølling herred i dag.

Et skimt ud fra Dejbjerg banke

Ser Du der langt ude mod Nordøst som en lav taagebanke op over himmelranden? – Det er Dejbjerg banker og did agter vi os for oppe fra højden ved siden af Dalgasstøtten at ta et syn ud over sognene.

Og hvor finder vi vel et udsyn videre og et landskab mere storladent og skønt i sin vilde friskhed end det, vi med blikket kan kredse ind her fra toppen af Dejbjerg banke:

Et land skiftende og rigt, storlinjet og mangfoldigt! Mil bag ved mil! Grønne enge, mørke heder, stærkt svungne aaser med gravhøjenes ældetegn. Og spredt ud over sletterne ligger smaabyer og røde bøndergaarde, haver og hegn og frodige kornmarker skabt ved menneskeflid ud af den vilde hede.

Der nede i aadalen ligger Skjern med røde tage og mange rygende skorstene og breder sig ud som en hel købstad. Længere ude mod Vest, hvor landet flader sig ud mod fjorden, øjner vi Stauning.

Den lille samling huse hist nede er stationsbyen Lem.

Naa – siger Du og ser andet steds hen, som var en saadan lille afsides stationsby en ligegyldig ting knapt værd at hefte sig ved. Der er dog i alle disse smaabyer hjem ved hjem, hver med sit strøb og sine skæbner. Og der er virke og fremdrift paa mangfoldig vis – Ogsaa her kæmpes en ihærdig landvindingskamp, under andre former vel, men med samme maal som nybyggernes og hededyrkernes.

Og nu og da kan virksomheder gennem mænds dygtighed og kloge udnyttelse af mulighederne blomstre frem til om-

fang og anseelse, som det er sket baade her i Lem, i Skjern og Tarm.

Kirken der oppe paa højdedraget? – Jo, det er Sdr. Lem. Og den lille samling huse nær kirken er Højmark.

Saa Du »naa« igen – Da er Højmark ellers ikke at »naa ad« – Herfra er udgaaet mange betydelige mænd og kendte slægter. Og for nogle aar siden byggede man her Ringkøbing Amts største og mest moderne forsamlingshus. Men den Herlighed varede kun et par aar – saa byggede man i Vemb stationsby et forsamlingshus, der var endnu større og mere moderne!

Noget Øst for Lem kirke ligger ude i en stor hedestrækning den største samling oldtidsagre, der endnu er opmaalt.

Ved stor offervilje fra sognefolkernes side og da især ved en storstilet gave fra en kendt mand, barnefødt i Lem, blev det store hedestykke købt og fredet.

Ogsaa her i hederne omkring Dejbjerg er fundet oldtidsagre. Ikke saa mærkeligt. Dejbjerg-egnen er jo i sig selv et stort dunkelt stykke oldtid. Se blot, hvor gravhøjene kroner hver en bakkeas. Her er baade vestjydske enkeltgrave og enkelte af de østdanske fællesgrave fra yngre stenalder. Her er bronzealdergrave og lave jernalderhøje. Selve Dejbjerg kirke synes rejst paa en gammel gravplads, i hvert fald er paa pladsen lige Nord for kirken fundet flere grave fra den keltiske jernalder.

Og der ude i præstegaardskæret Sydvest for kirken skimter vi her oppe fra højden en lille lys plet. Det er den mindsten, som er rejst der ude i kæret tæt ved det sted, hvor mæn i 1881 og 83 grov Dejbjergvognene frem fra deres mere end 2000 aarige gemmested. Et af de mærkeligste og vigtigste oldsagsfund i vort land – Det er selve den danske folkestamme, der her i et hastigt glimt budskikker os en hilsen ud fra et dunkelt tidsrum i sit livsløb.

Rakkerkulen ved Kvembjerg

Og hvor vi end færdes her paa Dejbjerg hede, vil fortiden paa mangfoldig maade tale til den grantsynede. – Ogsaa den fortid, der endnu er saa ny, at dens udtryk ikke er naaet at blive sagn, men kun æmter og krøniker.

Hist ude ved Kvembjerg, hvor de tre sogne: Skjern, Stau-ning og Dejbjerg støder sammen, blev der rejst og d. 31. August 1934 afsløret en sten i det trebundne skel, hvor der for- dum var et fristed – et Skelhelg – for baade de døde og de levende, der intet andet fristed undtes – I de trebundne skel blev i gammel tid selvmorderne gravet ned, og genfærd nedmanet. –

Og her i dette trebundne skel laa indtil 1837 Kvembjerg- huset, Rakkerkulen. Her fandt de fristed og byggede hjem, de, der ved særsind eller onde hændelser var trængt uden for sognefolkenes kreds og lavsværn. –

Hele det danske land er som knyttet ind i et fintmasket net af grænser og skel: Herredsgrænser og sogneskel. Et steds i udmarken eller den vilde hede maatte da skellene mødes. Og der, hvor tre sogneskel mødtes, blev som en knude, der bandt i dette fastknyttede skelnet.

Og som knuden i et velknyttet net binder, saaledes følte man, at det trebundne skel maatte evne at binde og fast- holde. Det blev som et helg her i udmarken langt fra men- neskeboliger, hvor grænsens og ødemarkens vætte fik raade- ret.

Derfor ser vi saa mange steder, at en gravhøj har sin plads i det trebundne skel – Og saa kan vi gætte paa eller tvistes om, hvad først var: skellet eller gravhøjen?

Og vi kan heller ikke stort mere end gætte paa, hvorfor skellet og gravhøjen netop fik den plads, de fik? – Er den døde højlagt her for at hævde og værne grænseskellet?

Eller er den døde gravlagt her for at blive bundet af skel- lenes knude?

I hvertfald har man i en senere tid opfattet treskellet som

et sted, der binder. For i det trebundne skel – fortæller os folkesagnene – blev selvmordere jordfæstet og genfærd nedmanet.

De døde, der ikke fik lov at hvile i kirkehelg, de fik deres eget helg her ude i ødemarkens grænseknude.

Og de døde, som anden jord ikke magtede at holde fast, de fandt her i treskellet den gravfred, som var nægtet dem andet steds.

Her ved treskellet var grænseødet vætbebo. Her var gravfred for de, som liv og død havde handlet saa ilde med, at de ikke kunne faa lige kaar og samme fred som andre dødnige.

Og her blev ogsaa fristed og boplads for de, som menneskene handlede ilde med og nægtede menneskeret inden for sogn og lav. Her fandt de fristed og byggede hjem, de, der ved særsind eller onde hændelser var trængt uden for lavsværnet i sognefolkenes kreds.

Derfor fik paa dette sted Dejbjerg rakkerkule sin plads indtil 1837: Kvembjerghuset, der gennem aarene husede saa mange sælsomme, bitre, krøgede eller stærke livsskæbner.

Ja, hvad ved vi mennesker vel om hverandre – Kun saare lidt, naar det er mest! – Og hvad ved vi om det fattigmandshjem, der her havde fundet sit foragtede fristed, eller om de menneskeskæbner, som her fik udspring eller bitter afslutning?

Maaske er der menneskeligt set levet lige saa rigt og lykkeligt her uden for lov og lav som inde i det agtværdige borgerskabs lavshegnede kreds?

Ja, hvem ved: kanske naturens, ungdommens og tilværelsens gavmilde livsfylde kendtes stærkere og mere umiddelbart netop her ude i udmarkens frihed, hvor man havde tilhørsforhold til tre forskellige sogne – Det tilhørsforhold hvert enkelt sogn ihærdigt søgte at undslaa sig for.

Rakkerhuset ved Kvembjerg var i sin tid bygget med omtanke, saa det laa lige meget i alle de tre samstødende sogne, derfor kunne der tvistes om og føres lange retstrætter om,

hvilket sogn der havde forsørgerpligten for de mange fattiglemmer, der her havde deres udspring.

Men da husets sovekammer laa i Dejbjerg sogn, og retten gik ud fra, at her blev de fleste af børnene fødte, saa var det som oftest Dejbjerg sogn, der fik forsørgerpligten tilkendt.

Hvor endte saa siden disse menneskeskæbner? – I ældre tid vel nok i fattighjørnet omkring paa mange vestjydske kirkegaarde. Senere i tiden med mere menneskelig tankegang blev de fleste efterhaanden til stræbsomme og flittige bønder eller haandværkere.

– En dag H. P. Hansen, Herning, og jeg var paa farten her omkring i Rakkernes gamle hjemstavn, traf vi ude i heden en mand der grov hedetørv.

»Naa«, siger H. P. Hansen paa sin raske maade – »Har I stadigvæk mange Kjæltringer her i Dejbjerg?«

»Nej«, svarer manden sindigt, mens han skifter skraa – »Neej, De er næsten allesammen flyttet ned til Skjern by.« –

Det var den friske og iderige lokomotivfører Schell Poulsen fra Skjern, der gennemførte rejsningen af denne mindesten paa Kvembjerghusets tomt. De, der var med til afsløringsfesten den 31. August 1934 glemmer sent denne festdag.

Selve stævnepladsen var i sig selv helt anderledes, end hvor man nogensinde før var stævnet sammen: Langt fra menneskeboliger, helt ude hvor heden og de yderste fenner grænser sammen. Intet til læ, kun lyng, pors og vidjebuske. Dagen var lummervarm, sorte tordenblaaner vældede truende op over Sydhimlen.

Jeg skulle holde afsløringstalen, og H. P. Hansen, Herning, skulle fortælle om Natmandsfolk og Rakkere. Der var mange folk samlet her ude i ødemarken.

Hvad man fulgte mest spændt: min tale eller det truende opræk til tordennejr, skal jeg ikke gætte paa.

Det var spændende saaledes at tale omkap med et hastigt drivende tordennejr. Først var det en truende rullen, efter-

haanden drønende væltende kampestenslæs højt oppe, der understregede eller overdøvede mine ord.

Jeg naaede dog hæderligt færdig og fik dækket fjærnet fra stenen, før det for alvor brød løs. H. P. Hansen naaede kun de indledende sætninger før uvejret var over os!

Vorherre bevares, hvor det regnede! Styrtede ned! Lynene blev blafrende blaa gennem alt det vand. Og folk løb, som folk løber for livet for at finde en smule læ, hvor der intet læ var.

En kendt Skjernborger prøvede at klemme sig ned bag en smule vidjebusk, hvor der allerede sad to damer paa hug. Hans fod gled paa den smattede skraaning, og han gik bag over ned ad en høj grøftebrink. I et saadant pludseligt fald griber man for sig. Det gjorde han ogsaa og tog den ene af de to damer med til grøftens bund.

De, der kunne løbe stærkest, naaede først hen til den mark, hvor bilerne var parkeret og klemte sig ind under det skærmende biltag.

Da jeg gennemblødt til skindet naaede hen til min gamle Ford, sad der 11 mer eller mindre pjaskvaade mennesker klemmt sammen der inde, saa jeg maatte nøjes med det læ, der var udenfor i tordenregnen.

Jo, den afsløringsfest var noget helt for sig. Mon ikke den svarde godt til de mennesker og de skæbner, vi her satte mindesten for?

Søren Kierkegaards slægtshjem

Rundt om i heden her ved Kvembjerg som ogsaa ude mod Øst i Bjørnemosen, kan man endnu finde tomterne af rækkerhusene.

Vi lader blikket glide fra de lynggroede tomter her og ud over det frodige land mod Sydøst: Sogne og bolav vi mere aner end ser der ude i fjærnets taagedis.

Der er Bølling: Herredets mindste sogn, men dog i en

fjern fortid stærk nok til at sammenknytte sit navn med herredets.

Der er Hanning sogn med mange oldtidshøje og forhen kullet kampestenskirke, der nu har faaet taarn.

Der er de frugtbare Faster og Sædding sogne, fra gammel tid kendt som »Smørhullet« i Bølling herred.

Sædding ja, den vil vi gæste en dag, vi har tid, ikke blot for den lille kullede granitkirke, selv om denne ligesom Nr. Vium kirke er mere oprindelig og middelalderpræget end de andre kirker paa egnen – Her er ingen nymodens paahit som taarn, orgelværk eller drivhusvinduer –

Men mere vil vi dog søge her hen for den mindsten, som er rejst lidt uden for kirkegaarden.

»Her laa Søren Kierkegaards Slægts Hjem« – melder stens indskrift.

Ja, netop: Her paa denne grønne toft op mod kirkegaardsdiget laa engang det hjem, hvorfra den slægt udgik, hvis ypperste kronskud blev Biskop P. C. Kierkegaard og tænkeren Søren Kierkegaard, denne mærkelige aandens og tankens stormand, den vestjydske ener i dansk aandsliv. –

Det var igen den energiske lokomotivfører Schell Poulsen, der gennemførte at faa denne mindsten rejst. Den afsløredes ved en smuk højtidelighed d. 11. Novbr. 1935: Biskop Vestergaard, Ribe, prædikede i kirken. Salomon Frifelt holdt afsløringstalen ude ved stenen.

Om aftenen var der fest i forsamlingshuset, hvor pastor Poul Olesen, Sdr. Omme talte om Søren Kierkegaard.

Blandt sognefolkene baade i kirken og forsamlingshuset var der adskillige efterkommere af Kierkegaardsslægten. Det gjorde ligesom det forgangne mærkeligt nærværende. Og man følte, at Søren Kierkegaard, denne aandens stormand, eneren blandt mennesker, dog trods alt var i sammenhæng med sogn og slægt – Selv den stejleste vestjydske Ener evner ikke helt at bryde ud fra landsmænds fællesskab.

Ogsaa det vidner stenen rejst paa Søren Kierkegaards slægtshjem.

Endnu et skimt ud fra Dejbjerg banke: Ser Du langt ude i Fjernhedens blaadis som en mørk knude paa en blaalig streg?

Det er Oddum-Ølgod bakkeø, der skyder en stejl pynt ud i Sdr. Omme fladen. Tisbjerg Knap hedder forbjerget.

Og vil man kende nogle mil af landet her, da kravler man til tops paa Tisbjerg Knap –

Nej, nej, ikke i dag. Vi naar det ikke, selv om der var nok at se:

Der paa selve Tisbjerg aasens østskraaning ligger »Hejmdal Plantage«, denne smukke ening af gammelt egekrat og ny naaletræsplantning plantet af lærer Kristensen, Hoven, og nyanlagt af grosserer Levison og af denne skænket til staten.

Lige neden for Tisbjerg ligger en stor nybygget gaard, hvor godsejer Hasselbalch prøvede at virkeliggøre afdøde professor Weis's teorier om hedeopdyrkning.

Syd for breder sig den store Paabøl plantage. Og der et steds inde mellem granerne ligger J. C. Christensens barndomshjem, hvor hans sognefolk enigt uden partiskel har rejst mindsten for I. C. og hustru.

Og hist henne ligger den lille venlige by Hoven med blink af mølledam, med kirkespir og røde gavle op mellem grønne træer. Her var det, lærer Kristensen rejste sin kvindehøjskole, hvorfra saa mange dygtige vinterlærerinder gik ind i arbejdet i de vestjydske skoler. –

Digtning i jord og sten og lynghede

Men dette og meget mere maa vi gemme til en anden gang. I dag vil vi endnu et lille svip længere ud i Bølling herred:

Gennem Herborg sogn for at finde dens gamle kirketomt.

Ud til Fiskbæk i Nr. Vium for at se den store briketfabrik med een af landets højeste fabrikkskorstene. Her hvor man udnytter jordens brunkulslag og presser kullene til briketter.

Op gennem Brejning sogn for at gæste det gamle herresæde Brejninggaard, der nu udnyttes som ungdomsskole.

Yderst ude mod herredsgrænsen bor en digter, som vi ogsaa vil gæste. Lauge Laugesen er hans navn. Han har ud af en plet sandagre gaaet og digtet en pragtfuld have med bjerge og klippelandskaber stablet op af markernes sten. –

Et mærkeligt stykke kultur som intet andet, vi har set, digtet frem af den flade mark og en lille fyrreplantage. –

Brejning krat derimod er natur, rest af fortidens storskov. Disse skovrester bryder frem baade her og der som bævreasp mellem lyngen eller forkrøblet egepur paa bakkernes østskraaninger. Ved den gamle studekro, Egeris mølle i Nr. Vium sogn, er der ogsaa skovrester, der nu udnyttes som fest- og stævneplads for ungdommen.

Noget sydligere i samme sogn ligger et andet egekrat. Det var her, de undertrykte nationers glødende fortæller, forfatteren Aage Meyer Benedicte og hans hustru, Katri, indrettede deres sommerbo »Videvang«. Og her blev hans urne gravsat i toppen af en oldtidshøj.

Sætter vi her fra »Videvang« kaasen mod Borris og Skjern, da finder vi ved Ahler Østergaard et andet digterværk: Fiskeriparken med snesevis af ørreddamme, med kanaler og plaskende vandfald ned over havens skrænter.

Og alt dette er af Johannes Jensen og hans søn Jens Thomsen digtet ud af nogle lyngbrinker og sure sumphuller. –

Ja, hvem er vel den største digter? – Den, der digter i ord og toner, eller han, der digter i jord og sten? –

Saa er der mange digtere i Borris! – Hele rækker af nybyggere ude paa Nørreheden og Gaasdal Hede. Mænd, der drømmer og digter – ja og skaber! – Kornmarker, haver og hjem ud af lyngheden.

Borris er kun en mindre stationsby uden noget særligt særpræg, og dog er navnet kendt landet over. Det skyldes dog næppe den mærkelige og iderige sognepræst og amtsprovst C. I. Lodberg Krarup (1765-1820) der i 1806 oprettede ved sin præstegaard i Borris det første skolelærer-seminarium i

Jylland som et forvarsel for Skoleloven af 1814, der krævede mange nye lærere til de kommende landsbyskoler.

Her ved Borris præstegaard og seminarium oprettede amtsprovst Krarup 1815 ogsaa det første bogtrykkeri i Ringkøbing amt for at kunne trykke de nødvendige skolebøger til sit seminarium. – Alt dette er dog forlængst glemte af de fleste.

Hvordan er Borris navnet da kendt ud over landet? – Jo ude paa Borris Sønderhede Syd for aalen har militæret inddraget store omraader til øvelsesskydning. Efterhaanden som morterer, fodfolkskanoner og luftværnsskyts fik længere rækkevidde blev mellem 20 og 30 familier købt eller jaget fra deres hjem, for at der kunne blive bedre skudfelt.

Her ude paa heden og de forud dyrkede marker traver nu i sommervind som vintersne soldaterne omkring, mens projektilerne fløjter omkap med hjejleflokkene. – Gennem aarene bliver det mange unge, som ad den vej faar kendskab til navnet Borris.

Midt mellem Sønder og Nør, højt paa en frugtbar skrænt ligger Borris Landbrugsskole og formidler fremskridt og nyeste faglig viden ud over det vestjydske land og langt længere ud –

Men Borris har ogsaa andet, der kendtes viden om: Det store Dalager Marked, der i hele Vestjylland stod som et tidsmærke i aarets kreds og afgjorde priserne for hestehandelen og tiden for middagssøvn.

Nu er baade Dalager marked, heste og middagssøvn afskaffet!

En enkelt af de glemte menneskeskæbner

Sært nok: Selv om det kun er paa afstand, vi her staar og ser ned mod Borris kirkes høje, hvide taarn, saa knytter dog dette skimt traad i vore tanker til mindet om en mærkelig menneskeskæbne, som her randt ud.

Nede ved broen over Skjernaalen lidt fra kirken laa engang et lille hus, hvor »Bromanden« boede. Det var hans

bestilling at opkræve bropenge af dem, der drog over broen.

Der har vel gennem aarene været flere Bromænd her, ogsaa hver især med deres særegne historie. Men en enkelt af disse ligesom rager op over de andre ved den tragiske livsskæbne, han fik. –

Da jeg i sin tid syslede med »Den gensidige Brandassurance-Forening for Bølling Nr. Herreders« mere end hundredaarige historie, stødte jeg her paa mange navne paa mænd, der i datiden var de ledende paa deres egn, men nu er glemt paanær de oplysninger, der kan ledes frem fra arkiverne.

Der er saaledes handelsmand Christian Toft, Dalager i Borris. Han var sammen med sognefoged Jan Lauridsen fra Faster den egentlige ophavsmand til denne brandforsikringsforening, der gennem de 120 aar siden da har sikret en hel egns hjem imod følgerne af ildsvaade.

Det var disse to mænd, der henvendte sig til herredsfoged J. Jansen i Skjern og bad ham sætte sig i spidsen for oprettelsen af en Brandassurance-Forening for rørligt gods for Bølling-Nørre Herreders jurisdiktion. De er begge to med i komiteen der d. 7. April 1846 er samlet i Skjern, ligesom de er med i det forberedende arbejde forud for oprettelsen, for vi finder dem begge sammen med de øvrige 4 komitedlemmer som deltagere i foreningens konstituerende møde i Skjern d. 15. Novbr. 1848, hvor de alle 6 underskriver den nye forhandlingsprotokol.

Det er ogsaa sidste gang, vi møder Chr. Tofts navn i forbindelse med den forening, han som forreste mand har været med til at oprette. For medens Jan Lauridsen vælges til distriktsdirektør for 4de distrikt og udfylder denne stilling til 1870, saa glider Chr. Toft ud, og hans navn nævnes aldrig mere –

Bag dette forhold ligger en mærkelig tragisk livsskæbne.

Chr. Toft var en meget dygtig og energisk handelsmand. Han handlede med noget nær alt muligt: drev købmandshandel, sendte vogne paa opkøb: Smør, flæsk, uld, huder

m. m. Drev ogsaa handel med heste og kreaturer. Kort sagt: drev forretning med alt, hvor der var penge at tjene. Og han regnedes i sin tid for en hovedrig mand, hvis ord havde vægt og myndighed.

– Og saa mistede han i kort tid hele sin formue. Grunden angives forskellig – Uheld! siger een – Spekulationer! fastslaar en anden – Omslag i tiden og vidtløftig og uoverskuelig forretningsgang! mener en tredje – Muligt har alle tre aarsager og flere til samvirket saaledes, at den rige, ansete mand i forbavsende kort tid sank ned i stoddernes lav og endte til sidst som glarmester og stodderkonge i sit hjemsohn!

Sine sidste aar boede Chr. Toft i det lille brohus nede ved broen over aaen, hvor markedsfolk Syd fra til Dalager Marked husker ham som manden, der krævede bropenge op for at komme over broen.

Men tilværelsen var ham for overmægtig, han magtede ikke den skæbne, der stadig førte nedad. Og saa en vinterdag gik han i aaen. Folk saa ham gaa langsomt ud i vandet lige ud imod det dybe, mens han sparkede isskorpen i stykker. Der blev raabt til ham om at komme i land. Han lod, sorn hørte han det ikke, gik blot lige ud, til strømmen tog ham og hvirvlede ham ned under isen –

Med vejen forbi Lundenæs

Vi følger nu vejen langs engkanten Vest paa mod Lundenæs og Skjern.

Ude i engen paa den sydlige aabred ligger en stor grøn voldbanke. Her havde den faste borg og kongsgaard, Lundenæs sin plads gennem flere aarhundreder.

Borgens betydning i datiden skønner vi bl. a. deraf, at den i rigets opløsningstid var pantsat til biskop Eskild og Dømkapitlet i Ribe, indtil dronning Margrethe i 1407 indløste det værdifulde pant. Fra Borgen Lundenæs kunne den store vestjydske indfaldsvej samt laksefiskeriet i Skjern aa og studegræsning i de store enge holdes under opsigt.

Under Thorstensons-fejden blev slottet 1644 belejret af Svenskerne, skudt i brand og plyndret og aldrig siden helt opbygget. Tværtimod blev i den følgende tid en del af slottets materialer brugt til bygning af bøndergaarde paa herregaardsmarken.

Slottets avlsgaard laa Nord for aaen, den udviklede sig ved udstykning til et helt bolav. Stamgaarden eller den egentlige hovedgaard er dog stadig den største.

I dag er en ung mand, Niels Holt Sørensen fra Strelluf i gang med at omforme den gamle hovedgaard til et moderne bondebrug, hvor det nyeste i bygninger, teknik og driftsmaader er taget i brug.

Det gamle stuehus her paa Lundenæs avlsgaard er tildels bygget af materialer fra det ødelagte Slot. Over indgangsdøren er saaledes indsat to sandstensplader med adelsvaaben og navnene: Henrik Müller og Sophie Rosenstjerne.

Paa den østligste, nu nedlagte gaard i Lundenæs boede i sin tid den kendte Terkel Christiansen. Han var en meget anset mand, bror til folketingsmand for Ringkøbing kredsens Mads P. Christiansen og saaledes ud af den kendte Christiansen slægt, der har givet os saa mange betydelige personligheder. Terkel Christiansen var en tid sogneraadsformand i Skjern sogn, var 6 aar i amtsraadet, var 1869-74 formand for Bølling-Nørreherreders landboforening og adm. direktør for Brandassuranceforeningen fra 1869-74. —

Afd. maler Thomas Kr. Hansen, Hoven, fortalte en aften i en sluttet kreds: Min mor, født 1823, tjente som ung pige i Lundenæs hos Terkel Christiansen. Hun huskede Terkel som en flink, men myndig mand.

Hun fortalte ogsaa, at naar oplandsfolkene fra flere sogne bjærgede hø i de store Skjern enge og tit blev natten over i engen, fordi de havde for langt hjem, saa var det skik, at de tog op til Lundenæs gaardene og sov i laden der de faa natteimer, der var til hvile. Gaardene laa jo lige ved engen.

Det vil sige: paa den østre gaard, Terkels gaard, var der

aldrig nogen, der ville sove. Der var saadan en uro og rumsteren i den lade, saa ingen sov der mere end een nat – Hvad saa det var for spøgeri, der gik?

Men saa skete det omkr. 1850, at den store lade og kostald under en stærk storm styrtede sammen og begravede alle kreaturerne, hvoraf mange dræbtes eller lemlæstedes. Da folk hørte de nødstedte dyrs brølen og jamren ud fra ruinerne, var de enige om, at uroen og spøgeriet i laden sikkert var forvarsel for denne ulykke. –

Terkel Christensen var kendt som en rolig og behersket mand, der sjældent forløb sig eller bruste op og brugte unødige ord. Det er om ham, man endnu mindes denne lille historie, jeg engang fortalte min gode ven: digteren Anton Berntsen, og som han formede til de smaa jydskes vers: »Troels's foer«:

Paa Terkels gaard var der stort faarehold, der for største delen fik føden ude i de store heder, som hørte til gaarden. Saa et aar kommer der smitsom sygdom blandt faarene, de dør den ene efter den anden. Det saa ikke saa godt ud.

Omsider en dag kommer dog den gamle faarehyrde for at fortælle sin husbond, at nu synes den slemme syge da endelig at ha raset ud, for nu dør da ikke flere af faarene –

»Men der er da heller ett mier end en jenle foer tebaag!«

»Naa«, siger Terkel paa sin sædvanlige rolige maade, »det var da godt de slog til!«

Her har vi i et lille glimt de gamle Vestjyders sindige ro og selvtugt, der evnede at dække over følelser og tanker, de ikke ønskede at gi til pris for andre. Hvad der kunne ligge dulgt bag ved ordene lod sig kun tyde ud fra tonefald og ordføjning. –

– Ka værr, vi skal følges ad til Skjanbrov? – Det kan lyde som en venlig indbydelse, men kan ogsaa gemme en dulgt trussel om selvhævdelse og retstrætte. –

Ja, saa er vi igen der, hvorfra farten gik ud: Skjern bro ved de frodige enge, der nu er afvandt og gjort til plovjord og kornmarker. –

Nærmeste nabo til Tarm realskole

Det skete i 1888, at skolebestyrer Gregersen paa realskolen i Tarm fik sig en ny pige til som Økonoma at staa for køkkenet. Det var noget, hun kunne til gavns. Gregersen var veltilfreds, for hun forstod at faa noget ud af husholdningspengene. Og lærerne roste hendes mad i høje toner.

En dag var den unge køkkenpige et ærinde ovre hos snedker Ormstrups kone. Inde i stuen sad Ormstrup og snakkede med en ung pæn mand.

Ja, nu faar vi nok en ny karetmager til byen,« siger saa fru Ormstrup.

»Naa,« siger køkkenpigen, for hun var rask til snak som til arbejde – »Hwa er han saa for en kaael?«

»Jo, det er ham der!« siger fru Ormstrup og ler. Og da bliver den unge pige baade rød og flov og faar travlt med at komme afsted, for hun synes, den unge mand ser saa drillende efter hende.

Jo, Tarm fik en ny karetmager, en ung, rask mand, der hed Sørensen. »Og han kan,« som snedker Ormstrup kunne bedyre – »mere end skrive sit navn!«

Kun skolebestyrer Gregersen var ikke tilfreds med den nye karetmager, der havde sit værksted lige over for skolen – »Han staa da altid og kikker her op til køkkenvinduerne, hvad saa han glør efter?«

Det skulle nu ellers ikke for en studeret mand som Gregersen ha været saa vanskeligt at regne ud, hvad den unge karetmager kikkede efter! Der var kanske flere karleøjne, der gik samme vej. Var det saa mærkeligt heller!

Den unge karetmager blev altsaa den heldige. Det kan fortælles kort. Et aars tid derefter stod brylluppet.

Saa tog de to unge fat paa at bygge hjemmet op. Der var ikke ret meget at flotte sig med. Karetmagerhaandteringen var i den tid et ret fattigt haandværk. De unge maatte de første aar klare sig med en aarsomsætning paa 5-600 kr.

Men det gik, for de to hjalp trofast hinanden. Kneb det

mester, der var ene om arbejdet, saa kom den unge kone ud og hjalp sin mand i værkstedet. Naar hjulegerne skulle drives ned i navet, stod fru Sørensen og holdt egen fast med haanden, mens manden brugte den store hammer og drev paa med drabelige slag.

Det saa farligt ud. Og fru Sørensen ga manden en skrap advarsel: »Hvis Du slaar ved siden af bare een eneste gang, saa kommer jeg her aldrig mere!«

Altsaa passede Sørensen gevaltig paa og traf ogsaa hver gang, hvor han skulle.

Forresten fik karetmager Sørensen efterhaanden mere at ta vare paa end sit haandværk. Der var bud efter ham baade her og der. I 1892 blev Sørensen vurderingsmand for Egvad sogn for »Den almindelige Brandforsikring for Landbygninger«. Denne post har han fortsat udfyldt gennem de 55 aar siden.

Og i 1913 valgtes S. P. Sørensen til formand eller administrerende direktør for den gens. Brandassurance-forening.

Nu havde han begge hænder fulde. Heldigt var det da, at sønnen Chr. Sørensen, nu efterhaanden kunne løse ham af i værkstedet, saa han helt kunne ofre sin tid paa forsikringsarbejdet og sygekassevæsen. Og her gjorde S. P. Sørensen gennem en menneskealder et godt og fortjenstfuldt arbejde, saa det var med god grund, han til sin 70 aars fødselsdag modtog Fortjenstmedaljen i sølv. Ogsaa sølvkande og sølvbæger har Sørensen modtaget som udtryk for anerkendelse af hans arbejde til gavn for almenheden.

Skraas overfor Vestjydsk Gymnasiums kavalerfløj ligger et smukt nybygget hus. Her bor karetmager S. P. Sørensen og hustru. Selv om Sørensen nu siden 1944 har sluppet ledelsen af Den gens. Brandassurance-Forening og overladt dette arbejde, saavel som haandværk og værksted, til sønnen, saa har han dog stadig en del forsikringsarbejde at sysle med. Og fru Sørensen passer selv sit Hus og holder det fint – Pige? – Hvad skal fru Sørensen vel med pige, saa længe hun selv kan og er rask og rørig og kun 84 Aar! –

En dag sidder en gæst i den hyggelige stue med de mange familie billeder og fotos af børn og børnebørn. Han vil gerne vide lidt om Sørensen's arbejde med brandforsikringen og spørger ud om baade det ene og det andet. Og Sørensen gir god besked. Han har et langt livs virksomhed og erfaring at øse af.

»...Se, min Far og Mor døde, da jeg var 7 aar gammel. Saa kom jeg til Østergaard og blev opdraget der. – Siden?

Ja, siden tjente jeg, til jeg kom i lære. Og saa blev jeg svend. Men det kommer jo ikke den sag ved. Vi ka passende begynde her i Tarm, for her fandt jeg baade min virkeplads og min kone –«

»Og ingen af delene har De fortrudt?«

Da ler baade Sørensen og fru Sørensen: »Det var nok lovligt sent at fortryde paa nu. Vi har arbejdet godt sammen, og der har været fremgang. Og vi har haft flinke børn. Hvem ka saa forlange mere!

Til at begynde med var det smaat nok. Det var en fattig forretning at være karetmager den gang. Og oplandet her om Tarm var ikke videre fedt. Jeg husker en af de første søndage, vi som nygifte fulgtes ad til Egvad kirke, da sae jeg til min kone: Jeg begriber ikke, hvordan folk ka faa føden her!

Men godt nok fik man jo føden her og mere til, for det var rent forbavsende, som det gik fremad. Jo, Vestjyderne er vel nok dygtige til at faa noget ud af lidt.

Brandforsikringen? Jo, nu kommer det. Se først var jeg sognebestyrer her i Egvad et par aar. Og saa i 1898 blev jeg valgt til distriktsdirektør her i andet distrikt. Og i 1913 blev jeg valgt til administrerende direktør.

»Og naar De nu ser tilbage over de mange aars arbejde med Brandforsikringen, har De saa indtryk af, at der oftere, end man skulle tro, laves fiduser for at bjærge en uretmæssig fordel paa Brandforsikringens bekostning?«

»Nej, det har jeg ikke!« siger Sørensen fast. »Desværre har jeg været ude for baade brandstiftelse og forsøg paa

assurancesvig. Men det er saa afgjort et særtilfælde. Derimod har jeg været ude for, at der er sendt mig penge anonymt – engang 700 kr. – som en eller anden havde faaet for meget tilkendt ved en brand.

Det er ogsaa sket, at en mand er kommen til mig og har tilbagebetalt en større sum penge, fordi hans kone paa sit dødsleje havde bekendt, at hun selv havde sat ild paa ejendommen – Men ellers...«

»Ja, der var jo da ellers det hjørne, Du nok ved –« siger fru Sørensen og kikker over brillerne fra sit haandarbejde henne i lænestolen. »Hjørne-?« – »Ja, ka Du ikke huske, Du tit sae: Det er et varmt hjørne der ovre, der brænder det altid!«

»Naa ja, gammel husning med straatag er jo altid mere udsat for at brænde end nyt er. Det ligger i saa mange forhold. Lyn og uvejr ka vi jo ikke dirigere med, det trækker efter sine egne love. Og om een eller anden en enkelt gang før i tiden har givet lynet en lille haandsrækning, hvis det var for træt til at komme af sig selv – ja, det ka jo ingen af os vide noget om...«

Saa snakkes der om vejr og høst, om sommerens tørke og om børnene, der alle er i gode stillinger. Den ene af sønnerne er overlæge paa Amtssygehuset i Tarm. –

»Ja« – slutter Sørensen sin udredning, mens han lægger sin blanke medalje paa plads i etuiet – »Brandforsikring og sygekassevæsen er nu det, der har taget min meste tid, og det er ogsaa det, jeg har været mest glad for at arbejde med...«

De gamles arbejde føres videre

Den, der sysler lidt med Bølling-Nørre Herreders Brandforsikrings mere end 100-aarige historie, vil snart opdage, at denne forening har paa mange maader sit eget præg, baade i opbygning og administration saavel som i ledelsens sammensætning.

Og den, der sidder og gennemlæser foreningens gamle pro-

tokoller og arkivalier, er ogsaa snart paa det rene med, hvor en stor del af grunden til foreningens faste opbygning og støtte og rolige udvikling maa søges.

Disse rolige og fast sluttede forhold skyldes uden al tvivl, at de unge, der gaar ind i foreningens arbejde, ikke bryder ind som nye reformatorer, men derimod stilfærdigt uden brud eller spring i udviklingen, men ogsaa lydhøre over for det nye i tiden, viderefører de gamles arbejder.

Gang paa gang ser vi, at det er sønnen, der løser af og fortsætter farens mangeaarige virksomhed som distriktsdirektør. Som regel er det sket paa den maade, at sønnen har hjulpet faren med arbejdet. Og naar sønnen saa overtar stillingen, har det den fordel, at han er kendt med arbejdet og forretningsgangen. Og tillige har han haft lejlighed til med friske øjne at skønne over, hvad der muligvis kan laves bedre og mere tidssvarende.

Da karetmager S. P. Sørensen, Tarm, efter 31 aars virksomhed som adm. direktør trak sig tilbage, følte det som en selvfølge, at sønnen, karetmager Chr. Sørensen, gik ind i stillingen og førte den gamles arbejde videre.

Nu, vi har gæstet gamle Sørensen og hørt lidt om hans 31 aar som direktør for brandassurancen, saa falder det ret naturligt, at vi ogsaa ser inden for hos sønnen for at høre lidt om, hvorledes han viderefører farens arbejde baade i værksted og i foreningen.

Karetmager og direktør Chr. Sørensen er en optaget mand. Foruden sit store værksted og sin stilling som direktør for brandforsikringen er han forstander for Teknisk Skole, formand for Sparekassen, har været medlem af sogneraadet i 19 aar.

Og ikke mindst under besættelsen blev der lagt stærkt beslag paa Sørensens arbejdskrat. Han var instruktør ved C. B. Grundskolen og blev luftværnschef for hele Nørre Herred. Alene det var tilstrækkeligt til at gi sin mand rigeligt med arbejde – ja, og søvnløse nætter.

Og det føjer sig af sig selv, at da gæsten først er godt til

sæde i Sørensens kontor, glider samtalen af sig selv hen paa tyskertiden med al dens galskab og med dens anspændte prøve af mænds nerver og mod.

Og før de har tænkt sig, er de langt ind i den tid, der endnu som en mørk skygge af tysk ondskab og dyriskhed kan mørkne ind over dagens timer og nattens drømme.

Dage og nætter, der var et anspændt spil om liv og død og menneskeskæbner – De kender det begge to: Den pirrende, nerveprikkende spænding fra modstandskampens mange farefulde opgaver. Og de føler igen spændingens isnaaleprik i hovedbunden ved i mindet at leve det om igen: Gestapos besøg i byen – Vigtige meldinger, der modtoges og videresendtes – Nedskudte engelske bombemaskiner, hvis besætning skulle bjærges, skjules og sendes til Sverige for næsen af de tyske vagter.

Hvem forstaaer egentlig her inde i en lys, hyggelig stue med præg af fru Sørensens smag og milde smil, at alt dette vilde og uhyggelige ikke er noget utroligt, der er hørt fortælle fra en fjern tid og en fremmed egn, men at det bare for nogle aar siden var barsk, ond virkelighed rundt om os! –

– Føler vi ikke endnu truslen fra nætternes mørke – fornemmer det haarde greb i haanden af pistolskæftet i frakkens inderlomme – faar det igen altsammen saa nærværende, saa vi føler kulde og hede risle os ned langs rygraden –

For det var jo altsammen brutal virkelighed og ikke opdigtet romanstof – 15-16 engelske bombere blev skudt ned i Sørensens distrikt. Det gjaldt jo om at naa frem til vraget før end tyskerne, for saa, naar levende og døde var bjærget, at afgi den befalede melding om nedstyrtingen.

Sørensen har forstaaet kunsten at pudse Tyskerne og endda holde det gaaende som luftværnschef, først kort før det tyske sammenbrud blev han arresteret og ført til Herning – En af ringens folk, der blev taget, havde uforsigtigt nok haft Sørensens navn i sin lommebog.

Men Sørensen klarede for sig og kom hjem igen tids nok til at overtage arbejdet med anbringelse af de tyske flygt-

ninge, der nu som vildfarne, jagede rotter myldrede ind over landet –

– De skutter sig begge to som efter en mørketur i ondt vejr og ligesom ryster spændingen og gysset af sig, da de igen vender tilbage til nuet og dagens krav: Arbejdet paa kontor og værksted – Og gæstens spørgsmaal virker ikke blot som traad til en anden tankegang, men som bud fra virkeligheden nu: Fredens og tryghedens.

»De fortsætter altsaa Deres fars virksomhed baade som haandværker og som direktør?«

»Ja, jeg prøver at gøre det saa godt, jeg kan. Udviklingen skulle jo nødvendig staa stille. Baade at holde det gamle i hævd og finde nye veje og muligheder, det er efter min mening den bedste maade til at videreføre, hvad vi har naaet.

De haandværkere der har fortsat det gamle karetmagerhaandværk uden at ta hensyn til det nye i tiden, for dem er det gaaet tilbage.

Vi andre derimod greb den mulighed, bilerne bød os – Ja, for os er det gaaet baade op og ned. Men vi har i hvert fald haft mere end arbejde nok. Ja, og spændingen ved at arbejde sig frem og selv bakse med det nye, det er ogsaa en værdi.

De første bilkarosserier, jeg lavede, maatte jeg selv tegne og konstruere fra først til sidst, og det har jeg fortsat med – Midt i 20'erne havde vi en vanskelig tid. Vi fik da kun 450 kr. for en lastvogn lavet fiks og færdig. Det er det samme arbejde, som i dag betales med 3000 kr.

Et aar lavede jeg 40 nye lastvogne. Jeg havde 8 mand paa værkstedet samt 1 smed og 1 maler ude i byen. Det gaar rigeligt med arbejde og spekulation – Men fortjenesten, den var det smaat med! –

Vi ærer de gamles arbejde og prøver at holde det i hævd – baade inden for haandværk og foreningsarbejde. Men vi maa ikke glemme, at tiden og udviklingen stadig gaar frem. Følger vi ikke med, da kører udviklingen fra os. Og saa har vi ikke ført de gamles arbejde videre, som vi burde.

En gammel slægt paa en gammel gaard

Sønderbygaard ved aen lidt Syd for Borrís er en gammel gaard – ikke i bygning, for udhusene er nye og moderne, bygget op fra grunden i 1925, men som bosted og slægtsgaard.

Hvor gammel skal ikke her redes ud, men ejeren, vi gæstede en dag for næsten 20 aar siden, Mads Rahbek, kan paa sin mors side føre slægten her paa Sønderbygaard tilbage til et sted i 1600 tallet.

Mads Rahbek er en mand, der baade holder det gamle i hævd og forstaar det nye i tiden. Derfor har han bygget sine udhuse store, lyse og moderne, men freder om det gamle stuehus over hvis storstuedør, hans bedstefars og bedstemors navnetræk staar med aarstallet 1832. Det aar er stuehuset bygget.

Og dette gamle bondehjem gir os et ypperligt indtryk af, hvorledes en vestjydsk storbondegaard for 100 aar siden var indrettet og udstyret, lige fra forstuens smukke, haandsmedede dørlaas og det svære empireskab og til den store dagligstue med langbord, panel og fast vægbænk og en pragtfuld bilæggerovn med 6 svære messingkugler og aarstallet 1755.

Men det nye er ikke holdt ude. Det titter diskret frem som radio, elektrisk installation og som centralvarme-radiatorer paa begge sider af bilæggeren! Det bryder dog ikke helhedsvirkningen af den gamle bondestues enkle, men dog fornemme soliditet.

Mads Rahbek holder mest til i sit lille kontor, maaske det mindste rum i det store hus. Men her har han samlet noget af det, han helst er i selskab med: sin bogsamling, de gamle familie billeder og sjældent arvesølv. Og fra vinduet her er der god udsigt ned over den store have med bro over kanalen og med en stor kroget graapoppel, der hælder skævt for Vestenvinden –

»...Ja, den Abiel har min bedstefar i sin tid plantet. Det

var ham, der byggede gaarden om. Tømmeret hentede han i Horsens. En saadan tur tog tre, fire dage – Sin kone hentede han i Eg. Hun var en halvsøster til Jens Thomsens kone i Ahler. –

Sønderbygaard en stor gaard –? Nej, kun en almindelig bondegaard nu – forhen var den fæstegaard under Lundesnæs. 1756 blev den købt fri af Morten Christensen – I min fars tid havde vi 80 tdr. ld. eng til gaarden, da bjærgede vi hø, saa det forsløg noget! Men nu er der kommet 2 gaarde ud herfra, saa nu har jeg kun 40 tdr. ld. eng...«

»Saa har Du maaske slet ikke mærket tørken i sommer?« spørger gæsten.

Mads Rahbæk smiler sit stilfærdige smil, hvor der ligger baade lune og humor paa lur – »Naa, ikke stort mere, end vi er blevet endnu mere glad for vor eng! –

Den store Rahbekslægt, hvor den stammer fra –? Jo, den siges at stamme fra to brødre fra Rahbek i Aadum. De flyttede begge her over Nord for aaen, den ene til Ahlergaard, den anden til Albæk. Og fra dem stammer de to grene af Rahbekslægten: Borris Grenen og Tarm Grenen – Ja, Knud Lyne Rahbek er ogsaa ud af slægten, han stammer fra Tarm Grenen. –

Det er især andelssagen, jeg har arbejdet med. Den er efter min mening den bedste form for demokrati. Og naar jeg har været glad for at arbejde med vor Brandforsikrings-Forening nu gennem 36 aar, da er een af grundene, at denne forening i sin opbygning og virkemaade er en slags andelssammenslutning, hvor afgørelsen af alle vigtige spørgsmaal tildels ligger hos generalforsamlingen, altsaa hos medlemmerne.

Naar vi betænker, at foreningens opbygning og administration praktisk talt er den samme i dag som for 100 aar siden og stadig virker tilfredsstillende, ja, saa synes jeg, man ikke kan andet end faa respekt for de gamle, der stiftede denne forening og ledede den saa godt gennem den første tid.

Nej, de gamle var nu ikke helt undermaalere, selv om vi nu er klogere paa mange ting, end de var. – De kunne ogsaa

i gammel tid lave smukke ting. Her skal Du bare se!»

Mads Rahbek henter frem fra et sikkert gemmested et svært sølvkrus, smukt ciseleret med ranker og navnetræk og aarstallet 168? I laaget er kunstfærdigt indsmeltet en svær tysk sølvmønt med et billede af Roland statuen uden for det gamle raadhus i Bremen.

Baade ejeren og gæsten beundrer det smukke gamle krus, der i mere end halvtredje hundrede aar har glædet alle de, der tog det i haanden, og er gaaet i arv i slægten og har knyttet baand mellem slægtled, der ellers intet ved om hinanden.

»Det er egentlig mærkeligt med saadant gammelt arvesølv,« siger Mads Rahbek – »Det er næsten, lisom det har lidt af slægtens liv i sig – Jo, for det bliver, naar en anden een er borte.

Nej, det er kun kort, den enkelte faar lov at virke. Det kan vi se i Assurance-Foreningen. Det er kun godt 100 aar eller tre, fire slægtled, den spænder over – Og hvor meget ved vi saa om de mænd, der satte vor forening i gang...

Men at det har været dygtige og betydelige mænd, er ingen i tvivl om. Ka vi blot gøre vort arbejde lisaa godt, som de gamle har gjort deres, da bliver det heller ikke helt galt, for de, der skal fortsætte.«

Vester fra –

Det var paa Borris marked: En hestehandel var ved at komme i gang. Køberen ville dog først hos en anden mand forhøre sig lidt om sælgerens anseelse –

»Er han solid?« spørger han manden.

»Solid! – Ja, det ka Du lijj forlaadd Dig o, for han er Vester fraa!«

– Tør man tro denne vurdering – hvad man har lov til, saa længe der ikke er ført bevis for det modsatte – da hører Laurits Christensen til den solide fløj, for han bor langt mod Vest, i Bandsbøl vestligst i Hemmet sogn. Her er masser

af frisk luft, plads til siderne og frit udsyn uden skove eller bakker til at lukke af for synet. Og blot lidt uden for markskellet breder Ringkøbing fjord sin blanke flade over mod Holmslands takkede klitrække, der som et skaaret dige lukker af og holder havet i ave.

Og at Laurits Christensen hører til Vestjyllands solide stamme, er man ikke i tvivl om, naar man møder ham. Sindig, solid og djærv er det første indtryk, som ikke afsvækkes ved nøjere kendskab.

Første møde mellem ham og den, som her skriver, ligger nu adskillige aar tilbage. De skulle begge: Landstingsmand Mads Degnbol og han, tale ved en grundlovsfest i Hemmet. Men først skulle de ud til Bandsbøl og drikke kaffe hos Laurits Christensen og Cecilie.

Da de holdt paa den grønne indkørsel foran det smukke gamle stuehus, kom Laurits Christensen frem i storstuedøren for at byde Velkommen.

»Naa Mads, hvad vil Du saa fortælle os i dag?« var hans første spørgsmaal til Landstingsmanden.

»Ja se,« kom det omgaaende fra Mads Degnbol – »Nu har a talt her i Hemmet 13 gange ved eders grundlovsfester, saa nu ka a næsten ett hitte paa mere slurrer at fylde i Jer!«

»Naa, det gaar nok den 14de gang med!« mente Laurits Christensen – Og selvfølgelig havde Mads Degnbol masser at fortælle – der er vist ingen, som har oplevet det modsatte! – Der siges da ogsaa, at Mads Degnbol har holdt 20 ganges jubilæum som grundlovstaler i Hemmet! –

Men det var altsaa det første møde og det første indtryk, gæsten fik af Laurits Christensen.

Det er friskt endnu og uddybet mange gange siden.

Og saa en dag holder gæsten igen paa den grønne vej foran stuehusets Syddør. Og Laurits Christensen staar som for 15 aar siden, bred og smilende i storstuedøren – Cecilie, som den gang firmede travlt omkring og stillede an med kaffebord for saa ved festen om aftenen, da den alvorlige del var vel overstaaet, at svinge sig forkert om i vals og

galopade, hun sidder nu bundet af gigten til sin stol og ser gernem ruderne langeligt ud over de marker, hvor hun gennem saa mange aar var sin mands trofaste medhjælp i arbejdet.

Ja, det var altsaa den gang, da var det Sommer og festdag – Men i dag gælder det hverken grundlovstale eller forkert om. Sommeren er slut for denne gang, og efteraarsbyggerne trækker over de aabne graa marker – I dag vil de snakke fornøftigt om brandforsikring og om svundne aar. Der kan Cecilie ogsaa være med trods gigt og værk og stive lemmer. –

»Du har haft mange offentlige hverv, Laurits Christensen, hvordan faar man den slags?«

»Ja, hvordan, hvordan – det er noget, der kommer af sig selv. Det er den slags, hvor man er glad for tilliden, som folk viser een, men led og ked af alt det tidsspilde, det fører med sig –

Ogsaa glad for arbejdet i de offentlige hverv –? Jo, det bliver een efterhaanden, som een kommer ind i sagerne, og een faar jo indblik i et og andet, som een ellers ikke havde lejlighed til at sætte sig ind i – Jo, jeg kom ind i sogneraadet i 1929 og var formand fra 1933 til 1946. Fra 1937 til 46 var jeg ogsaa formand for Bølling-Nørre Herreders kommunalforening. Det var næsten noget af det mest interessante, jeg har arbejdet med – I 1940 blev jeg af staten udnævnt til bestyrer for Tipperne. Og nu er jeg ogsaa udnævnt til Landvæsenskommissær for Ringkøbing Amt – Ja, saa har jeg selvfølgelig haft en del mindre hverv her hjemme i sognet.

Brandassurance-Foreningen –? Jo, der blev jeg i 1919 opfordret til at stille mig til valg som distriktsdirektør for 1ste distrikt. Jeg blev ogsaa valgt og har haft bestillingen siden –

Fortruet det –? Nej, det har jeg skam ikke. Jeg synes endda næsten, det er noget af det mest spændende og tiltalende, jeg har haft at arbejde med. – Jo, det er saadant rart, fredeligt arbejde, endda mest hjemmearbejde. Folk er flinke, og vi kender hinanden allesammen. Og saa gik foreningen hele

tiden fremad. Selv om vi nu og da fik store brandskader at dække, saa fik vi ingen større, end vi kunne dække dem uden at anstrenge vor økonomi – Det letter ogsaa arbejdet, naar man ikke er nødt til at skrabe paa bunden af kassen hele tiden!

Hvad jeg var mindst glad for –? Jo, at komme ud og vurdere efter en brand, hvor folk har haft for lavt forsikret, det har jeg altid været ked af. For vi ka jo ikke, naar det er brændt, lave en forsikring om, selv om den er for lav. Det maa folk selv sørge for i lavtids.

Ellers maa een jo hjælpe de brandlidte, saa godt een kan, og her skal een altid ha konerne med til vurderingen, for de ved som regel bedst besked om, hvad der er gaaet tabt af indbo og af smaating. Hvis en anden een ikke minder mændene paa det, glemmer de let en hel mængde af de mange smaating, som altid gaar tabt ved en brand paa en gaard: Jo, redskaber, reb, sække, værktøj og meget andet. Jeg anser det altid for min pligt at faa det mest mulige med i vurderingen af det, som er gaaet tabt. –

Om nogen har prøvet paa at pudse mig –? Laurits Christensen faar det lune blink i øjekrogen – »Nej, lad os ikke tro saadn noget om hverandre. Vi kender hinanden her om ad Vester o, saa vi ka let snakke os tilrette om tingene –

De første brande, jeg var ude til –? Jo, vist husker jeg dem, det var saamænd een og samme dag. Den ene var i Sdr. Bork og den anden i Bøel. I Sdr. Bork blev saa godt som intet tøj reddet. Jeg vurderede det hele til 40 kr.

»Ja, men blev der da virkelig ikke reddet mere?« spurgte direktøren lidt vantro.

»Vil Du gi de 40 kr., det er vurderet til, ka Du faa hele krammet!« sae jeg. Og saa var der ikke mere snak om den ting –

Se, jeg har selv prøvet at være brandlidt, derfor ka jeg maaske lidt bedre sætte mig ind i deres forhold, der har faaet krammet svedet af –

Gaarden her –? Nej, den gang boede vi i Lønborg, men

saa brændte ejendommen i 1910. Jeg sad oppe paa taget og var ved at lægge møntørvtørp paa plads. Saa gir køerne sig til at brøle, og jeg raaber ned til Cecilie: »Gi dog de køer noget at æde, saa vi ka faa fred i huset!«

Men da hun lukker ladedøren op, slaar de klare flammer imod hende – Det ka nok være, jeg kom ned af huset i en snarhed. Og vi fik da ogsaa dyrene ud saa nær som en kalv og en gris, for det gaar jo i en fart, med saadn noget gammelt straatækt husning – det var en revnet skorsten, viste det sig, der var skyld i balladen.

Saa solgte jeg ejendommen og kom her til Bandsbøl og fik min kones fødegaard. Det var ikke saa lidt gammeldags her, for det laa jo lisom lidt afsides her, inden banen kom.

Her paa gaarden var ikke stort andet af maskineri end en plejl og to gamle træakslede vogne. Det var noget slemt rasselværk at køre i! Ja, og hede laa her rundt om. Men saa kom Tarm-Nr. Nebel banen i 1913-14. Og saa fik vi mær-gel. Det ga vel nok forandring! Jo, nu kunne det gro her lisom paa andre egne.

– Den største brandskade jeg har haft at vurdere –?

Det var hos Søren Rahbeks i Tarm og løb op i ca. 30.000 kr. Men det var jo uden for mit eget distrikt. Ellers har jeg ingen skader haft over 20.000 kr.

Smaaskader –? Ja, dem har vi ogsaa, ikke saa faa endda. Og somme er saa smaa, saa det ka knibe os at faa kik paa dem! – Saadan kom der en mand og ville ha erstatning, fordi han havde faaet svedet hul paa sin jakkelomme. Han havde staaet oppe paa viadukten over banen i Skjern og mente, det var en gnist fra et lokomotiv, der havde fænget i hans lomme – Ja, det kunne maaske ogsaa være en gnist fra hans pibe, føjede han til – Vi troede nu mest paa piben, saa der blev ingen erstatning for det hul!

Sognebestyrerne –? Jo, dem kommer jeg godt ud af det med. Vi er jo allesammen Vester fra og kender hinanden. Alting gaar sin rolige gang her uden jageri eller store fagter.

Saadant var det under besættelsen. Priserne steg og steg,

og mange havde altfor lavt assureret. Det kunne næsten blive ruin for en mand, hvis det brændte for ham, og hans forsikring var forældet. Saa havde jeg sognebestyrerne samlet og henstillede til dem, at de med det første tog rundt til folk hver i sin kreds og gjorde dem opmærksom paa, hvor vigtigt det var, at de fik deres forsikring sat op og bedre tilpasset de høje priser.

En tid derefter træffer jeg een af sognebestyrerne.

»Naa,« siger jeg. »Du har vel været omkring hos folk i dit sogn og henstillet til dem at faa deres forsikring i orden?«

»Ja, jow,« siger han – »A haar da van udd en jenle daw.«

»Naa, hvor mange steder naaede Du saa den dag?« ville jeg ha at vide.

»Ja, jow – a naaede da lijje en jenle stej!« –

– Jo, det sæder: Her ud ad Vester paa har folk aldrig kunnet med tøvtesløs jageri eller fyttten omkring. Nej, men solide, det er de!« –

Spørg bare Laurits Christensen, han ved det, for han er selv ud af stammen! –

Ud af Søren Kierkegaards slægt –

Sæding kirke i Bølling herred syner ikke af ret meget i et storlinjet landskab. Kullet og graa af granit, middelalderpræget og fast i linjerne som alle jyske stenkirker, der ikke er lempet til efter nyere tiders smag.

Og som det ydre er ogsaa kirkens indre: et køligt, dunkelt kirkerum med rolige, strenge linjer og dæmpet lys – Hvor kan man vel stærkere end her opleve fællesskab og samhørighed med de svundne slægter.

Den, som lytter og lader dagens krav hvile, kan ligesom fornemme fortiden og levet liv mærkeligt nærværende og sig selv udenfor nuet her inde i dette gamle kirkerum, hvor syv, otte hundrede aar med ukendte slægters graad og sang, smil og suk ligesom er lejret mellem de svære stenvægge under de ældemærkede loftsplanker.

Jo, Sæding kirke er et stykke ærværdig fortid, som den ligger der midt i dagen og blæsten og drysser klokkeklang ud over et lille virksomt og veldyrket sogn.

Men Sæding kirke kan ikke blot melde om middelalder og svundne navnløse slægter. Ogsaa een af dansk aandslivs store navne toner her imod os – Paa en tavle inde paa kirkens Syd væg læser vi Søren Kierkegaards navn. Og lidt uden for kirkegaardsdiget staar en høj, knudret granitsten, hvis indskrift melder:

»Her laa Søren Kierkegaards Slægtshjem.«

Og igen bliver det forne sært nærværende: Her, hvor der i dag er plovjord, laa altsaa før i tiden den gaard og det hjem, der blev udspringet for een af de stærkeste enere i dansk aandsliv.

Her omtrent, hvor stenen er rejst, maa han, denne mærkelige kantede aandens stormand, ha staaet en sildig høstaften og set ud over sognets fattige agre og store hedestrækninger, saaledes som det mødte ham den eneste gang i sit liv, han gæstede sit vestjydske udspring.

Fra Søren Kierkegaards rejse her til Sæding i August 1840, finder vi saaledes i hans dagbog:

»Jeg sidder her ganske alene og tæller Timerne til, jeg skal se Sæding. Jeg kan aldrig mindes nogen Forandring hos min Fader, og nu skal jeg se de Steder, hvor han som fattig Dreng vogtede Faar, de Steder jeg paa Grund af hans Beskrivelse har haft Hjemve efter...«

Og senere som gæst i slægtshjemmet skriver han i samme dagbog:

»I den Aroma som Hø udbreder, at staa lige udenfor Porten til det lille Sted i den sildige Aftenbelysning, Faarene drive hjem og afgive Forgrunden, mørke Skyer afbrudt af enkelte stærke Lysglimt som Skyer har, der tyde paa Blæst – i Baggrunden højner Heden sig – – blot jeg maatte ret huske Indtrykket af denne Aften...«

Kan man ikke ligefrem lytte sig til, hvorledes han har følt en mærkelig samhörighed mellem dette stærke, dystre

hedeland og saa sit eget sind, saa han maa skrive videre i sin dagbog:

»Heden maa netop være skikket til at udvikle kraftige Aander, her ligger alt nøgen og afsløret overfor Gud –« Ja, netop: ene i kampen med en karrig jord og en strid natur, og ene og afsløret over for sin Gud – det var fra gammel tid vestjydens lod og hjemstavnspræg. –

– Den gang som nu laa et kort stykke derfra en anden gaard, Stengaard kaldet. Den gang vel nok lav, straatækt og graa som alle de andre af sognets gaarde, uden andet læ end kaalgaardsdiget med lidt hyld og pil og med en bred tørveklaad ved gavlen –

I dag en velbygget moderne gaard, læt af plantning og stor have. Og det lyder slet ikke overraskende, naar manden her paa Stengaard, Kristian Stengaard, paa sin stiltfærdige maade siger:

»Ja, gaarden her har været i vor slægts eje siden 1713. Nu har min søn og svigerdatter lige overtaget den. De sidder her som 7ende led.

Søren Kierkegaards slægt?– Jo, der er flere paa gaardene her i sognet, der er ud af den slægt. Vi er da ogsaa en smule – Jo, den første mand her paa Stengaard, han hed Anders Jensen, og han blev Søren Kierkegaards oldefar. –

– I slægt med Søren Kierkegaard! Langt ude et tyndt blodets baand og dog kendbart gennem mange led – Maaske dog mest kendbart ved den tænknings selvfor dybelse og nagende ensomhedsfølelse, der selv midt i en udbygget andelstid stadig er mange vestjydske bønders særkende –

– Vist saa: en samtale her i Stengaard i Sæding formede sig let som Kierkegaards drøftelser. Det føles, ligesom man her mere end ellers er nærmere udspringet til en dunkel og sært overmægtig tankeverden, hvor ingen endnu har maalt dybde eller rum.

Men det var ikke kierkegaardsk enersind, vi skulle drøfte, men derimod Brandassurance-Foreningens fællesskab! –

»Ja,« siger Kr. Stengaard – »Jeg har altid været glad for

at arbejde med brandforsikringen. Her er et omraade, hvor fællesskabet virker efter sin oprindelige ide: Fælles hjælp til de enkelte, der kommer ud for ulykke. Hvert medlem gir sit faste bidrag, ikke for at enkelte skal ha fortjeneste derved som i et aktieselskab, men for at alle medlemmer kan sikres imod følgerne af ildsvaade –

Foreningens administration billig –? Ja, det er et led i hele foreningens opbygning – Ingen skal lønnes, men kun ha et rimeligt vederlag for tidsspilde. Og selve administrationen er i dag som for 100 aar siden! Saa solidt og gennemtænkt byggede de gamle deres forening op. –

Havde jeg ikke været glad for mit arbejde med brandforsikringen, havde jeg vel ikke fortsat nu paa 29ende aar. Arbejdet er altid gaaet let og uden gnidninger. Gamle Sørensen var en dygtig forhandlingsmand. Han kunne altid faa en sag til at glide, hvis det en enkelt gang gik en smule trægt. Ellers kan der jo inden for kommunalt arbejde let blive mere end nok med gnidninger og vanskeligheder –«

– Kr. Stengaard kender til gavns kommunalt arbejde i dens mange forskellige forgreninger. Han har i 6 aar været sogneraadformand, har siddet 11 aar i amtsraadet, er formand for menighedsraadet, vurderingsformand til ejendoms-skyld og adskilligt mere inden for sine standsfællers forskellige sammenslutninger.

Gæstens spørgsmaal falder derfor ret naturligt: »Sig os, Kr. Stengaard, hvilket af dine mange offentlige hverv har Du været mest glad for?«

Den lille tætbyggede mand der henne ved skrivebordet tænker sig lidt om, før han svarer: »Jeg tror, at arbejdet inden for menighedsraadet er det, som har givet mig mest glæde. Jo, vi har faaet kirken restaureret. Det var jeg meget glad for at sysle med. At frede og bevare kirkens gamle, oprindelige præg og dog faa den gjort smuk og tiltalende. Det var en skøn opgave! –

Da gæsten kører af gaarde, har han endnu i øret Kr. Stengaards stilfærdige ord:

»Jeg har haft en skøn tilværelse! Jeg fik lov at overtage min fødegaard og kom til at arbejde med jord og dyr og fik hverv betroet af mine sognefolk, kan nogen ønske sig skønnere virksomhed! Og nu fortsætter min søn og svigerdatter – Jo, Vorherre har været mig god! –«

Engen til nabo –

Lidt uden for den lille venlige by Hoven ligger Aage Paghsgaard ned mod aaen og engdraget.

– Engen gror, imens een sover! Sæ de gamle Vestjyder, der forstod at skønne paa, hvad engen er for en god Guds gave til et land med tørre sandagre og heden til nabo. Og selv om teoristruttende konsulenter lærte moderne bønder at rynke lidt paa næsen ad engen og høslætten, fordi den nævnes gammeldags og proteinfattig, saa er et tørkeaar som sommeren 1947 dog skrappere læremester end samtlige konsulenter. Og tørkesommerens lære kan kort udtrykkes i to modstillede farver: Kløvermarkernes gustengraa og engens frodige grønne!

Jo vist: Ingen kan nægte, at engen stadig er en faktor i jydsk bondebrug, som selv moderne bønder maa regne med, naar tørken brænder saften af kløver og roer.

Lad saa være, at engen maaske nu er afvandet til plovjord og kornmark, den har dog stadig aaens naboskab og grundvandets nærhed som reserve for sin grønne frodighed.

Og ingen vil heller nægte, at engen pynter og liver op i et fladt landskab. Se blot, hvor Aage Paghsgaard – Fru I. C. Christensens fødegaard, ligger smuk med engen og aaen til nabo og med plantage og hegn til læ. Og set ovre fra gaarden i Sdr. Grene er Hoven by som et smukt motiv for et maleri fra romantikkens tid: Grøn eng, bugtet aaløb, blink af mølledam med bro og sluse. Kirkespir og røde tage op mellem grønne trækroner – Jo, de kan godt hilse anerkennende til hinanden tværs over aaen: Gaarden og Hoven by.

Og er man født her paa gaarden og ved, at her har ens

mor og bedstefar ogsaa levet og arbejdet, da maa man jo føle sig endnu stærkere knyttet til gaard, jord og egn.

»Du har ikke fortrudt, at Du overtog din fødegaard og fører den videre?« spørger en nyfigen gæst en dag Aage Pagh, mens de sidder inde i gaardens smukke dagligstue.

Da ler den milde og glade fru Pagh henne fra klaveret: »Fortrudt! Nej, Aage var vist blevet en sølle een, om han ikke havde faaet lov at blive her. Han kunne bestemt ikke trives noget andet sted!«

Aage Pagh smiler og samtykker: »Ja, her hører een jo til. Her har jeg været dreng og gaaet i skole hele min barndom, haft min ungdom og er blevet mand siden...«

»Saa har Du gaaet til skole hos lærer Kristensen, Hoven?«

»Det har jeg. Til ham og til lærer Østergaard. Og det regner jeg for noget af et lykketræf. Jo ældre jeg bliver og bl. a. som medlem af skolekommissionen faar en del med skolesager at gøre, des bedre ser jeg, at vi her i Hoven har haft ualmindeligt dygtige lærere.

Lærer Kristensen var ganske vist en ældre mand, da jeg kom i skole. Vi havde ham kun faa timer hver uge, og da fortalte han for os, og det var nok til, at jeg altid vil mindes ham med taknemmelighed.

Østergaard -? Ja, han var en sjælden dygtig lærer. Som fortæller for os børn var han enestaaende. Han gik helt op i sit skolearbejde - Jo, de to lærere: Kristensen og Østergaard har præget deres sogn. Deres paavirkning kan let spores endnu og vil sikkert kunne paavises mange aar frem i tiden.

Højskolen i Hoven -? Ja, gennem den rakte lærer Kristensens personlighed og præg jo langt uden for sogn og herred. Der er fra den skole udgaaet mange dygtige vinterlærerinder til hele Vestjylland og endnu længere ud.

Nej, nu kræves der jo mere uddannelse, mere »Pædagogik«. Men jeg er gammeldags nok til at mene, at i mange tilfælde gjorde disse lærerinder fra Hoven højskole bedre fyldest som lærerinder for smaabørn end dem med den fine uddannelse og de store eksaminer -«

Det kunne let blive til skoleminder i stedet for det, som gæstens ærinde er: Brandforsikring. Samtalen maa igen drejes den vej.

»Naa ja,« værger Aage Pagh af – »der er jeg saa ny i tjenesten, saa jeg vist ikke kan fortælle stort – Jeg blev valgt til sognebestyrer i 1933.

Arbejdet som distriktsdirektør –? Aa, det er jo nærmest en udvidelse af bestillingen som sognebestyrer, som jeg havde i 14 aar. Det, som for tiden volder mest bryderi, er krigsskadeforsikringen. Kontingentet her udregnes nemlig efter et 7aarigt gennemsnit. Og da protokollerne her for andet distrikt blev stærkt beskadiget, da Søren Rahbeks gaard brændte, saa gir det en del ekstra arbejde at faa det bragt i orden.

Ellers er jeg kun glad for arbejdet. Jeg regner det for en stor fordel at arbejde sammen med de mænd, der sidder i ledelsen. De er dygtige og har erfaring og overblik. Der er altid noget at lære af samværet og samarbejdet med dem. –

Godt samarbejde – Ja, netop! Det er jo det, vor forening er bygget op paa: Samarbejde og fællesskab! Og den ide vil vi prøve at holde fast og føre videre..!«

SKÆBNEFÆRD LANGS GAMLE VEJE

101 vejspor over Paabøl hede

Det var engang først i 1870erne. En mørk Septemбераften. To mænd fra Hedehusene i Ølgod var hjemvejs fra det store efteraarsmarked i Dalager i Borris.

Mændene var Jeppe Graversen i Hedehusene og Mads Foldager i Hejbøl. De havde haft en god og howres markedsdag, mæglet i mange handeler og drukket tilsvarende lidkøb for at hjælpe med til at gi god handelslykke.

Først de kørte fra Borris, sang de begge to. Siden skiftevis. Efterhaanden, som de kom ind i de store heder Syd for Borris og fik markedet paa afstand, blev de mere sagtmælet.

Mads sov sødeligt nede paa vognens bund. Hans snorken var mindst lisaa kraftig og kønnere at høre paa end hans sangstemme. Jep førte tømme og snakkede frisk med sig selv, saa fik han altid det svar, der passede ham.

Da de var godt og vel forbi Tisbjerg og kom ned paa Paabøl hede, holdt kusken hestene an:

»Toorr! Holdt! – Hvad nu? – Her gaar lige akkurat 99 veje, og hvad for en af dem skal vi nu følge?«

Mads keg op over vognfaddingen og hikkede: »Ni-og-halvfems vej! A tror, Du primer, Jep! Nok er der mange, men der er da allerhøjest en halv hunder. La Du bare bæsterne selv om, hvad for een af de halvtreds, de tøws bedst om.«

Men Jep blev ved sit: Her var nøjagtig 99 vejspor at vælge imellem, og det var ikke let nu i Natmørke at finde det rette –

Hver holdt paa sit: 99 vejspor! Eller kun 50? Det maatte gælde en flaske brændevin!

Det slog de saa til væds om. Men da de paa den tid af døgnnet og med lidkøbenes rumsteren i hovedet ikke var særligt oplagt til at stalke omkring i heden og tælle de vejspor, de stumlede i, saa blev de enige om, at la hestene selv finde hjem.

Dagen efter ordnede de i fordragelighed væddemaalets brændevin, inden de drog ud paa Paabøl hede for at tælle vejspor.

Der var nøjagtig 101 vejspor i Syd og Nord –

Ja, saaledes fortælles der, uden at det dog skal gælde som garanti for at, der netop var 101 og hverken færre eller flere.

Men mangfoldige var de gamle vejspor, det ved alle: Jægere, vandringsmænd, bærplukkere, arbejdsfolk, der i sin tid færdedes her, før plantningsarbejdet tog fat og skabte Paabøl plantage.

I et bredt bælte af spor rinder det gamle vejstrøg ned gennem landet.

Over jævn flad slette breder sporene sig ud, her var plads til at slide nye spor, om de gamle blev for dybe og ufarbare. Og igen snævres vejbæltet ind, naar sump eller bakker tvang sporene sammen, eller de samledes for at vove overgangen over et vadested.

Jeg har selv i det samme vejstrøg paa Lindbjerg-List hede, tæt forbi »æ lille Mues«, før end heden her blev pløjet, talt 47 eller 49 sideløbende vejspor. Og saa var flere af disse spor endda dybt slidte hulveje med 1 m høje brinker ved siderne. Der skal dog gaa nogle vognhjul og stude-spænd hen over heden for at fure saa mange og saa dybe spor.

Her som andre steder har farvejens folk sikkert længst muligt brugt det af fædrene slidte vejspor. Blev det omsider ufarbart af helder og huller, saa er man blot flyttet et par skridt ud til siden og slidt et nyt vejspor, der saa gjaldt som vej: Et tiaar? – En Menneskealder? Et hundredaar? – til et nyt spor løste det gamle af.

Det byder sig næsten til som et simpelt regnestykke: Saa mange aar ville det ta at slide saa mange tommer ned i lyngsværen – Hvor mange aarhundreder har det da taget at slide saa mange Vejspor?

Hvad maal vi end bruger: Den store tabel eller rent praktisk skøn, saa gir det os samme løsning: Ælde, høj ælde! Og vi forstaar nu bedre baggrunden for det gamle, tit brugte mundheld:

Lisaa gammel som æ vej.

Saadan siges om det, ingen ved alder eller udspring for.

Det er ældes hævd: Lisaa gammel som æ vej! –

Hvorfra og hvorhen? –

Hvorfra og hvorhen er da disse gamle vejspor slidt? – Lige saa svært at sige, som af hvem og hvornaar det første knudrede spor er banet her.

Vi kan kun ud fra selve vejsporenes retning og deres samvær med landet, fortidsminder og dunkle stedsagn, famle os til lidt af en løsning – usikkert omtrent som man staver sig frem i en halvt udvisket runeristning i en mishandlet graasten.

Vi skønner let, at vejen her er ingen bygdevej – eller om man vil: sognevej – for færdselen mellem de spredte bopladser her i herredets yderkanter. Paa en lang strækning er den næsten ligeløbende med herredsgrænsen mellem Horne og Slavs herreder. Og den slaar ingen sidesving ind mod bopladser og landsbyer, som den vej gør, der blev til for bygdens skyld.

Disse gamle vejspor over Gundesbøl, Okslund, Paabøl, Højbøl og Lindbjerg heder og videre frem over Galtho, Uhre og Horsedal i Tistrup sogn er sikkert i deres oprindelse og længste brug en ældgammel alfarvej mellem Nord og Syd. -- Ja, muligvis oldtidsvej, meget tyder derhen.

Gennem en strækning paa omkring 4 mil vil vi prøve at følge vejen enten som synlige spor eller som overlevering i folkemindet.

I »Fowlmues« og Gundesbøl hede (østligst i Aadum sogn) ses sporene i et bredt bælte med retning Nord-Syd. »Æ Drywvej« kaldes den her.

Afbrudt hist og her af dyrkede marker eller plantage fortsætter sporene mod Syd, over Okslund hede og et lille hjørne af Grene hede i Hoven sogn. Her ligger en hel del lave gravhøje spredt.

Videre forbi Tisbjerg, gennem Ølgod Østersogn, Tistrup og Hodde sogne dels mod Nørholm og Varde og dels ned ad Hulvig til og videre imod Syd.

At vejen har fortsat langt længere i begge retninger, er der ingen grund til at tvivle om. Hvor overgangsstederne har været over Omme aa mod Nord og Varde aa i Syd, kan vel ikke med sikkerhed siges. Men det ligger nær at tænke sig Hvolig ved Omme aa og Hulvig (folkemaal ogsaa Hwolog) ved Varde aa som de to vadesteder paa den samme vej.

Begge steder ligger netop i den retning, vejen viser. Særlig Hvolig ved Omme aa er et tydeligt overgangssted. Endog vejsporene har været synlig ret nær aaen.

Det er dog kun en del af færdselene, der har søgt overgangen over Varde aa her ved Hulvig. En del – vel nok den talrigeste – er Vest for Hodde bøjet af imod staden og markedsbyen Varde. Eller ogsaa er langfarerne stødt til den vestjydske hærvej omkr. Thorstrup kirke og landsbyen Sig, for saa at styre imod Syd forbi »Kapelbanke« helt ude paa skrænten mod engdraget ved Varde aa.

Her har udgravninger vist tomterne af to mindre kapeller, en romansk og en senere gotisk med grave omkring. Tæt ved er en helligkilde, i den kristne tid viet til helgenen sct. Gertrud. Ikke tilfældigt, for denne helgeninde var de vejfarendes skytshelgen.

Denne kilde har været kendt og søgt længe før kristen-troen. Det blev ved en udgravning tydeligt stadfæstet ved potteskaar helt tilbage til keltisk Jernalder.

Forstaaeligt nok om de vejfarende her lige forud for det

vanskelige vadested over Varde aa følte trang til at sikre sig venlige magters bistand: Helligkilden og senere i tiden det kristne kapel.

Ude i engen ses endnu tomten, hvor Middelalderborgen Krubholm havde sin plads for at sikre den store vejs overgang. Syd for aaen fører en dyb hulvej op gennem skrænten oven for engdraget. Og i bækken, der som tilløb eller »gren« her løber ud i aaen, blev forledent aar ved uddybning opgravet et typisk vadested med mange sten.

Herfra har saa vejen fulgt sin kaas videre imod Syd ud mod kongestaden Ribe eller langt længere sønder ud.

Nord for Skjern aa og Borris har en vestlig gren af den gamle vej haft tilknytning til markedsbyen og vejknudepunktet Holstebro.

En anden gren er søgt imod Nordøst – over den gamle studekro Egeris vandmølle – for saa omsider at rinde ind i den midtjydske Hærvej og sammen med den at stævne videre imod Viborg.

Markedsvejen

Det synes, som vejen et sted ude paa Grene eller Okslund hede har delt sig i to. Den ene gaar lige mod Nord efter Hvolig. Den anden vejgren har skilt sig ud og er ført over Omme aa ved Dyrvig.

Her er et gammelt overgangssted. Folkeoverleveringen husker endnu vadestedet, der var, før broen kom.

Ved dette gamle overgangssted over det vandrige aaløb er engang i tiden anlagt et forsvarsværk. Paa den sydlige aabred ses i dag oppe paa den ret høje skrænt ovenfor den smalle, bløde engstrimmel et lavt dige, fra $\frac{1}{2}$ til $1\frac{1}{2}$ m højt. Bredden er fra 2 til 4 m.

Diget følger aaen 225 m og ender mod Vest ved en stejl skrænt lige ud mod et dybt aasving.

Omtrent midt for er diget trukket længere tilbage fra aaen, og her er anlagt en anden vold tæt ud mod den smalle

engstrimmel mellem skrænten og aaløbet. Denne vold har en længde af 125 m og er 1 til 1½ m høj, gennemgaaende lidt højere end det længere dige bagved. Mellemlummet mellem de to diger er fra 30 til 55 m.

Er denne korte vold det oprindelige anlæg, som siden er forstærket ved det meget længere anlæg? Eller er begge disse diger anlagt samtidigt? – Fra det yderste korte dige gaar en forbindelsesvold crk. 1 m høj ind til det bagved liggende længere anlæg.

Ud for den nuv. bro har færdsel, vej- og brobygning slettet diget et stykke paa crk. 120 m. Øst herfor kan det gamle anlæg lidt mere usikkert følges omkr. 270 m (maaske længere?) ind gennem gammelt egekrat og nyere naaletræsplantning.

Her er skrænterne ud mod det gamle aaløb ret høje og stejle og synes i sig selv et godt forsvar. Men svage rester af diget eller volden spores dog her oppe paa skrænten.

Dette anlæg (beregnet til forsvar?) med en udstrækning paa mellem en halv og en hel km viser, at overgangsstedet her over Omme aa har været ret vigtigt i gammel tid.

Det samme vidner de mange veje, der her straalers sammen. Baade de nye asfalt- og grusveje, der slides i dag, og de mange gamle vejspor, der sover i lyngen og naaletræsplantning.

Mærkeligt nok finder vi i folkeoverleveringen kun grumme lidt om denne forsvarsvold, der synes rejst for at dække overgangen over aaen. Som den er anlagt, maa det være Nord fra kommende fjender, den er rettet imod.

Stedkendte folk kalder diget for »Svenskerdiget«. Navnet kan tydes som et minde fra Svenskekrigenes tid.

Diget er dog sikkert langt ældre og hører i tid formentligt sammen med de mange lignende forsvarsværker og vejspæringer anlagt ved vejpas omkring i landet? –

Naar folk fra Lindbjerg, Tistrup og Ansager i ældre tid drog til Dalager marked, og det gjorde de mindst een gang om aaret alle de, der handlede med heste – da fulgte de som

regel den gamle vej over Hejbøl, Paabøl og Grene heder og over Omme aa enten ved Hvolig eller Dyrvig.

Begge steder har der i mange aar været bro, saa det gik let. Men de allerældste kan endnu huske fra deres drengetid, at der tæt Syd for Borrís kun var vadested over Skjern aa.

Markedsvejen gik gennem aaen – maaske paa samme sted og samme vis som oldtidsvejen? – Folk sejledes over, vogne kørte og dyr vadede eller svømmede.

Vi gæster Helligstedet Tisbjerg

Paa den strækning, den gamle vej krydser Hoven og Ølgod Østersogn i Nordøst-Sydvest, har den de store fortidsvejes sikre kendetegn: Langfærdens lige stræk fremad uden svinkeærinder til siderne efter bopladserne. Lagt langs vandskellene, hvor der blev færrest muligt af vandløb at krydse.

Og langs vejen gravhøje som vejvisere, helligsteder som vartegn.

Skal vi slaa følge til en lille gaatur, da kan vi jo sammen følge den gamle vej fra Tisbjerg og et par mil imod Syd. Og sammen vil vi da vagtsomme gi agt paa de fortidsminder, blegede og halvglemte tit, som fjæler sig i lyng og jord, eller i folkesind – langs vejen. Kan hænde da, vi sporer sammenhæng og aner udspring bag det, der før syntes os tilfældigt og spredt.

Vi staar da oppe paa Tisbjerg Knap og ser ud over slettelandet, der her breder sig ud mil bag ved mil: Ringkøbing Fjord og Dejbjerg mørke banker mod Nordvest. Svollibjerg (Solbjerget) mod Nordøst. Og er det klart og sommervarmt med flimmer og dis længst ude mod Øst, da ser vi kanske Lindeballe og Gøding skove løftet op som mørke skystrimer med blank, bølgende Solilinger under. –

Kun mod Syd lukkes nu synskredsen inde af plantage.

Uden tvivl er Tisbjerg et ældgammelt kultussted af høj rang. Alene dette vide udsyn fra gravhøjen paa dens top gir det forrang blandt egnens faa højdedrag. Stejlt som et

forbjerg med egekrat om siderne stiger aasen op fra hede-fladen. – Hvor kunne der vel i det flade land findes mere særpræget plads til ofring og gudsdyrkelse? –

Hvad og hvem er saa dyrket her?

Navnet selv peger hen mod Tir eller Tyr, himmelguden. Denne Gud er ikke af de mest fremtrædende i Eddaen, men desmere i gammel navneskik og i tilknytning til ansete helligsteder.

Men længe før end Tir og hans gudfæller var udformet af skjalde og offergoder, havde folket fundet sig guddomme, hvis kræfter og gavmildhed de dagligt havde for øje: Solen og ilden – eller maaske snarere selve aarstidernes skiften! Livets atterkomst og vidunderlige fylde i vaar og ved mid-sommertid.

Om disse guddomme er dyrket her paa bakkekuden med Tirs navn, ved vi ikke, men kanske et udvisket sagn melder lidt herom?

Engang brugte folk her paa egnen at holde pinsefest (vaar-fest) oppe paa Tisbjerg. Men Bjergmanden kunne ikke lide det. Og han truede folk – hvordan ved nu ingen – til at afstaa fra disse pinsefester.

Er dette maaske et dunkelt minde i folkesindet om en splid engang i tiden mellem dem, der her dyrkede deres guddomme?

Da man her i Vestjylland i 70ernes vækkelsestid lig folk i andre egne stævnedes sammen til folkefester, blev stævne-pladsen det afsides liggende Tisbjerg. Festpladsen her var en gammel mærgelgrav ind i bankens Østskraaning. Her var egekrat og dejligt læ for Vestenvinden. Og pladsen havde det kraftigt klingende navn: »Æ Brændevinskammer«.

Men festen her var ikke som andre steder Grundlovsfest. Den kaldtes og kaldes endnu Sct. Hans fest eller midsommerfest. –

Er det et tilfælde kun? – Eller er det et dunkelt minde som et instinkt?

Tilfældigt er i hvert fald næppe den gamle vej slidt her

forbi Tisbjerg – Helligsteder og veje har deres egen indbyrdes sammenhæng. Og Tisbjerg Knap var et vidt synligt mærke og vartegn for vejens farende folk.

Æ Saaen og æ Ronversten

Langs Tisbjergaasen i Nord-Syd og i læ af Vesten har de gamle slidt deres vejspor, mange og dybe.

Her ind over Paabøl og Hejbøl heder, hvor forkrøblet egepur vidner om fortidens storskov, ligger flere lave stenaldergrave i samme linje som vejen.

Paa enkelte undtagelser nær ligger alle gravhøje Vest for vejen. – Jo, for til Østsiden var herredsgrænsens ødemarker, moser og uføre, hvor hverken de levende eller døde, men vætterne raadede. –

Her i Paabøl hede lidt Vest for vejen tæt ved skellet til store Hejbøl ligger – eller var ved vintertid – en flad dam i heden, »æ Ronverflo« kaldet, for her skulle gaa en hovedløs ronver (væder).

Gennem »æ Hiehus Saaen«, hvor alle vejspor slettes, gik vejen videre imod Syd.

Æ Saaen er et sted med sandflugt. En hedebrand har engang i tiden – hvornaar ved ingen – brændt baade lyng og morlag bort, saa sandet laa blottet. Blæsten tog da fat og legede flyvesand og klitter i det smaa, indtil omsider bjergfyrrerne stoppede legen.

Lidt Vest for æ Saaen ligger Hejbøl anlæget med den fredede gravhøj: Hejbøl Knap.

Et steds her mellem Hejbøl Knap og den gamle vej maa ligge en stor sten, »æ Ronverstien« kaldet.

Som 7-8 aars dreng har jeg set den engang. Og karlen, jeg fulgtes med, fortalte et eller andet mærkeligt om den sten, hvad det var, har jeg glemt.

Stenen glemte jeg ogsaa gennem mange aar, indtil det ved syssel med stednavne og stedsagn gik op for mig, at de mange ronevædersten, der findes omkring i Jylland, maa tydes

som ældgamle offer- eller helligsten. Da søgte jeg igen efter stenen – men fandt den ikke.

Lige Syd for æ Saaen er dyrket mark. Tæt ved, hvor de gamle vejspor gik, er en lav højning i marken, og her pløjes jævnlige flintflækker og raat tilhuggede kiler frem. – Er det mon tomten af en stenalderboplads?

Videre mod Sydvest følger vi vejen et kort stykke. Og vi er paa Lindbjerg hede ved »æ lille Mues«, her hvor den hovedløse hest har sin gang. –

Lillemosen og den hovedløse hest

Navnet »æ lille Mues« kan vække mange slags minder hos den stedkendte: Minder om glade vinterdage med slæde og skøjter i drengetiden. – Men ogsaa minder om mørke afteners uhygge og om aandenøden i det anspændte løb, hvis man blev nødt til at færdes ene her ved aftentid.

For her var jo den hovedløse hest, som ingen troede paa ved dagslys – men alligevel havde i tankerne, naar mørket kom. – Ja, og der var vist ogsaa andet her, der ikke var, som det skulle være.

En tjenestekarl fra Krusbjerg kom en aften silde for nogle aar siden forbi æ lille mues. Han mente da at se en hovedløs so og blev saa forkyst, at han tabte sin pibe og nær havde tabt sin smule samling med, saa stærkt rendte han. – Sin samling fandt han dog igen samme aften, piben først dagen efter.

Og en kone fra nabolaget paastod, at æ lille mues var ret et grimt sted. En aften, hun kom der forbi, faldt hun den ene gang efter anden. – Det var akkurat, som om hun gik og æltede i et helt væv vadmæl. Og en anden aften havde hun været i »saan en Piskeri« med en kyllinghøne eller en kok, eller hvad det nu var? –

Andre vidste noget andet at fortælle. Og ingen gik tankeløs forbi stedet ved aftentid.

Og saa var æ lille mues endda grumme fredelig at se til:

En lavning i heden, hvor der engang – huskede gamle folk – var gravet klyne. Om somren var den tør. Ved vintertid stod den under vand. Nu er den kun en svag sænkning i en dyrket mark.

Men jeg skulle ta meget fejl, om ikke uhyggen endnu kan prikke under en drengeskasket en mørk aften forbi stedet?

Hvorfra og hvorfor saa dette gys, der saa ukueligt hefter ved dette sted?

Man staar uforstaaende, indtil en dag en af de gamle slumper til at nævne stedet med det navn, der er ham overleveret fra fortiden: »Æ Hællekiel«.

Helligkilden! Ja, saa forstaar man lidt og aner mere af lillemosens løndom: Det indgroede gys for stedet ved aften-tid, den hovedløse hest og de andre dødningedyr.

Det er hverken gravso eller kirkelam, vi her støder paa. De hørte ligesom helhesten paa en maade med til gejstligheden med tilflugtssted eller fast boplads paa kirkegaarden. Og der er et bredt skel baade af tid og tro mellem denne lavere gejstlighed og saa deres bundhedenske og hovedløse fæller: Stud, so, væder, kok, der hører til ved udmarkens bløder og slugter, vader og helligsteder. Disse dødningedyr og den hovedløse hest har sikkert eens oprindelse: Dyreofringer.

Her er ikke stedet til et mere udførligt forsøg paa en tydning af dette mærkelige sagn om den hovedløse hest, der i saa forbavsende stort tal er spredt over hele Jylland, flest dog ned gennem Vest- og Midtjylland.

Jeg faar nøjes med rent antydningssvis at opridse den mulige løsning:

Ifølge sagn blev i gammel tid paa en ny kirkegaard før end noget menneskelig en levende hest jordfæstet. Den blev saa som genganger til Helhesten: en slags værnevætte for kirkegaarden.

Kirkelam og Gravso har lignende oprindelse. Og naar de lader sig til syne, er det som regel for at varsle død.

Men sagnet om den hovedløse hest staar trods sin store

mængde ligesom mere olddunkelt og fjærnt. – For fjærnt i tid og udspring til at knyttet til kristenkirken eller tænkes at færdes paa kirkeviet jord.

I modsætning til den dødsvarslen Helhest er den hovedløse næsten altid et grumme fredeligt spøgelse, der bare kyser skikkelige folk, naar det sjokker rundt ved det sted, hvor det nu engang er knyttet til.

Men ogsaa den hovedløse er en slags værnevætte med udspring i den fra de ældste tider saa stærke dødnings- og gengangertro.

Ligesom Helhesten er genganger af den til jorden levende ofrede hest, saaledes er den hovedløse dyr genganger af det til stedet knyttede offerdyr.

Og undersøger vi denne sagntype om den hovedløse hest, da finder vi, at sagnet altid er knyttet til vandløb, sumpede lavninger eller gamle helligsteder.

Og efterhaanden opdager vi, at sagnet tydeligt nok følger de ældgamle færdselsveje og afmærker de vadesteder over vandløb og slugter eller de helligsteder, den gamle vej har krydset. – Her, hvor faren kunne lure paa de vejfarende, og hvor en dyrefring tiltrængtes for at sikre held til rejsefærden.

Med andre ord: Sagnet om den hovedløse hest er et tydeligt færdsels-sagn, knyttet til særegne steder langs de gamle veje.

Og det er min tro, at hvis vi grundigt fik kortlagt alle sagn af denne type, da havde vi samtidigt et – i hvert fald løseligt – rids over en del af Oldtidens samfærdsveje og udfærdsveje. –

Og igen undres vi over folketroens sælsomme evne til at fastholde det fra fortiden givne. Lange tider efter, at dyrefringen er glemt, hefter folketroen de ofrede dyr som dødnings til offerstedet.

»Æ Hællekiel«, hvisker overleveringen. Og vi skønner, at æ lille Mues og saa de gamle vejspor hører sammen i et uløseligt forhold.

Denne lille sø eller dam i heden, hvis vand hjulsporene næsten har rørt, har været mere for de vejfarende end et bedested, hvor folk og fæ slukkede tørsten. Det har været Helligkilden, Offerstedet – det viede sted, baade for dem, der for ad vejen og for bopladsens folk, som lagde deres gravhøje her i nærheden.

Lidt Øst for ligger den overpløjede Ulvhøj og to mindre oldtidshøje. En smule imod Sydvest er Trøgelbjerg eller æ Troldbanc. Nogle faa hundrede alen Vest for æ Troldbanc har ligget to mindre stenalderhøje, som nu en grusgrav har taget.

Oppe paa Banken laa indtil for en snes aar siden den store Skivildhøj. – Er det ordet »Skib«, som her var sammenknyttet med højnavnet? –

Er det ikke lovligt dristigt at snakke om skib her inde midt i landet? – Det afhænger lidt af, hvad vi forstaar ved »Skib«.

De store engdrag neden for bakken med »Skivildhøj« nævnes paa gamle kort og i folkemindet for »Skivildenge«. Vandløbet gennem disse enge, »Engebæk« blev for omkr. 8 aar siden uddybet, og gravemaskinen hev da tre Eger frem: Baad lavet af en tilhugget egestamme, baadtype, der er brugt fra Oldtiden til sen Middelalder og i sin tid nævntes som »skib«.

Den gamle vej havde trukket sine spor paa begge sider af Skivildhøj, hvor de søgte om mod Krusbjerg.

Da jeg omkr. Aarhundredskiftet gik i Krusbjerg skole, hørte til skolen en meget stor legeplads, et hjørne var en lille hederest. Her gik to ret dybe hulveje, der nu og da voldte os en del bryderi, naar vi »drev so i hul«.

Vi kaldte disse vejspor ret og slet »æ gammel vej«, uden at forbinde noget særligt dermed – Nu ved jeg, det var den gamle vej, som her viste enkelte af sine mange vejspor frem, før den svingede ind over Lindbjerg Mark og videre frem gennem Galtho, Horsedal, Assenbæk.

Et sted her Vest for Hodde er det saa, at vejen har delt

sig: En gren lige ud mod Varde aa, en anden for at grene sig ind i den vestjydske Hærvej eller for at stævne mod Varde og muligvis det ældgamle udskibningssted Hjerting?

Paa Lindbjerg Mark er der en stor sandgrav. Her skal gaa en hovedløs hest, siger somme. Men den er kun anbragt paa dette sted til at kyse børn i seng med – eller rettere flyttet hertil. For der er ganske rigtig en hovedløs hest paa disse kanter. Men den hører til ved engsiden, hvor vejen var ført over et lille tilløb til Engebæk.

– En mand kom en mørk aften gaaende her med »Sagsens Waass«. – Han var ikke dristig, for han havde denne her hest i tankerne. Saa lige med jet dukker der en mørk skikkelse frem forved ham. Og han bliver jo lidt sær ved det. Men han er dog saa meget karl, saa han faar sagt: »Æ Du en døwl, saa vig! Æ Du en miænesk, saa sig!«

Den sa ingen ting.

Saa driver han den et ordentligt træk med sin knortekjæp. Og nu sae den noget. Den sae »Bø-øø!« – For det var en løs stud. –

Videre frem er vejen ført forbi Hungebjerg og skraat ind gennem Tistrup sogn.

– Folks færden gik al tid paa tværs af hindringer: Banker, slugter eller aaløb, intet standsede. – Ud eller hjem? Langfærden gik. Et lille stykke kan vi slaa følge, saa glipper vejen for os, eller vi trættes.

Stadsvej og Smuglervej

»Æ Stajsvej« kaldte man nogle gamle vejspor over Hejbøl hede. Øst om Store Hejbøl gik de tæt forbi, hvor nu skolen ligger, og videre Syd paa, til de ovre paa Lindbjerg Mark stødte til hovedvejen.

Ifølge overlevering er æ Stajsvej (Stadsvejen) en gammel vej mellem Sdr. Omme og Varde.

Hvorfor man ikke simpelthen har fulgt hovedvejen ved Tisbjerg er ikke let at se. Men maaske er æ Stajsvej af for-

holdsvis nyere oprindelse, da man bøjede ud fra de hævdvundne spor for at skyde genvej.

Mange slags godtfolk har i tidens løb slidt disse veje: Studedrivere og pottemænd, kræmmere og smuglere, godtfolk og kæltringpak.

En af de kørende kræmmere fortæller til Evald Tang Kristensen:

»Smugleriet dreves over Gredstedbro og Foldingbro. De første to mil bares varerne af sjojerne... Naar sjojerne afleverede varerne, blev de kørt videre frem. Mit strøg var Tistrup, Ølgod Østersogn, Barslund, Fruergaard og videre Nord paa...«

Det er netop de gamle vejspor, der her er nyttet som smuglervej. –

En enkelt Skæbnefærd af mange

Og da vejen nu laa der banet og bød sig til, har ogsaa andre end de langtfarende slidt dens spor.

For Hoven- og Paabølboerne og folk fra Ølgod Østersogn blev den vejen til staden – Varde – Sædet for doktorvæsen og retsvæsen.

Og vore bedsteforældre kan fortælle, hvad de har hørt berette af deres fædre om købstadrejser og om doktorkørsel ved død og barselfærd, naar det var livet, der stod paa spil, og farten gik vildt ad de knudrede spor 8-9 mil frem og tilbage.

-- Der var en mand i Paabøl, som kørte vejen efter doktor. Den nærmest boende – i Varde! – 4¹/₂ mil hen og lige saa langt hjem igen. Det var i barselfærd, og det var livet, det gjaldt. Og hvem tænker saa paa bæsterne.

Naboen skulle køre ham i møde midtvejs med friske heste, men han kom forsent afsted, naaede ikke længere end den halve mil til Hedehus Sande. Her mødtes de.

Manden, der kørte med doktoren, var vred over den andens smøleri, her, hvor saa meget stod paa spil.

I stedet for at skifte spændet om, trak han piskene ned over sine skumhvide øg, kørte den anden forbi og blev ved ad Paabøl til, alt hvad de skamkørte bæster kunne strække ud.

Han naaede ogsaa hjem, mens konen endnu var i live. Men da han holdt i sin gaard, styrtede den ene hest død ind over vognstjærten. Og den anden blev aldrig til hest mere. –

– Den mand hed Jens Kristian. Hans dattersøn arvede navnet og gjorde det landskendt og folkeyndet. – (I. C. Christensen).

– Dette er kun en enkelt af de tusinder af skæbnefærd mellem liv og død, der har slidt de gamle spor og hulet dem dybe. –

Og tiden randt og rinder som regnvand i et hjulspor.

En tordenbyge eller en skæbne – deres kaar er ens: glemte igen, naar de er sunkne i jorden. – Ja, og dog nærværende i det evige kredsløb.

De gamle veje blev gemt under plantage eller dyrket mark.

Det, der nævnes udvikling, lagde nye veje gennem andre strøg, hvor folk nu færdes: Dagligfærd, bygdefærd og langfærd. –

Men gir vi os en dag stunder til en lille vandring ad de gamle slægters glemte veje, da undgaar vi ikke at føle i vort sind en vag rørelse af den vældige sum af liv og skæbner, af trang og tyngsel, som engang er draget frem ad disse strøg.

Ja, og vi skønner bedre dybden i det tit brugte mundheld:

Lisaa gammel som æ vej! –

LAND OG FOLK DER VESTERUDE

Den evige blæst fra Vester

Den evigt jagende blæst ind fra havet i Vest. Havgusens klamme, sviende røg, der kan slutte selv den varmeste høslættdag med et kuldegys. Foraarstidens svirpende sandknog over harvespænd paa fattige agre. Flossede hederester og forblæste hedeplantninger. Kærstrækninger spættet af kæruldens silkeduske i Maj og takket af tørveskruer i August. Nybyggerhjem med røde tage og med granhegn om markerne tavl – Ja, og Vesterhavsstrandens vælde og klitødetes skønhed! – Alt det er Vestjylland!

Ja, men engenes fylde og frodighed langs strømmende vandløb. Høslættens koglende sommerduft. Frodige hvedemarkers og gyldne bygvange, naar høsten gaar ind med spovefløjt og kornmodsblink gennem natdisen. Brede røde gaarde og bovne køer midt i grønne kløvermarker. Byer i fremdrift og sogne i grøde. –

Det er ogsaa Vestjylland!

Saa mangfoldig og rigt skiftende i natur er Jyllands Vestside!

Sandt nok: Vestjylland er jo et vidt begreb, der spænder lige fra Tønder og Højer Marsk i Syd til Jammerbugtens og Raabjerg Miles sand i Nord.

Og saa kan der forresten tvistes om, hvilke sogne ind ad i landet, der retteligt hører med eller ligger uden for.

Men galt bliver det ikke, om man regner de to gamle sysler: Vardesyssel og Hardsyssel for det egentlige Vestjylland. Det bliver da paa det nærmeste en landsdel strakt fra Limfjorden i Nord til Kongeaaen i Syd.

Og da det er Hardsyssel, vi her vil gæste paa denne lille vandretur, saa er afgrænsningen herfra og dertil givet: fra Limfjorden i Nord til Skjernaen i Syd. Med andre ord: Paa det nærmeste Ringkøbing amt, blandt landets amter det største i udstrækning. Men selv om vi indsnævrer Vestjylland til dette ene amt, saa ejer dog denne landsdel i sin natur hele den mangfoldighed, der gør det danske rige stort trods lidenhed i flademaal. Kun bøgeskove og ønaturesns blide indsynde maa vi savne her mod Vest. – Til gengæld spænder himmelhvælvet her nogle mil længere ud end ret mange andre steder. Og den, der staar midt under hvælvet, føler sig lille og ensom derved.

Og som rummet staar stort og almægtigt spændt over slettelandet, saaledes har rummet tilbage i tiden dybde af slægtens liv gennem aartusinder her paa disse sletter, mellem disse trodsige banker, som hegner sletterne ind, derom vidner gravhøjens ældetegn langs aaser og højdedrag. Og det samme fortæller os bopladsernes flintflækker og mikrolitter fra endnu ældre kulturer: Gudenaakulturen og Klosterlundtiden.

Et land med mere vælde end ynede, og med styrke, hvor Østdanmark kendes blid og yppig. Her er de store udsyn i baade mil og aar og modsætningernes stadigt skiftende spil.

Mellem hav og hede

Vesterude brummer havet – Kræn Vester, den store nabo paa godt og ondt – Tre, fire mil ind i landet kan havkoget høres efter stormvejr som en enstonig durren i luften, og lige saa langt lever i folkesindet gamle tiders dulgte frygt, der hvisker sin forudanelse som sagn og dunkle spaadomme. Den tid skal komme, siger de gamle sagn, da Tim og Staby kirker skal blive strandkirker –

Saa mægtigt er havet! Ja, og saa usikre er livets kaar her vesterude. –

Ud mod havet ligger æ havland eller æ klitland med æ

havvbjerre, stormslaget og stridigt med strittende marehalm over bundne sandmiler.

Et vildt og skønt land med naturens strenge og stærke linjer, hvor menneskeværk kun synes saa smaat: Smaahuse, der krækker i læ bag klitrækkerne, lave, lukkede gaardlænger, der ligesom sætter ryggen imod den evige blæst fra Vest, dyrkede marker i smaastumper kilet ind mellem klitter og fjordvand.

Holmslands Klit, Husby Klit, Vedersø Klit, Bøvling Klit: Jyllands yderste skanse mod Vest – Ja, og den egn i landet, hvor Tyskernes vildgale fæstningsbyggeri under besættelsen udfoldede sig mest hemningsløst, hvad omtrent hver klit og hver km strand endnu bærer vidne om, selv om naturen hvert aar gør sit til at slette disse triste spor af tysk kultur.

Men før Tyskernes hærgen var klitlandet mellem hav og fjordvand, hvad det igen er godt paa vej til at blive: Et frit og herligt ferieland!

For kunstneren og turisten, et sælsomt eventyrland i den lyse sommertid!

Men for de boende er det noget andet og mere: Hjem og dagligt brød, haardt udholdende stræb, nøjsomhed og afsavn for at bjærge et nødtørftigt udkomme.

Men alligevel: Hjem og stav, hvor far og mor i flere led, end nogen ved rede paa har levet i stadig strid med hav og flyvesand, lyng og vestenstorm.

Og her har de som en selvfølgelig ting med livet som indsats bjærget de skibbrudne ind fra havet og ny plovjord fra lyngen, har ørket og avet dette stædige, stridige land her yderst mod Vest. –

Og ind ad imod Øst ligger saa det skiftende land: Gamle byer og bolav og nye smaabyer i vækst. Nybygder paa fordums hede og havehegnede røde gaarde eller susende plantage, hvor Loke forhen drev sit flimrende spil over mørke lyngaase.

Set fra toppen af en gravhøj møder vort syn det aabne frie land med glimt af hvide kirketaarne ud af fjærnets blaa-

lige dis og med oldtidshøjenes kupler langs ældgamle vejspor. Ja, og med bugtede aaløb gennem grønne engdrag med høslættens sommerduft og med kærkonens aftenbryg i lune sommernætter – Saa koglende skønne sommernætter, som kun drøm og digt og den vestjydske eng kan skabe, naar hø staar i stak, og gøgen kukker!

Ja vist, vi ved det godt: Høslæt og sommer er kun en lille del af aaret. Der er ogsaa jævndøgnstormes hærgen, den graa, sivende taage og vinterdages knugen, hvor alting ældes – Ja, men ogsaa fornyelsen i foraarsdages blæst med røgduft fra fjærne hedebrande, med vuggende vildgaasekiler under et blaåt hvælv og med festlig vibeflaksen over vildsomme kær.

Vildt eller tæmmet, frodigt eller øde – aldrig er det vestjydske land kedsommeligt ens! altid skiftende som himlens vejr og fugletrækket i vaar og høst!

Vestjylland ligger – eller rettere laa før i tiden – trængt mellem hav og hede. Havet i dag er, som det stedse var: gavmild eller naadeløst, ustadigt og vældigt.

Men de store hedeflader, der forhen skilte landet og gav det ødepræg – det være sig Sønder Omme fladen og Dejbjerg hederne i Syd til Kloster- og Kronhederne i Nord og de store midtjydske hedesletter helt ind til Grove og Karupfladerne – de er nu for største delen tæmmet af plov eller plantning og er bleven veldyrket agerjord eller plantager.

Og hvert aar hugger plov og mærgelvogn, nybyggerhjem og granhegn nye skaar ind i de rester af hede, som endnu er. Og grønne plantager lægger en ny tone ind i landets lød og sletternes sus – kanske ogsaa i folkets sind.

Men hvilken mægtig sum af vilje og udholdenhed, slid, forsagelse og savn, der ligger bag ved alle disse røde og hvide gaarde paa fordums hedejord, det magter ingen at maale. Hvert eneste hjem, der er vristet ud af lynghedens seje greb har sit lille sandfærdige eventyr at melde.

Vi kan i flæng nævne *Knudthilde* og *Thomas Thomsen* i

Gaasdal i Borris, der ud fra et lille hedejems sure armod skabte tre velbyggede og veldrevne gaarde.

»Var det ikke strengt, arbejdet med at brække heden og vinde frem?« spørger vi en dag Knudthilde.

»Jo«, sander hun, »somme tider var det slet ett saa let endda!«

»Hvordan magtede I dog saa stort et arbejde?«

Hun smiler, Knudthilde: »Aa jow, det gik. Naar baare en hjælpes ad o saa aaltijer passer o ryk framad i æ hammel, saa gor'et!«

Det samme kunststykke magtede *Maren* og *Jens Dideriksen* i Barde, hvor de rejste en gammel ilde medhandlet hede-gaard, »Pilgaard«, og siden byggede to nye gaarde til børnene –

»Kneb? – Ja misyw kneb det for os, især i førstningen«, forsikrer *Jens Dideriksen* – »Da stod *Maren* o mæ tit lisom en pot o tow tær o vidste knapt te hvad sij, de ku go!« –

Lad os heller ikke glemme *Bodil* og *Jens Rindum*, Vendelbogaard i Borris. De begyndte som unge i en gammel forfalden hedegaard, hvoraf de skabte to nybyggede og veldrevne gaarde. Det samme eller noget lignende har mange andre gjort.

Men *Jens Rindum* nøjedes ikke med avlsarbejde og plovbed, som en selvfølgelig sag valgte han modstanden mod Tyskernes vold.

Det skønneste arbejde, han vidste var at gaa bag sin plov. Men da tiden var inde, og den tyske besættelse tvang Danmark i knæ og truede vor frihed og menneskeret, da var *Jens Rindum* villig til at ombytte ploven med maskinpistolen og gaa ind i modstandskampen, selv om det var livet fristet.

Den 9. April 1940 med afmagtens bitre svien i sindet var som en spore, der drev ham frem til handling. Her var noget, der skulle gøres – Og saa blev det gjort lige saa selvfølgeligt, som lyng blev kuert og mosens surhed blev drænet ud. –

»... Det bedste jeg ved« – sae Jens Rindum en dag til sin gæst – »Det er at sysle med dyr, kønne, velskabte dyr. Ja, og saa gaa bag en plov! Det var saavist hverken af lyst eller trang til eventyr, jeg den gang gik ind i modstandskampen og skiftede ploven ud med en maskinpistol og jernbanesabotager.

Men for mig at se var der intet valg, hvis vi fremad i tiden ønskede at leve som frie mennesker i et frit land.

Det arbejde, der er lagt hen til een, skal jo gøres. Hvis een skulker fra det, bliver een blot ringere mand i eget omdømme...«

Eller *Bodil og Jens Lago Henriksen*, der ude i Overfeldborg hede i Haderup sogn, har ørket deres gaard frem af den fattige, øde hede, hvor der bare var mellem tre og fire mil til den nærmeste by: Holstebro, med alle de væsener: Doktor-, apoteker-, politi-, skattevæsen og andre ulykker, som menneskenes børn for djer synders skyld fik at trækkes med.

»Jo«, mener Jens Lago, »det har da mange fordele at bo saadn lidt afsides. Her er een sparet for mange af de plager, de maa trækkes med der inde i æ bøj!«

»Men her skal slides og spares for at bjerge udkomme og fremgang«, mener vi.

»Ne-øj, saan savn og slid og den slags, som saa mange ka snakke med om, det har vi ett kendt til. Nej baare immervæk avangsier en bette korn fremad uden at sætte for møj gæld, saa gor'et lisaa still den rette vej!« –

Vist saa, der er mange, som har udført noget lignende eller det samme paa en anden maade. Men disse enkelte, som her er nævnt, faar gælde for de mange, der hver især har givet deres lille bidrag til at gøre ikke blot Hardsysse, men Danmark større og rigere.

Og de, der havde hjem i de gamle bolav paa de frugtbare strøg, var ogsaa med i landvindingskampen, hvor det gjaldt at finde nye og bedre driftsformer, nyt fællesskab og stærkere sammenhold. Og det var børnene fra de gamle bolav, der som rydningsmænd gik ud for at vinde sig ny jord –

nogle paa den amerikanske prærie, de fleste i de hjemlige heder og udmarker.

For heden saavel som Amerika bød frimands kaar – men de var sjældent blide! Det var enkeltdriftens haarde krav til den enkelte: Hver mand klarer sig selv – I et eller andet hede hjem ordsprogsformet som et skriftsted: »Næst Gud, er det bedst at stole paa sig selv!«

Denne gennem mange slægtled stedse standende kamp mod en strid og karrig natur trak selve folketypens karaktertræk op med de allerkraftigste linjer: En egen lidt studs selvfølen, en stædig hængen-fast ved sit eget og først og sidst en ukuelig trang til selvhævdelse i alle forhold. For han kunne jo, den gamle Vestjyde, med den selvhjulpne mands lidt hovne selvfølen forme ordene: Naar te een sjæl gjør'et, (arbejdet) saa er der baade takket og betalt!

Hævde sig, hvor selvhævdelse er mulig: i arbejde og handel, i ordskifte og vid, det er Vestjydens inderste trang – ikke i samling med sognefolk som fælle i en flok, men som ener.

For Jyden staar stærkest, naar han staar ene.

Vel ved magt eller speget –

De landsmænd, der tror, at hele Vestjylland kun er ødemark eller fordums hede med fattige sandagre og ringe avl, de skulle alligevel unde sig selv en tur vesterud en dag i foraarstiden eller ved høst for at se, hvor grøn og frodig engen gror, eller for at undre sig over, hvor svær hveden og byggen tegner –

Vi staar en dag et steds oppe mellem Holstebro og Struer og snakker med en mand ved siden af hans næsten modne bygmark, der staar svær og tæt og lover mange fold.

»Det er god jord, I her har.«

»Aa ja, saamænd, den ka vi godt være tjent med.«

»Lige saa god som paa øerne?«

»Ja, kanskesi nok det. Men I skulle nu alligevel se det der

ude ved Fjaltring og der omkring, de har endnu bedre jord.«

Saa en dag staa vi ude ved Fjaltring og forundrer os. Her har vi alle dage gaaet med den opfattelse, at langs Vesterhavsstranden gaar et bredt bælte af klitter, sand og ødemark. Og saa ser vi her, at klitbæltet er borte, og den dyrkede mark er rykket lige ud til kysten. Ja, mere end det: Der næsten ud til strandkanten duver en hvedemark saa gylden og svær, saa vi faa steder har set den bedre.

Det er det frodige Limfjordsland, der rækker helt her ned. Lidt Nord for Fjaltring løftes Bovbjergs stejle og trodsige lerknude ud imod havet som en udløber fra Limfjordsbækkenets stærke og storlinjede lerbanker, der ligesom langer ud her med en knytnæve for at stikke Kræn Vester et blaat øje.

Men havet bider fra sig og slaar igen, saa vældige lermasser skrider ud fra bjærget og slikkes bort af bølger og strøm – Ler nok til at danne endnu flere fynske smaaøer, om havet blot kunne sanse at lægge lerdyngerne fra sig paa den rigtige plads –

For at ikke Bovbjergfyret en skønne dag skal slaa kolbøtte ned ad den 50 m høje skrænt, har staten været nødt til at lægge en savtakket høfderække ud fra kysten til havet at bide i.

Men her ved Fjaltring er jorden slettejævn og fed lermuld – »Hvem kunne vel tænke sig, der var saa god jord og saa svære kornmarker her lige ud til Vesterhavsstranden!«

»Joww«, siger Fjaltringboen beskedent – »Vi klager int, for vi har jo Danmarks næstbedste jord!«

»Den næstbedste! – Det var ikke saa lidt endda. Og hvor er saa den bedste?«

»Jow, sier I, den bedste jord her til lands, den haar de ligodt der nier o Holmsland.« –

Saa ved vi det og lægger en dag vejen over Holmsland, denne flade og fede marskø mellem Stadil fjord og Ringkøbing fjord.

Om det nu er landets bedste, næst- eller tredjebedste jord her, faar staa hen. Frodigt er den i hvert fald og veldyrket,

saa man faa steder finder mere lønnende landbrug. Men flædt er her! Og blæsende ind fra havet i Vest og kun faa og blæsthøvlede træer til at skygge.

»Det er et par fede kirkesogne her paa Holmsland«, siger vi til en Holmbo, der sindig og træskofast træder sin gode hjemlige muld med harverillernes rebvævning.

»Ja saamænd«, sander han – »Æ krop er wal ve mawt, men æ svans (Holmslands klit), den er jo en bette smull mier speget!« –

Hardsyssel har begge slags jord: baade den, som er vel ved magt, og den, som er mere speget. Hvilken egn, vi vil kalde skønnest: den frodige, yderige jord eller den karrige med den vilde, utæmmede natur til nabo – Ja, det bliver den enkeltes sag.

Høslætfolk eller høstfolk

Ingen kan tegne et vederhæftigt rids af Vestjyllands natur og folk, uden man gang på gang maa nævne engen. Saadant var det forhen. Og selv om forholdene stærkt ændres, vil engen og dens grøde dog fortsat virke med til at gi ager og folk deres egenart.

Heden og engen og havblæsten fra Vest er de tre faktorer, der stærkest virker sammen til at forme Vestjyllands natur og folketype. Og her tegner engen de lysere træk. Engen var forhen ikke blot den enkeltes velstand, men var selve Vestjyllands rigdom.

For ligesom bække og aaløb med engen i følge bugter sig ind imellem sandede agre og mørke hedesogne og gavmild gir hø til stænget og saftigt græs til kvæget, selv naar tørken svider sandmarken gusten og gul, saaledes rinder ogsaa engens lyse frodighed, dens sommerfestlige stemning af høslæt og arbejdskappestrid ind gennem det vestjydske folkesind og væver en lys islæt af lune og vid og skæmtetrang ind i et ellers slidgraat hverdags-vadmel.

Fra Vest imod Øst er blæstens gang over det vestjydske

land. Alt, hvad bøjes og slides kan, vækster som vaaninger, viser den vej. Men Vest paa ud imod havet bugter sig bække og aaløb. Hver strøm gennem sit grønne engdrag.

Hvad høsten var for Østdansken, blev høslætten for Vestjyden: Sommerens fest og aarets fylde. Og som landet var, blev dets bønder. Mens Østdansken formedes til et høstfolk, blev Vestjyderne et høslætfolk, og herudfra igen kvægavlere og handelsfolk.

Fra alders tid var engen en god Guds gave til det vestjydske land med sommergræs og vinterfoder til kvæget og med rigdom af skønhed og en særegen magt til at skabe livsglæde.

Saadan var det forhen. Men i nytiden fandt konsulenter og fremskridtsbønder ud af, at blot man faar vandløbene tæmmet og reguleret til lige kanaler og engen afvandet, mærglet, drænet og lavet til plovjord og roemark, saa kan her med et kraftigt tilskud af mærgel, gødning og arbejde avles endnu flere foderenheder end forhen. Og mange steder er nu de tidligere vestjydske høslætfolk godt paa vej til at blive et høstfolk i lighed med deres østdanske standsfæller.

Men selv med traktor spændt for fremskridtets vogn vil det alligevel vare længe, før engenes præg er slettet af det vestjydske land og høslættens særtegn af de boendes sind.

Hvor følte vi Vestjyder vel foraaaret mere frydeligt end der, hvor bækken klukkede mellem trævlekroner og engkarse, og engbunden lyste af kabbelejernes guld kroner, mens langbenede vibeunger pildrede rundt mellem sivtuerne.

Og hvem har vel noget steds i verden set et skønnere syn end et vestjydsk engdrag lige før høslæt, naar hvenernes sølvgraa silkefrynser nikker og nejer for blæst og brise, saa hvert et engstykke bliver som en ilende strøm af silke og sølv!

Og endnu gaar slætten hver sommer over det vestjydske land, selv om stadig mere eng ved dræn og plov laves om til plovland og agermark – Hø paa skaar og hø i stak dufter ud i aftenbrisen, gør sindet lyst og luften liflig at aande.

Den, som blot een gang i sit liv har oplevet det eventyr at være med en høslættag paa Værnet og Tipperne, han glemmer det aldrig! –

Udsynet fra toppen af den høje klit, Store Mjøl, ud over denne mærkelige 7000 Tdr. Ld. store engø sydligst i Ringkøbing fjord, det er intet andet ligt i det hele land: Mod Vest Holmslands takkede klitrække med havet kogende bag ved. Og til de andre sider blankt fjordvand og grønne engflader med hundreder af travle høslætfolk og snese af hølæs, der som klodsede biller kravler hen over de grønne flader eller skrider ud gennem det lave fjordvand.

Og saa ved aftenstid køreturen hjem paa hølæs den halve mil gennem det lave fjordvand over æ Saaend. Det er sommerens sælsomste eventyr, der altid som et frydeligt minde vil ligge og lyse i sindet hos alle de folk fra tre herreders sogne, der bjærgede hø paa Tipper og Værn.

Men med hvert hølæs ude fra Tipper og Værn og andre fjordenge, som ved aftenstid kørt ind mellem mørke hedebacker og lave gaardlænger, der fulgte sammen med den krydrede høduft ligesom et pust ude fra en stor og sælsom verden uden for hverdagen: Den hjemlige slæts fællesfølge og arbejdsidræt mangedoblet. –

Og som vi fra Store Mjøl kan se vidt ud over Tippetnes mærkelige england, med høslætjag og med fugleliv som ingen andre steder, saaledes kan vi fra mangfoldige andre højder i Hardsyssel i høslættiden ta udsyn over brede sommergrønne engdrag med knebrende slaamaskiner, høstakke og hølæs. – Fra skrænterne langs Storaan, fra Stadil kirketaarn, fra toppen af Lundenæs voldbanke med Skjernaens strømhvirvler ved borgtomtens fod – Ja, eller fra Lønborg kirkebanke med det vide udsyn over de milestrakte engflader om Skjerna deltaet:

Og glimter nu og da folkeviddet og bondens lune som aablink og glimt af blanke høleblade i udsving, eller hans faamælte væsen uventet slaar ud i skæmtetrang eller storblomstret pral, da er det engen og dens stemning, der grøn og

frodig lader sig til syne mellem hverdagens lyngbrinker og sandagre. Og vil man tegne Vestjyllands natur og træk af Vestjydens kaar, da maa man lægge vejen om ad engen en dag i slæt for at forstaa ret og skildre sandt. For der finder man tit den indgang til bondens sind, man ellers kom til at søge heldløs hele det øvrige aar.

Lettere fortale end fortie sig!

Vidt mellem naboer og endnu længere ud til de fjærne himmelrande, saadan er – eller var Vestjydens land. Og Vesterboen, der tit maa færdes ene paa mark og vej blev faamælt – Indesluttet i sit væsen siger man.

Jo, for dette store rum fra himmelrand til himmelrand er ligesom for mægtigt for en menneskestemme, her hvor ingen skove eller bakker kan svare igen paa lyden.

Taler Vestjyden, da er det med en særegen lyst til at trække stavelser og ord sammen til det mindst mulige: – En ka letter fortaal end forti sig! – Og det vestjydske maal kommer til at lyde ligesom ubrugt og knudret.

Blandt danske folkemaal har det vestjydske vel nok mest udpræget stød og stavelsessammentrækning – Man tar blot et Danmarkskort for sig og tæller efter, hvor mange enkeltstavelses-stednavne man i hast kan hitte vestligst i Hardsysel: Tarm, Skjern, Lem, Vemb, Hee, Tim, Bur, Naur o. fl. –

Stednavne, der lig rullesten i strandkanten gennem mange slægtleds slid er afrundet for alle kanter til det mindst mulige.

Denne Vestjydens ulyst til at bruge overflødig snak kan tit faa andre landsmænd til at smile. Og mangfoldige er de træk, hvor Vesterboens faamælte sindighed tegnes i baade alvor og skæmt –

En ung karl er af sin far og mor sendt hen for at fri til en ældre pige, der efter deres mening er et godt parti. Det er udensogns, og det bliver sent, før karlen igen naar hjem. De gamle er gaaet i seng, men kan ikke sove for spænding.

Og da sønnen omsider kommer trampende ind i stuen, rejser moren sig op i omhængssengen og siger spændt:

»No Hanns, hwa fik Du saa?« – Hun mener naturligvis Ja eller Nej –

»Jow«, siger karlen sindig – A fek revelbien (ribbensteg) o sødsup mæ svedsker i!«

Denne stoiske ro og træge eller tvære ligevægt overfor alle forhold og hændelser kan for andre landsmænd nu og da synes næsten fæisk, naar træk herom fortælles løsrevne eller uden sammenhæng med egnens kaar og folkets væremaade.

Saaledes skete det engang paa en gaard, at karlen, der sad og stak ud for tækkemanden, faldt ned fra hanebjælken og slog sig ihjæl. Folk ynkede meget over den sørgelige hændelse. Men en gammel mand sae trøstende: »A sejer, de waa da godt, te de ett gjæk ino vaer!«

Ja, folk syntes nu ellers, det var gaaet omtrent saa galt, som det kunne gaa.

»Jow, a sejer«, sae den gamle – »Han ku jo da ha faalden nier o skamfired jen mier foruden si sjæl!« –

Ufølsomhed! vil mange mene – Men det er langtfra givet. Prøver vi paa at skimte bag ved for at forstaa sammenhængen mellem disse mange smaa træk om koldsindighed og ligevægt, da vil vi opdage, at her er mere end morsomme æmter om tilfældige træmænd.

Det er snarere en hel folkestammes væsen og væremaade udformet i noget af et folkeideal: Overlegen ro. Aldrig vise sine følelser. Aldrig lade sig bringe ud af ligevægt, men altid møde enhver hændelse med fatning og sindsro og helst magte at dække sine inderste følelser og tanker med en fyndig eller en skæmtende ytring.

Det er denne opøvelse i selvtugt, der gang paa gang møder os i heltesagn og sagaer mærkede af fortid og ælde. Og det er den samme tragten, almuesindet gir udtryk for gennem fortællinger om koldsindige og faamælte mænd. –

I. C. Christensen og hustru var en dag kørende til Hejlbøl

Knap for at se det smukke anlæg. Det var plantør Møller, der kørte i sin gamle Ford, og han og Forden var ikke altid enige om tempo og styring.

I. C. var tydeligt nok kendt med, at Forden havde sine nykker, for da de skulle til at starte, siger han til Karen Kirstin: »Du maa hellere ta godt fast om kanten her, for man ved aldrig –«

Godt nok gik det jo ogsaa saadan, at plantør Møller og hans bil blev uens om styringen. Den jog frem i højeste gear og tog baade dige og digegrøft i et vældigt hop, inden den stod urokkelig og bombefast ude paa marken.

Det saa farligt ud. I. C. tog det dog uanfægtet rolig. Han kikkede sig blot tilbage, inden han sindig mælede:

»Naa, æ digg, den holdt da!«

Dette stiltfærdige, men ukuelige lune, der glimter frem og tar brodden af selv de mest truende udsigter, er ikke noget, man oplæres til gennem erfaring og livsviden, det er noget af et fælles folketræk –

Den tidlige morgen d. 9de April 1940, da nogle faa danske soldater udækket laa midt paa den aabne landevej i den sydlige udkant af Haderslev for med deres lille fodfolkskanon at ta imod den tyske panserhær, da var der ikke ret meget, som saa lysteligt ud eller indbød til forsorne vittigheder.

Men det jyske lune glimtede frem med sit stiltfærdige smil og gav selv dødsudsigten ligesom et mildnende skær:

Skytten, en ung sindig Vestjyde, sendte sin første granat mod den forreste tyske tank. Projektilet prellede dog af mod det svære panserstaal.

»Naa, se kuns«, sae skytten rolig, mens han flyttede sit sigte en smule – »Det er nok ett jenne pap, de kommer med!«

Og næste skud gik ind. –

Hvorfor bruge stærke ord, hvor en stiltfærdig lun ytring virker mere rammende og huskes længere.

Det er ad denne selvtugtens vej, Vestjyden oftest gaar for at hævde sig overfor tilværelsens knubs.

Grænselandet ude mod Vest

Ind gennem det store Ringkøbing amt som gennem hele det danske land bugtes og krydses et helt fletværk af grænser og skel.

Selve Skjernaen – Danmarks eneste alvorlige forsøg paa at skabe en flod – er en ældgammel folke- og stammegrænse, skel mellem Hardsyssel i Nord og Vardesyssel i Syd. Den, som lægger øret til og lytter til folkemaalet Nord og Syd for denne gamle sysselgrænse, hører tydeligt forskel i maalets udtryk og tonefald.

Og der er de ældgamle herredsgrænser, endnu synlige i landet ved vandløb, højrækker eller ødemarker. Og der er de mange gamle sogneskel.

Og inden for det enkelte herred og sogn er der igen et helt net af mange slags skel: Markskel og bygdeskel, skel mellem skolekredse og møllekredse, mellem gildeslav og valgkredse. Nogle synlige i marken, andre paa et generalstabskort. Og andre skel igen usporlige, selv om de er taget gyldigt af slægtled efter andet.

Men ude i kyststrækningen yderst mod Vest ligger et andet grænseland, hvis grænse kun lader sig efterspore i folkesindet: Grænselandet mellem liv og død. Her ude med Vesterhavets vælde og klitbæltets øde til nabo lever menneskene ligesom nærmere inde paa livets og dødens grænseland end bondefolket længere inde i det dyrkede land.

Bondens liv følger sig regelbundet efter aarstidernes skiften og jordens grøde. Det er som en evig gyngen mellem saatid og høst. Altid fornyelse. Og dog stedse det samme. Derfor er bondens sind mere i hvile end kystboens, ligesom mere harmonisk i pagt med jordens rolige aandedræt, fyldt af det nuværende og dog altid i forventning og forberedelse frem mod ny saatid, ny høst.

Kystboen derimod, som henter sin meste føde ind fra havet, maa savne denne stærke samhørighed med jorden og

aarstidernes skiften. Hans væsen og tragten er knyttet til havet, som bondens til jorden.

Men havet er ikke paa samme maade som jorden bundet i aarets kredsgang. Havet er vældigt og lunefuldt, gavmildt eller grumt. Det gir dagligt brød eller døden, alt efter forsynets vilje eller skæbnens spil – som nu den enkelte har sind til at tro.

At sætte baad ud fra den aabne strand og gaa til havs paa fiskeri, var livet sat i voev, endda det forhen kun var daglig dont for Vestkystens folk. Og at lande igen, var oftest et dødsridt ind over revler og brændingsbraad.

Og selv om de gamle aabne havbaade nu er afløst af moderne søgaaende kuttere, der fisker fra Tyborøn, Hvide Sande eller Esbjerg og er stærke nok til at ride en storm af til havs, saa er dog havet stedse, som det forhen var: lunefuldt og krævende.

De folk, hvis barske kaar det blev at hente føden og skatterne ind fra havet, maa leve langt mere i nuet end bonden, der venter paa høst ad aare. Fiskerens saatid og høst gaar i eet, det er den time, han drager sit net ind med fangst. Nuet er sømandens. Men tiden forude er uvis og lunefuld som havet selv og det skiftende vejr – En hastig storm, en braadsø, en forkert manøvre i brændingen kan slette nuet og sætte evigheden i stedet.

Kystboens sind svinger ikke rytmisk mellem saatid og høst. Det bølger stridigt og stærkt som havet mellem liv og død: Livet skal leves. Og døden venter. Skellet mellem liv og død bugter sig ind gennem kystboens dagligliv helt anderledes nærværende end i bondens trygge tilværelse.

Og som i alle grænseegne blev menneskesindet her mere vaagent, men ogsaa stærkere og mere stridigt. Man nøjes sjældent her med jævnhed eller middelmaal, men søger mod ydergrænserne: Enten leve livet stærkt og krævende i det nu, der er den enkelte givet – Eller ogsaa gi sig som en arm synder ind under Guds almagts naade og tage liv og død af hans haand, som det bliver den enkelte tilmaalt. –

Gaar man en dag inde paa Harboøre kirkegaard og læser

paa de mange gravsten over druknede fiskere, baade mindestenene paa enkeltgravene og de paa de store fællesgrave, hvor hele baadelav er lagt til hvile – da faar man et lille mandende skimt ind i grænselandets kaar her langs Vestkysten.

Ja, og man fatter bedre end før, hvorfor grundtvigianismens syngende og glade fællesskabskristendom aldrig fik den stærke omskabende magt over kystboens sind, som indre missions dystre fortabelslære og dens stærke omvendelseskrav til den enkelte – Her gælder det ikke fællesskab og følge i flok som i grundtvigske menigheder paa god jord med trygge kaar. Men her staar den enkelte ene og forladt overfor sin gud. Det er tale, der finder genklang i jydskt enerind: Ikke forventning og glæde ad aare, men et enten-eller i dette nu! –

Her i kystens grænseland er søfolk, fiskere og bønder tit blandet sammen i samme slægt.

Er fiskerens og hedebondens dont end vidt forskelligt, og har de end hver især deres indstilling overfor nuet og aarskredsens skiften, saa har de dog i meget samme sind og brug for samme egenskaber: En stædig sej udholdenhed og en trodsig trang til selvhævdelse.

Lyng og sump, der skal tæmmes, og brænding, der bryder over revlerne har ikke meget tilfælles. Men det har trods alt de mænd, der tæmmer udmarken, og de, der ror ind gennem brændingen. Og begge strider de for det samme: for hjem og udkomme.

De, der fangede udve i de store udsyns fjærnhed og taagedis, blev sømænd eller amerikafarere – indtil hjemveen igen drog dem hjem til blæsten og lyngen og en lavloftet stue med duft af tørverøg og dragkistens lavendelkoste og med geranier og flittiglise i en blaamalet vindueskarm –

For den landsdel, der for turisten og for den fremmede kun er ferielandet, eller den afsides egn hvor man nødtvungent er havnet, det er for de boende noget helt andet: Hjem og stav. Udspring og endemaal!

Et afsides land midt i verden!

KRO-LAS OG RØDE-LAS

*En lille sandfærdig krønike om kaffebønner og rævehagl
fra en afsides egn helt vesterude*

Dette er en sandfærdig krønike ude fra Holmslands Klit, saaledes som lærer Øllgaard fortalte den i en lille sluttet kreds en god gildesaften med liflig duft af kaffe og æbleskiver.

Lærer Øllgaard er en glimrende fortæller. Og selv om ordene her lægges ham i munden, ved jeg dog paa forhaand, at jeg ikke paa langt nær naar min gode vens fortællekunst, med dens stilfærdige lune, dens underfundige ordspil og de underforstaaede ordføjninger, der rettelig kun kan tydes ud af stemmeføringen. –

»... Se, det var kort efter aarhundredskiftet. Jeg havde været paa Staby vinterlærerseminarium. Og selv om jeg kun var en 17-18 aars knøs, var jeg dog kendt duelig nok til at optræde som vinterlærer. Min første plads fik jeg ude paa Holmslands Klit.

Det var et sjældent godt sted for en begynder i pædagogikken. Æ Klit, som landet hed i daglig tale, var den gang noget nær det mest afsides sted i hele kongeriget. Af veje var der mindst muligt – den mest farbare var i baad over fjorden til Ringkøbing.

Turister og feriefolk var endnu ikke opfundet paa disse kanter af landet. Klitboerne derimod var herlige, friske og flinke mennesker lige fra Vorherres haand og derfor tilfredse og glade ved tilværelsen.

De tog vejret og dagene, som det artede sig – ogsaa de

torsk og flyndere, forsynet undte dem. Kunne der i tilgift blive en lille prat i læ ved en ladevæg, og en bette swot og et slaw skjervindsel i et lille godt law – Ja, hvad kunne man saa med rimelighed forlange mere. –

Klitboerne var de hæderligste og mest retskafne folk, der nogensinde har trampet i træsko. Det eneste omtrent, de saa skævt til, var strandkontrollører og saa den nymodens vrang-opfattelse af dit og mit, at hvad havet havde fundet for godt at smide op paa stranden, ikke retmæssigt tilkom klitboerne, men øvrighed og statskasse.

Det var en gammel hævdvunden ret at »malke den blaa ko«, som nu Vorherre i sin visdom lod strandinger ske og vraggoods drive ind. Den slags burde øvrigheden ikke blande sig i.

Med omtanke og blank samvittighed bjærgede Klitboen sig et par pinde, et romanker, lidt kaffebønner og petroleum, eller hvad nu et viseligt forsyn lod drive ind. –

I en paalandsstorm strandede en Hollænder delvis lastet med kaffesække. Skuden stod fast paa mellemste revle, og lasten maatte bjærges i land i baade. Det gav godt med arbejde og fortjeneste til klitboerne – ogsaa lidt kaffebønner, naar det slumpede sig, at en sæk sprak.

Lastens værdi skønnedes saa stor, at selveste herredsfogden maatte ud at overvaage bjergningen.

Kræ Fywer var med i bjergelawet og sled ihærdigt med de tunge kaffesække. For at undgaa den grimme træk op gennem bukserne af havblæsten, der er slem til at sætte sig fast som gigt, saa havde han bundet strikker forneden om buksebenene.

Som een af strandens solideste folk fik han herredsfogden i sin baad. Den ære var nu saa som saa, men ikke let at komme uden om.

Saa traf det sig, at da Kræ Fywer sprang fra vraget ned i baaden, hvor herredsfogden grøn i ansigtet sad og klamrede sig til toften, da revnede Kræstens bukser med et knald bagtil, og ud vældede en masse gode kaffebønner.

Det var helt ubegribeligt, ja, for Kræsten at tørkke næsten som et mirakel, hvordan alle de gode kaffebønner var kommet ned i hans bukser.

Med eet gik der dog et lys op for ham: Ja, selvfølgelig var det gaaet saadan til. Naar han slæbte afsted med kaffesækkene paa ryggen, saa var kaffen lisaa stille, uden han mærkede det mindste dertil, drysset ned i hans bukser. – Et sært slumpetræf. Men saadan maatte det altsaa være gaaet til.

Og herredsfogden havde saa megen omtanke og menneskelighed, saa han nikkede forstaaende: Akkurat, ja, saadan kunne det altsaa være gaaet til. – Et mærkeligt slumpetræf, men ikke utænkeligt. –

Naa, det var altsaa Kro-Las og Røde-Las, jeg skulle fortælle en lille krønike om. Og nu kommer det – hvis vi da ikke undervejs slumper ind til andre gæve klitboere.

Det var een af de første dage i skolen derude paa klitten. Vi var midt i en regnetime, saa siger bette Met med eet oplivet – hun var altsaa mere optaget af at se ud ad vinduet end op paa den sorte tavle, hvor jeg malede tal i svære maa-der:

»Der gaar Kro-Las. Og han skal ud at spille kort.«

Jeg var allerede saa vidt fremme i menneskekundskab, saa jeg vidste, man tit gjorde klogt i at overhøre noget, man ikke havde svar til. Altsaa malede jeg videre i mindste-fælles-mangefold.

Men Met var ikke saadan at dølle ned. Nu gik hun lige paa:

»Hører du ett, degn, a sae: Der gaar Kro-Las. Og han skal ud at spille kort.«

Nu gik det ikke an længere at spille tunghør. Mets oplysning om Kro-Las krævede et svar.

»Naa ja,« sae jeg med al min 17aarige værdighed: »Jeg ser nok, at Kro-Las gaar henne paa vejen. Men det staar da ikke skrevet paa ham, at han skal i byen for at spille kort.« –

»Jow,« sae Met afgørende ud fra sin bedreviden. – »Jow, for han har sin pude med sig.« –

Det var mit første møde med Kro-Las og hans pude. Historien fik jeg senere af Kræ Fywer og Staffen List en aften, vi reviderede indkøbsforeningens regnskab – Jeg var tilkaldt som regnekyndig konsulent. –

Kro-Las havde en lille ejendom, der nogenlunde sikrede ham udkommet, og lidt krohold, der gav ham navnet. Han tog tilværelsen sindig og overlegent, som det sømmer sig. Jagt var hans eneste og store lidenskab. Og saa havde han ellers afgjort uvilje imod unødigt og altfor stærk uro mellem maaltiderne. Derfor var han nødt til at holde karl for at faa ejendommen passet.

Et foraar fik han en ny karl, der ogsaa hed Las og var saa rødhaaret, saa man kunne tænde et spædelys ved hans røde top.

Det faldt da af sig selv, at han til adskel fra sin husbond fik kendingsnavnet Røde-Las.

De to Lasser kunne udmærket sammen. De var helt enige om det vigtigste her i tilværelsen: at passe madtid og søvn og ellers ikke forhaste sig unødigt.

For, som Kro-Las hævdede: Hvis et menneske er doven, det er han ikke selv skyld i, for det er han kanske født med. Men de, der altfor tidligt slider sig op, det er deres egen skyld.

Saadan gik det i al fordragelighed, lige til jagttiden gik ind. Men saa viste det sig, at Røde-Las ogsaa var en stor jæger.

Det var mere, end selv Kro-Las med rimelighed kunne finde sig i. Skidt med, at Røde-Las passede jagten mere end arbejdet, det kunne man se stort paa. Værre var det, at han gik og skød det vildt, Kro-Las ville ha skudt. Men allerværst dog, at han om aftenen i krostuen fortalte lisaa glubende overdaadige jagthistorier som sin husbond.

Ikke tale om, at noget saa uhørt kunne tilstedes. Kro-Las satte trumf paa, at nu skulle Røde-Las ha en lærestreg, der kunne sætte ham paa plads for lange tider.

Snildeligt magede Kro-Las det saadan, at han og Røde-Las

mødtes en eftermiddag ude bag østgavlen, hvor der var læt og lunt, saa man uden at fryse kunne falde i snak. Selvfølgelig snakkede de jagt.

Og ret ublufærdigt gav Kro-Las sig til at fremhæve sin egen skydefærdighed paa den andens bekostning. Ja, han ligefrem haanede Røde-Las's færdighed som jæger.

»Du ka vel ikke engang ramme en lodør med et skud hagl, hvis ikke du ka række døren med bøssepipen!«

»Hæ« og »hø,« snøftede Røde-Las bare. Han var godt arrig, men gad knapt svare paa den andens pral.

Det fik Kro-Las til at gaa videre i teksten for yderligere at gennemhaane den andens jagtduelighed:

»A ka paa mere end hundrede skridt afstand sende et skud hagl ind mellem harens øren, saa den ikke sker ringeste overlast derved, men bare render des stærkere. – Hvad ka du? – Ja, a tør sætte min røw i pant paa, at du ikke engang kan ramme mig paa 20-30 skridts afstand, hvis a staar der henne i kartoffelageren og sætter enden godt i vejret!«

»A vil raade dig fra at la mig prøve,« snærrede Røde-Las nu godt gal i hovedet. – »For a skal skyde dig din maas om foran paa maven, saa du ka klappe dig selv paa ballerne uden at række bagom!«

»Top,« raabte Kro-Las. Nu havde han faaet snakken drejet der, hvor han ville hen:

»A holder vor gamle sorte ko paa, at du ikke ka ramme mig selv paa nok saa kort afstand. Gir a et jenleste kny, naar du skyder mig, saa er den sorte ko din. – Her, tag min bøsse, den skyder godt. A var paa rævejagt i gaar, der sidder endnu en patron med rævehagl i. Prøv du kuns med det skud. A er ikke rød for at lægge bælg til!«

Hvad han ikke sae, det var, at han havde pillet alle haglene ud af patronen, saa der kun var løst krudt i det skud, der sad i bøszen. –

Naa da, hvor han godtede sig til at aale den sølle skytte igennem, naar skuddet slet ingen virkning fik.

Som den, der vidste sig paa den helt sikre side, gik Kro-

Las sindig og uanfægtet hen i kartoffelageren og stillede sig an, foroverbøjet med bagen godt i vejret som en bred skydeskive.

Røde-Las tog mod bøssen, mens han tænkte ved sig selv:

»A ska gi dig, din gamle skryder! Du ska faa dig en røwfuld, du ka huske lidt. – Men rævehagl det er nu lige-godt for skrap en kost selv til Kro-Las. Du ka jo risikere at faa rumpen skudt helt i smadder, saa du aldrig mere ka komme til at sidde paa dit eget.«

Som den humane mand, Røde-Las var, tog han i en snarhed og byttede patronen i bøssen om med et skud hønsehagl, han gik med i lommen.

»Naa, bliver det snart til noget,« raabte manden ude i kartoffelrækkerne. »Her er skiven. – Og der er rigeligt med plads til begge sider. – Skyd du kuns!«

Det gjorde Røde-Las saa med godt nænne og dito sigte.

Aldrig, hverken før eller siden er der ude paa Holmsland Klit hørt saa ræderligt et vræl som det, Kro-Las satte i, da hønsehaglene naaede ham. Og aldrig forhen, selv ikke som rekrut under skrap kommando, havde han lavet saa vældige badutspring som nu, han dansede krigsdans omkring i sine egne kartoffelrækker.

Dog hverken badutspring eller krigsdans kunne ryste haglene ud. De sad godt fast.

Kro-Las maatte tværs over fjorden til sygehuset i Ringkøbing, hvor lægerne pilkede og pillede for at faa de flest mulige hagl fundet frem.

»Men de fandt dem skam ikke allesammen,« fortalte Kro-Las siden, ikke uden en vis stolthed. – »Nej, a gaar stadig-væk med et halvt skud hagl i min røw. –

– Om det sjenerer mig? – Nej, ikke saadan i det daglige. Bare det kram ville holde sig i rolighed. Men hvis der er opræk til vejrskifte eller udsigt til haardt vejrlo, saa flytter de sig, de smaa blyskidt. Og saa har a en fornemmelse om-trænt, som a har bowserne fyldt med røde myrer.

Se, det er ogsaa derfor, a altid har en pude med mig, naar

a skal ha en lille slaw skjervindsel. – Jow, hvis a ikke har den pude at sidde paa, saa er'et ikke til at holde sin omtanke fast ved, hvad der meldes om makkedorer og trumfer...« –

Det er altsaa den sandfærdige beretning om Kro-Las og Røde-Las. Der er saamænd ikke andet at føje til end blot det, at efter den historie med rævehaglens, havde de to mænd faaet en passende gensidig respekt for hinanden, saa samarbejdet imellem dem gik upaaklageligt sidenhen.

Kun i jagttiden skulede de lidt mistroiske til hinanden. Og naar den ene jagede ud ad fjorden til, trak den anden over mod havsiden.

Det var saadan en stiltiende overenskomst dem imellem.

Vist var der skel ogsaa ude paa Holmslands Klit, mange slags skel.

Saa kom vejen fra Nord til Syd og slog kryds over gamle grænser. Der kom sommerhuse og masser af turister. Med dem fulgte nye skel. Jo, skellet mellem byernes feriefolk og ferieløse klitbønder. Mellem lønmodtagere indenfor »Vel-færdsstatens« værn og saa bønder og fiskere midt i blæsten udenfor.

Saaledes vil modstillinger altid være og lægge skel mellem landsmænd trods vejenes samfærd og nyformet fællesskab.

Et fintmasket net af skillende skel og samlende veje, der tavler Danmark ind.

Denne evige skiften af landsmænds virke i stræben og striden, der forhen var og fremdeles bliver, har formet disse skildringer.

Og stedse gælder det:

Jyder er vi alle for Vorherre.

STEDNAVNEREGISTER

- Aaby Højskole 47
Aabybjerg 20
Aagaard 33-37
Aalborg 18, 20, 21, 38, 59, 230
Aarhus 107, 110, 151
Aars 113
- Agger 32
Ahler Østergaard 243
Ajstrup 12, 51
Albæk 115, 168
Allerup 194
Als: 14, 93
Als: Nørgaard 93-95
Andrup 196, 222
Ansager 188, 275
Arden 98
Asferg 115
Assenbæk 282
Asrup 13
- Bandsbøl 258, 262
Barde 290
Barslund 284
Bidstrup 146
Billum v. Varde 188
- Birkelse 38
Bjergby 159
Bjerre i Sir 144
Bjerregrav 115, 172
Bjørnemose 240
Blaakilde 95
Blendstrup 87
Boldesager 207
Borris 243, 290
Bov 111
Bovbjerg 293
Bowet 15
Brejning Krat 242
Brejninggaard 242
Bryndum 199, 219
Brønderslev 18
Buddum 14
Bur 297
Burgaard Mejeri 189
Bækbølling 211
Bælum 100
Bøel 232, 261
Bøel Banke 231
Bølling 240
Bølling Herred 226
Bøvling Klit 288
- Clausholm 162

- Dalager 244-45, 270, 275
 Dalhøj 32
 Dalum 202
 Dejbjerg 232-33, 239, 289
 Dejbjerg Banke 235, 237
 Djursland 94, 162
 Dollerup 87
 Dronninglund 58
 Dronninglund Herred 23, 45, 57
 Dybbøl 19
 Dyreby 170
 Dyrebygaard 174
 Dyrvig 274-75
- Eg 257
 Egeris Vandmølle 243, 274
 Egholm 10
 Egknud 187, 188
 Egvad 232, 251
 Ellidshøj 21, 74
 Elsnap 23
 Engebæk 282-83
 Esbjerg 193, 195, 205, 206, 210,
 223, 225, 301
 Estruplund 162
- Fahlen Kro 234
 Fanø 179
 Faster 241
 Fausing 144
 Finland 104
 Fiskbæk 242
 Fjaltring 293
 Fjerritslev 31, 36
 Fladbro Kro 175
 Fløe 100
 Foldingbro 284
 Frederiksborg Højskole 217
 Fristrup 20, 25, 37, 40, 45, 49
 Fruergaard 284
 Fræer 97
- Fuglemose 273
 Fur 10
 Færøerne 215
- Gaasdal Hede 243, 290
 Galtho 272, 282
 Gl. Estrup 162
 Gammelby 222
 Gammelgaard 190
 Gammelkirk 57-59
 Gesing 194-95, 200, 203, 223
 Gjedved 140
 Gjøøl 10, 30, 37-41
 Gjøøl Bredning 68
 Glenstrup Sø 170
 Graadyb 223
 Gravlev 100
 Gredstedbro 210, 284
 Grene Hede 273
 Grindsted 171
 Grove 289
 Guldager 194, 196, 205, 220
 Guldager Vandmølle 223
 Gundesbøl 272-73
- Haderslev 299
 Haderup 291
 Hals 22, 62
 Hammer Bakker 14
 Han Herred 8, 29, 31-32, 36
 Hanning 241
 Harbøre 145, 301
 Hard Syssel 227, 287, 291, 300
 Havbro 162
 He 297
 Hedeagergaard 187, 190
 Hedehus Sande 284
 Hedehusene 270
 Hedelund i Jerne 220
 Hejbøl 270, 272, 276
 Hejbøl Knap 278, 299

- Hejbøl Sande 278
 Hejmdal Plantage 242
 Helberskov 14
 Hænmet 234, 258
 Herborg 242
 Herring 254
 Himmerland 9, 15, 17, 23, 82, 84,
 105, 136
 Hjallerup 57, 88
 Hjedding 187-88, 191
 Hjerting 199
 Hobro 109
 Hodde 273, 282
 Holmsland 293
 Holmsland Klit 234, 259, 288,
 294, 303, 309
 Holstebro 144
 Holsten 15
 Hornbæk 173, 175
 Horne Herred 272
 Hornum 217
 Horsedal 272, 282
 Hou 62, 64
 Hoven 242, 247, 267-68, 273, 276
 Hovmark 157
 Hulsiggaard 79
 Hungebjerg 283
 Husby Klit 288
 Husum 133, 137
 Hvetbo Herred 45
 Hvide Sande 301
 Hvidsten 170
 Hvollig 273-74
 Højer 286
 Højmark 236
 Højstrup v. Hadsten 147

 Itezehoe 133

 Jammerbugten 36, 286
 Jerne 194, 205, 219

 Jerslev Herred 18
 Julstrup Sø 81-83

 Kalvslund 212
 Karupfladerne 289
 Kapelbanke 273
 Kjettrup 31, 37
 Kjettrupgaard 31-32
 Kjæfving 232
 Kjærsgaard 21
 Kloster Hede 289
 Klæstrupgaard 77
 Knubholm 274
 Kokholm 144
 Kolding 313
 Kongeaaen 210, 286
 Korskroen 200
 Kovsted 115
 Kristiansholm 85
 Kristrup 115, 127
 Krogsgaard 194
 Krusbjerg 279, 282
 Kvaglund 209
 Kvembjerg 237-38
 Kær Herred 18, 26, 45
 Kærsing 197, 223
 København 138
 Køln 133

 Langaa 157
 Langkastrup 113, 140, 165
 Laustrup 232
 Lem 235-36, 297
 Lemmer 166
 Lergrav 144
 Lillemosen 279-81
 Limfjorden 7-8, 15, 17, 38, 41,
 101, 286
 Limfjordslandet 13, 23, 29, 44, 293
 Lindbjerg 187, 188, 213, 271-72,
 275

- Lindbjerg Mark 282-83
 Lindenberg Aa 85
 Lindenberg Gods 85
 List Hede 271
 Livø 10
 Lundby 84
 Lundenæs 232, 246-48, 296
 Lyne 233
 Løgstør 113
 Lønborg 231, 233, 262, 296
 Lønborrgaard 231
- Maade 222
 Manstrup 36
 Mariager 115, 170
 Mors 11
 Møldrups 96
 Mølgaard 232
- Naur 297
 Nibe 72
 Norge 49
 Novrup 194, 204, 222
 Næsborg 113
 Nørholm 68-70
 Nørholm v. Varde 273
 Nørholm Vestergaard 60-70
 Nr. Borup 159
 Nørre Halne 51
 Nørre Horne Herred 226, 253
 Nørre Sundby 46, 52
 Nørre Vium 242
- Odde 14
 Oddum 232
 Odense 151
 Okslund Hede 272-73
 Omme Aa 273-74
 Over Fussing 173
 Over Hornbæk 140
 Overfeldborg 291
- Paabøl 284
 Paabøl Hede 270, 272
 Paabøl Plantage 242, 270
 Petersborg 190
 Præstekæret i Dejbjerg 236
- Raabjerg Mile 286
 Raasted 115, 139, 171
 Rahbæk 257
 Randers 47, 106-130
 Revn 121, 141
 Ribe 197, 230, 274
 Rimmer Huse 65
 Ringkøbing 109
 Ringkøbing Fjord 259, 303, 308
 Rold 15
 Rom Kirke 145
 Rosenholm 162
 Rotviggaard 188
 Ruggaard 162
 Ry Aa 39
 Ræbild 15, 100
- Salling 10
 Sankelmark 19
 Sct. Jørgensbjerg 11, 18, 34
 Sejlflod 85
 Siem 90
 Sig 273
 Skads 194, 200, 219, 222
 Skanse 2 213
 Skarpsalling Kirke 113
 Skelum 14
 Skelund 91
 Skivildhøj 282
 Skjern 232, 235, 239, 245, 262, 297
 Skjern Aa 226, 287, 296, 300
 Skjern Bro 228
 Skjern Enge 247
 Skjødtgaard i Vestrup 167-69
 Skovling 188

- Skørping 87
 Slavs Herred 272
 Sneum Aa 222
 Solbakkegaarden 200
 Solbjerg Plantage 222
 Spangsbjerg Mølle 199
 Spærre Kro 113
 Spentrup 115
 Staantum 125, 139
 Staby 287, 303
 Stadil 296
 Stauning 232-33, 235
 Stengaard 265
 Store Hejbøl 283
 Store Mjøl 233
 Store Restrup 70
 Storeaaen 296
 Strandby 199
 Strelluf 221, 233, 247
 Strømmen 125, 149
 Studsgaard Forsøgsstation 217
 Styg 232
 Støvring 75, 78-80
 Sulsted 12, 17, 21, 23, 51, 53, 55
 Sundby 15, 21, 29, 32, 38, 40, 54
 Svanholm 51
 Svankjærsgården 52
 Sæden Fyr v. Esbjerg 223
 Sæding v. Skjern 241, 263
 Sølund 154
 Sønder Bork 234, 261
 Sønder Grene 267
 Sønder Omme 283, 289
 Sønder Tranders Kro 21
 Sønder Vium 234
 Sønderbygaard i Borris 256-58
 Søndergaard i Ellidshøj 74-76
 Sørup 79
- Taantum 173
 Tarm 230-31, 253, 297
 Tarm Kær 230
- Tarm Realskole 249
 Thorstrup 273
 Thy 8, 33, 136
 Tipperne 230, 234, 296
 Tisbjerg Knap 242, 270, 273,
 276-78
 Tistrup 273, 275, 283-84
 Tjæreborg 219, 222
 Tjæreby 168
 Toftegaard 23
 Tornskær 91
 Trudsholm 162
 Trøgelbjerg 282
 Tyborøn 301
 Tønder 133, 137, 286
 Tørring v. Lemvig 144
- Uhre i Tistrup 272
 Ulsted 22, 60
 Ulstedlund 60
 Ulvedyb 41
 Ulvhøj 282
- Vadum 51, 53
 Vandet 122, 140
 Varde 273, 283
 Varde Aa 273, 283
 Varde Syssel 227, 300
 Vedbæk 206, 216, 222
 Veddum 14
 Vedersø Klit 288
 Vedsted 44, 47, 100
 Veggerby 100
 Veldbæk Skole 205
 Veldtofte 222
 Vemb 297
 Vendelbogaard 290
 Vendsyssel 15, 17, 33, 39
 Venø 10
 Vester Han Herred 30
 Vester Hassing 65

STEDNAVNEREGISTER

Vesterby 42	Vostrup 232
Vestfalen 15	Værnet 230, 234, 296
Vestkær 187	
Vestrup 141, 168	Øland 10, 28, 30, 37, 41-44
Viborg 122, 274	Ølgod 187, 273, 276, 284
Videvang 243	Ølstvad 124
Vildmosen 23, 39	Ørsted 115
Villestrup 13, 96, 98	Ørumgaard 134
Villestrup Aa 96	Øster Han Herred 30
Visborg 14	Øster Horne Herred 228
Visborggaard 95	Østerbygaard paa Øland 41
Vive 14	Østerbykær 41-43
Voldsted 76, 79	Østergaard 251
Vorup 115, 129	Østrup 168

SALOMON J. FRIFELT

JYDER ER VI ALLE...

INDEHOLDER

Skellenes og vejenes land
Norden for lands lov og ret
Et lille stykke Limfjords-
land

Nordover i Kjær og Dron-
ninglund herreder

Paa strejftogt søndenfjords
Mellem Himmerlands bak-
ker og bønder

Byen midt i verden

Ajs kjer te Rajs

Gamle tiders handelsformer

To af fortroppens mænd

Nordenfjords og sønden-
fjords

Lidt gammeldags smørsnak

Paa begge sider af en gam-
mel grænse

Skæbnefærd langs gamle
veje

Land og folk der vesterude
Kro-Las og Røde-Las

Den kendte jydsk forfatter og folkemindesamler gengiver i dette nye bind folkelivsskildringer en lang række morsomme og interessante optegnelser fra den store brydningstid i bondesamfundet for omkring hundrede år siden.

Lune og folkevid-fortalt med ægte jydsk sind.

